

భాయాంగిభూతానాం పుష్కర హేతుభూత త్వాద్భూతానాం
 సూక్ష్మభావః || కర్మవాయిగస్తాచలఘుపూర్వాదిత్యే అపండితా
 నామమహాసంబంధినాః అజ్ఞతాయాః మాధ్యస్థ్యాద్యుపాచ్ఛాదకంస
 వినిర్విశంసచితం అతోపండితైర్నిగమాధ్య సంగోపనాద్భూతానానైవవ
 తితవ్యమిదమేవై తేషాం గ్రహణార్హం సాధ్యస్తదతాన్యాదితిభావః ఏకా
 నైకృతమితేషాం చిత్తకృతం కర్మకాండ్యైః సానైకృతం రహస్యమప్టితం కర్మ
 జ్ఞతాయాః ధాదనం సద్వినిర్వితమపి సామన్యం భూషణం సద్వినిర్విత
 మితి ప్రత్యేకమన్యాయే ద్రష్టవ్యః అజ్ఞతాచ్ఛాదనాథకమేకాంత ఏవకమక
 కేవలమపండితైర్హానిధిశేష్యైః సున్యధాస్వరూపప్రకాశనేనాపహ
 స్యాస్తదతాసాన్యదితిభావః || కర్మతం . ఇంద్రోపేంద్ర వజ్రమితి తు
 జాత్ - శాద్వాకీద్యుద్విధాన్యైః స్యాదింద్రవజ్రాయదితాజగః || జీపిం
 ద్రవజ్రాజతజాన్తతోగా | అనంతరోగిరిశలత్కథాజః పాదాయదీయః ఉవ
 జాతయస్తానిత్యుత్తరత్నాకరేణ క్తత్వాత్ ||

శ్లో || యదాకింఠిర్భోహంగజః పదాంధస్సమభవంతదానర్వజ్ఞో
 స్తీశ్యభవదవనిస్తం మమనః | యదాకించిక్రించీచ్ఛభవన సకాశాదవగ
 తంతదామూఖోఽస్తిశిష్టరణ్యమదోమేవ్యవగతః ||

చ || తెలివియొకింతలేనియెడదృష్టండనైకరిభంగినర్వముం
 దలినెన చుగర్వితమతిన్విహించితిందొల్లియిప్పుడు | జ్వల
 వన్నుల నపండితల సన్నిధిసంచుక బోధశాలినై | తెలియని
 వాడనై మెలగితంగతమయ్యనితాంతగర్వము ||

అన్యతాన్యచిదనుభవసః పరాస్పృశిస్తానుభవప్రకారమాహ || య
 తేన అక్రమేన అల్పజ్ఞాన్యాయాన్యస్థిసహయేజలవమగేనదర్శేణ
 స్త్యైకేన వ్యాకరణవ్యవహికాన్యస్థవభవగూఢోన్మితదాతస్థిసమయే
 నన్వజ్ఞానగోఢోన్మితమనోమలిస్తంగవ్యవభవత్ అన్వవిద్యోమనా
 గర్వితన్యానాం అల్పజ్ఞాన్యైవగర్వహేతుత్వదితిభావః || ౧ || అవశేష
 శ్లోకాన్యైవనేనావశేషాతివిశ్వ ప్రకాశంతదాయదాన్యైవ
 ద్విద్యజ్ఞానభావిన్యైవ || ౨ || అభ్యుతోపయోగఇన్యైవ

మీకించిక్కించిత్ స్వల్పంస్వల్పంశాస్త్రబోధితాచారాదికమితిశేషః ।
తంజ్ఞాతంతదామూఖోఽమాధోస్తీతిమేమమమదోజ్వర తవవ్యవగతిః ॥ ౧ ॥
తఃఅనూదితిశేషః జ్వరవద్వికారకారిత్యావృద్ధస్త్రోతాన్యమిన్యవగంత
వ్యంఅచార్యవాన్సురుషోవేదేతిశ్రవణాదాచార్యావవగతవిద్యస్త్రోతవవివేక
సంభవాదితిభావః అల్పజ్ఞోపినః యస్సగ్ధజ్ఞమాత్మానంమనః సేనపవనము
ఖఃయస్తుసర్వజ్ఞోపిమూఢమాన్యవలినదవిద్యానివివేకఃవ దోగర్హణే
తుర్గురుశుశ్రూషాది ర్విసయహేతురితిఫలితార్థః యద్వా ఏతావంతంకాలం
మదవశాన్ముఖోఽస్తి ఇదానీంగురుశిష్యవశా ర్వివేకావగతిరివాద్యోజన
యంశిఖరిణీవృత్తంరసైరుదై శ్చిన్నాయుష్షునసథలాగ్నిఖరిణీతిలశ్చ శా ॥

శ్లో ॥ క్రిమికులచితంలాలాక్లిన్నంవిగంభజగుప్సితంసరువమరగ్ధ
త్యాభాదఃఖరాస్థినిరామిషమ్ సురవతిమపిశ్వపాగ్ధ్వస్తంవిలో
క్యనశంకతేనహేగణయతిత్సద్రోజంతుఃపరిగ్రహ్యంలాంఘ ॥ ౧ ॥
చ ॥ క్రిమిసముదాయ సంకులముగేవల నింద్యముపూతిగంధహే ।
యమునునిరామిషంబు సుఖరాంగభవంబగు నెవ్వగుక్కు ॥ ౨ ॥
మలుచుంజెంతనున్న సురనాధునిగన్తొనిసిగ్గుంజెంద । దల్పమునెడ
స్వభావముదలంపద నీచపుంబాణియెయ్యెడ ॥ ౩ ॥

వ్యా॥మూఖోస్యాతినై చ్యందృష్టాస్తముభేనాహః॥ క్రిమికులతి॥ శ్వశునకః
క్రిమికులైరమేధ్యమధోత్పత్తిమదపాదజంతు సంతతిభిశ్చితంవ్యాప్తంలాం
క్లిన్నంవసాపూర్ణార్ద్రాయద్వా - లాలా - సృణీకాదంలాంతగల మితియా
వత్ ॥ ౧ ॥ సృణీకాస్యందినీలాలేత్యమరః - తయగ్లిన్నంభాదనసమయేతస్యా
స్తత్రప్రవణాదితిభావః విగంధిదుగంధి అశవిశబ్దస్యపూతవర్త్యాచ్యవ
వివత్సాయాం ॥ * ॥ గందస్యేత్యాదిసాసమాసాంత ఇకారాంతాదశబ్దా
ద్వావిగంధ ఆమగంధోస్యాస్తీతివిగంధి అతపకజగుప్సితంహేయం తదన్య
రామిషంమాంసలేత హుస్యంతదపిఖరాస్థిరాసభిషేసం । సిగువవమిషం
మానగహితోయోరసః స్వాదఃశత్రయాప్రితిః శ్రీమంతయ భాదస్యక
యన్వాగ్ధ్వస్తమంలికస్తం ॥ ౪ ॥ సుపిస్తతికప్రశ్యయః-సురవతిమితి దంపిన
మితిభావః విలోక్యనశంకతే- సలజ్జతేతిధాహ- ౧౨ శ్లోవింతు ॥ ౧ ॥

అథాగ్రహస్థిత్వతవ స్తునిశ్చలతాం - శుక్లశ్చంద్రులగునయితి - నమస్తుత
 గుప్తానాం గుప్తానాం చరణతత్పరోమూఖాః - ప్యేవంనమహద్విగ్రహాణా
 ప్యేవంనమహద్విగ్రహాణా ॥ ని ॥ పత్నిపరిజనాదానమూలశాపాః పరిగ్రహాభివ్యవహరః ॥
 పల్లశుచ్యమసారంచేతియాదవశ్య - అత్రావస్తుతవృత్తాంతకథనాశ్చిన్త
 తమూఖాజనప్రతీతేగ్రావస్తుతప్రశంసాలంకారః ॥ అవస్తుతస్యకథనా
 త్పత్రిస్తతలంకారాగ్రహ్యతే ॥ అవస్తుతప్రశంసేయంసాయావ్యాధినియంత్రితే
 తిలక్షణాల్లంకారాల్లంకారాధానానాంశితేతిసంకరః - హరిణీశ్చస్తంభవతి
 హరిణీశ్చస్తంభాగారసాలబుధినిష్ఠపై తిలక్షణాత్ ॥

శ్లో ॥ శరశ్శక్యంస్వగ్రాహ్యశుపతిశిరస్త్రాపితిధరంమహీద్రాదుత్తం
 గాదపనిమవనేశ్చపిజలధిమ్ ॥ అథోగంగాసేయంపదమువగతా
 స్తోకమథవావివేకభ్రష్టానాంభవతివినిపాతశ్శతముఖః ॥ ౧౦
 శ ॥ ఆకాశంబుననుండిశంభునిశిరంబందుండిశితాద్రు ॥ శ్లోకం
 బై నహిమాదినుండిభునిభూలోకంబునందుండియ ॥ స్తోకంభో
 ధిబయోగినుండిపనాంభూలోకమండరగం ॥ గాకూలంకమపి
 క్కుభంగులు వివేకభ్రష్టసంపాతముత్ ॥.....*

వాగ్రాధావివేకస్యానగ్రాహికథనద్వారావివేకస్యావ్యక్తిత్వంప్రదర్శ
 యతి ॥ శిరః ॥ అత్రోత్తరవాక్యేశ్చబృహస్పతివిద్యమానత్వద్వచ్ఛబ్ధోధ్యాహ
 తవ్యోయత్తహస్తిత్వసంబంధాత్ ఉత్తరవాక్యస్థయచ్ఛబ్దస్త్యైవ పూర్వ
 వాక్యతచ్ఛబ్దానాపేక్షితశ్చనియమాన్ తథాచయాగంగాస్వగ్రాహకాత్ శర
 స్త్యేదంశరస్వప్రశ్నగం ॥ ౧౧ ॥ ఈశ్వరశ్శక్యతానాభివ్యవహరః ॥ శ్లోకమిత్య
 బ్రువ్యమయః శిరశ్శిఖమువగతేననగ్రతానుపజ్యతే ప్రధమవివేకః తదను
 పశువతేశ్వగ్రస్థశిరస్త్రాపితి వంద్యమానస్తీర్ధరతీతిధరః పశాద్యచ్
 పీత్యాధరః పీతిధరః - తంహిమవంతం ఉపగతామహీంధరతీతివ పీద్రః ॥
 * ॥ మూలవిభుజాదిత్యాగ్రావప్రశంసః యథాహవామనః మహీద్రాద
 యామూలవిభుజాదిదశానాదితి అతివచ ॥ ని ॥ మహీద్రాశిఖరిత్వైర్భుదిత్యా
 ద్యమరః - ఉత్తంగాదున్నతాన్త్రమహీద్రాద్ధిమవదాఖ్యతీతిధరాదవ నింభువ
 మువగతా - అపనేశ్చపిజలధిం సముద్రమువగతానాంసాగరోగతిరితి

గంగాసాగరపూరణేతి వచనాదితిభావః అధోఅనంతం॥ ని॥ మంగళాన్
తరారంభప్రశ్నకారేన్నియ్యమధో అధోమరః - సేవంపరిదృశ్యమా
నాగంగా- మందాకినీస్తోకమల్పం పరిమితమిత్యవత్ పదంస్తానం ఉపగ
తాప్రాప్తాయద్వా - అధః ఉక్తప్రకారేణాధఃప్రచేదే- పాతాళేవావ
దమితియోజనా- అధవాత్తథాపీత్యధః పతంతరేవావివేకభ్రష్టానాం
వివేకశూన్యానాం - స్తానభ్రష్టానాంచ - శతమఖోబహు ప్రకారః విని
పాతోభగః అధోధః పతనంచ భవతి వివేకయుక్తానాంశునైవం అతో
వివేకాన్నభ్రంశితవ్యమితిభావః యతస్సకలలోకమహితాయా అపిగం
గాయాభ్రంశవశాదీ దృగవస్తావత్తిః కిముతాన్యేషామితి వివేకస్యా శ్యం
తావశ్యకత్వమిత్వ్యగంతవ్యం పురాణిలతత్రభవాత్ భగీరథో అశ్వమేధీ
యాశ్వాన్స్వేషణ తత్సగతయాపాతాళ ముపగతానాం కపిలవిలోచనానలి
భస్మీకృతానాంసగరకుమారాణామూర్ధ్వలోక ప్రాప్త్యరంస్వర్లోకా
త్సరసరితమవతారయామాసేతి పారాణికికథాత్రాసుసంధేయా అత్రా
నేకస్త్రిన్నాధారేణైకస్యాధేయ భూతాయాః గంగాయాః స్థితికథనాశ్చ
ర్యాయాభ్యో- లంకారః తదుక్తంవిద్యానాథేన ॥ * ॥ క్రమేణైకమనేక
స్త్రిన్నాధారేవతత్తేయది ఏకస్త్రిన్నధవానేకేవర్యాయాలంకృతిషత్తేతి
శిఖరిణీవృత్తం లక్షణంతూక్తమ్॥ . . . ౧౦

శ్లో॥ శక్యోవారయితుంజలేనహుతభుక్చత్రేణనూర్యాతపోనాగేం
ద్రోనిశితాజ్ఞుశేనసహదోదండేనగార్దాదభః॥ వ్యాధిర్భేషజనం
గ్రహైశ్చవివిధైఃకైఃప్రయోగైర్విషం సర్వస్యాపదమస్తే
శాస్త్రవిహితంమూర్ఖాస్యనాస్త్వాపదమ్॥ ౧౧

చ॥ జలములనగ్ని శూర్పమునఁజండముయూఁగునిదండతాడనంబుల
వృషగారభంబులనుబోల్పగుమత్తకరీంద్రమృతస్పృశిం జెలగెడు
రోగమాషధముచే విషముండగుమంత్రయుక్తని ॥ మృలఁదగఁ జ
క్కఁజేయనగుమూర్ఖునిమూర్ఖతమాస్పృశచ్చునే॥ ౧౧

వ్యా॥ అధాగ్న్యాదీనాంవినివారణేశాస్త్రప్రతిపాదితజలాదితజలా
దిరూపహేతుత్వ ప్రతిపాద్యమాఖ్యాస్యనివారణేశాస్త్రాభావంహేత్వ

వంచస్సుటికుర్వన్నాహ ॥ శక్యతే ॥ హుతభుక్ హుతం - హోమద్ర
వ్యంహవిః- పురోడాశవపాదిభున క్షీతిహుతభుక్ - వైదికాగ్నిః. అత్రతు
గృహేదిదాహకృత్ తాకికోగ్నిరితి మంతవ్యంజలేన ఉదకేన వారయితుంని
వారయితుంశక్యః ఏవంరీత్యాసూర్యాతపస్సుగ్యస్యరవేరాతపః ఛత్రేణ
వారయితుంశక్య ఇతి పదద్వయస్యోత్తర త్రాప్యనుషంగ ఇతిమంతవ్యంశ
మదః- మదనహితః నాగేంద్రోగజశ్రేష్ఠః నిశితాంకుశేన - తీక్ష్ణాంకుశేన
గౌః- వృషభః- గాదకభః- రాశభశ్చదండేనవ్యాధిః కుస్మాదిరోగః భేషజ
సంగ్రహైః - బాషధ సంగ్రహణైశ్చ అత్ర చకారాత్ మహామంత్ర జపః
హోమనురార్చనదానాదికమపిగృహ్యతే ॥ శ్లో ॥ తచ్చాంతిరౌషధైదా
నైజవహోమరార్చనైరితిస్తరణాత్ విషంకాలఘాటాచివిషధైర్హ్వా
నావిధైః- మంత్రైః- మంతారం. త్రాయంతే- రక్షంతీతిమంత్రాః- శా
మంత్రైః ప్రణవాదిభిః- వివిధైః- ప్రయోగైశ్చనివారయితుంశక్యమిత్య
తః- తస్మాత్ సగ్వస్య- ప్రాణిహింసాకారణే భూతృప్తజంతుజాతస్య
శాస్త్రవిహితం-శాస్త్రవిధిచోదితం బాషధంజలాదిరూపభేషజం అస్తి
మూఖాన్యతు బాషధం- మూఖతా నివారణ సమర్థం సుభాషితాది
రూపం- నాస్తిశాస్త్రవిహితంసవతతే ॥ ౧౧

ఇతినీతిశతక వ్యాఖ్యానే మూఖపద్ధతివర్ణనం నామ

ప్ర ర మ ద శ క మ.

~~~~~

శ్రీ రస్తు.

~~~~~

స వ్యాఖ్యానే భర్తృహరిసుభాషితే

నీతిశతకేవిద్యత్పద్ధతప్రారంభః.

~~~~~

శ్లో ॥ శాస్త్రోపసంకృతశబ్దసుందరగిరశ్శిష్యప్రదయాగమా
విఖ్యాతాః పయోవసంతివిషయేయస్యప్రభోన్నిర్ధనాః । ౩

జ్ఞాఢ్యం వసుధాధివస్య సుధియ స్త్యథాం విసాపీశ్వరాఃకు
 తాన్యస్సన్యఃకుపరీక్షకైర్నమణయోయై ర్ఘ్న హఃపాతితాః॥
 చ॥సకలకలావిభూషితులుశబ్దవిడుల్పయతత్వబోధకః॥బ్రీక
 టకవీంధ్రులేనృపతివజ్జనునిధక సులైచరింతురా॥ వికృతపుజా
 ద్యమాదోరదివి త్తములేకయ వారుపూజ్యులం । ధకజనదూ
 షితంబులుఘనంబులుగావెయమూల్యరత్నముల్॥. ౧౨

వ్యా॥అ॥అథమూఖావధృతిచైలక్షణ్యేనవిద్యత్పద్ధతింవర్ణయతి॥యద్యా.
 యదుక్తం-వివేకస్యాత్యంతావశ్యకత్వం - తస్యశాస్త్రపరిజ్ఞానసాధ్యత్వా
 త్తస్యచ-విద్యదధీనత్వాత్తత్పద్ధతివణానమిదానిమారభతే॥వ్యా॥శాస్త్రేతి॥
 శాస్త్రే- కాణాదగౌతమీయాదిభిరుపస్కృతాః- అలంకృతాస్తధా-శబ్ద
 నసుందరాఃమనోహరాః- గిరోవాచోయేషాంతేతథోక్తాః- అత్రయద్యపి
 శాస్త్రపదగ్రహణేనైవ - సర్వేషాంశాస్త్రాణాం- సంగ్రహత్పద్ధత్యే
 న- శబ్దశాస్త్రగ్రహణేపానరుక్త్యదూషణస్యాత్తధాపిగోబలీవదకాన్యా
 యేనసమాధేయం యద్యా సర్వ శాస్త్రాణి యేషాంతేతథోక్తాః సమ్యక్
 శిక్షా పాటవాత్ప్రబుద్ధాఖిలశాస్త్రసిద్ధాంతత్వేనశిష్యద్వారా వాఖ్యాసని
 ఖిలాగమాభివ్యక్తః యద్యాశిష్యేభ్యః ప్రదేయా వినియోగారాః నతకు
 హకతయాగర్భ ఏవవిజీణకృతాభివ్యక్తః తధాభూతా ఆగమాదేషా
 నైతథోక్తాః॥ ని॥ ఆగమశాస్త్ర ఆయతావితివిశ్వఃఅతపవవిఖ్యాత్యాస్స
 ర్వత్రప్రసిద్ధాఃకవయోవిద్వాంసంసిధకానాఃధనహీనాస్సంతఃయస్యప్రభాః
 రాజ్ఞోవిషయేదేశే - సన్నిధావా సంత్రిప్తంతిత్వనిరర్థకత్వేనావస్థానంత
 న్యవసుధాధివస్యప్రభోరేవజ్ఞాఢ్యమాంద్యం- హైన్యమితివాచకే॥*॥ గు
 ణవచనబ్రాహ్మణాదిభ్యః కమణిచేతీవ్యభ్యుగ్రత్యయః సుధియో విద్వాంస
 స్తు అర్థంధనంవిసాపి॥ *॥ పృథగ్విసేత్యాదినాసముచ్చయః ఈశ్వరాః-సమ
 ధాః పూజ్యాభివ్యక్తః విద్యాయా ఏవతేషాంమహాధనత్వాదిభావః
 కింతుయైః కుపరీక్షకైఃరత్నశాస్త్రపరిజ్ఞానా భావాతుక్తుశివ పరిజ్ఞాని
 భిఃకుణయః అమూల్యా అపీతిభావః - అయమర్థః- విద్యద్భిఃప్రభుసమాశ్ర
 యేతైవస్థా తవ్యం॥శ్లో॥ సదాశ్రయేణశోభంతేవండిలావనితాలతేతస్యా

నబ్రాతృహార్యా నచరాజహార్యా । స్వదేశమిత్రంపరదేశ బంధుర్విద్యాగో
ధాంయేపురుషాఃపిబంతీతి తద్విద్యాఖ్యం విద్యాభిధానం యత్తదోర్మిత్యో
సంబంధాత్తచ్చబ్రహ్మధ్యాహారః అంతర్గతమభ్యంతరస్తవిశ్మయేషాంపు
రుషాణామస్తీతిశేషః అతస్తాన్విద్యాధనాన్ప్రతిహేమృషాః రాజానామా
సంకోవందురాగ్రహ మితియావత్ ఉజ్జతత్యజతతైర్విద్యద్విస్సహ కఃపు
మాన్స్వర్గతేనీగృహ్లాతి- నకోపీత్యధికఃతతస్తేనదానర్వదాగౌరవేణబహు
మానసీయాశ్చిభావః అత్రోపమానాత్ప్రసిద్ధధనాదుపమేయస్యవిద్యాధన
స్యాధిక్యధనాద్విశిరేకాలంకారః॥ *॥ ఉపమానాద్యదన్యస్యవ్యతిరేకస్స
ఏవనతికావ్య ప్రకాశకారలక్షణాన్వృత్తంపూర్వవత్॥... .. ౧౩

శ్లో॥ అధిగతపరమార్గాన్స్పండితాన్స్తావమంథస్తాస్తృణమివల
ఘులక్షీర్నైవతాన్సంరుణద్ధిఅభినవమదరేఖాశ్యామగం
డస్థలానాంసభవతిబిసతంతుర్వారణంవారణానామ్॥ ౧౪
తేనీ॥ప్రభువులుపండితులగువారివలనగర్వ, కలనమానుడు
వారుమికలిమిశ్యము । లీలఁబోలించలేమిమ్మణాళగుణము!
భూరిమదవారణములగువారణంబే॥ ౧౪

వ్యా॥ అ॥ అధర్వదీయలక్షీర్నతేషాంప్రతిబంధికా- అతస్తేమబహు
మానాచరణతత్పరేతైవభవితవ్యమితిసదృష్టాంతంరాజానంసంబోధయతి॥
అధీతి॥ హేమృషాఅధిగత పరమార్థావిజ్ఞాతతత్త్వాగ్గా సర్వేశ్వరధాకః
జ్ఞానార్థా ఇతీన్యాయాత్ అథవాప్రాప్తపురుషార్థా వండితావిదు
షో మావమంథాఃమావమానయ - మన్యతేరవపూర్వాలుజీర్ధా నమా
జ్యోగ ఇత్యత్ప్రక్రియేధః కుతస్తృణ మివలఘులభ్యాని సాగాలక్షీస్తవదీ
యసంపత్తిః॥స॥శోభాసంపత్తివద్వాసులక్షీశ్రీరిగీయత ఇతివిశ్వః-తాన్
వండితాన్నైవసంరుణద్ధి - ఈషదపినంరోద్ధం నశక్నో ధీశ్వరః తత్రదృ
ష్టాంత- అభినవమదరేఖాభిః దానధారాభిశ్యామానిగండస్థలాః ఏషాం
తేషాం వారణానాం మత్తేధానాం - బిసతంతుః మృణాళసూత్రం - వా
గణంప్రసిబంధక భూతం సభవతి అతః వండితం బహు మానాచరణ

శత్రురత్వేనైవవతితవ్యమిత్యర్థః. అత్రదృష్టాంతాలంకారః || * || యత్ర
 కాక్యద్వయేబింబవ్రతిబింబతయోచ్యతే- సామాన్యధర్మావాక్యజ్ఞైస్సదృ
 ష్టాంతోనిగద్యతఇతిలక్షణాత్- సహోక్తోపమయాంగేనసంకీర్త్యతే- మాలినీ
 వృత్తం || * || ననమయయయతేయంమాలినీభోగిలోక్తేరితిలక్షణాత్ || ౧౨

జ్ఞో || అంభోజినీవనవిహారవిలాసమేవహంసస్యసాంతిసతరాంకుషి
 తోవిధాతా । నత్వస్యదుగ్ధజలభేదవిధాప్రసిద్ధాం వైదగ్ధ్యకీర్తి-
 మపహతుః మసౌసమథః || ౧౩

చ || వనజభవుండుగోపమునవాహనమైనమరాళభతఃకుఁ | వ
 నజవనీవిహారకలనంబుదాలంకారఁజేయుగాగుం । భనమున
 దుగ్ధజీవననిధాగవిధాననిరూఢనైపుణీ | జనితమహాయశోవిభ
 వసారముహంసకుమాన్వజాలునే || ౧౩

వ్యా || అ || కింబశునాబ్రహ్మపితదీయవైదగ్ధ్యవహరణేనశక్తిఇతిదృ
 ష్టాంతముభేనాహ || * || అంభోజినీతి || విధాతాబ్రహ్మకుపితః కేనచిచ్ఛేదనా
 క్రుద్ధస్య - హంసస్యసిజయానమరాళస్య - అంభోజినీవనేవర్తినీవనేయోవి
 హారఃక్రీడానసవవిలాసః లీలాతమేవనత్వస్యత్ - నితరాంతితయేన- హం
 తనాశయతి అపహతుఃవిలాసమేకమితిపాదేపకంకేవలంవిలాసమిత్యన్వ
 యః. అంభోజాకరగుంజోషజేన తత్రవిహారభంగమాత్రమేవ- కతుఃంశ
 క్తోర్నిత్యః-కింత్వసావిధాతా- హంసస్య. దుగ్ధజలయోషీరనిరయోభ్యే
 దవిధా విధాగకరణేవిప్రసిద్ధాప్రఖ్యాతాం- వైదగ్ధ్యకీర్తింవైదగ్ధ్య
 న || జ్ఞో || త్వస్యవస్తుషుచాతుగ్ధంవైదగ్ధ్యం పరికిర్త్యతఇత్యుక్తలక్షణనైపుణ్యే
 నప్రయుక్తాయాకీర్తిస్తామపహతుః సశక్తోతిహంసఃపిక్షీరమిశ్రితేనీ
 రేనిరంపహయ్యరంగ్యస్థానప్రసిద్ధిః. ఏవంకుపితః రాజాస్య విషయవా
 సాదిభంగమాత్రమేవకీర్తిః శక్తోతనతులేషామనేషవిద్యాపరిశీలనజనిత
 కాతర్యభంగవతోన్మిక్తమేనభవితవ్యంవిద్వత్సరాజ్ఞేతితాత్పర్యం. అతా
 వ్రక్యతివిధాతృవృత్తాంశః ధనాశ్చ వ్రస్తుతరాజవిద్వజ్జనప్రతీతేరవ్రస్తుత
 వ్రశంసాలంకారః- లక్షణాత్కం- వసంతశిలకావృత్తం || * || ఉక్తావ
 సంతతిలకాగభజాబగగత్సరితక్షణమ్ || ౧౩

శ్లో॥ కేయూరాణీనభూషయంతిపురుషంహారానచంద్రోజ్జ్వలా
సన్నానంనవిలేపనంనకుసుమం నాలంకృతామూధజాః । పా
ణ్యైకాసమలంకరోతిపురుషం యానలస్కృతాధార్యతే ధీశుం
లేఖిలభూషణానిసతతంవాగ్భూషణ భూషణమ్॥ ౧౪

ఉ॥ భూషలుగావుమర్త్యులకుభూరిమయాంగదతారపరము
ల్భూషితకేశపాశమృదుపుష్పసుగంధజలాభిషేకముల్భూ
షలుగావుపూరుషునిభూషితుఁజేయువవిత్రవాణివా । గుచ్చ
షణమేసుభూషణము భూషణముల్ నశియించునన్నియు॥

వ్యా॥ అ॥ అధవిదుషాంతావద్విద్యైవభూషణరూపసంపత్తిరిత్యహ
ద్వాభ్యాం ॥ * ॥ కేయూరాణీతి॥ కేయూరాణ్యంగదానిరుద్యపి కేయూర
మోర్నిజ భుజశిరోభూషణత్వేన ద్వీప్వమేవ క్తస్యంతధాపితద్విశేషవివ
క్షాయాంబవలవచన ప్రయోగఇతిమంతవ్యం- పురుషులజనం నభూషయం
తినాలంకర్యంతీతియథాయోగంసంబధ్యతే- చంద్రవదజ్జ్వలాధవశతరాః
హారా ముక్తాహారాశ్చనభూషయంతి- సన్నానమభిషేకోపినభూషయంతి-వి
లేపనం ఘనసారకస్తూరీగంధసారచర్చాపినభూషయంతి కుసుమం మల్లికా
మాలతీచంపకాదిపుష్పమపి- జాతావేకవచనం- నభూషయంతి- అలంకృతా
అభ్యంగపుష్పమాల్యాది నానమృక్ప్రసాధితామూధజాః శిరోరుహాఅపిన
భూషయంతి పురుషమితిసర్వత్రానువంగః కింత్యేకాకేవలా వాణీపురుషం
సమలంకరోతిసమ్యగ్భూషయంతి - కేయూరాణీశ్యత ఆహ - యానలస్కృ
తావ్యాకరణాదిపరిశుద్ధాధార్యతే స్వాంత్రీక్రియతేసేత్యధ్యాహృత
చ్చద్యేనసంబంధః- ననుకేయూరాదీనాంవిభూషణత్వేన నప్రసిద్ధత్వాత్తన్ని
షేధేప్రత్యక్షావలావస్యాదిత్యాశంక్యతేషాంక్షయిష్టత్వాన్నతథాశ్చ
మిత్యాహ- అఖిలభూషణానికేయూగాద్యైకాశేషభూషణాని ధీయంతే
కాలక్రమేనశ్యంతి ధీయంతేభివ్వితిపారేఖలుశబ్దోవాక్యాలంకారే వా
గ్భూషణంసంస్కృత వాగ్రూపభూషణంతు సతతంభూషణం నిత్యభూష
ణంకదాపినసశ్యోత్యథాః- శ్యతిరేకాలంకారాలతఃసంతుక్తం ఏత గాది
శ్లోకచతుష్టయంశబ్దాః ౧ విక్రితంవృత్తం॥

శ్లో॥ విద్యానామనరస్య రూపమధికప్రచచ్ఛన్నగుప్తంధనం విద్యా
భోగరీయశస్సుభకరీ విద్యగురుభాంగురుః । విద్యాబంధుజనో
విదేశగమనే విద్యాపరాదేవతా విద్యారాజసుపూజ్యతేనహిధ
నంవిద్యపిహీనఃపశుః॥ ౧౫

ఉ॥ విద్యనిగూఢగుప్తమగువిశ్రమరూపమపూరుషాశిక్తిః । వి
ద్యయితస్సుభోగరీవిద్యగురుండువిదేశబంధుఁడు॥ విద్యవిశి
ష్టైవతమువిద్యకుసాటిధనంబులేదిల॥ విద్యనృపాలపూజి
తమువిద్యనరుంగనివాఁడమర్తుఁడు॥ ౧౫

వ్యా॥ విద్యానామేతి । రూపంనామకుండలహారనూపురాంగదాదిచతు
ర్విధభూషణాభావేపివిభూషితవచ్ఛాసమాసాకారవిశేషః- తదుక్తంభా
వప్రకాశే॥ శ్లో॥ అవేద్యారోప్యవిశ్లేష్యబంధనీయైరభూషితం- యద్భూషి
తమివాభావితద్రూపమితకధ్యతేతి - విద్యానామపదకాస్త్రాధ్యాప్తికించి
ద్యైవనరస్యపుంసీధికంభూయిష్టంరూపమక్తలతాకారవిశేషః- తద్వ
ల్లోకరజకత్వాదితిభావః తథాప్రచ్ఛన్నంనిగూఢం యథాతథాగుప్తంర
క్షితధనంప్రేయేతీసంబంధః తద్వత్కాలాంతరేషూపకారకత్వాదితి
భావః విద్యాభోగాః కరీతీభాగరీసక్చందనాదిభోగ్యవస్తులాభహే
తుః తథానుసన్నమాఖ్యాసుఖమింద్రియతన్మయం ఏతత్కరీ- ఏతత్కేతుత్వ
ఉభయప్రలాపకృభోహేతుతాచ్ఛిన్యానులామ్యప్తి తటప్రత్యయేటిత్వాతే
జీవతథావిద్యం గృహంత్యుపదిశతీతి గువస్తేహంహతాహిత'వదే
ష్టానామాచార్యణామపిగురురుపదేష్టభూతతథా పరమాధరబో
ధకత్వాసంభావః - విద్యావిదేశగమనే ప్రవాసేబంధుజనః సుహృజ్ఞనః త
ద్వన్వితేషోపచారసంపాదకత్వాదితిభావః తదుక్తం- స్వదేశమిత్రంపర
దేశబంధుంవిద్యానుధాంయేపుంషాఃపిబలతి- విద్యాపరాదేవతాపరమా
త్వభూతామీత్యాయకత్వాదితిభావః విద్యాపరాదేవతా స్యాభీష్టదే
వతాతథా విహికానుష్ఠితఫలత్వాదితిభావః- విద్యారాజసురాజమధ్యే
పూజ్యతేప్రతస్వతే గౌరవసంపన్నత్వాద్రాజపూజ్యాభివతీత్యభావః- య
ద్యావిద్యాకర్తేనవిద్యావాః లత్యతే రాజకర్తేనచ తస్మిన్భావిన్యంతేకథా

చవిద్యావాక్ రాజసభాసుబ్రాజ్యతే పుగస్క్రియతేసంభావ్యతతియః
వత్ - ధనంద్రవ్యంతునహ్యక్షప్రకారంనభవతీత్యగ్రః తస్మాద్విద్యయా ఉ
క్షరూపయావిహీనశ్శూన్యః జనఃపశుఃపశుప్రాయః- కథంవ్యాకథంవ్య
వివేకరాహిత్యాదితిభావః అతోబహుళావకార కత్వాద్విశిష్టవిద్యైవప్రధా
నంనత్వస్యదితితాత్పర్యంతప్రవిద్యాయాః రూపధనాద్యాకారేణబహుధా
నిరూపణాన్నిరవయవమాలారూపకాలంకారః॥ ... ౧౫

శ్లో॥ త్వాంతిశ్చేత్కవచేనకింకిమరిభిఃక్రోధోస్తీచేదేహీనాంజ్ఞాతి
శ్చేదనలేనకింకిమరిసుహృద్వివ్యావధైఃకింఘలం । కింనైర్వ్యధిదుష్ట
నాకిముననైర్విద్యానవద్యాయది ప్రీడాచేత్కిముభూషణైస్సుక
వితానుద్యస్తీరాజ్యేనకిం॥ ౧౬

చ॥ క్షమగవచంబుగ్రోధమదిశశ్రుభజ్ఞాతిమతాశనుండుమి।
త్రముదగునుండు దుజనులుదారుణవన్నగముల్ సువిద్యవి।
త్రముచితలజ్జభూషణము దాతకవిత్వము రాజ్యమీక్షమా।
న్రముఖవదాథముల్గలుగు వట్టునదత్కవ చాదులేటికే॥

వ్యా॥ అథలోకహితాహితవణసప్రసంగాత్తస్యా ఏవప్రకృష్టైశ్చ
ర్యభావమాహ॥ త్వాంతిరితి॥ దేహీనాంప్రాణినాం- త్వాంతిః తితిత్వావరిభ
వాదిషూత్పద్యమానేషు గ్రోధప్రతిబంధక ఇతియావత్ - అస్తిచేత్స్త్వి కవ
చేనకమణా కింఘలమితిసర్వత్రానువజ్యతేన కించిదపీత్యధఃతస్మాద్విచా
రుంతుదానామనవకానప్రదద్వాదితిభావః గ్రోధశ్చిత్తక్షోభాస్తీచేత్ - అ
రిభిః శత్రుభిః కింతస్యైవాంతశ్శత్రుత్వా దుపద్రవహేతుత్వాచ్యేతిభావః
జ్ఞాతిర్దాయోదోస్తీచేదనలేనాగ్నినాకింతస్యైవసర్వాగ్నిర్హులనిదానత్వా
దితిభావః- సుహృత్సన్నిప్రమస్తీయది ॥ * ॥ సుహృద్దుహృదౌమిత్రామి
త్రయోరితి నిపాతనాత్సాధుః - దివ్యావధైఃసిద్ధావధైః కింఘలంనకించిదపీత
స్యైవారోగ్యకరత్వాదితిభావః దుజనాః ఖలాస్సంతియదినస్సైరాశీవి
ప్రైఃకిం తేషామేవప్రాణావ హరిత్వాదితిభావః - అనవద్యానిదుఃస్థా
అవద్యః శ్చేత్వాదినా నిపాతనా త్సాధుః తతోనభాసమాసఃతస్మాత్సుత

౬ తినుడాగమఃవిద్యావేదవేదాంగాధ్యాత్మికా అస్త్రీయనిధనైఃకింతస్యాపి
నాఖిలభోగసాధకత్వాదితిభావః- ఏడా అకార్యవ్రవృత్తైఃమనస్సంకోచల
క్షణలక్షణాస్తీచేద్భూషణైఃకిముహూరనూపురాద్యలంకరణైఃకింతస్యాపివలో
కోత్తరభూషణత్వాదితిభావః సుకవితానత్వాండిత్యం॥౧॥సంఖ్యావాస్సం
డితః కవిరిశ్యమగః - యద్వాక్వయతివణయతి రసోల్లసితశబ్దార్థసంఘట
నాంకరోతీతికవిస్తస్యభావస్తజ్జాణుని రాజ్యేనభూమండలాధిపత్యేనకింత
స్యాపివనకలలోకవశికరత్వాదితిభావః- రాష్ట్రోభావఃకవవా రాజ్యప్ర
జాపరిపాలనాత్మకం- పురోహితాదిత్వాద్యప్రశ్నయః॥ ... ౧౬

శ్లో॥దాక్షిణ్యంస్వజనేదయాపరిజనే శార్వంసదాదజనేప్రి
తిస్సాధుజనేనయోన్యవజనేవిద్వజ్జనేచార్జవమ్॥శార్వంశత్రుజ
నేతూమాగురుజనేకాంతాజనేభృష్టతాయేచైవంపురుషాఃక
ళాసుకుశలాస్తేష్వేవలోకస్థితిః॥ ... ౧౭

చ॥వరకృపభృత్యులందునిజవర్గమునందనుకూలవృత్తిగా పు
రుషులయందు శౌర్యమునుబుద్ధులయందనురక్తిదాల్చిసద్గురు
పురుషుందుగౌరవముకోవిదులందునయంబురాజులం దరిజ
నులందుశౌర్యముమృగాక్షులయందుబ్రగల్పభావమీవరుస
గళావ్రవీణులగువారలయందువసించులోకముల్॥ ౧౭

వ్యా॥ అ॥ అధనిదుషాంగుణవణానపూర్వకంలోకవ్యవస్థాపకత్వమా
హ॥దాక్షిణ్యమితి॥స్వజనేబంధుజనేష్విత్యర్థఃజాతావేకవచనం-ఏవముత్తర
త్రతాపి - దాక్షిణ్యంభందానువతానం అన్యధానినించేయుదితిభావః - దక్షి
ణస్సరళవామవరభందానువర్తిష్వితిభావఃపరిజనేభృత్యజనేషువిషయేదయా
దారిద్యాద్రిదితద్దుఃఖవ్రహాణేచ్ఛా అన్యధావిజహ్యురితిభావః - దుజనేఖ
లజనేషువిషయేసదాశార్వం విప్రియకారిశ్వంఅన్యధా అధిక్షిపేరన్నితిభా
వః- సాధుజనే సజ్జనేషువిషయేప్రితిః స్నేహః ఆదర ఇతియైవత్ అన్య
ధానుతపేయరిభావః- నృపజనేరాజసువిషయే నయోనీః అనువతాన
తాశ్చర్యమితియైవత్ అన్యధాదండయేరన్నితిభావః- విద్వజ్జనేపండితజనే
షువిషయే ఆర్జవమవక్రతా అన్యధానిషిధ్యేగన్నితిభావః శత్రుజనేశత్రు

జనేషువిషయేశ్వర్యం విక్రాంతత్వం అన్యధానిపాతయేరన్నితిభావః - గురుజనేపిత్రాదిషువిషయేశ్వర్యం సహస్త్వం అన్యధాశపేరన్నితిభావః కాంతాజనేనారి జనేషువిషయేశ్వర్యం తాతాగర్భ్యంచ అన్యధావశీకుర్యురితిభావః - ఇత్యేవముక్తవిధానుకలానుశీలేషు ॥ ౧ ॥ కళాశిల్పేకాలభేన చంద్రాంశేతల నాకళేతివైజయంతీ - యేచపురుషాః తేకుశలాః శుభ్రాః తేషు పురుషేషేషువలోకస్తీతిః లోకమర్యాదా అస్తీతిశేషః - తపవలోకస్య వస్తా సంస్తావకాః సతూక్తగురరహితా ఇత్యర్థః - ఏవం భూతిస్తువిద్వాంస ఏవసత్స్య ఇతిహృదయం ॥

౧౭

శ్లో॥ జాడ్యధియోహరతిసింహతివాచినశ్యంపానోన్నతిందిశతి పావమపాకగోతి । చేతఃప్రసాదయతిదిక్షు తనోతికీతికం సత్సంగతిఃకథయకింసకరోతిపుంసామ్ ॥

తే-గీ॥ సత్యసూక్తిఘటించుదీజడిమమాన్సు । గౌరవముసంగజనులకుగలుపమండచు ॥ గీతఃబ్రకటించుజిత్తవిన్ముర్తికేయు । సాధుసంగంబుసకలాధకసాధనంబు ॥

౧౮

౧౯

వ్యా॥ అ॥ ఇత్తంవిద్యజ్ఞాననువగ్ధ్యంసంప్రతిసత్సంగతేశ్చేయస్కృత్యమాహ॥ జాడ్యమితి॥ ధియఃబుద్ధిజాడ్యంమాంద్యంహరతినిస్వశి-వాచివచనేసత్యంసూతృభావం సంచత్యస్తాపయతిమానోన్నతిం బహుమానాతిశయందిశతప్రయచ్ఛతి- పావంకీర్తివమపాకరోతినాశయతి ధగ్ధవదేశాదినేతిభావః - తథాచేతఃప్రసాదయతిసింహలయతి - జ్ఞానోపసాదినేతిభావః - దిక్షుదశసుకీతికం తనోలివిస్తారయతి అశస్సత్సంగతి స్సజ్జనసమాగమః పుంసాంకింశేయోనకరోతికథయతి వృద్ధసంసంగధనం - సగ్ధమపిశ్రేయఃకరోత్యేవేత్యర్థః అతస్తైరేవసంగతిః కథావ్యానతు దజనైరితితాత్పర్యం అతక్రియాణాం బహునాం సముచ్చితత్వాత్సమచ్చయాలంకారః - గుణక్రియాయాగవద్యం సముచ్చయ ఉదాహృత ఇతిలక్షణాత్ వసంతతిలకావృత్తంలక్షణంతూక్తమ్ ॥

౧౯

శ్లో॥ జయంతి తేసుకృతినోరససిద్ధాః పీశ్వరాః । నాస్తితేషాం యశఃకాయేషాంమరణజలభయమ్ ॥

౧౯

క॥ సుకృతాత్ములు రససిద్ధులు | సుకపీండ్రులు విజయసిద్ధులు సుముతదీ
యాధికి ర్దికరంబులు | ప్ర॥ టజరామర॥ జన్మభయరహితంబులు॥

చా॥ అ॥ అస్త తేషామసాధారణమహిమాస్పద త్వాగ్లోకోస్తరత్వం
వర్ణనస్మిగమయతి॥ బయంతుతి॥ సుకృతిసోధన్యాః॥ ని॥ సుకృతీభుక్త్యావాక్
ధన్యగత్యమరః- రససిద్ధానిధిస్థులగారాదిరసాః సిద్ధపారదఘటికాశ్చ॥*॥
వాహిలాగ్నాపిస్వినిస్థాయాః పరసిపాతః తేప్రసన్ధాః పూర్వపవణిక
తాహాపిస్వరాః కపిసార్వభౌమాః పండితోష్టమా ఇతివాజయంతసర్వో
త్కర్షణవర్తంతే అదృశ్యతీశేష-యద్వారససిద్ధానిధిస్థులసాబ్రహ్మసామ్రా
త్మా-రవంత ఇత్యర్థః సోపైత స ఇతిశ్రుతేః ॥ ని॥ శృంగారాదాపిషేషీశ్యే
పారజేబహ్మవర్చసి॥ పతన్యసావదనేహేమినిర్యాసేమృతశబ్దయోగస
ఇత్యభిధానాచ్చ కపిశ్వరాః కవయః క్రాంతదస్యినస్తేషామిశ్వరాః కాల
త్రయాభిజ్ఞాబ్రహ్మవిద్యావికారదా ఇత్యర్థః జయ తికుతస్తేషాంకపిశ్వ
రాణాం- యశఃకాయేకీశశరీరే జరామరణాభ్యాంజాత గతితథోక్తం-
భయంనాస్తీ రససిద్ధానాం భౌతికశరీర ఏవజరామరగాభయం నాస్తియశ
శ్యరేతు కింపక్షప్యం తస్యకల్పంత స్థాయిత్యావితభావః- అత్రరససిద్ధ
పదార్థస్య విశేషణగత్యా భయాభావపదార్థః ప్రతిహేతుత్వాత్మా
శ్యలింగ భేదః-వృత్తమాక్షం ॥ * ॥ ఇతీశతశతవ్యాఖ్యానే- విద్యత్పద్ధతివర్ణ
నంనామ ద్వితీయదశకమ్ ॥ ౧౯

అధ్యక్షార్థ సద్ధతి

గ్లో॥ యుక్తామంజిరార్యతోపిశిధిలప్రసాయాపిస్తాందశామః ప
సోపివివన్నసిధితిరపి ప్రాణేషుసశ్యశ్శస్విపి । మస్తేభేంద్రవిభిన్న
కుంభవిశితగ్రాస్తేకలిధర్మహః క్రిగోకంత్యమత్తిమాసమహ
లావగ్రసంకేతనీ॥ ౨౦

ఉ॥ గ్రాసములేకసుక-సజరాగ్నశమయినవిశేషావయినసాయా
సమువై సనష్టగుళిగుళుననుగ్రాణధయాగ్రమయినసం । త్రాస

మదేభకుంభపిశితగ్రహాలనశీలసాగ్రహః । గ్రహసరభాసమానమ
గురగేసరిజీవాత్మణంబుమేయునే॥

... ౨౦

వ్యా॥ అ॥ అధవిదుషామపిమానిశార్కయోరపేక్షితత్వాద్విద్యవృద్ధతి
నిరూపణానంతరంమానశార్కవృద్ధతినిరూపయతి॥ తుష్టామభితి॥ తుధా
తామఃక్షీణోపి॥ తాయోమభితిమత్వంజరయావిస్రనయాకృతోబీణోపి॥
ని॥ విస్రసాజరేత్యమరః- శిధిలప్రాయః - విశ్రధాంగతయాబలహీనస్సన్న
పీత్యర్థః- కష్టేందశామాహారాలాభాదతిక్చ్యవస్థామావన్నః ప్రాప్తో
పి॥ నిదశావర్తవస్థాయామితివిశ్వః - అతవీవవివన్నదీధితిర్వప్తకాంతిరపి
కింబహునాప్రాణేషు వంచనునశ్యత్సుతక్రమమాణేషు సత్స్వపిప్రాణ
వ్రయాసేసంప్రాప్తేనత్యపీత్యథః - మత్తేభేంద్రస్యమత్తగజపుంగవస్యవి
భిన్నోవిదారితోయః కుంభఃకుంభస్థలం తత్రయచ్చిశితంషేదో మాంసంత
గ్రాసేతత్కలశనేపీకంముఖ్యంయథాతథాబద్ధానద్దానాస్పృహావాంఛా
యస్యస ఇతిశార్కాతితయోక్తిః తథామానమహతామభిమానోన్నతానా
మగ్రసరోగ్రాణ్యః ॥ * ॥ పురోగ్రతోగ్రేషుసతేకరితిటవ్రత్యయః- కేసరి
సింహః జీవాం తృణంశుష్కంఘాసం అక్షికిం అభ్యవహరతికింనాత్యేవే
త్యర్థః- ఇతిమానాతితయోక్తిః - నీచజంతుస్తునైవమితిభావః- అత్రయద్య
పినర్వత్రాపిశబ్దస్తావదేకైక విశేషణ విశిష్టస్యైవా త్యంతనీచవృత్తివ్రవృ
త్తింద్యోతయతితథాపుక్తాఖిల విశేషణవిశిష్టోపి గజేంద్రమేదః కలశనవి
హీతవ్రజ్జిః కేసరిననీచవస్తునివ్రవన్తత ఇతివహతీమాన శార్కవరాకా
స్తోక్తిరితమంతవ్యంప్రాణానపిపరిత్యజ్యమానమేవాభిరక్షయేత్ప్రాణాస్త
రంగచవలామా నమాచంద్రతారకమితివచనాన్తాన శార్కసంపన్నేనభవి
తవ్యంయశస్కామేనేతిభావః - అత్రవ్రకరణేకుత్రచిన్నానస్యకుత్ర చిచ్ఛా
ర్యస్యకుత్రచిదుభయస్యచప్రాదాన్యకథనమపిద్రవ్యవ్యంకులకమాగతోత్ర
మశీలవరిపాలనం సహాయమనపేత్యశత్రుసంహరణ సామర్థ్యంశార్కమి
తివివేకః - అగ్రప్రాణేణాప్రస్తుత వ్రతంసా లంకారోను సంభేదః-
శార్కాలవిశేషితంవృత్తం- లక్షణంతూర్తమ॥

శ్లో॥ స్వల్పస్నాయువసావసేకమలినం నిర్మాంసమప్యస్థిగో
శ్శ్వేదలఘ్వాపరితోషమేతినచతత్తస్యతుధాశాంతయే । సిం
హౌజంబుకమంకమాగతమపిత్యక్త్వానిహంతిద్వపంసర్వఃకృ
చ్ఛ్చగ్రితోపివాఙ్మజనస్సత్వానురూపంఫలమ్॥ ... ౨౦

ఉ॥ స్నాయువసావసేకమలినమ్మగు నెవ్వుగ్రహించిజాగిలం ।
బాయత మోదమందఁ జనదాఁకలిదానికేఁ బెంతనున్నగో ।
మాయువుదానిఁజూచి పరిమార్చకసింగము దంతిగుల్చునే ।
చాయల నెల్లవారుఁజన స్త్వసమానఫలాన్ధలేకదా॥ ౨౧

వ్యా॥ అ॥ తుద్రజంతుస్తునైవమితి ఉక్తమేవాధకాంభంగ్యంతరేణా
హ॥ స్వల్పేతి॥ శ్వాశునకః స్వల్పయోః లేశమాత్రయోః - స్నాయువసయో
స్నాయుర్వస్వసాఖ్యనాదీభేదః వసామేదః తయోరవసేకేన మేషనేనమ
లినంమలదూషితమపి॥ ని॥ వస్వసా- స్నాయు స్త్రియాం- వృద్ధేదస్తువపా
వసేశ్యమరః॥ నిర్మాంసంమాంసలేశ శూన్యమవిగోః॥ ని॥ స్వగేహపశు
వాగ్వజ్జిత్తైత్రఘ్నణిభూజలే - లత్యదృష్ట్యోః స్త్రియాంప్రంసిగారిశ్యమ
రః అస్థికనంబుద్ధ్వా పరితోషకేతి సంతువ్యజితచ్చగవాస్థిశు తస్యశునఃతు
ధా - ఆపంచైవహలంతానా మితివచనాట్టాన్ - తస్యోః శాంతయేతు
న్నివారణాయన పర్యాప్తంసభవతోత్పదః - అస్తిర్భవంతి పరోవ్రయజ్య
మానోవ్యస్తీతిభావ్యకారవచనాత్ - భవంతీతిలటః-పూర్వాచార్యాణాంసం
జ్ఞానీవజుతోరితిభావః సింహస్తు అంకంసమీప మాగతమపి సమీపవతికాన
మపిర్భదః॥ ని॥ అంకస్సమీప ఉత్సంగేచిహ్నస్థానావవాదయోరితివిశ్వః॥
జంబుకం క్రోష్టాగంత్యక్త్వా అనాదృత్యాగ్రే కృశ్యేరియావత్ ద్వపంగ
జమేవదుగస్తమపీతిభావః నిహంశేదారయతి తధాహి- కృచ్ఛగ్రితోవ్య
తినంకటస్థోవిశరోష్ఠే శేషోజనః సత్వానురూపం స్వశక్త్యనుగుణం ఫలం
లాభం వా - యా సమదుశ్చలః ప్రకృష్టఫలాకాక్షి ప్రబలనికృష్టలాభకాం
క్షేచభవతి అశోశ్వసింహదృష్టాంతేన సి - నీవచస్తువగ్రహణేష్వరేణభవి
తస్యమాయుష్వతీతిభావః-వృత్తంపూర్వవత్॥ ... ౨౨

శ్లో॥ లాంగూలచాలనమధశ్చరణౌవఘాతః ఘూమానివశ్యవ
దనోదరదర్శనంచ। శ్వాపిండదస్యకురుతేగజపుంగవస్తుధీరం
విలోకయతిచాటుశతైశ్చభుజ్జేహ॥ ౨౨

ఉ॥ వాలముద్రిష్టనీలఁబడివక్త్రముఁగూఁచియుఁజూపుఁగింద
టం। గాలిడుద్రవ్యఁబిండదునికట్టెదుటన్ననకంబుభద్రశుం
దాలముశాలితండులగుడంబులుచాటువచశ్శతంబుచే॥ నోలి
భుజించుదైర్యగుణయుక్తిగఁజూచుమహిన్నతస్థితే॥ ౨౨

వ్యా॥ ౨॥ అధఃపదజంతోశ్చేష్టావిశేషమాహ॥ లాంగూలేతి॥ శ్వాసా
సారమేయః॥ లాంగూలచాలనంపుచ్చవివర్తనం అధఃభూతలేచరణౌవఘా
తంపాదేనవిదారణంచఘూమానివశ్యస్వయమేవవతిత్వావదనోదరదశా
నంవక్త్రీకుఁప్రదర్శనంచ పిండదస్యపురస్తాదితిశేషఃకురుతేగజనిచేష్టా
మావిమ్కరుత్యర్థః- పుమాగోపుగోవృషభః- విశేషణసమాసః॥
*॥ గౌరతద్ధితలకీతిసమాసాంతప్తచ్ సవవపుంగవః శ్రేష్ఠత్యర్థః॥ ని॥ శ్రే
ష్ఠోఽథాణౌతుపుంగవా వితిజ్జయంతీ గజపుంగవోగజేంద్రస్తుధీరం గంధీ
రంవిలోకయత్యతిపిండసన్నిధావితిభావః అధఃచాటుశతైరనేకప్రియో
క్తిభిః అనునవాక్యైశ్చ వాభుజ్జేహ అభ్యవహరతి గుడతండు లాదికమితి
శేషః॥ *॥ భుజోనవనత్యాత్మనేవదం ఇమావేవ నీచానీచ జనయోఽద్య
ష్టాంతావితిభావః-వసంతతిలకావృత్తం-లతాంతుకృతం॥ ౨౨

శ్లో॥ పరివతిణనిసంసారేమృతఃకోవానజాయతే॥ నజాతోయే
నజాతేనయాతివంశస్సమున్నతిమ్॥ ౨౩
తే-గీ॥ ప్రాణిలోకంబుసంసారవతితమగుట వసుధమైగట్టిపు
ట్టనివాఁడుగలఁడే॥ వానిజన్మంబునఘలమెవ్వనివలన॥ వంశము
ధికోన్నతివహించువన్నెకెక్కు॥ ౨౩

వ్యా॥ ౨॥ అధఃసానశౌర్యసంపన్నతయావంశవర్ధనసన్న్యవజనస్యసత్తా
లాభోనర్జ్యస్యస్యేత్వాహ॥ పరివర్తనీతి॥ పరివర్తనీధర్మధర్మకథాత్వేనఃపున్య
సనివర్తనమానేసంసారేజరామరణరూపే సంసారచక్రేకోవాపుమా
మృతఃప్రేతః నజాయతే సభవతీతి ఉన్నోవా సభవతీతిశేషః- యద్య
కోవానన్మృతః కోవా నజాయతే నోత్పద్యతే సగోప్యత్యన్నో హృతశ్చ

భవత్యేవేత్యధః-జాతస్యహిమ్రుహోమృత్యుః ధృవంజన్మమృతస్యచేతిభగ
వద్వచనాదితిభావః తతఃకిమత ఆహ- సప్రమాణజాత ఉత్పన్నజన్మలాభ
వాసతియావత్ కోసావిశ్యత ఆహ-యేనజాతేనోత్పన్నేనపుంసా వంశోన్వ
యస్సమున్నతిం మహాహస్యం యాతిప్రాప్నోతి వంశోద్ధారకాయః పు
మాణ సప్రజన్మలాభవా నేవం ధూతశ్వంచ మంశశార్య సంపన్నస్యై
వనత్వస్యస్యాతః కమన్యైరగజాగళ స్తనవదుష్పన్నైవశతవ ద్విసప్తైశ్చ
తిభావః ఆనుష్టభం వృత్తం॥ ౨౩

శ్లో॥ కుసుమస్తబకస్యేవద్వయావృత్తిమృతస్వినః॥ మూర్ధ్ని-
వాసర్వలోకస్యశీర్షతేవనవచవా॥ ౨౪

తే-గీ॥ కుసుమగుచ్ఛంబునకుంబోలెంబాసంగుశార్య॥ మానవం
తునకిమిరెండు మహితగతులు । నకలజనమస్తకప్రదేశమల
నయిన । వనమునందైనచీరణభావంబుగనుట॥ ౨౪

వ్యా॥ అ॥ ఇథంధూతస్యపురుషస్యవ్యాపారమాహ॥ కుసుమేతి॥ కుసు
మస్తబకస్యేవపుష్పగుచ్ఛస్యేవేత్యేకంబదంమనస్వినోధీ॥ స్యమాంశశార్యశా
లినఃపుంసభ్యత్యధః॥ ద్వయాద్వివిధావృత్తిర్వాప్యపారః స్వేగ తేహినిపారే
స్పష్టోధః-తృతీయాతునసంభవతీత్యధః॥ కింతద్వృత్తిద్వయమిత్యత ఆహ॥
సర్వలోకస్యసర్వేషాంజనానామిత్యధః॥ మూర్ధ్ని-శిరస్సున్నతస్థానేచక్షీ
యంత ఏవేతిశేషః॥ అథవావన ఏవారణ్యేశీర్షతేవాజీర్షతే వాధావేలట్
ఏవముభయీవృత్తిఃశార్యాదున్నతస్థానస్థిస్తదలాభే మానాదర్శణ్యేజీర్ణ
లావాగ్నివివేకః॥ ఇయమీవపుంసాంశ్రేయస్సూరీవృత్తిరితిభావః॥ కుసుమస్త
బకస్యేవేత్యత్రసమాసః॥ శ్రోతీపూర్ణో-వ మంలంకారః॥ ఇవశబ్దేనసహస
మాసస్యసంభవాత్ తిథాచవాతికం॥ ఇవేనసహనిత్యసమాసోవిభక్త్య
లోప పూర్వవదప్రకృతస్వరత్వంశాంతి-వృత్తంపూర్వతే॥ ... ౨౪

శ్లో॥ సంత్యజ్యేపిబృహస్పతిప్రభృతయస్సంభావితాః॥ వచసాస్తా
స్పృహ్యేషవిశేషః॥ గ్రమరుచీ రాహుర్నవై రాయతే । గ్వప్తేవ

గ్రసతేదివాకరనిశా ప్రాణేశ్వరాభాస్వరాభాగ్రతః పర్వణిపశ్య
దానవపతిశ్శీషాణవశేషాకృతిః॥ ... ౨౫

చ॥గురుముఖ్యులలరేవురారురుశుభాంగుభేచరుల్వాదితో, పర
విక్రాంతివిహారిరాహు వెపుడు నైవరంబుసేయండు । భాస్వరుల
న్భాస్కరయామినీచరులసేవాధింపుచున్నాడుద। త్వరతన్నస్తకశే
వమూతియగునాడై త్వండుగన్వంబున॥ ... ౨౫

వ్యా॥అ॥ పునరవ్యక్తోభయగుణవై శిష్ట్యన్యైవోత్కృష్టణామాహ॥
సంతితి॥ అన్యేవత్వమాణ సూర్యచంద్రాపేక్షయా ఇతరేబృహస్పతిప్రభృ
తయః బృహస్పతిప్రచుఖాః ప్రభృతిశబ్దేన బుధశుక్రాదయోపి గృహ్యంతే
పంచపద్మాపంచషాః॥గ్రహః॥*॥ సంఖ్యయావ్యయే త్యాదిసాబహుప్రీహిః-
బహుప్రీహా సంఖ్యయేడజ బహుగణాదిది సమాసాంతో డచ్చిత్త్యయః
సంభావితాః గ్రాహ్యత్యేనోవస్థితాఃబహుమతావా సంతివతంతే తా
న్పృతి బృహస్పతిప్రభృతి లక్షిక్యతేత్యధః విశేషేషు విశిష్టేషులేజో
మహస్విన్వియావత్ విక్రమేషరాక్రమణేరుచిః ప్రీతిర్యస్యస్తతథోక్తతేజ
స్తైస్సహైవకలహంచరణతత్పర ఇత్యధః- ఏషః ఉపరాగకర్తృత్వేనప్రసి
ద్ధోరాహు సైంహికేయః నవైరాయతేవై రంసగరోతి అలశ్యత్వాత్
త్కలబసతత్పరోభవతిత్యధః॥*॥ శబ్దవైరకలపశ్చికణ్వమేఘభ్యఃకరణ
ఇతిక్యత్-అకృత్సార్వధాతుకయోద్దీఘః ఇతిదీఘవిక్రమరుచీరాహురిత్య
త్రరోరీతిరేఫలోపేధ్రీలో పూర్వస్యదీర్ఘణ ఇతిదీఘః కేచుభాస్వరాతేజ
స్విసా- సేశభాన ఇత్యాదిసావరచ్చిత్త్యయః ద్వావుభౌదివాకరనిశాప్రా
ణేశ్వరా సూర్యాచంద్రమసావేవ అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదాగ్ధకోయ మేవకా
రఃశీషణమేవావశేషోయస్యాస్సాశీషాణవశేషా ఆకృతిర్యస్యశిరోమాత్రా
వశిష్టగాత్రఇత్యధః-శీషాణవశేషీకృత ఇతిపారెవ్యయమైవార్థఃపరిగమయి
తవ్యఃదానవపతిదానవేశ్వరఃపూర్వోక్తరాహుఃపర్వణిదర్శపార్శ్వమసి
ప్రతిపత్సంభోగ్రసతిశితిహేభాగ్రతరిత్యాదరేణ పృర్జనసంబోధనంవశ్యే
త్యత్రవాక్యార్థః కమయతిశ్శిరోమాత్రావశిష్టవీశ యమీకృర్నాచర

ణాశస్వరోఘాస్సంపూర్ణాణాంకశ్చేత్కింకరివృత్తి నజానామీతిభావః ఏవం
మానశాగృతాలినోహీనిజాంకవై కల్యంసపరిగయేయరికింతుమహత్కా-
ర్యమేవకతకంవ్యవస్యంతీతితాత్పర్యంపురాకిలదేవానామమృతవ్రదానస
మయేవిష్టుచక్రేణచ్చిన్న శీవకత్వాచ్చిరోమాత్రావశిష్టగాత్రోఘాత్తైస్సం
హికేయ ఇతిపారాఙ్మీ కథాత్రాను సంధేయా - శాదూకలఃప్రీడితం
స్మృతం - లక్షణంఃకంక్షం॥ ౨౫

శ్లో॥ పహతిభువనశ్రేణిం శేషఃఫణాఫలకస్థితాంకమరపతినామధ్యే
వృత్తంసదానచధాగ్యతేతమపికురుతేక్రోడాధీనం పయోధి
రనాదరందహమామహతానిస్సీమానశ్చగిరీ విభూతయః॥

మ॥ భువనశ్రేణివహించు శేషుడుఫణాభోగంబుపైసంతతంబవ
లీలస్థరియించుబృహమునంగూర్చాధీశ్వరుండాతనిక॥ ధవళ
క్రోడనశాశ్చుశేయునతనికవారాగి గుత్రాంతిచే॥ నపురాధీ
రచరిత్రసంపదలసంఖ్యాత్తవభావోన్నతుల్॥ .. ౨౬

వ్యా॥ అ॥ అధమహతాంమాపశ్చ్యమాహవహతీ॥ శేషఃఫణాఃస
హస్రసంఖ్యాకాఃస్ఫటాఃఫలకావనీవతేషుస్థితాంభువనశ్రేణంపాతాలా
దిచతుర్దశఃప్రపవజ్జ్యైస్సంపహతిధారయతి॥ని॥స్ఫటాయాంతఫణాద్వయో
రిత్యమరః॥నచ శేషఃకమతపతినా ఆదికూర్తే॥ * ॥ పతిస్సమానవేషేఘ్ని
సంజ్ఞాయామాశోనాస్త్రియామిత్యాశోనాభావః పృథస్యమధ్యే మధ్యేపు
క్తంనిజభగ్నరోపరిప్రదేశభ్యధికః॥*॥ పారేమధ్యేషష్ట్యావేత్యవ్యయీభా
వఃతస్మిన్నియోగాదేదంతత్వంచమధ్యశబ్దస్య - సదానిరంతరంధాగ్యతే ఉ
హ్యతేతపపి కమరపతీమపి పయోధిః ప్రళయాంకవృత్తిలనాదరాత్ అనా
యాసాత్క్రోడాధీనం ఆదివరాహః గుత్తంతురుతేప్రళయకాలే పాతాలగ
ళభూమండలస్యాని వరాహవతాః॥ విష్టునానిజదంష్ట్రీయాసముద్భృత
త్వాదితిభావః అతోమహతాంమానశ్శృణాలినామహానుభావనాంసం
బంధిన్యశ్చగిరీ విభూతయో మాహాశ్చ్య సంపదోనిస్సీమానో నిమగ్నా
దా అవాప్తానస గోచరా ఇతియావత్ అహమేత్యాశ్చర్యే॥ ని॥ అహ
మేత్యశ్చతేభేద ఇత్యమనః ఆగ్రపుగ్వపూర్వనిత్యైరోక్షుగుణోత్క-

పాఠావహత్యాన్మలాదీవకాఖ్యోలంకారః-తదుక్తంవిద్యానాథేన-యదా
తుపూర్వపూర్వస్యసంభవేదుత్తరోత్తరం ప్రత్యుత్కమావహత్యంతస్మా
లాదీవకముచ్యతఇతి-హరిణీవృత్తంలక్షణంతూక్తం॥ ... ౨౬

శ్లో॥వరంప్రాణోచ్ఛేదస్సమదమఘవన్ముక్తకులిశప్రహారైరుద్గచ్ఛద్భ
వమశదహనోద్గారగురుభిః।తుషారాద్రేస్సూనోరహహపిత
రిక్లేశవివశేనచాసౌసంపాతఃపయశ్చివయసాంపత్యరూచితః॥

చ॥ సమధికభీషణజ్వలనజాలవినిగ్రహమదుస్సహంబుచే॥ సమదను
రేంద్రముక్తకులిశక్షతిచేనుచితంబుప్రాణఘాతముహిమవ
తుగమారునకుడంద్రనిశాతశతారపాతభే॥ దమునమునుం
గుచున్నతఱిదాజలరాశిఁదొలంగనహామే॥ ౨౭

వ్యా॥అ॥మానశౌర్యశాలిన ఏవోక్తవిధమహత్వంనతుతద్యపీనాన్యే
తిమైనాకందృష్టాంతీకృత్యాహ॥వరమితి॥ తుషారాద్రేస్సూనోర్నిహవత్పుత్ర
స్యమైనాకస్యఉద్గచ్ఛన్ముజ్జ్ఞంభమాణోబహుళోభూయిష్యశ్చయోదహనశ్చి
లాసంఘవణజనితవహ్నిస్తర్యోదారైర్నిస్సరతైఃగురుభిఃదుస్సహైఃసమ
దేననదర్పేణమఘవతా దేవేంద్రేణముక్తస్య ప్రయుక్తస్య కులిశస్య వజ్రా
యుధస్య ప్రహారైర్విదారతైః ప్రాణోచ్ఛేదోమరణమిత్యర్థః॥వరంమనా
ప్రియం॥ని॥దైవాద్వృతేవరః శ్రేష్ఠేత్రిషు క్లీబంమనాప్రియత్యమరః॥
కుతః అహహేతిభేదాతిశయద్యోతనార్థానుకరణశబ్దః పితరిహిమవశిక్లే
శేనవజ్రప్రహారజనిత దుఃఖేన వివశే విహ్వలేసతి అసావద్యాప్ర్యవలభ్య
మానఃపయసాంపత్యస్సముద్రస్య అత్రాసమానత్వేనఘనంజ్ఞాభావాత్॥
*॥ ఖృత్వాత్పరస్యేతి కృతయథాదేశాత్తిశబ్దాత్పరస్యజసోకారస్య ఉకా
రాదేశఃపయసినలిలేసంపాతః ప్రవేశః నిజప్రాణ సంరక్షణార్థం నిమ
జ్జావస్థానమిత్యర్థః ఉచితోన్యాయోనచనభవతిహి అన్యైవేతిశేషః- య
తోమానశౌర్య సంపన్నస్యః పుంసః స్వప్రాణమాత్ర పరితాణ తత్పరత
యాక్ష్వచిన్నిలీయావస్థానమేవాత్యంతా యశస్కరంకిముత పితరిక్లేశవివ
శే అతఃప్రాణ పరిత్యాగేనాపి మానశౌర్యే ఏవప్రస్థాపనీయే అన్యధామ
హానవవాదస్సృదితి భావః అత్రోద్గారశబ్దస్య గౌణత్వాన్నగ్రావ్యదో

వప్రత్యతసాందర్యాతిశయమేవాపాదయతితదుక్తందంబ్యాచార్యైః- ని
 మ్మూతోగ్గీగ్లాంతాదిగాణవృత్తివ్యపాశ్రయం. అతిసుందరమన్యత్రగ్రామ్య
 కల్యాణ్యగాహత ఇతిపురాకిలభూమండలోవద్రవకారికాణాం వర్వతా
 నాంకోవవశాత్పక్షచ్ఛేదోద్యతేశక్రేభయవిహ్వలోమైనాకః సముద్రమమ
 ధ్యనిమజ్జాన్మదితిపాకాణికధాత్రానుసంధయాశిఖరిణీవృత్తం॥ ౨౭

శ్లో॥ యదచేతనోపి పాదైస్సృష్టః ప్రజ్వలతిసవితురిన కాంతః।
 తత్తేజస్వీపురుషః పరకృతసికృతింకథంసహతే॥ ౨౮

తే-గీ॥ అర్క-కాంతమచేతనంబయ్యసవిత్తు పాదము లుసోకినంత
 సేవజ్వరిల్లు। గాననభిమానవంతుడెందయినశత్రు। కృత
 తిరస్కారమెటుసహింపనేర్చు॥ ౨౮

వ్యా॥ అ॥ అథమానినాంపరనికారాసహనంసగృహ్లాంతమాహ॥ య
 దితి॥ యద్యత్సాగరణాదచేతనఃచేతనరహితః నిజే-వోపీతియావత్ పా
 పాగాత్వాదితిభావః ఇనకాంతస్సుర్యకాంతమణిస్సవితుస్సుర్యగృహ్లాః
 రశ్మిభిరంఘ్రిభిశ్చసృష్టః సంజలితస్తాడితశ్చేతి ధ్వన్యతేప్రజ్వలతి జాజ్వ
 ల్యమానో భవతికోపోద్రిక్తశ్చేతి గమ్యతే తత్తస్మాత్సాగరణాత్తేజస్వీ
 తేజ శ్శాలీమాన శార్యసంపన్నః పురుషః సచేతన ఇశ్వరేషః పరైశ్శత్రు
 భిః కృతసికృతిం విహితావకారం కథంసహతేతుమతేన కథంచదిత్యధః
 మైనాకస్తు నై వమితిభావః ॥ ని ॥ పాదారక్త్యంఘ్రితుర్యాంశా ఇత్య
 మరః ॥ ఆర్యావృత్తభేదః॥ ౨౯

శ్లో॥ సింహశ్శిశురపినివతతి మదమలినఃప్రేలభిత్తిహగ జేషు । ప్రకృ
 తిరియ-సత్వవ లాంసఖలువయస్తేజసాంహేతుః॥ ౩౦

క॥ విదళింపనులుకుసింగపు॥ గొదమయుమదమలినగండకుంజరముల
 పైనిదిబలగొలికినైజను॥ గదతేనోసిధికివయసుకారణమగునే॥

వ్యా॥ అ॥ విక్రాంత శ్శేవయోపిన హేతురితివినిగదయతి॥ సింహఇతి॥ శి

శుర్పలోపివిక్రాంతత్వమౌగ్యతారహితావస్థాపీత్యధఃసింహః మదమ
 లినాః దానవయః వంకిలః కపోలాభివ్రతయ ఇవయేషాంశేషగశేష

మాతంగేషునివతతికుంభస్థలవిదారణార్థమితిభావః త్రయంచాత్యేపివిక్రాంతతానత్త్వవతాంబలాభ్యానాంప్రకృతిః స్వభావఃకుతః వయోబాల్యాని తేజసాంప్రతాపశాలినామితీజేజస్తద్వతోరభేదాధ్యవసాయోత్పంతతేజస్వితప్రకాశనార్థకః హేతుఃకారణం నభవతిభిలు తేజసాంహీనవయస్సమీత్యతదిత్యాదౌదితిభావః॥ ని ॥ వయఃవక్షిణీబాల్యాదావిశ్చయ రః॥ అయమప్యార్యా పృత్యభేదః॥ ౨౯

ఇతినీతికతకవ్యాఖ్యానేమానశౌర్యవద్ధతివర్ణనంనామశ్చతీయదశకం.

❖* అర్థవద్ధతిః *❖

శ్లో॥ జాతిర్యాతురసాతలంగుణగణస్తత్రావ్యధోగచ్ఛతాంశీలం
జైలతటాత్పతత్పభిజనస్సందహ్యతాంవహ్నినాశౌర్యేవైరి
ణివద్రూషునివతత్వర్థోస్తునఃకేవలంయేనై కేనవినాగుణా
స్త్యుగలవప్రపాయాస్సమస్తాశ్చమే॥ ౩౦

ఉ॥ జాతిదొలంగుఁగాతగుణశక్తిగసాతలసీమకుంజనుం గాతకులం
బుబూదియగుఁగాతనగుంబుననుండీశీలముం । బాతముఁజెం
దుగాతబహుభంగులవిత్తమేమాకుమేలు । విఖ్యాతగుణంబుతె
ల్లదృఢకల్పములొక్కధనంబులేవడిక॥ ౩౦

వ్యా॥అ॥మానశౌర్యయోరవ్యర్థమూలత్వాతేతన్నిరూపణానంతరం
అర్థవద్ధతినిరూపయతి ॥ తత్రప్రథమమధైకతత్పరాణాం మతమభిసం
ధాయతమాహ ॥ జాతిరితి ॥ జాతిఃప్రబాహ్నుగత్వాదిః రసాతలం నామా
ధోలోకంయాతుగుచ్ఛతు భ్రశ్యత్విశ్యధః గుణగణోధైర్యదార్యగాఢీ
ర్యాదిగుణసమాహః తత్రాపిరసాతలాపేక్షయావ్యధః పాతాశలోకంగ
చ్ఛతాం ప్రాప్నుయాత్ శీలంసత్స్వభావఃజైలతటాత్పతతువిశీలంభవ
త్విత్యధః అభిజనోవంశః॥ ని ॥ అభిజనాన్వయావంశభిశ్చమరఃవహ్నినా
సందహ్యతాంభస్త్రీక్రియతాంవై రిణి - సంక్షోభకారిత్యాచ్ఛత్రుభూతే
శౌర్యేశూరత్వమూర్ధ్నిత్యధః ఆకుశీఢ్రుం వజ్రంమశనిర్నివతతు అశనిని
పాతేనతదపివిధ్వస్తంభవత్విశ్యధః - ఏవంపూర్వోక్తజాతికులోచితాభి
మాన్యశౌర్యాదివాశేష్వస్తాకం నకించిదపి చిన్నమితిభావః తథాపికింయు

ష్ట దభిలషితమిత్యత అహుఃసోస్తా కంఅర్థః కేవలంవిప్రమేవాస్తుసంభవత్వ
యమేవాస్తాకంపరమార్థ ఇతిభావఃసమాత్కషావహిత్వేనప్రసిద్ధానా
ముక్తగుణానాం నిర్వృత్యంసమంగీకృత్య ఏకేనవిత్తేనకింకరివ్యథేనా శంకనీ
యంయత ప్రద్యనాతేషామవ్యత్యంతా కించిత్కరస్యమేవేత్యాహుః ఏకే
నకేవలేన । ని । ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాత్తత్యమరఃయేనఅథేకనవినా॥*॥ వృ
థస్వినేత్యాదినా వికల్పాస్తృతీయా ఇమేపూర్వోక్తాః సమస్తా అపిగుణాః
జాఃకులశీలాధిమానాదయ స్తృగాలవ ప్రాయః శృంగకల్యా ప్రద్యన్ని
స్సారాద్యభావః అతోగుణమహస్తయా ప్యేతన్నులకత్వా,దయమేవసం
పాదనీయఇతిభావః॥*॥ధనమాజకయకాకుత్స్థధనమూలమిదంజగమ్ । అం
తరంనాభిజానామినిదానస్యచ్యుతస్యచేతిలక్ష్మణవాక్యమేవసిద్ధాంతీకుర్వః॥
* ॥ అర్థానామాజకేదుఃఖమాజకేతానాంచరక్షణే । రక్షితానాంవ్యయే
దుఃఖంధిగభావందుఃఖభాజనమితిమనుస్య రణంత్యశక్తవిషయంమన్యాచహ
త్వితితాత్పర్యంశాదూలవిక్రీడితం-లక్షణంమాత్రం॥ ... ౩౨

శ్లో॥ యస్యాస్తివిప్రంసనః కలీనస్సపండితస్సత్సక్రిహస్తాన్యజ్ఞః ।

సవీరవక్త్రాసచదర్శనీయస్సర్వేగుణాః కాంచనమాశ్రయంతి॥

క॥ ఏనరుంకువిప్రముగల । దానరుండుకలీనుండధికుడాగ్గుండడతండేధీ

నిధిధన్యండునేర్పరి । నానాగుణగుణముకాంచనంబుననిలుచుక॥

వ్యా॥ అ॥ సమతథాపిగుణాభావేపికేవలవిప్రస్యాకించిత్కరత్వమే
వేత్యాశంక్యతస్యైవాశేషగుణావహిత్వంతావదాహ॥ యస్యేతి॥ ౧॥ స్య
సరస్య విప్రమస్తి సంభవతిననరః కులేజాతః కలీనః మహాకలప్రసూతః॥
* ॥ కులాభ్యంతిభావప్రసూతః సవీర వండితోవిద్వాన్ సవీ-శ్రుతవాక్ శా
స్త్రజ్ఞః । యద్వాశ్రుంగశ్రవణం సఖంసోభావేక్రూతదస్యాస్తీతి శ్రుతవాక్
ధమకాస్త్రాద్యాకణానచశురోవిశ్వభావఃసవీరగుణాజ్ఞోగుణగ్రాహీ అత్ర
అసోనువనగ్గేకాద్యదివ్యాఖ్యాతః । ప్రాకోసవీరవక్త్రవాగ్నీ సచసవీరదర్శ
నీయస్సందరశ్చ ఉక్తిగుంరాహిత్యేపితిభావఃసర్వేగుణాన్యమమమమైకేనవి
త్తేన ఈద్యగుణసాంగ్యసంపన్నత్వంకుత ఇత్యాశంక్యాహ - సర్వేగుణాః

పూర్వోక్తకులీనత్వాదయః కాంచనంవి ప్రమాశ్రయంతి అతోనేనైవస
లగుగసంపత్తిసంభవేమనైగ్గిప్రత్యేకప్రయాసాదై ర్విరితిభావః॥అత్రవిశ్న
స్యైతావద్గుగసంపాదకత్వాసంబంధేసితత్సంబంధాభిధానాద సంబంధే
సంబంధరూపాతిశయోక్తిఃవృత్తముపజాతిః॥ . . . ౩౩

శ్లో॥ దౌర్మంత్యాగ్రిష్టుపతిర్వివశ్యశియతిస్సృగాశ్శుతోలాలనా॥ ద్వి
ప్రోసధ్యయనాత్కులంకుతనయాచ్ఛీలంఖలోపాసనాత్॥ ప్రీక్య
ద్యాదనవేషుణాదపిక్యపిఃస్నేహఃప్రవాసాశ్రయాన్మైత్రీచాప్ర
ణయత్సమృద్ధినయాత్యాగాశ్చగ్రీమాదాధనమ్॥ . . . ౩౪

మ॥ యతిసంగంబునబాలుండదరముచేజ్యాభతకదుర్మంత్రినే॥
శ్రుతిహానికద్విజుండన్వయంబుఖలుచేగ్రూరాప్తిచేశీలము॥ ధ
తచేమిత్రతసూపులేమిచ్చపిమధ్యప్రాప్తిచేసిగ్గుదు॥ మఱతి
సంపదలున్నశించుండెడునర్థంబుల్పగ్రీమాదంబునక॥ ౩౪

వ్యా॥అ॥అదద్యాభ్యామర్థస్యవినాశప్రకారమాహ॥ దౌర్మంత్యాగ్రి
దితి॥ నృపతిః రాజాదుష్టోనసులక్షణ ప్రయుక్తోమంత్రిః షాడ్గుణ్యచింతనం
యస్యతస్యదుమంత్రితస్య భావో దౌర్మంత్యగ్రింతస్సాక్షతోర్నశ్యతి విన
ష్టోభవతమంత్రివైకల్యే వరేషామవకాశసంభవాత్ రాజ్యావహరణాది
తిభావః-దుష్టామంత్రిణః ప్రథానానియస్యతస్యభావస్తస్మాన్నశ్యతి అదం
ద్యదండనాద్యుపచేనేన లక్ష్మ్యదిరహితోభవంతీత్యర్థః॥ *॥ సన్న్యంత్రి
ణావధాయతేనృపాణాంలక్ష్మీమహీధమయశస్సమాహః-దుర్మంత్రి
ణానాశయతేతద్దైవలక్ష్మీర్నహీధర్మయశస్సమాహభితివచనాదితిభావః
యతిర్లోగిసంగాత్సమాగమాన్నశ్యతిసంగస్య కామగ్రోధాది హేతుత్వా
త్తదుత్పత్తైర్భ్రష్టయోగోభవతీత్యర్థః॥ *॥ సంగాత్సంజాయతేకామః కా
మాతోక్రోధోభిజాయతే॥ క్రోధాద్యవతినంమోహ స్సమ్మోహశ్చస్యవి
ప్రభు ఇతిగీతా వచనాదితిభావః సుతోలాలనాస్సశ్యతి గుణహీనో భవతీ
త్యర్థః॥ *॥ లాలనార్పణావోదోషాస్తాడనాద్యహవోగుణాః॥తస్మాన్
త్రంచ శిష్యంచతాడయన్నతులాలయేదిత్యాదాదితిభావః విప్రోబా
హ్మణోఽనధ్యయనాత్ వేదశాస్త్రీవ్యయనాభావాత్ నశ్యతీనీచోభవతి॥

॥ వేదవేదాంగతత్వజ్ఞోవిప్ర స్సర్వత్రపూజ్యతే । అనధీశశ్రుతిర్విప్రస్స
భామధ్యేన శోభాభితికులంవంశఃకుతనయాత్కుపుత్రాన్నశ్యతి ॥ * ॥ కో
టాంతర్భవో వహ్నిస్తరుమేకందహివ్యతి । కుపుత్రస్తుకులేజాతః స్వకు
లంనాశయేస్పరమితిన్యాయాత్ శీలంసత్స్వభావః ఖలోపాసనాదుజ్జన
సమాగమాన్నశ్యతితేషామశ్యంతానభేదములకత్వాదిభావః ॥ * ॥ థా
దయుత్వాశ్చ భావంహించరంతి శరబుద్ధయః । ప్రహరంశిచరంధేషుసోన
ధాస్సుమహాద్భవేతివాక్యాత్ హ్రీజ్జగత్సితకమాచరణాన్నిశ్చయైః-
మద్యాత్మేమద్యపానాన్నశ్యతి ॥ * ॥ అయుక్తంబహుభాషంతేయత్రకుత్రా
విశేరతే । నగ్నావిషీవ్యగాత్రాణితేజాల్పా ఇవమధ్యపాతిత్యుక్తత్వాత్-
కృషిస్సస్యమనపేక్షణాన్నశ్యతి నిత్యమవరామర్శాన్నశ్యతి ॥ * ॥ కృషించ
వత్ప్రమనపేక్ష్యయః పుమానన్యానికార్యాణిసమాచరేచ్ఛ- తేత్వేవమేవం
చసమాకులేశ్వతధోఽచంధానిచయంచయా ఇతిస్తరణాత్ స్నేహః పు
త్రదారాదిషూన్నమోహః ప్రవాసాశ్రయాదేశాంతర సంచారిసమాశ్ర
యణాన్నశ్యతి ॥ * ॥ సుతాంగనాబంధుషుసోదరేషున్యపేషుభ్యుత్తేషుచ
జాతమోహః । ప్రవాసమాత్రేణహినశ్యతేఖిలంచరం ప్రవాసేసహరత్య
నేషమితి వచనాత్ మైత్రీ మిత్రభావః అప్రసయాద ననురాగాన్నశ్యతి ॥
* ॥ పృథ్వీభవసుఖభేదోద్భవస్సంధానశ్చరజ్జనోభవతి ॥ సుజనస్తుకనక
ఘట ఇవదుర్భేద్యస్సఖసంధేయిభివచనాత్ । సమృద్ధిసంపత్తినరయాస్మి
తిరాహిత్యాన్నశ్యతి ॥ * ॥ రక్షాయాంస్వమతిషీవత్యధికరంశిక్షాగుణైలక
భ్యతేవిశ్వప్రియజనంశ్వజ్యవనతిం వృధ్నాతిమాగఽస్థితాః- ఘాతినే
చ్ఛగియోజనాశ్చక్రిభయం దుర్వత్సనాగచ్ఛక్రికూరాగ్రం వినయాంకు
శంససహతేభూపాలమత్తద్వివేధనంతుత్యాగాదధీనాతకరణాత్ ద్యూ
తానిశిపాః- ద్యూతాదక్షత్రీణాయాంప్రమాదాద నవధానతా యావా
నశ్యతి శ్రుతిసప్తదశాచైచచారాణాన క్షధియాన్పణామితప్రమాదాన్నా
శస్త్యసాభవసిద్ధ ఏవదానాన్నాశస్యమనంతరశ్లోక ఏవవత్ప్రతేశిష్టానాంగ
గ్రహాన్నాశస్త్యసాభవవివక్షా నాత్ ॥

శ్లో॥ దానంభోగోనాశ స్తిస్రోగతయోభవంతివి త్రస్యయోన ద
దాతినభుక్త్యేతస్యతృతీయాగతిర్భవతి॥ ... ౩౫

క॥ దానముభోగమునాశము । పూనికతోమూఁడుగతులుభువి
ధనమునకు॥ దానముభోగమునెఱుంగని । దీనునిధనమునకు
గతిదృతీయమెహసంగు॥ ౩౫

వ్యా॥ అ॥ అధవిత్తస్యోత్తమాదిభేదేనత్రైవిద్యమాహ॥ దానమితి॥
దానంనత్పాత్రత్యాగః భోగః స్రష్టందనాదిద్వారానుభవః నాశః దాన
ధర్మార్థభావేచోరాదినా విలయశ్చతదుక్తం॥*॥ చత్వారోధనదాయా
దాధర్మగ్నిసృపతస్స-రాః । తేషాంశ్చైషావమానేనత్రయఃకుప్యంతిసో
దరాశ్చతి ధీముత్తమమధ్యమాధమభేదేనవిత్తస్యగతయో గమనోపాయా
భవంతిత్రయః పుమాన్దదాతి అధిభ్యోనప్రయచ్ఛతివి త్రమితిశేషః
అధవానభుక్త్యే నానభవతి తస్యదానభోగాభ్యాంవిత్తస్యయ మికుర్వ
తః పురుషస్యసంబంధినోవిత్తస్యేశేషః తృతీయాగతిర్నాశావస్థాభవతి
సాత్వత్వంత కష్టై శ్మధః అయమప్రసిష్కృప్తోః విత్తస్యదానేన గతి
రుత్తమా అస్తభోగేషమధ్యమాచోరాదినాశగతంధమేతి అతోదానశాం
దేనై వధవితవ్యంధనాడ్యేనేతిభాః ఆర్యాభేదః॥ ... ౩౫

శ్లో॥ మణిశ్శాణోల్లిఘస్సమరవిజయీహేతదళితోమదక్షీణోనాగశ్చ
రదిసరిదాశ్యానపులినా । కళాశేషశ్చస్త్రస్సరతమ్పదితాచా
లవనితాతనిమ్నా శోభంతేగళితవిభవాశ్చార్చిషునరాః॥ ౩౬

ఉ॥ శాణవిఘ్నప్టరత్నమునుశస్త్రహతుండగుశూరుఁడున్నదక్షి
ణగజంబునైకతవిశిష్టశరన్నధియున్నవక్షుపా । ప్రాణవిఘ్నం
దుచండసురతాలస బాలికయున్దనై కవి । శ్రాణనశూరు
లుంగడుగృశత్వమునంబ్రభగాంతురిద్ధర॥ . . . ౩౬

వ్యా॥ అ॥ అధదానశీలస్యవిత్తస్యయజనితతనుశ్వమపి శోభావమామే
వేత్త్యాహ॥ మణిశ్శాణాశ్చతి॥ శాణశ్చస్త్రైతై జనసాధనోపలవిశేషః - తేనో
ల్లిఘః సంఘుప్టోమణిశ్చహేతిదళితః శస్త్రైతతఃసమరవిజయీరణశూరశ్చ॥
*॥ దిదృక్షీ త్నాదినాశ్చనిః॥ని॥ హేతుశ్చస్త్రైతు సృష్టియోరితికేశవః - మ

దేనదానవమేణపరిక్షిణఃకృతోనాగశ్చ ॥ ౧ ॥ గ్రహభ్రామిగజానాగా
 ఇతివై జయంతీశరదిశరత్కాలే అశ్యానాని ఈషచ్ఛుమాణి పులినానిసై
 కతానియస్యాస్ససరితోనదీచ॥ * ॥ సంయోగాదేరాతోధాతోర్యణ్యయలే
 నిష్ఠానత్వంకళాశేషః పోడశాంశమాత్రావశిష్టశ్చంద్రశ్చ ॥ ౧ ॥ కళాతు
 పోడశోభాగఇశ్యమరః స్రవమాంపిబలేవహ్నిరిత్యాదిశిహసక్రమణేతర
 కళానామ మగ్న్యదిదేవై గిళితద్వా దితిభావః సురతేనరతిరణేచ్చిచ్చుది
 తావిహ్వలీకృతాబాలవనితామగ్ధాంగనాచ జారవనితేతిపారే వేశ్యాచా
 చ్యతేతథా అధిఃపువిషయేగళిత విభవావ్యవగతాధఃసంపదఃనిశ్శేషమ
 ధిఃసాత్కృతధనా ఇశ్యధః అధఃరైవిభవా ఆపీశ్యమరః నరాదాశ్చ
 జనాశ్చతనిమ్నతనుత్వేనైవ॥ * ॥ పృథ్వాదిత్వాదిమనిచ్ఛోభంతే ఏవం
 భూతతనుత్వస్యైవ తేషాం శోభాహేతుత్వా దితిభావః అత్రప్రస్తుతా
 నాంనరాణాంచసామస్త్యాత్రిన్నిరూపతుల్యధమేణౌపవ్యగ్యగమ్యమా
 నత్వాద్దీపకాలంకారః ॥ * ॥ ప్రస్తుతానాంతధాన్యేషాంసామస్త్యైత్తుల్య
 ధమకతః । ఔపవ్యంగవ్యతేయత్ర దీపకం తన్నిగద్యతి ఇతిలక్షణాత్-
 శిఖరిణీ వృత్తం॥ ౩౬

శ్లో॥ పరిక్షిణఃకశ్చిస్సప్తహయతియవానాంప్రసృతయేనపశ్చాత్సం
 పూణఃకలయతధరిత్రీంత్యునమామ్|అశశ్చనేకాంతా గురుల
 ఘుతయాధ్యేషధనినామవస్థావస్తూఃప్రధయతిచ సంకోచయతిచ॥

ఉ॥ శరీయొకండు నెవ్వఁబడిచిక్కు చుండేరెడుశాలిధాన్యమే॥ కొ
 రునతండుపిమ్మటనకుంరధనోన్నతరై వసుందరం । బూరికి
 సాటిగాఁదలఁచుభూరిధనాధ్యులచొప్పనేకమై గౌరవముఁ
 లఘుత్వమునగై కొనువస్తువులందునెల్లడక॥ ౩౭

వ్యా॥ అ॥ అధపుంసాంధనాభావతస్సద్భావనమయావస్థాచూహ॥ పరి
 ష్టిణిణితి॥ కశ్చిద్ధనికఃపుమా॥ పరిక్షిణః- దైవాద్దరిద్రస్యైవానాంశితశూ
 కాఖ్యధాన్యానాంప్రసృతయేస్సప్తహయతిప్రసృతమాత్రయవా॥ గురుత
 యాకాంతుతతిత్యధః॥ * ॥ స్పృహరీప్సిత ఇతిసంప్రదానత్వాచ్చతధిః ॥
 ౧ ॥ శితశూకయవాసమావిన్యయగః సపరిక్షిణః పుమా॥ పశ్చాదనంతరం

౩౮ భర్తృహరిసుభాషితేనీతిశతకే అర్థపద్యైః.

కాలాంతర ఇత్యర్థః సంపూర్ణోఽదైవవశాద్భవసంపన్నస్సకథరి త్రీభువం
 తృణసమాంతృణకల్పాంతద్వల్లక్ష్మీమిత్యర్థః కలయతిమనుతే - ధనమదేన
 తథాలోకయతీత్యర్థః కవినాంకలః కామధేనుః అతశ్చాత ఏవహేతోర
 ర్ధేషుయవధరిత్యాద్రిషువస్తుషువిషయేగురులఘుతయామహత్వాల్పత్వభా
 వేన అనేకాంతా ప్రతీనియతాసర్వథా గురుణిగురుత్వమేవలఘునిలఘుత్వ
 మేవేతినియమాభావవతిత్యర్థః ధనినాంసంబంధిన్యవస్థావ్యాపారఃవస్తూ
 నియవధరిత్యాద్రిద్యల్పమహత్తరవస్తూనిప్రధయతిచ ధనాభావదశాయాం
 నీవమపివస్తుగురూకరోతీత్యర్థః తథాసంకోచయతిచ తత్సద్భావదశా
 యాంమహదపివస్తునిరాకరోతీత్యర్థః నిర్ధానధనికయోరిత్యం భూతావ
 స్థాప్రత్యక్షసిద్ధా అతోవివేకినానై వంవివర్యస్తబ్ధినాభవిత్యమితిభావః.
 శిఖిరీణీవృత్తం లక్షణంతూ క్తం॥ ... ౩౯

శ్లో॥ రాజక్షదుధుక్షసియది షీతిధేనుమేనాం తేనాద్యవత్సమివ
 లోకమముంపుషాణ। తస్మింశ్చసమ్యగనిశంవరిపువ్యమాణే
 నానాఫలంఫలతికల్పలతేవభూమిః॥ ... ౩౮

తే॥ ధరణిధేనువుంబిదుకంగదలచితేని । జనులంబోషింపుమధివ
 వత్సములమాడ్కి । జనులువోషింపఁ బడుచుండజగతికల్ప।
 లత తెలుంగునకలఫలంబులానఁగు॥ ... ౩౮

వ్యా॥ అ॥ అధరాజానంసంబోధయంసస్యాధకసాధనోపాయమతిది
 శతి॥ రాజన్నితి॥ హేరాజక్షత్వమితిశేషః అన్యథాశేషే ప్రధమపురుషః
 స్యాత్ ఏనామేతాంత్యద్ధస్తగతామిత్యర్థః అత్రాన్వాదేశాభావాదేనా
 దేశశ్చింత్యః షీతిధేనురివేత్క్యవమితసమాసః సతుషీతిరేవధేనురితి రూప
 కంవత్సమివేతిస్పష్టోపమాలింగాత్ తాంషీతింధేనుం దుధుక్షసియదిదో
 గుమిచ్చసిచేత్ అర్థమితిశేషః దుహేస్సన్నంతాత్సిచ్ దుహ్యదేర్వికర్త
 కత్వనియమాత్ తర్హితేనదుధుక్షా హేతునా ఆద్యేదానీ ముషలభ్యమానం
 లోకంజనంవత్సంతణకమివ॥ని॥ వత్సోనాకుటజేవర్షేతణకేతసయాదిక
 ఇతివై జయంతీపుషాణపోషయః॥ని॥ లోకస్తుభువనేజనఇత్యమరఃవత్సనా
 శేషీరస్యైవలోకనాశేర్ప్రప్యానంబవాదితిభావః పోషణఫలమాహతస్మిన్

లోకేచానిశంసర్వదాసమ్యగసంబాధం పరిపుష్కమాణే - పరిపాల్యమానే
 సతిభూమిః క్షేతిఃకల్పలతేవకల్పవృక్షశాఖైః॥ ని॥ సమేశాఖాలతేత్యమరః-
 యద్వాకల్పయత్యభీష్ణితానీతికల్పసాచసాలతాచ(స్త్రీ)యాః పుంసదిత్యాది
 నాపుంపద్భావః సేవకల్పవల్లీవనానావిధఫలం ధనధాన్యాది బహురూప
 ఫలంఫలతనిష్పాదయతిఫలనిష్పత్తావితిధాతోగ్లత్ యతోలోకపరిపాలనశ్శా-
 తిరేకేణసతేధః సంభవిష్యతితద్వారైవభూమేరవ్యఖిలఫలదోగృత్వాత్
 తస్మాదశేషలాభాధః తత్పరిపాలనమావశ్యకమితిభావః అత్రపూర్వ
 వాక్యస్థోపమయానిర్వాహ్యధో త్తరవాక్యస్థోపమేత్యనయో రంగాంగీ భా-
 వేనసంకరఃసంతతిలకావృత్తం॥ .. ౩౮

స్తో॥ సత్యాన్యతాచపరుషాప్రియభాషిణీచహింసాదయాశుర
 పిచాధఃపరావతాన్యా నిత్యవ్యయప్రచురనిత్యధనాగమా
 చవారాంగనేవస్థవనీతిరనేకరూపా॥ .. ౩౯

తే॥ సశ్యమన్యతంబుపరుషోక్తినరసభాషప్రాణిహింసయుదయ
 యులోభంబునీగి । కనకసంగ్రహ వ్యయమలు గలిగివార।
 రమణికై వడిబహురీతిరాజనీతి॥ ... ౩౯

వ్యా॥ అ॥ యతోరాజానంసంబోధితవానపితన్నీతిఃకీదృశీత్యాశంకా
 యాంతస్యాబహువిధత్వమిత్యాహ॥ సత్యేతి॥ సత్యాయధాధఃభాషిణీ
 అన్యతా అసత్యవాదినీచయధాపరుషా కరోరభాషిణీచ ప్రియభాషిణీమ
 ధురాలాపినీచ తథాహింసాఘాతుకా॥ ని॥ శరారుఘాఘాతుకోహింస
 ఇత్యమరః॥ *॥ నమికంపీత్యాదినారప్రత్యయఃదయాశురపికారుణికశ్చ॥
 ని॥ స్యాద్దయాశుః కారుణికఇత్యమరః॥ *॥ స్పృహిగృహీత్యాదినా అశు-
 చ్ఛ్రిత్యయః తథా అధఃపరాధనలుబ్ధావదాన్యాదానశౌండాచ కుత్రచి
 ద్విషయఇతిసర్వత్రాప్యధ్యాహర్యం॥ ని॥ సర్వదాన్య స్థూలలక్షదానశాం-
 డాబహుప్రదత్తిత్యమరః తథానిత్యంప్రతిదినంవ్యయోధనత్యాగో యస్యా
 స్సాతథోక్తా ప్రచురతరనిత్యధనాగమా ప్రచురం ప్రభూతంయథాతథా
 నిత్యంధనస్య ఆగమః ప్రాప్తిరస్యా సాతథోక్తాచ అతోవారాంగనా వే-
 శ్యేవ॥ ని॥ వారస్త్రీగణికావేశ్యేత్యమరః - స్థవనీతిఃరాజవృత్తిః అస-

కయాపాబహుప్రకారానత్వేకాంతి కీర్త్యధఃవారాంగనాయామపివిశేష
ణాని సమాన్యశ్రవత్యా నృతేత్యాది పదశ్రవణమాత్రేణ యుడితివిరోధః-
స్ఫుగతితస్యస్వాభావ్యే నాభాసీకరణాదలంకారస్సన్వారాంగనేవేత్త్యపమ
యాంగాంగీభావేనసంకీర్త్యతే॥ ౩౯

శ్లో॥ ఆజ్ఞాకీర్తిఃపాలనంబ్రాహ్మణానాం దానంభోగోమిత్రసంరక్షణంచ॥

యేషామేతేషద్గుణానప్రవృత్తాః కోర్ధప్రేషాం పార్థివోపాశ్రయేణ॥

తే ॥ ఆజ్ఞయునుగీర్తితయునుభూసురావనంబు । దానము నుభోగ

మిత్రసంత్రాణనములు । వద్దుగంబులుగలుగ వేజనులయందు॥

వారిఁగొల్పినఫలమేమివనుమతీశ॥

...

౪౦

వ్యా ॥ సోపిగుణాధ్య ఏవబలాశ్రయణీయోనతునిగుణ ఇతిరాజానమేవ
సంబోధయతి॥ ఆజ్ఞాపి॥ ఆజ్ఞామర్యాదాపరిపాలనాత్మకశాసనకీర్తితదాన
తాత్రోద్భవాసత్సమాఖ్యా బ్రాహ్మణానాంపాలనం నిరుపద్రవంబ్రాహ్మ
ణసంతృప్తం దానంసత్పత్రేత్యాగః భోగస్సక్రిప్తందనాది జనిత సుఖా
నుభవః మిత్రసంరక్షణం సుహృత్సముద్ధరణంచేత్యేతే వద్దుణా యేషాం
రాజ్ఞాంనప్రవృత్తాఃనప్రవతకంతేకతకరి క్తః పృథివ్యాఈశ్వరఃపాధికవః
తస్యస బుద్ధిః పేషాధికవరాజకతస్యేశ్వరస్స సస్వభూమిప్రధివీభ్యామ
ణిత్యప్రీత్యయః తేషాముపాశ్రయేణమాశ్రయేణకోర్ధఃకోలాభఃనకోపీ
త్యర్థః శస్త్రోద్ధుక్తిగుణసంపన్న ఏవరాజాసమాశ్రణీయఃనతుకుక్షింభరీరితి
భావఃశాలినీవృత్త -శాలిన్యక్తాస్తాత గౌగోభిలోక్తైరితిలక్షణాత్॥ ౪౦

శ్లో॥ యద్ధాత్రానిజపాలపట్టకేఖతం స్తోకంమహద్వాధనంతత్పృ

ష్ఠాతిమరుస్థలేపినితరాంమేరాచనాతోధికమ్॥ తద్ధీరోభవవి

త్తవత్సక్యపణాంవృత్తిం వృథామా కృథాః కూపేవశ్యవ

యోనిధావపిఘటోగృహ్ణాతితల్యంజలమ్॥ ౪౧

చ॥ వనజభవుండు నెన్నొసటవ్రాసినసొమ్ముఘనంబూ కొంచెమో॥

నినుమరుభూమికేగినలభించునుమేరువుజేరబోయినకా॥ ధన

మధికంబురాదుకడుదై న్యముమానుధనాధ్యులందున॥ వ్వనని

ధిమూతఁడుల్లముగవారిగ్రహించుఘటంబునూడనూ॥ ౪౧

వ్యా॥ అ॥ అధాపికార్పణ్యంమాకురులాభాలాభయోదైకవాయత్ర
 మూలకత్వమిత్యాహ॥ యదితి॥ ధాత్రాబ్రహ్మణాస్తోకమల్పంమహద్భహు
 శంవాద్యధనంనిజఫాలంనిజనిటిలతటమేవపట్టం తత్రలిఖితంలేఖనేననిర్దిష్టం
 తద్భ్రష్టలిఖితంధనంమరుద్ధలే ఊషరదేశేషికిముతాన్యత్రేతిభావః నిత
 రామతిశయేనప్రాప్తోతిలభతే అన్యూనమితిశేషః॥ని॥సమానామరుద్ధన్వా
 నావిత్యమరః- మేరాకనకాచలేవ్యతోబ్రహ్మలిఖితాదధికం నప్రాప్తోతి
 తత్తస్మాత్కారణాద్ధీరస్థిరచిత్తో భవతిత్తవత్సుధనాధ్యేషు విషయేకృప
 ణాందీనాంవృత్తింవ్యాపారం వృధావ్యర్థంమాకృధాః మాకాషీస్తేనకా
 ర్పణ్యజనితనిందామాత్రాశ్రయత్వమేవనత్వధికధనప్రాప్తిరితిభావః॥ *॥
 కృష్ణోలుగిధాన్తనాదిత్యేపినింబోనిత్యలోపవిధానాన్నసిచ్ఛమాజ్యోగ
 ఇత్యుక్తిమేధః తత్రదృష్టాంతమాహ॥కూపేల్పజలాధారేగర్తేపి పయో
 నిధానముద్రే జలాధారేపిఘటః కలశస్తుల్యమాత్మపరిమితంజలం గృహ్లాతి
 స్వీకురుతే పశ్యేతి కృపణసంబోధనం సతుకూపేల్పం పయోనిధి ధావధి
 కమత ఏదృష్టాంతేన సమాహితచిత్తేన భవితవ్యంసతుకార్పణ్యవర్త్యా
 కులేనేతి తాత్పర్యమ్॥ ర౧

ఇతినీతితతకవ్యాఖ్యానే అర్థవద్ధతివర్ణనంనామచతుర్దశకమ్.

సవ్యాఖ్యానే-భర్తృహరిసుభాషితే-దుర్జనవద్ధతిః

శ్లో॥ అకరుణత్వమకారణవిగ్రహఃపరధనేపరయోషిచస్పృహః॥ సు
 జనబంధుజనేష్వసహిష్టుతాప్రకృతసిద్ధమిదంహి దురాత్మనామ్॥

తే॥ కారణములేనికలహంబుగరుణలేమి॥ పరవధూపరధనవాంఛ
 బంధుసాధు॥ జనములందసహిష్టుత్వ మనఁగజగతి॥ బ్రకృతి
 సిద్ధంబులివిదుష్టనికరమునకు॥ ర౨

వ్యా॥ అ॥ అధార్థానంపన్నోపిదుర్జనోనోపాదేయ ఏవేత్యాశయే
 నార్థవద్ధతి నిరూపణానంతరందుర్జనవద్ధతీంనిరూపయతి ॥ తత్రతేనామప
 గుణంగణయతి ॥ అకరుణత్వమితిపర దుఃఖప్రహరణేచ్ఛాకరుణాతదాహి

ర ౨ భ ద్భహరిసుభాషితేనీతిశతకే ద్దుర్జనపద్ధతిః

త్యమకరుణత్వం - దయాహీనత్వంచ - అకారణవిగ్రహానిషా-రణకఠ
హశ్చ || ని || అప్రియాంసమరాసీకరణాః కలహవిగ్రహావిత్యవరః వర
ధనే వరద్రవ్యేవరయోషితి వరదారేషు స్పృహచ - ఏకత్రావ హరణే
చ్ఛా - అన్యత్రసంభోగాభిలాషశ్చసుజనేషుసాధుషు జనేషుచాసహీష్ణతా
అసహన శీలత్వంచేతీదంసర్వం || * || నపుంసకమ నపుంసకేత్యాదినాన
పుంసకై కశేషః దురాత్మ నాందుర్జనానాం ప్రకృతిసిద్ధం స్వభావసిద్ధంహి
అత స్తేనోపాదేయా ఇతిభావః||ని|| ప్రకృతిఃప్రపంచభూతేప్రధానేమూ
లకారణేస్వభావ ఇతివిశ్వః- ద్రుతవిలంబితవృత్తం|| * || ద్రుతవిలంబితమా
హ- నభాభరావితిలక్షణాత్ ||

ర ౨

శ్లో॥ దుర్జనఃపరిహతఃవ్యోవిద్యయాలంకృతోఽపిసత్ | మణి
నాభూషితస్సర్పఃకిష సౌనభయంకరః ||

ర ౩

తే॥ విద్యచేభూషితుండయి వెలయుచున్నది దొడరివర్జింపన
గునుమీదుర్జనుండు | చారుమాణిక్యభూషితశ స్తమ స్త్రు కంబ
యినవన్నగముభయంకరముగాడే ||

ర ౩

వ్యా॥అస్తాంతావత్తుర్జనమాత్రస్య పరిత్యాజ్యత్వకథనం॥ అశేషా
వగుణావమార్జకసంపన్నోపి దుర్జనః పరిత్యాజ్య ఏవేతిసదృష్టాంతమాహ॥
దుర్జనఃఇతి || దుర్జనోవిద్యయావేదవేదాంగధ్యాతి కయాలంకృతోభూ
షితస్సన్నపి-సకలవిద్యాపారీణస్సన్నవీత్యరణః పరిహతఃవ్యస్త్యాజ్యః కుత
ఇత్యత అహ॥సర్పః ఆశీవిషః మణినాఫలకస్థమాణిక్యేనభూషితో లంకృత
స్సన్నపి అసౌనర్వోనభయంకరఃకింభయంకర ఏవేత్యధః అతోమణిభూ
షితసర్పప్రాయోవిద్యావానపిదుర్జనో దూరతస్త్యాజ్య ఏవ-దుర్జనందూ
రత స్త్రుజేదిత్యాద్యాదీతిభావః|| * || మేఘతిభయేషుకృత్తికృష్ణోఽశ్వ
రద్ధిర్విషదిత్యాదినాముమాగమః అత్రడింబప్రతిబింబన్యాయేనధమకథమి
ణోర్వాక్యద్వయేవృధజ్ఞేదేశా దృష్టాంతాలంకారిః|| * || బింబానుబిం
బన్యాయేననిదేశోధర్మధర్మిణోః|దృష్టాంతాలంకృతజ్ఞేయాభిన్నవాక్యా
ద్ధిసంశ్రయేతలక్షణాత్- వృత్తిమానుష్టుభం॥

ర ౩

శ్లో || జాడ్యంప్రీమవిగణ్యతేవ్రతశుచాదంభశ్చుచైకైతవం
శూరేనిఘ్నణతామునావిమతితాదై న్యంప్రియాలాపిని తే
జస్వీన్యవలిప్రతామఖరతావక్షస్యకక్షిస్థిరేతతోనామగు
ణోభవేశ్వగుణినాయోదుజన్వైర్నాంకితః || ౪౪

శా || ప్రీరమ్యంజడం గాగంనువ్రతునిమాయంగాశుచిందం
భింగాశూరున్నిర్దయగామనిన్విమతింగాశ్రోత్రప్రియాలాపు
నిస్సారుంగాబలవంతుగర్వితునిగానద్వక్తవాచాలుగాంగ్రూ
రుండెన్నిసుధీగుణంబుదురితారూఢంబుజేయుంగా || ౪౪

వ్యా || ౨ || అధాస్యసర్వదూషకత్వమాహ || జాడ్యమితి || ప్రీమతిల

జ్ఞావతిప్రంసిజాడ్యంమాంద్యం || * || గుణవచనబ్రాహ్మణాదిభ్యఃకర్షణే
చేతివ్యభోవ్రత్యయః గణ్యతేసంఖ్యాయతే - దుజన్వైరితిశేషః నతుజగు
ప్సికకర్తాచరణపరాజ్ఞుభత్వంప్రతైస్తవశ్చంద్రాయణాదినియమైః శు
చాశుద్ధేదంభోధమన్ధజత్వంగణ్యతేనత్వసుప్తాత్పత్వం- శుచాన్వభావా
దేవభావశ్చంతరశుద్ధేకైతవంకపటంగణ్యతే నతుపారమార్థికత్వం శూ
రేనిఘ్నణతాదయా రాహిత్యంగణ్యతేనతు విక్రాంతత్వంమునామనన
శీలేవిమతితాబద్ధిపైన్యంగణ్యతేనత్వాత్కృత్యనుసంధాన తత్పరత్వంప్రి
యాలాపిని మధురవాదినిదైన్యంగణ్యతే నతుశ్రవణానందకరత్వంతేజః
ప్రాగ్భ్యంప్రభావిశేయోవాతద్వత్వవలిప్రతాగర్వగ్రస్తత్వంగణ్యతేనతు
స్వభావః || ౧ || అవలేపస్తుగర్వేస్యాలేపనేదూషణేపిచేతివిశ్వః వక్ష్యేష్వ
థేషుశక్తిః ప్రతిభాపరవర్యాలుస్సామధ్యకవిశేషః తయాస్థిరే...
మస్యాస్తీతిముఖరోదుర్ముఖః || ౧ || దుర్ముఖేముఖరాబద్ధముఖాపిత్యమరః ||
*||ముఖకుంజేభ్యశ్చేతిరవ్రత్యయః తస్యభావస్తతా అసంబద్ధప్రలాపిత్య
మిత్యర్థః గణ్యతేనతువాగ్మిత్యంతస్తాత్కారణాత్ గుణినాంగుణసంప
న్నానాం సకోనామగుణోభవేత్ యోగుణః దుజన్వైర్నాంకితఃనదూషి
తఃదుజన్వానదూషితో గుణస్సుగుణినాం సకోవ్యస్తీత్యర్థః యోదుజన్వా
నాంమత ఇతిపారేయోగుణః దుజన్వానాంమతః ఇష్టఃస్యాత్ సకోనామ
భవేదితినంబంధః దుజన్వాభిమతో గుణస్సుగుణినాం సకోవ్యస్తీత్యర్థః ||
శాదూలవిక్రీడితంవృత్తంలక్షణంతు క్తమ్ || ... ౪౪

శ్లో॥ లోభశ్చేదగుణేనకింపిశునతాయద్యస్తీకింపాతకై స్స
త్యం చేత్తవసాచకింశుచిమనోయద్యస్తీతీర్థేనకిమ్! సౌజన్యం
యదికింబలేన మహిమానుద్యస్తీకింమండనై స్సద్విద్యాయది
కింధనై రవయశోయద్యస్తీకింమృత్యునా॥ ౪౫

చ॥ వగఁగొనులోభముంబిశునభావము సశ్యముచిత్తశుద్ధి
యుం! దగుసుజనత్వమున్సుమహితత్వమువిద్యయులోకనింద
యుం! దగిలినదుర్గుణంబుదురితంబుదపంబునుదిర్ఘసేవభృత్య
గణముసొమ్ములుంధనచయంబునుచావునువేఱయున్నదే॥ *

వ్యా॥ అ॥ అధగుణావగుణప్రణాళికామాహ॥ లోభశ్చితి॥ లోభాధనా
దివాంఛా స్తిచేదగుణేనదుగుణేనకిం నకించిదపీత్యధః- తస్యైవాత్యంత
నిందావహత్వాదితిభావః పిశునశావరోక్షే వరదోష సూచకతాస్తిచే
త్పశ్యతైర్భ్రష్టహత్వాదిభిః కింతస్యావపనిరయపాతన దక్షత్వాదితిభా
వః సత్యంయథారణం భాషణం సమదర్శిత్యంవాస్తిచేత్తవసాచాంధ్రాయ
ణాదినాకింతస్యైవపరిశోధకత్వాదితిభావః శుచిద్రోహచింతాది రాహి
త్యేనశుద్ధంమనోస్థియదితీర్థేనప్రయాగాదినాకింతస్యైవావవగఁ మూ
లకత్వాదితిభావః ॥ * ॥ యస్యాత్మతీర్థంభజతేవినిష్క్రియస్సనర్వవిత్స
ర్వగతోఽమృతో భవతీతిస్త్రరణమాత్రమూలంసౌజన్యం సుజన్మభావోస్తి
యదిబలేన పరిజనేన కింతస్యైవాశేష కార్య నిర్వాహ కత్వాదితిభావః
మహిమామాహాత్మ్యమ స్థియదిమండనైః కుండలహారాద్యలంకరణైః కింత
స్యైవోపసాగరహేతుభూతత్వాదితిభావః అపయశః అపకీర్తికర స్థియ
దిమృత్యునామరణేనకింతద్వత్ మృతప్రాయత్వాదితిభావః - ఏవంవిచార్య
నద్గుణాజనతత్పరేణభవితవ్యనిపుణేన అన్యధాదౌజన్య మనాయాససా
ధ్యమితివాక్యశేష త్యేనోన్నేయం॥ ౪౫

శ్లో॥ శశీదివసభూనరోగళితయావనాకామిసీసరోవిగతవారి
జంముఖమనక్షరంస్వాకృతే॥ ప్రభుర్జనపరాయణస్సతదగ్ర
తిన్నజ్జనోన్మపాంగణగతఃఖలోమనసిసప్తశల్యానిమే॥ ౪౬
చ॥ దినమలినాంగుడైనహిమదీప్తియుఁచ్రాయముదప్పనాతి
యు॥ వనరుసాశూన్యమాకొలనువర్ణితరూపుఁరక్షరాస్య

మృ॥ ధనపరుడై నరాజిసతతంబునులేమినిగుందుసాధువుం

జనవతిచెంతదుర్జనుడుశల్యములేడివినామనంబున॥ ౪౬

వ్యా॥ అ॥ కన్యచిదనుభవినోసిజకష్టాభివేదనమభినీయాహ॥ శశీతి॥
 దివసేహ్నిధూసరోనిస్తే జన్మశశీచంద్రశ్చగళిశ యావనాభ్రష్టనూతన
 పయస్కాకామినీకాంతాచ విగతవారిజంపుండరీకపండహీనంసరః- కా
 సారశ్చశోభనా ఆపృతిర్యస్యసుందర పురుషస్య అనక్షరంశాస్త్రవిభ్రవం
 ముఖంచదన పరాయణోధనులుక్థిః ప్రభుఃరాజాచ సశతద్యుతిః నిరంత
 రదారిద్యృవా౯ సజ్జనశ్చనృపాంగణగతో రాజాగృహం తర్వతీ౯ ఖలో
 దుజనశ్చ తస్యనిఘాతు కత్వా దితిభావః ఇత్యేవంస ప్రశల్యాని శూలాని
 తధాదుస్సహ దుఃఖ జనకత్వాదితిభావః ఇదమేవాద్యంత కష్టనివేదనపచ
 నమితితాత్పర్యమ్ తత్ర ప్రకృతానాం ప్రకృతస్యఖలస్యచ దుఃఖమేతుత్వ
 సామ్యే నౌపమ్యస్య గమ్యమానత్వాద్దీపకాలంకారః లక్షణంతా క్తం-గత
 మిదం పృథ్వీకృతమ్॥ ౪౬

శ్లో॥ నశ్చిచ్చందకోపానామాత్మీయో నామభూభుజామ్॥
 మూతారమపిబుహ్వనంస్పృష్టోదహతిపావకః॥ ౪౭

క॥ మనుజులలో నెవ్వడుదగి దనవాడనువాడుదుష్టధరణీ
 శునకుం దనకయివేలిమివేల్చెడు జనునితనువుఁగాల్చు
 వాయుసఖుఁ డదయుండై॥ ౪౮

వ్యా॥ అ॥ అరదుష్టరాజలక్షణంసదృష్టాంతమాహ॥ నేతి॥ చందకోపా
 నాం ఉగ్రక్రోధానాం భూభుజాంరాజ్ఞాం కశ్చిదపిపుమా౯ ఆత్మీయోనా
 మ ఆత్మీయత్వేన ప్రసిద్ధః నభవతికింతు సర్వోవ్యనాత్మీయ ఏవేత్యర్థః-
 ననుయధాకథం చిద్ధిశమాచరన్మనిష్యత్యేవ ఆత్మీయత్యాశంక్యదృష్టాస్త
 ముఖేనిరాకుర్వన్నాహ జుహ్వనమాజ్య పురోడాశాది దానేనోపచరంత
 మపిహదానాదనయోరితిధాతోః కర్తరిశాన్చ మూతారం యజమానం
 పావకోగ్నిఃస్పృష్టస్క౯దహతి సంతాపయతీత్యర్థః అతోగ్నిదృష్టాంతే
 నేదృశరాజానసమాశ్రయణీయత్యతిభావః॥ ౪౯

శ్లో॥ మానాన్ముక్తః ప్రవచనపటుర్వాచకోజల్పకోవాద్యుష్టః
పార్శ్వేభవతిచవన౯దూరతోవ్యవ్రగల్భః | త్తాంత్యాభీరుగ్య
దినసహతేప్రాయశోనాభి జాతస్సేవాధర్మః పరమగహనో
యోగినామవ్యగమ్యః ||

౪౮

ఉ॥ మానముచేతమూకయునమంచితవ క్తప్రలాపించెంగటం |
బూనివసింపదిట్టదమముండటదవ్యగనుండేనేనిశా | లీనుఁడు
దాల్చి భీరుండవలి వుండుదాలిమిలేనిబంటుభూ | జానులసేవ
దుష్కరమసాధ్యముయోగులకై ననిద్దగ౯ ||

౪౯

వ్యా॥ అ॥ కథంననమాశ్రయణీయ ఇత్యాశంక్యతత్సేవాయాదుష్కరత్వా
దిత్యాహమానాదితి॥ మానాన్ముక్తాం భావాన్ముక్తాం గౌనిర్వచోభవతిసేవకఇతి
శేషః ప్రవచనపటుః ప్రగల్భశ్చాతివక్తేతివాచకో బహుభాషీజల్పతీతిజ్ఞః
కోసంబద్ధ ప్రలాపీభవతి ఉభయత్రాపిణ్యుత్ తృణావితకతకరిణ్యుత్ప్రత్య
యఃణిత్యాద్యద్విధిః జల్పకఇతిపారేజల్పతీతిజల్పకః పచాద్యచ్ఛాన్ధికేకప్రత్య
యః అన్యథా॥ జల్పఫితేత్యాది నాకస్పృత్యయేజల్పకఇతిస్యాత్ యదాహః
మరసింహః - స్వాజ్జల్పకస్తు వాచాల ఇతిపార్శ్వేనమిపేచవన౯ ధృష్టో
నిర్భీకోభవతి దూరతో విప్రకృష్టచేతేవన౯ అప్రగల్భః అప్రాధో భవతి
త్తాంత్యావరిభవాః మాస్పద్యమానేషు క్రోధ స్రవతిబద్ధలక్షణయోపలక్షిత
శ్చేద్భీరుగ్యయశీలో భవతిభీయః క్రున్ కనావితకప్రత్యయః నసహతేవరి
భవాదికం నక్షమతేయది తస్మిప్రాయశోచాహుశ్యేన అభిజాత స్సత్కులీ
నోభవతి అతఃపరమగహనోత్యంతదురవగాహః సేవాధర్మః పరిచర్యాత్మ
కంకర్తృయోగినామపి కాలత్రయాభిజ్ఞానామవ్యతీంద్రియవస్తు పరిజ్ఞానవ
తామిత్యర్థః కిముతానేషామితి భావః అగమ్యాజ్ఞానుమతకక్యః శర్వేగగ్య
ర్థాఃజ్ఞానార్థాః యతః పరబ్రహ్మ పిధ్యానాదినాసాక్షాత్కీయతేనత్వయ
మితిభావః మానాదివ్యతిక్తధర్మస్యగగనారవింద ప్రాయత్వాత్తస్యబ్ర
హ్మణోవిదుర్విజ్ఞేయతయాత్యంత దుష్కరత్వమితి తాత్పర్యం అత్రసేవాధ
ర్మస్యయోగిగమ్యత్వేవ్యగమ్యత్వోక్తేస్సంబంధే అనంబంధ రూపాతికయో
క్తిః మందాక్రాంతాజలధి వడగై మృణానతౌతాద్యరూచేదితిలక్షణాత్॥

శో || ఉద్భాసితాఖిలఖలస్య విశృంఖలస్య ప్రోద్ధాధవిస్తృతసిజా
ధమకర్తృవృత్తిః | దైవాదవా ప్రవిభవస్యగుణద్వియోస్యనీచస్య
గోచరగతైస్సుఖమాస్యతేక్షైః || .. ౪౯

చ || ఖిలలగువారలందురధికారసమర్థులఁజేసితానిర | ర్గళగతియై
నికృష్టనిజకర్తృ మువిస్తృతిపాలానర్చిని | శ్చలగుణవైరియైవిధి
వశంబునసంపదగాంచిత్రుల్లుచున్ | మెలఁగునృపాలుదేశము
నమేలులభించునయెట్టివారికిన్ || .. ౪౯

వ్యా|| అ|| కీంబహున్యాపురస్తాన్న కేనచిత్ స్థాతుమపిశక్యత ఇత్యాహ
ఉద్భాసితేతి|| ఉద్భాసితాః | ప్రకాశితాః అఖిలాఃఖిలాఃయేనతస్య అధికార
ప్రదానేన పురస్కృతాశేష దుర్జనస్యేత్యర్థః | తస్యసుజన విద్వేషిత్యా
దితిభావః | తథావిశృంఖలస్యవిధిః | తథాతీతయాస్వచ్ఛదగతేరిత్యర్థః |
తథాప్రోద్ధాధమతితరాం విస్తృతాన్మరణావిషయాకృతా నిజాస్వకీయా
అధమకర్తృవృత్తిః | ప్రాక్తననీచకృత్యవ్యాపారోయేన తస్యప్రాగేవవిస్తృ
తేతిపారేప్రాక్ ప్రథమం ఆచరణసమయ ఏవేత్యర్థః | ఏతేనలజ్జాహైస్యము
క్తంతథాదైవాదదృష్టవశాదిదానీంప్రాప్తావిభవః | విశ్వరసంపత్తిస్యస్యగు
ణద్విషస్సుగుణనిందకస్యాస్యపూర్వోక్తస్యనీచస్యరాజ్ఞః | గోచరగతైఃవిషయ
వాసిభిః కైర్జనైస్సుఖమక్లేశేన ఆస్యతేస్థీయతేనకై రపీత్యర్థః | ఆతోననీ
చాశ్రయః | కర్తవ్యగతిభావః | ఆసఉపవేశనేభావేలట్ అత్రోద్భాసితేత్యా
దివదార్థః | స్యవిశేషణగత్యాసుఖస్థిత్యభావపదార్థహేతుత్వాత్పదార్థహే
తుకంకావ్యలింగమలంకారః | వసంతతిలకావృత్తంలతాంతూక్తం || .. ౪౯

శ్లో|| ఆరంభగుర్వీతుయిణీక్రమేణలక్ష్మీపురావృద్ధిముపైతిపశ్చత్ |

దినస్యపూర్వార్థవరాధభిన్నాఛాయేవమైక్రిఖిలసజ్జనానామ్ ||

తే || ముదలఁజూచినగడుగొప్పపిదవఁగుఱుచ | యాదిగొంచెము
తర్వాతసదికమగుచు | దనరుదినపూర్వవరభాగజనితమయిన
చాయపిలికఁగుజనసజ్జనులమైతే || .. ౫౦

వ్యా|| అ|| అధదుర్జనసుజనమైత్రీప్రకారమాహ ఆరంభేతి || పూర్వా
ర్థవరాధాభ్యాంపూర్వాహ్లావరాహ్లాభేదేనభిన్నావృద్ధిధాఛాయానాత

వజ్రవ ॥ ని ॥ ఖాత్యనాతపే కాంతాప్రబంబార్కజాయయోరితి వైజ
యంతీ ఆరంభేప్రారంభనమయేగుర్వీగురుఃపర్విష్టురీత్యధః॥ * ॥ వోతోగు
ణవచనాదీవికల్పాత్ జమ్ క్రమేణకాల క్రమేణత్యుణీత్యుష్ణశ్చ - జిదృ
క్షేత్యాదిసాధనః- తథాపురాప్రారంభేలఘ్నిలఘుః ప్రాసేవ్యత్యధః- పూ
ర్వవజ్రజీమ్ పశ్చాదనంతరంపృథ్విముపై తిప్రాప్తోతీతిభావః అయమధః
దుర్జనమైత్రీపూర్వాష్టాచ్చాయేవప్రారంభగుర్వి క్రమేణత్యుణీచ భవతి
సుజనమైత్రీతావద పరాష్టాభాయేవాదాలఘ్నితతోవర్ధిష్టశ్చభవతీతి అతో
త్రయద్యుక్తంతత్కర్తవ్యంకుశలేనేతిభావః - అత్రయధాసంఖ్యాసంక్షేప్తో
వమాలంకారః ఉపజాతివృత్తముక్తం॥ ౫౦

శ్లో॥ మృగమిన్ద్రజనానాంతృణజలసంతోషవిహితవృత్తినామ్లబ్ధ
కధీవరపిత్తునానిష్కారణమేవవై రిణోజగతి॥ ... ౫౧

తే ॥ కనవుచే నీటిచే మోదకలనచేత | బ్రతుకుమృగమిన్ద్రజనప్ర
కరమునకు | శబరకై వతే సూచకజనులుజగతి | గారణ
మలేనిపగవారుగారెతలచ॥ ౫౧

వ్యా॥ అయదు క్తమకరుణత్వమకారణవిగ్రహ ఇతితదేవ ప్రకటయ
న్నవసంహరతి॥ మృగేతి॥ సంతోషోదైవవశాలభేనమనస్సంతుష్టిః- త్వ
జలసంతోషైర్విహితాకల్పితా వృత్తిర్జీవనయేషాంతేషాన్సతువరోపతా
పోజీవిసామిత్యరః॥ ని॥ వృత్తిర్వర్తనజీవన ఇత్యమరః మృగాణాం హరిణా
దీనాంమీనానాంమత్స్యనాంసజ్జనానాం సాధూనాంచలుబద్ధోవ్యాధఃధీవ
రోదాశః జాలిక ఇత్యరఃపిశునస్సూచకశ్చ॥ ని ॥ వ్యాధోమృగవధాజీవో
మృగయుగ్లబ్ధ కశ్చసఃకై వతేదాశరధీ సరావితీచామరః ఏతేజగతిభువి
నిష్కారణంనిర్దేతుకమేవవై రిణోవిద్వేషిణఃఘాతుకా ఇత్యధః తృణేన
విహితవృత్తినాంమృగాణాంలుబ్ధకానిష్కారణవై రిణిత్యాదియధాక్రమ
మస్వయాత్క్రమా పరనామాయధా సంఖ్యాలంకారః తదుక్తంవిద్యా
నాధేన॥ * ॥ ఉద్దష్టానాంపదార్థానాంపూర్వంపశ్చద్వధాక్రమమ్ అనుద్దేశో
అనుద్దేశోధవేద్యత్రతద్యధాసంఖ్యనుచ్యతఇతి- ఆర్యావృత్తమ్॥ ౫౧

ఇతీనీతిశతకవ్యాఖ్యానేదుర్జనపద్యతివర్ణనంనామపంచమదశకమ్

సవ్యాఖ్యానే-భర్తృహరిసుభాషితే-సుజనవద్ధతిః

శ్లో॥ వాంఛాసజ్జనసంగతౌ పరగుణేప్రీతిర్గురౌనమ్రతావిద్యాయాం
వ్యసనంస్వయోషితిరతిగ్లోకాపవాదాద్భయం | భక్తిశ్చక్రిణిశ
క్తిరాత్మదమనేసంసర్గముక్తిః | ఖలై రేతేయేషవసంతినిర్మల
గుణాస్తేభ్యోమహద్భ్యోనమః || .. ౫౨

మ॥ సుకృతిశ్రేష్ఠులగోష్ఠియంబరగుణస్తోమంబునంబ్రీతిదేశికసం
సేవయువిద్యయందురుచిస్వ(స్త్రి)కేళిలోకాపవాదకధాభీ
తియువిష్ణుభక్తిదమనోద్యచ్ఛక్తియుకసాధుదూ॥ షకసాంగ
త్యవిముక్తియుంగలమనీషావంతులకొల్పెదక॥ ౫౨

వ్యా॥ అ॥ అథైతద్వైలక్షణ్యేనసుజనవద్ధతినిరూపయతి- తత్రతాదా
వాదరాతిశయాత్తాన్నషస్కరోతి॥ వాంఛేతి॥ సజ్జనసంగతౌసాధుసమాగ
మేవాంఛాభిలాషఃసతుజిహ్వాసాతస్యమోక్షసాధకత్వాదితిభావఃతద్దుక్తం
జ్ఞానవాసిష్టే॥*॥ మోక్షద్వారేద్వారపాలాశ్చత్వారిఃపరికితాః శమో
విచారస్సంతోషశ్చతుర్థకసాధుసంగమ ఇతితథాచోక్తం శ్రీమహాభాగ
వతే॥*॥ మహత్సేవాంద్వారమాహుర్విముక్తేరితిస్వేనాప్ర్యుక్తం॥*॥ చేతః
ప్రసాదయతిదిక్షుతనోతీతికం సత్సంగతిఃకథయంతినకరౌతిపుంసామితివ
రేషాంగుణేప్రీతిస్సంతోషఃసతుదోషాపాదసంపరగుణపరమాణుస్సర్వతీ
కృత్యనిత్యం నిజహృదివికసంతస్సంతిస్సంతఃకియంత ఇతివత్సమాణత్వాద
పీతిభావః గురౌవిద్యోవశేష్ఠరి - నమ్రతాభక్తిశ్రద్ధాభరేఃప్రవీణభావః
సతుగర్వోద్రిక్తతా॥*॥ యస్యదేవేపరాభక్తిర్యథాదేవేతథాగురౌతస్యై
తేఃఖిలాహ్యధాః ప్రకాశంతేమహత్సనతి॥*॥ గురుర్భ్రష్టగురుర్వి
ష్ణుర్గురుశ్చోజనాదకానః | గురుస్సాక్షాత్పరంబ్రహ్మతస్యైశ్రీగురవేనమ
ఇతిశ్రుతిస్తృతీవిద్యాయాంవేదాంతాదివిద్యాభ్యాసేవ్యసనమానంతిః సతు
ద్యూతతతశ్చాదాతస్య మోక్షసాధన బ్రహ్మజ్ఞాన జనకత్వాదితిభావఃస్వ
యోషితినిజదారేషురతిస్సంభోగః సతుపరదారేషు॥*॥ రవ్యంకుల(స్త్రి)
యారతమిళివచనాదితిభావఃలోకాపవాదలోకనిందాయాః॥*॥ భీతా

ర్థానాంభయ హేతురిత్యపాదానత్వాత్పంచమిభయంనతునిర్లజ్జత్వం || * ||
 లోకావవాదో బలవానితినత్యవతీ శ్రుతిరిత్యాదివచనాత్తస్యబలిష్ఠత్వాదితి
 భావః చక్రిణిపరదేవతాయాం భగవతిభక్తిరనురాగః-నతుత్సద్రదేవతా
 యాం || * || విష్ణోభక్తిర్విష్ణోభక్తిరిత్యాదివచనేష్యాపృత్యాతస్యాఃపాశ
 స్త్యత్రవణాదితిభావః-ఆత్మదమనేస్వపరిభవేనతిశక్తిస్సామర్థ్యంపరాక్ర
 మ ఇతియావత్సతూపశమేనాదాసీన్యం||*|| అన్యదాభూషణంపుంసాంశ
 మోలజ్జేవయోషితామ్ । పరాక్రమఃపరిభవేవైయాత్వం-సురతేష్వివేతివ
 చనాదితిభావః ఖలై దుఃఖజనైస్సహసంసగముక్తిస్సంగత్యాగః నతుత
 త్యహవాసాభిలాషః|| * || దుఃఖజనందూరతస్త్యజేదిదుఃఖఃపరిహార
 వ్యతిత్యాదివచనాదితిభావః ఇత్యేతేనిమలాః నిష్కళంకాః గుణాస్సజ్జన
 సంగతివాంఛాదయోయేషుపురుషేషువసంతితేభ్యోమహద్భ్యోనమఃఇన్ధం
 భూతగుణవిశిష్టానామేవనమస్కారార్హత్వాదితిభావః|| * || నమస్సప్తస్తీ
 త్యాదివాచకుర్ధేతైరేవ భూర్భుషితేతిపారైతైన్నిర్మలగుణసంపన్నై
 రేవభూరలంకృతానత్వన్యైస్తేషామేవచారుత్వాద్యతిశయ హేతుత్వా
 దితిభావః శాదుకలవిక్రీడితమ్|| ౫౧

శ్లో||వివదిధైర్యమధాభ్యుదయేతుమానదసివాక్పటుతాయుధివిక్రమః|

యశసిచాభిరతిర్వ్యసనంశ్రుతౌప్రకృతిసిద్ధమిదంహిమహాత్మనాం||

ఉ||ఆపదలందుధైర్యగుణమంచితసంపదిలందుందాల్మియః|భూ

పసభాంతరాశమునంబుక్కులవాక్పటురత్వమాజిచా| హాప

టుశక్తియుక్యశమునందసురక్తియవిద్యయందువాం| ఛా

పరివృద్ధియుక్తబ్రకృతిసిద్ధగుణంబులుసజ్జనాశికి|| ౫౩

వ్యా||అ||అధైషాంనిసగముక్తిసిద్ధగుణంగణయతి || వివదితి || వివద్యాప
 తా-లేధైర్యనిర్వికారచిత్తత్వంనతుదైన్యం||*||మనసోనిర్వికారత్వంధై
 ర్యంసత్స్వపిహేతుష్వితి అధానంతరంవాక్యారంభేవా అభ్యుదయే సంప
 దీతుమానహిష్టుత్వంనతూచ్ఛండతా సదసిరాజవిద్యత్సభాయాం వాక్పటు
 తావాగ్నిత్వలసరసవచనరచనా చాతుర్యమితియావత్సతుమూకీ భావః
 యుధిరణరంగే విక్రమః పరాక్రమో నతుపలాయనం యశస్యభిరతి సం

గ్రహేచ్ఛా నత్వనాదరః శ్రుతౌ వేదశాస్త్రాభ్యసనే వ్యసనమాసక్తిర్న
తునిర్వేద ఇతీదంసర్వం || * || నపుంసకమనపుంసకేనేత్యాదినా నపుంసకై
కణేషః మహాస్త్రినాంమహాను భావానాం ప్రకృతిసిద్ధం స్వభావసిద్ధంహి ||
ని||సంసిద్ధిప్రకృతీనమే || స్వరూపంచస్వభావశ్చనిసగః శ్చేత్యమరః || ద్రుతవి
లంబితవృత్తం- లక్షణంతూక్తమ్ ||

౫౩

శ్లో||క రేష్లాస్త్రిస్త్రిగశ్శిరసిగురుపాదప్రణయితాముఖేసత్యావాణీవి
జయిభుజయోర్ద్విర్యమతులం హృదిస్వచ్ఛావృత్తిః శ్రుతమధికతంచ
శ్రవణయోర్ద్వి నాప్తైశ్చర్యేణ ప్రకృతిమహతాం మండనమిదమ్ ||

చ || కరమునిత్యేదానముముఖంబునసూనృతవాణీయాఁడలంగు
రు చరణాభివాదనమకుంఠితవీర్యముదోర్మ్యగంబునకొవర
హృదయంబునకొవిశదవర్తనమంచితవిద్యవీనులకొ|| సురుచిర
భూషణంబులివిశూరులకుకొసిరిలేనియవ్వుడుకొ ||

౫౪

వ్యా|| అధై పాంప్రసిద్ధవిలక్షణమండనసంపత్తిమాహ||కరఇతి|| క రే
హస్తేష్లాస్త్రిస్త్రికలలోక ప్రశస్తస్యాగోదానంమండనంనతుకంకణం || * ||
దానేనపాణిర్నతుకంకణేనేతి స్వేనై వాగ్రేవత్వమాణత్వాత్ శిరసిగురు
పాదయోః ప్రణయితా అభివాదన తాత్పర్యం-మండనంనతుమణిర్ద్విరక్తి
యకోటిరాదిః - ముఖేవక్త్రేసత్యావాణీసూనృతభాషణంమండనం- నతు
తాంబూలచర్వణాది భుజయోరతులం నిరుపమానం విజయిజయశీలంచ ||
*|| జిహ్వక్షేత్యాదిసాత్తనిః వీర్యంబలంమండనం నతుకేయూరాది హృత్యం
తరంగేస్వచ్ఛావృత్తిః నిష్క్రళంకవ్యాపారోమండనంనతుహరిరుచకాదిహృ
చ్ఛబ్దస్య వక్షః స్థలవాచకత్వమపిసంభవతీతికృత్వా అభేదేననిర్దేశః శ్రవ
ణయోఃకణయోరధికతంశ్రుతంశాస్త్రమేవ || ని || శ్రుతంశాస్త్రావిధృత
యోరితివిశ్వః-మండనం-నతుకుండలే || * || శ్రోత్రంశ్రుతేనైవనకుండలేనే
తివత్సృతి ఇదంపూర్వోక్తదానాదీం సర్వమైశ్వర్యేణ ధనరత్న సంపత్త్యా
వినాపి||*||పుధగ్వినేత్యాదినావికల్పాత్ప్రతీయాప్రకృత్యాస్వభావేన మహ
తాంమహాస్త్రినాంసౌజన్యసంపన్నానామిత్యర్థః||*|| ప్రకృత్యాదిభ్యస్త్ర
తీయేతితృతీయాసమాసః మండనంభూషణం తస్యైవలోకోత్తర రామణీ
యాదికహేతుత్వాదీతిభావః-శిఖరిణీవృత్తమ్ ||

౫౫

క్లో||ప్రాణాఘాతాన్నివృత్తిఃపరధనహరణేనంయమస్సత్యవాక్యం
కాలేశక్త్యాప్రదానంయవతిజనకధామూకభావఃపరేషామిత్య
ష్టాస్రోతోవిభంగో గురుషుచవినయస్సర్వ భూతాను కంపాసా
మాన్యంసర్వశాస్త్రేష్వనువహత విధిశ్చేయసామేషపంధాః||

మ || పరహింసాపరకీయవిశ్వాహరణాభావంబునశ్యవతాదరమం
దానపరత్వమన్యజనకాంతాయుక్తిమూకత్వము. బరశ్యష్టాజ
నభంజనంబుగురునమ్రత్వంబునుంబ్రాణభృత్యరుణాశాస్త్రస
మగ్రనద్విధులుభద్రప్రాప్తికి మార్గముల్ || . . . ౫౫

వ్యా||అ|| గుణాభ్యుత్పేకోలాభ ఇత్యాశంశ్యతేషాం శ్రేయోహేతు
త్వమాహ || ప్రాణేతి || ప్రాణాఘాతాత్స్వగిహింసాయాఃనివృత్తిర్నివ
తకనంచ || * || మాహింసాత్సర్వభూతాన్యహింసాపరమోధర్మస్తద్విధ
మప్రాణినాంపథిత్యాదినాగ్నిబోమీయవశ్వాలంభనవృత్త్యతిరిక్తహిం
సాయానిషేధ శ్రవణాత్ పరధనహరణేనంయమోమనోరోధశ్చపరద్ర
వ్యాణిలోష్టవదిత్యాయాదితిభావః- కాలేసమయేసత్యవాక్యంయధార్థభా
షణంచధమోపదేశ శ్రవణాదితిభావః అత్రబ్రాహ్మణాథే గవామర్థే
ఇత్యాదిష్వసన్యవచనస్యాపినిషేధాభావశ్రవణాత్కాల ఇత్యుక్తంశక్త్యా
ప్రదానం విత్తానుసారేంత్యాగశ్చ || * || విత్తశాస్త్రింసకారయేదితివచ
నాదితిభావః యవతిజనకధాయాం పరస్త్రిన్వృత్తాంతకధనే మూకభావ
స్తూష్ణింభావశీలశ్చంచ||*|| స్వప్నేప్యన్యవధూకధామితివచనాత్ పరేషా
మన్యేషాం యచకా నామిత్యర్థః త్యష్టాధ నిలిఘ్నాశస్యా ఏవస్రోతసః
ప్రవాహస్యవిభంగోరోధః అగ్నిఘ్నతదానేన మనోరథపరిపూరణం చేత్య
ర్థః|| * || యచమానజనమానసవృత్తేఃపూరణాయబతిజన్త నయస్యతేన
భూమిగతిభారవత్తియంనద్రుమైర్నగిరిభిర్నసముదైగ్రితిశ్రవణాదితిభావః
గురుషుఏవయేనమ్రత్వంచ-గురౌనమ్రతేత్యుక్తత్యాదితిభావః సర్వభూతే
ష్వశేషప్రాణిష్వనుకంపయా దయయా సామాన్యంసమదర్శిత్వంచ సర్వ
శాస్త్రేష్వుచేదవేదాంతాది సకలాగమేష్వనువహతః అవిచ్ఛిన్నః విధిరధ్య
యనవిధానంచయద్వాసర్వభూతానుకంపేతివృద్ధవృద్ధానధాసర్వశాస్త్రే
మహాన్యమవైషమ్యేణ తత్త్వస్థితానాను వతేత్వం అనువహతవిధి

రలు ప్రకర్తృసుస్థానంచేత్యేవగుణసముదాయః శ్రేయసాంపంధా అఖండితై శ్వర్యాదిశ్రేయః ప్రాప్తిమాగ్గఃన త్వేతద్వ్యతిరిక్తోన్యోస్తీత్యర్థః ఏతాదృశగుణసంపత్తిస్సుజనానామేవేతికృత్వాత ఏవశ్లాఘ్యాఇతిభావః అథవా శ్రేయసాం ప్రశస్యానాంసుజనానాం సంబంధీపంధాః తస్మిన్ప్రతిమాగ్గఇత్యర్థఃప్రశస్యశబ్దాదియసుని ప్రశస్యశ్ర ఇతిశ్రాదేశః అత్రవాంఛాసజ్జనసంగతావిత్యాదిశ్లోకేషాక్తగుణాః ప్రాయేణదై వసంపదభిజాతానామేవసంభవతినత్వన్యేషాంతదుక్తంభగవద్గీతాసు || * || అభయంసత్వసంశుద్ధిజ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః దానందమశ్చయజ్ఞశ్చస్వాధ్యాయస్తవప్రజ్వలం | అహింసాసశ్యవక్రోధస్త్యాగశ్శాంతిరపైశునమ్ | దయాభూతేష్వలోలశ్శంమాగ్ధవఃప్రీరచాపలమ్ || తేజఃక్షమాధృశ్శౌచమద్రోహేనాతమానితావదంతినంపదందై వీమభిజాతస్యభారతేతి. స్రగ్ధరావృత్తం. మ్రుచ్చైర్వ్యానాంత్రయేణత్రిమినియతియతాస్రగ్ధరాకీతి తేయమితిలక్షణాత్ || ౫౫

శ్లో||సంపత్సమహతాంచిత్రంభవేదుశ్చలశోమలమ్ | ఆవత్సవమహశైలశిలాసంఘాతకర్కశమ్ || ౫౬

తే||సంపదలుగలుతటిమహజనులహృదయ | వభినవోశ్చలశోమలంబగుమవెలయు | నావదలుప్రేందునవుడువ సూమహీధ | రాత్న సంఘాతకర్కశంచైతనర్చు || ౫౭

వ్యా||అ||అథావత్సంపదోస్సుజనమనోవృత్తిమాహ||సంపత్స్వీతి||సంపత్సుధసధాన్యవస్తువాహనాది సమృద్ధిషుమహతాంమహాత్మనాం సజ్జనానాంచిత్రముత్పలవతోమలం - మృదులంభవేత్ నతుకరినిమిత్త్యధః విపత్సుదారిద్యగ్రస్యసధఃసంకటేషుమహశైలశిలాసంఘాతః పాపాణకుటః తద్వత్కర్కశంకరోరంచభవేత్ నత్వదై ర్యవిశ్లేషమిత్యధః సకదావ్ర్యక్తవై పరీత్యమన్యధామాహాత్మ్యభంగవ్రసంగాదితిభావః వివేకినామవివేకినాంచాయ మేవపంధాః ఆదరణీయైతితాత్పర్యంఅత్ర శైలస్యమహాత్వవిశేషణంతచ్చిలాసంఘాతస్యాత్యంతదుర్భేద్యత్వద్యోతసార్థముక్తంచైతదదన్యత్రాపి || * || సౌజన్యామృతసింధవఃపరహితప్రారబ్ధవీరవ్రతావాచా

లాఃవరవణానేనిజగుణాలాపేతుమానవ్రతాః-ఆవత్సప్త్యవిలుస్తదైగ్య
నిలయానంవత్సప్త్యేనోమాధూవఖలవక్త్రనిగతవిషష్టానాననా
స్సజ్జనా ఇత్యుపమాలంకారః॥ ౫౬

శ్లో॥ప్రియాన్యాయ్యావృత్తిర్న లినమసుభంగేవ్యసుకరంత్యసం
తోనాభ్యర్థ్యాస్సుహృదపినయాచ్యుఃకృతధనః। వివద్యుచ్చైః
స్థైర్యంపదమనువిధేయంచమహతాంసతాంకేనోద్దిష్టంవిష
మమసిధారావ్రతమిదమ్॥ ౫౭

మ॥అసమానప్రియనీతివర్తనముప్రాణాంతంబునందున్న లీ॥ మ
సమగ్రాహ్యమదుష్టయాచనమ సంవత్సార్గినా భావమ౯।
వ్యసనావాప్తినిదైర్యముం బుధజనాత్యంతాం కూలత్వమీ॥
యసిధారావ్రతచర్యయెవ్వఁడుమహాగ్యశ్రేణికిఁ దెల్పెనొ॥

వ్యా॥అ॥ అధర్వాభ్యామేవతద్వృత్తస్యాసాధారణ్యమాహ॥ప్రియే
తి॥న్యాయాదనపేతాన్యాయ్యానీతివ్రతావృత్తిజీవనం ॥ ని ॥ వృత్తిర్వ
తఃసజీవనఇత్యమరః ప్రీతాతీతిప్రియాఇష్టానత్వన్యాయాస్తస్యాఏవశ్రేయ
స్కురత్వాదితిభావః ఇగువధజాప్రీతిరఃక ఇతికవ్రత్యయః అసుభంగేప్రా
ణవ్రయాసేకిముతాన్యదేతిభావః మలినందుష్కర్తృఅసుకరమకతకవ్యంన
త్వావత్కాలేనాస్తిమర్యాదేతిన్యాయాత్సుకరంత్యనైవైహికాముష్మికఫ
లదత్వాదితిభావఃఈషద్దురిత్యాదినాఖల్వ్రత్యయఃతతోనజ్జేసమాసః అసం
తఃకుహకాస్తునాభ్యర్థ్యాఃకన్తింశ్చిద్విషయేపినప్రార్థనీయాః కింతుసంత
ఏవతేషాముపేతుత్వాదితిభావఃయద్యపినవదాదౌఖ్యద్వయ ఇత్యాహ
నామనః తథాపికవిప్రప్రార్థాతుశబ్దస్యపాదాదౌప్రయోగః సుహృదపిప్రా
ణప్రియబంధురపిఃకిముతాన్య ఇతిభావః సుహృదుహృదౌమిత్రామిత్ర
యోరితి నిపాతనాత్సాధుః కృతధనః ధనహీనశ్చేత్ నయాచ్యుః యాచి
తుంసయోగ్యః ధనాదికమితిశేషఃకింతు ధనపరిపూర్ణ ఏవతథా విధయా
చ్చాయా అనుచితత్వాది భావః వివద్యనధఃసంకటేప్ర్యుచ్చైఃదైర్యంమ
హాదైర్యంనతుభయవిహ్వలత్వం॥*॥అవత్సప్త్యవిలుస్తదైర్యనిధయః॥

ధైర్యమధాభ్యుదయేక్షమేతిచోక్తత్వాదితిభావః మహతాంపూజ్యానామ
 నువిధేయః సుకూలంపదంవ్యవసితంచనత్వనసుకూలం తథా భూతస్యై
 వశ్లాభ్యత్వాదితిభావః॥ని॥పదంవ్యవసితత్రాణస్తానలక్ష్మ్యంఘ్రివస్తుప్పిత్య
 భిధానాత్ ఇతీదమేతత్ విషమమసాధారణతయాదుష్కర మసిధారావ్ర
 తమస్యభిచరితవ్రతం సతాంసచ్ఛరుషాణాంకేనోద్దిష్ట ముపదిష్టంసకేనాపీ
 త్యర్థంస్వతస్సద్ధత్వాదితిభావః అత్రాసిధారావన్నిశితత్వాదసిధారాసం
 చారవత్సావధానేనై కాగ్రతయావిధేయత్వాద్వా అసిధారావ్రతంయ
 ద్వాఅసిధారయావ్యవహారతాంవ్రతంవీరవ్రతమిత్యర్థఃఅథవా॥*॥యు
 వాయువత్యాసార్థంయన్దుగ్ధభత్వవదాచరేత్ అంతన్నివృత్తసంగస్సాన్య
 దసిధారావ్రతంస్త్రుతమిత్యక్తమిత్యవధేయంశిఖరిణీవృత్తం॥ ౫౭

శ్లో॥ వ్రదానంవ్రచ్చన్నంగృహముపగతేసంభ్రమవిధిఃప్రియంకృత్వా
 మానంసదసికథనంచావృషకృతేః అనుశ్నేకోలక్ష్మ్యంనిరభిభవ
 సారాఃపరకథాస్సతాంకేనోద్దిష్టంవిషమమసిధారావ్రతమిదం॥

మ ॥ పాసంగుదానవగుప్తమర్ధిభవనంబుం జేరుచోసంభ్రమో
 ల్లనదుత్థానవిధానముం బ్రియవిధుల్ గావించిమానంబురా
 జసభన్తిత్రకృతవ్రకాశనముగుత్సాకర్తృవై ముఖ్యమి యసి
 ధారావ్రతచర్యయెవ్వండుమహార్యశ్రేణికింజెల్వెనో॥ ౫౮

వ్యా॥ వ్రదానమితి॥ వ్రచ్చన్నంవ్రదానంగుప్తదానంసతువ్రకాశం
 తథాభూతదానస్యమహాఫలవ్రతణాదితిభావః గృహంజమందిరం వ్రత్య
 పగతేనతి అర్ధినీతిశేషః సంభ్రమవిధిః స్రత్యత్థానాభివాదనాదీనత్వరవ్యా
 పార విధానంచ సతువైముఖ్యం తస్యైవశాస్త్రోద్దితాజారత్వాదితిభా
 వఃప్రియంతదభీష్టం కృత్వామానం తూష్టి భావశ్చాపరికీతేన మితియా
 చత్ నతవ్రకటనం॥*॥ కృతస్యాపరికీతేనంసదత్వాపరికీతేయేదిమ
 నుస్తరణాదీతిభావః సదసిరాజవిద్యత్సభాయాముపకృతేః కథనంపరోప
 కారవ్రఖ్యావనంచనతుతత్రతూష్టింశీలత్వం అన్యధాకృతఘ్నత్వవ్రసంగా
 దితిభావః లక్ష్మ్యం సంపత్యామనుశ్నేకోగర్వరాహిశ్యం సతుమదాంద
 త్వం॥*॥సంపత్స్వనుశ్నేకిన ఇత్యక్తత్వాదితిభావః నిరభిభవసారా అసిం

దావరాః పరకథాః పురుషాంతరప్రసంగాశ్చ నతుగర్హణపరాః ఆత్మప్ర
శంసాం పరగర్హణమితచ వజ్రయేదిత్యాది స్మరణాత్ సతా మిత్యాదిచ
వృత్తం పూర్వవత్॥ . . . ౫౮

శ్లో॥ సంతప్తాయసిసంస్థితస్యవయసోనామాపి నత్రూయతేము
క్తాకారతయీతదేవనళినీపత్రిస్థితందృశ్యతే | అంతస్సాగర
శుక్తిమధ్యవతితంతస్మాక్తికంజాయతే ప్రాయేణాధమమధ్య
మోత్తమజుషామేవంవిధావృత్తయః॥ ౫౯

ఉ॥ నీరముత ప్రలోహముననిల్చియనామకమైనశించునా | నీరమె
ముత్యమట్లునళినీదళ సంస్థితమైతనర్చునా | నీరమెశుక్తిలోబ
డిమణిత్వముఁగాంచునమంచితప్రభ౯ | బారుషవృత్తుఁబట్లధ
ముమధ్యమును త్తముఁగొల్పువారికే॥ . . . ౫౯

వ్యా॥ అ॥ అధాధమమధ్యమోత్తమ వృత్తమాహసంతప్తాయసీతి॥
సంతప్తాయసిసవ్యగగ్నితప్తాయఃపిండేనంస్థితస్యనిత్యే ప్రత్యేత్యరణఃపయ
సోజలస్యనామాపినామధేయమాత్రమపిసత్రూయతే మూలతోద్వస్తమేష
భవతీత్యధఃస్వరూపదర్శనంతుకిముక్తవ్యమితీభావః తదేవవయః నళినీప
త్రిస్థితంపద్య పత్రగతంసతేముక్తాకారతయీమాక్తికరూపేణదృశ్యతేనతు
మాక్తికత్వేనేత్యధఃతదేవవయః అంతస్సాగరేసాగరాంతరాళే అంత
రిత్యఖ్యాయుశుక్తిఃముక్తాస్ఫోటఃతస్యాఃమధ్యే ఉదరేవతితంసస్మాక్తికం
జాయతేమాక్తికత్వేనపరిణమతీత్యగః జ్ఞాజనోర్జ్జేజ్ఞాదేశఃముక్తే వమాక్తి
కమితివిగ్రహః వినయాదీత్యాత్సాస్పర్ధరేరక్ అతః ప్రాయేణభూమ్నా అ
ధమమధ్యమోత్తమజుషాం నికృష్టసాధారణోత్కృష్టాశ్రయాణాం శ్రిత
వతామేవంవిధాః నావశ్రవణాదీరూపావృత్తయో వ్యాపార భవంతీతి
యథాక్రమమన్వయాద్యధా సంఖ్యాలంకారః అతఃమహదాశ్రయ ఏవ
తవ్యఃనీచాశ్రయోనకతవ్యః॥కతవ్యోమహదాశ్రయఇతివచనాత్
అత్రోత్తమమధ్యమాధమా ఇతిలోకప్రసిద్ధోద్దేశ క్రమఃకవిసానవీక్షితఇతి
జ్ఞేయం శాదూకలవిక్రీడితమ్॥ . . . ౫౯

శ్లో॥ యః ప్రీణయేత్సుచరితైః పితరంసపుత్రో యద్భర్తురేవహితమి
చ్చతితత్క-శత్రుమ్ । తస్మిన్త్రమాపదిసుఖేచసమక్రియంయదే
తత్ప్రయంజగతిపుణ్యకృతౌలభంతే॥ ౬౦

చ ॥ జనకునిబూజలంగడుఁబ్రసన్నునిజేయునతండుపుత్రుడే॥ ప
నితమెలంగుభర్తృవశవర్తినియైయదినత్క-శత్రుమ్ । జనుడువి
పత్తిసౌఖ్యసదృశక్రియఁడౌతఁడుమిత్రుడిత్రయం । బునజగ
తిలభించుఁగడుఁబుణ్యముఁజేసినయట్టివారికి॥ ౬౦

వ్యా॥ అ ॥ అధనత్పుత్రకళత్రమిత్రసంపత్తిః పుణ్యకృదధినేత్యాహ॥
య ఇతి ॥ యః పుత్రస్సుచరితైః వాక్యకరణాదిపదాచారైః పితరం ప్రీణయేత్
సంతోషయేత్ ॥ * ॥ ప్రీజీణన ఇత్యస్తాద్ధాతోశ్చార్వాదికాణ్ణిలిక్షేధూమ్ ప్రీ
జోర్నుగ్వక్తవ్య ఇతిమగాగమః సపుత్రః పున్నామ్నానరకాత్రాయత ఇతిఫ్య
త్పన్న ఇతిపుత్రశబ్దవాక్యః సతూత్పన్నమాత్రః ॥ * ॥ జీవతోర్వాక్యకరణా
త్పుత్రబ్దంభూరిధాజనాత్ - గయాయాంపిండదానేన త్రిభిః పుత్రస్యపుత్ర
తేస్తరణాత్ యద్భర్తుః పత్యః హితమిచ్చతిభయభక్తిభ్యాంహితాచరణ
తత్పరంభవతితదేవకళత్రంభార్యానతుయాద్యచిక్రం ॥ * ॥ పతిభక్తిపరాసా
ధ్విశాంతాసానత్యభాషిణీతిపతివ్రతాధర్మత్వాత్ ॥ ని ॥ కళత్రంశ్రోణిభా
ర్యయోరిత్యమరః - యదాపది అనగ్ధసంకటేసుఖేసంపదచసమక్రియమవిష
మాచారమిత్యగ్ధః తుల్యవృత్తితదేవమిత్రంసుహృత్ సత్వాపత్సంపదోఃత్యా
గానువర్తనతత్పరం ॥ * ॥ ఉపద్రుతంచనజహతిదదాతికాలేగన్తిత్రలక్షణమిదం
ప్రవదంతిసంత ఇతివత్సమాణత్వాదేతత్ప్రయముక్తసత్పత్రాదిత్రితయం
జగతిభువిపుణ్యకృతోధన్యాల్లిభంతే ప్రాశ్నవంతినత్సకృతసుఖ, తా ఇత్యగ్ధః ఏ
వంవిధమిత్రయలాభస్య మహాపుణ్యఫలత్వాదితిభావః-వసంతతిలకావృత్తం ॥

శ్లో॥ సమత్వేనోన్నమంతః పరగుణకథనైస్సాన్యుణాన్భ్యావయన్త
స్సాన్వధాన్సంపాదయన్తోవితతస్పధుతరారమ్యుయత్నాః పరా
ధేతాన్త్రైవాక్షేపరూక్షాక్షరముఖరముఖాన్దర్శనాన్దక్షియ
న్తస్సన్తస్సాశ్చర్యచర్యా జగతిబహుమతాః కస్యనాభ్యర్చ
నీయాః॥ ౬౦

చ || నతులగుచున్న హెనున్నతిఁదనర్చుచునగ్గుణోక్తిజేగుణోన్నతిఁ
 బ్రకటింపుచుకొనరజనప్రియకార్యసమర్థతకసమం । చితనిజ
 కార్యసంగ్రహముఁజేయుచునిష్ఠురవాదులకక్షమా । ధృతినిర
 సింభుచున్బరగుధీరులుపుణ్యులుగారెయెరికిక || ౬౦

వ్యా || అ || అథసతాంతావదసాధారణగరిమాస్పపత్వేనా శేషోపా
 జేయత్వమాహ || నమ్రత్వేతి || నమ్రత్వేనప్రహ్వత్వేనైవోన్నమంతజౌన్న
 త్యం ప్రాప్నువంతస్తథాభాషన్యైవాన్నత్యహేతుత్వాదితిభావః పరేషాం
 గుణకథనైస్సద్గుణవర్ణనైః స్వాకస్వకీయాకగుణాం తస్యైజన్యాదీకఖ్యాప
 యంతః ప్రకటయంతః నత్వాత్ప్రశంసయాతా దృగ్భావస్యైవనిజగుణ
 ప్రకటనహేతుత్వాదితిభావః పరాథేకపరప్రయోజననిర్వహణే వితతౌవి
 స్త్వతౌ పృథుతరౌ మహత్తరౌ చారంభయత్నై ప్రారంభోత్సహాయే
 షాంతే తథోక్తా స్సంత ఏవస్వార్థాంతస్వప్రయోజనాని సంపాదయంతో
 నిష్పాదయంతః పరకార్యసాధన పురస్కారేణైవాత్మీయభార్యసాధనతత్ప
 రాః సత్వేకాంతత ఇత్యర్థః తథాధూతత్వస్యైవాత్కాథకత్వాదితిభా
 వః త్వాంత్యాసహన శీలత్వేనైవాక్షేపేణ నిందయారూఢాక్షరాణి పరుష
 వాక్యాని తేషాం ముఖరాణి వాచాలాని ముఖానియేషాంతాక పరుషభాషి
 ణ ఇత్యర్థః దుజ్జనాకఖలా దుఃఖయంతః సంతాపయంతః సతూచ్ఛం
 డతయా తథా విధత్వస్యైవ తేషాంహృచ్చల్యప్రాయత్వాదితిభావః- అ
 త ఏవసాశ్చర్యశర్యా అత్యంతాశ్చర్యకరచరి త్రాస్సంతస్సత్పురుషాః జగ
 తిలోకేబహుమతాః బహుమానితాస్సంతః కస్యవాపుంసో శాభ్యర్చనీయాః
 సపూజనీయా ఇతికాకుః సర్వేషామప్యభ్యర్చనీయా ఏవేత్యర్థః || ౬౦

నీతితతకవ్యాఖ్యానే సుజనపద్ధతివర్ణనం నామషష్ఠదశకమ్,

రుణాకులానాందయాభూనాం పరోపకారిణా మిత్యర్థః శ్రోత్రం కన్యః ॥
 ని ॥ కర్ణశబ్దగ్రహణశ్రోత్రమిత్యమరః శ్రుతేంద్రగ్నశాస్త్రీశ్రవణేనైవవిభా
 తిప్రకాశతేకుండలేన సువర్ణమణిమయకర్ణభూషణేననతువిభాతిపాణిన్ద్రుః
 దానేన సత్త్వాత్రత్యాగేన విభాతికంకణేన కనకవలయేనతువిభాతి- కాయో
 దేహః పరోపకారేణపరేషాంహితాచరణేనవిభాతికస్తూరీఘనసారవిమిశ్రి
 తపటీరపకలేపేనతువిభాతిమహాత్మనాం శ్రవణాదికమేవస్వాభావిక మండ
 నంనత్వస్య తస్యైశ్వరత్వాదిభావః వృక్షముపజాతిః ॥ ౬౩

శ్లో॥ పద్మాకరందినకరోవికచంకరోతిచంద్రోవికాసయతికైరవచ
 క్రవాళిమ్ । నాభ్యర్థితోజలధరోపిజలందదాతిసంతస్వయం
 పరహితేవిహితాభయోగాః ॥ ౬౪

తే ॥ ద్యుమణిపద్మాకరమువికచముగఁజేయుఁ । గుముదహర్షంబు
 గావించునమృతసూతి । యర్థితుండుగాకజలమిచ్చునంబుధరుఁ
 డు । నజ్జనులుదారెపరహితాచరణమతులు ॥ ౬౪

వ్యా॥ అ॥ యదుక్తమనగ్నితాస్సత్పురుషా ఇత్యాదితదేప్రపంచయతి
 పద్మాకరమితి ॥ దినందివసంకరోతితిదినకరస్సూర్యః - కృతోహేత్విత్యాది
 టప్రత్యయః అభ్యర్థితోనభవతీతినాభ్యర్థితః సయాచితస్సన్నిశ్చయః సశబ్దస్య
 సుప్తస్పేతినమాసః పద్మాకరంపద్మవనం వికచంవికసితంకరోతి ॥ ని ॥ ప్రభు
 ల్లోత్పల్లస ఫుల్లవ్యాకోచవికచస్ఫుటాః - ఫుల్లశ్చైతేవికసితఇత్యమరః తథా
 చంద్రోపి కైరవశక్రవాళంకుముదషండం ॥ ని ॥ సీతేకుముదకైరవ ఇత్యమ
 రః వికాసయతివ్యాకోచయతి తథాజలధరోవారి వాహోపివచాద్యచ్ నా
 భ్యర్థితస్సన్నేపజలం దదాతిప్రవర్షతి తథాహిసంతస్సత్పురుషాః స్వయమ
 యాచితా ఏవేశ్వరః పరేషాంహితేహితాచరణే విహితాభయోగాః కృ
 తాభివేశాః నశ్వచబోధికా ఇత్యర్థః అతోయుక్తమేవంహితాచరణమేతే
 షామితిభావః సామాన్యనివిశేష సషధః సరూపోద్ధాంతరన్యాసః- సామా
 న్యవిశేషకార్యకారణభావాభ్యాంసదృష్టప్రకృతికార్యసమర్థ సమర్థాంతరనా
 స్య ఇహిసర్వస్వసూత్రం-వసంతతిలకావృక్షమ్ ॥ ౬౫

శ్లో || ఏతేనత్పరుషాః పరార్థఘటకాస్సాస్వార్థాస్పరిత్యజ్యయసా
మాన్యాస్తుపరార్థముశ్యమభృతస్సాస్వార్థావిరోధేనయే । తేషు
మానుషరాక్షసాః పరహితం స్సాస్వార్థాయనిఘ్నంతియే యేతు
ఘ్నంతినిరర్థకంపరహితంతేకేనజానీమహే॥ ౬౫

మ || తమకార్యంబుఁబరిత్యజించియుఁబరార్థ ప్రాపకుల్ సజ్జనుల్ ద
మకార్యంబుఁఘటించుచుఁ బరహితార్థవ్యాప్తుల్ షడ్భముల్ ।
దమకై యగ్రహితార్థఘాతుకజనులై త్యుల్ వృధాన్యార్థభం
గముగావించెడువారలెవ్వరొయెఱుంగఁ శక్యమేయేరికె॥ ౬౫

వ్యా || అ || అధవ్యాపారతారతమ్యేనపురుషాణాముత్తమాదిభేదమా
హ॥ ఏత ఇతి॥ యేపుమాంసఃస్సాస్వార్థాన్స్వప్రయోజనాని ॥ ని॥ అధోభిఛ్నే
యైరై వస్తుప్రయోజననివృత్తిస్త్విభిధానాత్ పరిత్యజ్యక్వాపరార్థఘటకాః
పరప్రయోజనసంఘటనశీలాః ఏతేనత్పరుషాః పురుషోత్తమాః సర్వస్యతే
నైవాభివ్యక్తత్వాదితిభావః యేతుస్సాస్వార్థాస్సాస్వార్థావిరోధేనావైషమ్యేనాస్వార్థ
నిర్వాహతత్వరత్వేనైవేత్యర్థః పరార్థంపరప్రయోజననిర్వాహణం ఉద్వ
్యభృత ఉద్యోగభాజఃతేసామాన్యాస్సాధారణామద్యమపురుషా ఇత్యర్థః
యేతుస్సాస్వార్థాయస్సార్థనిష్పత్తిర్థంపరహితంనిఘ్నంతినాశయంతితేషుమా
నుషరాక్షసాః మానుషశబ్దవాచ్యరాక్షసాః తథాక్రూరాచారతత్పరత్వా
త్పురుషాధమా ఇత్యర్థః యేతుఃసర్థకంసిఘ్నలంప్రయోజననిష్పత్తిరాహిత్యే
నాపీతియావత్ పరహితంఘ్నంతితేపుమాంసః కేవాకథంభూతావాసజానీ
మహే ఉక్తక్రిందిధపురుషవిలక్షణత్వాత్ జ్ఞాతుంనశక్నుమ ఇత్యర్థః - అ
త ఏవపరమనిచా ఇత్యర్థః ఉక్తపక్షేషయః శ్రేయాకతత్పక్షాక్రియణంక
ర్తవ్యమాయష్టతేతిభావః శార్దూలవిక్రీడితం॥ ౬౪

శ్లో || పాపాన్నివారయతియోజయతేహితాయగుహ్యంనిగుహతి
గుణాస్ప్రకటికరోతి । అపగ్గతంచనజహతిదదాతికాలే సన్ని
త్రలక్షణమిదంప్రవదంతిసంతః॥ ౬౬

తే || అఘమువలనమఱుల్చుహితార్థకలితుఁ | జెయుగుహ్యంబుదా
చుఁబోషించుగుణము | విడువఁడాపన్నులేవడివేళనిచ్చు | మిత్రుఁ
డీలక్షణంబుల మెలఁగుచుండు ||

౬౬

వ్యా అ || అర్థసన్నిత్రలక్షణమాహ || పాపాదితి || పాపాత్పాపాచరణా
న్నివారయతినివతతయతి- ధమోఽపదేశేనదుష్కర్మప్రవృత్తైః విరమయ
తీత్యర్థః || * || జుగుప్సానిరామేత్యాదినాపంచమీ హితాయయోజయతే
సత్కర్మాచరణాయప్రవర్తయత ఇత్యర్థః-యద్వాత్రేయస్సంగ్రహార్థం
ప్రోత్సాహయతీత్యర్థః గుహ్యంగోప్యంగూహత్యాచ్చాదయతినకుత్రాపి
ప్రకటయతీత్యర్థః గుణాకసౌశీల్యాదసగ్గుణాకప్రకటికరోత్పత్తిఖ్యాపయ
తినకునిగూహయతీత్యర్థః ఆపదగతమతినంకటస్థమపినజహాతి నత్యజతి తన్నిత్ర
మాపదిసుఖేనసమక్రియంయదిత్యుక్తత్వాదితిభావః కాలేవ్యసనాది సమయే
దదాతివాంఛితందిశేతితదిదం పాపనివారణాదికంసర్వం సతస్సత్పురుషాస్స
న్నిత్రస్యాకైతవసుహృదఃలక్షణంస్వరూపంప్రవదంతి-వసంతతీలకావృత్తం ||

శ్లో || ఓరీణాత్మగతోదకాయహిగుణాదతాఃపురాతేఽఖిలాఃక్షీ
రోత్తాపమవేత్య తేనపయసాస్వాత్సాక్షానాహుతః | గంతుం
పావకమున్న నస్తదభవద్దృష్ట్వాతుమిత్రాపతంయుక్తం తేనజ
తేనశామ్యతినతామైత్రీపునస్తీవద్యశీ ||

౬౭

ఉ || ఓరముమున్నునీటికొనగెన్వగుణంబునుదన్నుఁజేరుటక | ఓ
రముదస్తమాటగనిచ్చులికెన్ వెతచేజలంబుదు | ర్వారసుహృ
ద్విపత్తిగనిపహ్ని జొరంజనెదుగమంతలో | నీరముఁగూడి
శాంతమగునిల్చుమహాత్ములమైత్రీయాగతి ||

౬౮

వ్యా || అ || పునస్తవేషఓరసీరదృష్టాంతేనవర్ణయతి || ఓరీణేతి || ఓరీణ
కర్త్రా అత్తానముపగతం ప్రాప్తంయదుదకంజలంతస్సైస్వాత్మమిత్రజలా
యేత్యర్థః పురాపూర్వంతేప్రసిద్ధాః అఖిలాస్సమస్తాశ్చగుణాని జమాధుర్య
ధావశ్యాదిగుణాదత్తాహి వితీగ్నాః ఖలుస్వగుణప్రదానద్వారామైత్రీసంపా
దిత్యేర్థః అతః ఓరోతావంఓరస్యత్రవణార్థమగ్నోని ఉత్తస్యదుగస్యఉ

త్రాపనంతాపమవేత్త్యతేనక్షీరమిశ్రితేనపయసా ఉదకేన || ౧ || పయః క్షీరంపయోంబుచేత్యవరఃస్వాత్మాస్వశరీరంకృతానావహక్వాహుతఃమిత్రసంతాపాసహనాత్సంశోషిత ఇత్యర్థః తతస్తత్ క్షీరంకత్వమిత్రస్యజలస్యాపదంసంశోషరూపాంవిపత్తిందృష్ట్వా పాపకంవహ్నింగంతుంమున్త్సఃఉన్న్యక్తమభవత్ ఉతగ్- ఉన్న్ననాఇతినిపాతనాత్సాధుః జలసంశోషణేక్షీరాణాం బహిర్విగ్గమనసంభవాదితిభావః తదనంతరం తేనజలేనయ క్తమితిసంశామ్య తిప్రశాంతభవతి - శమామష్టానామితి దీప్తః తథాహిసతాంమైత్రి సాహదంమైత్రివ్యాఖ్యాతా ఈదృశీపునః పరస్పరవ్యసనాసహనశీలాఖలు అతఏతద్య క్తమితిభావః అత్ర స్వభావసిద్ధస్యక్షీరనీరవ్యవహరశ్య పరస్పరసంతాపదర్శనహేతుకత్వేనోత్ప్రేక్షణాత్క్రియానిమిత్త క్రియాస్వరూపోన్ప్రేక్షాసాచోకాధాంతరన్య సనిర్వృత్యభేద్యనియోర్విజాతీయసంకరః - వృత్తముక్తం ||

౬౪

శ్లో || ఇతస్స్వపితికేశవఃకులమిత స్తదీచద్విషామితశ్చరణార్థినాం శిఖరిణాంగణాశ్చేరతే | ఇతోపిబడతానలస్స హాసమస్తసంవర్తకైరమూవితతమూర్జితంభరసహంచసింధోర్వపుః || ౬౫

చ || ఒకయెడఁబవ్వశించుమరియొక్కయెడఁ వసియించురాక్షస | ప్రకరములొక్కచోనడఁగుఁబర్వతసంఘములొక్కెడఁబలా | హకములతోడనుండుబడతాన్నియువిస్త్రుతమూర్జితంబును | బ్రకటభరతుమంబగుచుభాసీలునారసముద్రమెంతయు || ౬౬

వ్యా || అ || అతైతన్నాహత్త్యమాహ || ఇతఇతి || ఇతోస్త్రిన్ప్రదేశేశేశవోవిష్టుః కుక్షిస్థాఖిలభువన ఇతిభావః స్వపియోగాను సంధానేన నిద్రాతి - రుదాదిభ్యస్సర్వధాతుక ఇతిడాగమః - ఇతోస్త్రిన్ప్రదేశేతస్యకేశవస్య శ్రిమేతదీయాః త్యదాదివృద్ధాఞ్ఞః యద్విషోహిరణ్యాక్ష రావణాదయస్తేషాంకులం సమూహస్తిప్యతీతిశేషః ఇతస్తతోస్యస్త్రిప్రదేశేషి శరణార్థినోరక్షణాభిలాషిణః || ౧ || శరణంగృహరక్షిత్రోరిత్యభిధానాత్ శిఖరిణాంపెనాకాదిపర్వతానాంగణాశ్చ శేరతేస్వపంతే శిఖరుడితిరుడాగమః ఇతస్తస్మా

దవ్యస్యస్త్రిక్ ప్రదేశేనమస్తాయేనవతః కాః ప్రశయకాల ప్రవషిమేషవి
 శేషాః అత ఏవపుష్కలావతః కసంజ్ఞయాచవ్యవహీయంతేతైస్సహబుడ
 బానలోపివసతి - తస్మాన్సింధోస్సముద్రస్యవపుశ్చరీరంవితతం కేశవావతార
 త్వేనవిస్తృతం ఊరి తంబుడబానలాశ్రయైవస్యతపరిష్టుభరసహంవర్వతభర
 తేనభారోద్వహనతుమంచ అపేలా అప్రమేయానుభావత్వేనాత్యంతాశ్చర్య
 మిత్యర్థః అత్రలక్షయోజనపరిచ్ఛిన్నస్యసముద్రస్యాపరిచ్ఛిన్న కేశవాద్యవ
 తారత్వకథనాదధిక ప్రభేదోలంకారః॥ * ॥ ఆధారాధేయయోరాను రూ
 ప్యాభావోధికోమతఇతిలక్షణాత్ - పృథ్వీవృత్తమ్ ॥ ౬౮

శ్లో॥ జాతఃకూర్మఃస్సపికఃపృథుభువనభరాయాద్వీతంయేనపృథం
 శ్లాఘ్యంజన ధ్రువస్యభృగుతినియమితంయత్ర తేజస్వీచక్రమ్।
 సంజాతవ్యధఃపక్షాః పరిహితకరణేనో పరిష్టాన్నచాధోబ్ర
 హ్మాండ్లోదుంబరాంతమశకవదవరేజంతవాజాతనస్తాః॥ ౬౯
 చ॥ వితతజగద్భరంబుదనవీపునఁదాల్చినకూర్మనాధుడ౯ । సతత
 మువంద్రభాస్కరులచక్రముద్రిష్పధ్రువుండుసజ్జనుల్ । ప్ర
 తిభనజాండజంతుపలరంద్రవసన్తశకంబులట్లనిం । దితవిఫలా
 ర్థసంగతిజనించినశించుదదగ్యజంతువుల్॥ ౬౯

వ్యా॥ అ॥ అదపరహితాచరణపరకాష్టయాద్వయోరేవజన్త సఫలంసత్వ
 న్యేషామిత్యాహ ॥ జాతఇతి ॥ కింబహునాఅవతాఽష్టవీత్యధ్యాహార్యంఏకః
 కేవలస్సకూర్మః ఆదికూర్మ౯ వతార ఏవజాతః జన్మలాభవానిశ్యర్థః కుతఃయే
 వకూర్మైఃపృథుర్మహా౯యోభువనభంశ్చతుర్దశ విష్టవభారస్తస్మైతద్వహ
 నార్థమిత్యర్థః పృథువిపులమితిపృథక్పదంవాప్యప్థం నిజకర్పరతలమర్చితందత్తం
 విరంతరమధః ప్రదేశేస్థిత్యాదుర్భరభువనభారేణ జన్తకేశసాస్థిత ఇత్యర్థః త
 థాధ్రు వస్యోత్తానపాదే- జన్తశ్లాఘ్యంసకలలోకప్రశస్తృకుతః యత్రయ
 ప్త్రిక్ ధ్రు వేతేజస్వినామ్ గ్రహనతు త్రాదీనాంచక్రంశిగుమారాఖ్యంగ్రహ
 నతుత్రమండలంవానియమితంనియక్తం సద్భృగుతి - పర్యా
 వతఃతేతత్రభవాన్భుగ వదనుగ్రహవశాన్సకల లోకొన్నతమేరు శిఖర
 శిఖామణిధ్రువంసంస్వాయ త్వేన తేజస్వీచక్రంప్రవతయతితి శ్రీవిష్ణు

పురాణభాగవతాదికథానుసంధేయాతతఃకిమత ఆహః - పరహితకరణేప
 రోపకారాచరణేవిషయేవ్యర్థోనిరర్థః అనమర్థః అప్రయోజక ఇతియాచత్
 యఃపక్షః సంజాతోయేషాంతే సంజాతవ్యర్థపక్షాః నతుసంజాతపరహిత
 కరణసమర్థపక్షాభివ్యర్థః సాపేక్షత్వేపిగమకత్వాత్సమాసః- అపరే ఉక్తో
 భయాదన్యేజంతవఃప్రాణినః సైచ్యోద్భావనార్థక కోయంజంతుశబ్దప్ర
 యోగః ఉపరిషాన్నద్రువవదుపరిభాగేవతకమానాసభవంతీత్యర్థః అ
 ధశ్చసకూర్మవదధస్తాద్వావతకమానాభవంతీత్యర్థః కంతు ఉమంబరఃఒం
 తఫలాశ్చివ్యక్షువిశేషఃతస్యఫలముదుంబరం || ని || ఉమంబరోజంతఫలాంబ
 ఙ్గాంగోహేమదగ్ధక ఇత్యమరః || * || ఫలేలుగితిలక్ - బ్రహ్మాండముదుంబ
 రంతస్యాంతః అంతరాళే అవ్యయమేతత్తయమశకాస్తేస్త్రైశ్చింత్యత్ || * ||
 తేనతుల్యంక్రియాచేద్యతితివతిప్రత్యయః - జాతాఉష్ణన్నాశ్చతే నష్టాశ్చ
 జాతనష్టాభవంతీతిశేషః స్నాతానులిప్తవత్పూర్వకాల సమాసః యతోన
 తైః కిమపిసాధితమతో మశకవన్నిష్ఫలజన్మభిఃకిమనైవ్యతిభావః - రూపకో
 పమయోస్సంకరః - ప్రగధరావృత్తం ||

౬౬

శ్లో|| తృష్ణాంభింధిభజతుమాంజహిషదంపాపేరతింమా కృధాగ్ను
 త్యంబ్రాహ్మనుయాహిసాధుపదవీంసేవస్మృద్విద్వజ్జనం మా
 న్యాన్తానయవిద్విషోష్యను నయప్రఖ్యాపయ ప్రశ్రయంతీర్తిం
 పాలయదుఃఖితేకురుదయామేతత్సతాంచేష్టితమ్ || ౭౦

శా|| ఆశాసంహరణంబునోర్తియుమదత్వాగంబుదర్దోషవాం । ఛా
 శూన్యశ్వముసత్యముకబుధమతాచారంబుసత్సేవయన్ । వై
 శద్యంబునుశత్రులాలసముమాన్యప్రీతియుంబ్రత్రయ । శ్రీశా
 లిత్వముదీనులందుఁగృహయన్ శిష్టాలికికధర్మమున్ || ౭౦

వ్యా|| అ|| అధవిధేయలోకంసంబాధయంత్యదాచారంశిక్షయతి|| తృ
 స్ణామితి || హేజనేత్యత్రాధ్యాహర్యంసర్వత్రాపి మధ్యపురుషప్రయోగ
 సంభవాత్ అలభ్యేషుపరధనేషులాభాభిలాషస్తృష్టా - తాంభిందివైరంగ
 శస్త్రేణవిదారయ అన్యథా అనేకాశాపాశబద్ధత్వేన క్షేపభాగిన
 దితిభావః - పరిభవాదిమాత్పద్య మానేషుక్రోధప్రతిబంధః

భజనేవస్వ అస్యధా ఉగ్రభావేనకార్యహానిస్సాన్యదితిభావః మదంవిద్యా
 జనితదర్పంజహి - విజ్ఞానేనవినాశయ అన్యధావివేకశూన్యతయా అకార్య
 కరణప్రవృత్తౌ అనధికప్రాప్తిస్సాన్యదితిభావః పాపేపాపకర్తాచరణేర
 తింప్రీతింమాక్యధాః - అజ్ఞానేనమాకాపీః కింతుధమణంచ రేత్యాద్యుప
 దేశవచనేనసత్కర్తాచరణ ఏవరతింకుర్విత్వధికః అన్యధా నిరయపాత
 స్సాన్యదితిభావః॥ * ॥ కరోతేర్లుక్ ధన్ సమాజ్ఞోగ ఇత్యేత్ ప్రశ్నేషధః స
 త్యంసూన్యతం బ్రూహిసత్యంవదేతివచనేనయధాధికమేవ వచనంవదేత్వ
 ర్థః అన్యధా ॥ శ్లో ॥ నాన్యతాత్వాతకంపరమితిన్యాయాదవివేత్సప్రశక్తి
 స్సాన్యదితిభావః సాధుపదవీం - సన్తాగమనయాహి ధర్మశాస్త్రానురో
 ధేనానుసర అన్యధోత్పథప్రతిపన్నత్యేవచనీయతాది దోషాపతిస్సాన్యదితి
 భావః విద్యజ్ఞసోపదేశేనకృతాధికరణశీలం పండితమండలంసేవస్వ॥*॥య
 స్తువగృటతేదేశాకాయస్తుసేవేత పండితాక - తస్యవిస్తారితాబుద్ధిస్తైలదిం
 దురివాంభసీతివచనాద్బుద్ధివై శద్యార్థంశు శ్రూషస్వ అన్యధాబద్ధ్యవై శ
 ద్యాశీషీత్యాభియోగస్సాన్యదితిభావః మాన్యాక్ - పూజ్యాన్తానయ - య
 ధార్హంపూజయ అన్యధాసమాసమాభ్యాంవిషమసమేపూజాత ఇతిగాత
 మసూత్రాత్ ॥ శ్లో ॥ అపూజ్యాయ త్రపూజ్యంతేపూజ్యాశ్చైవవావమాని
 తాః - అయశోమహదాప్నోతిధనాద్ధర్మాచ్ఛహీయత ఇత్యాదిస్తరణాచ్చ
 కీర్తిసుకృతధనహీయమా సత్వరూపా శ్రేయః ప్రాప్తిస్సాన్యదితిభావఃకిం
 మహునావిద్విషస్సత్రూసపికిమున్యాక్ అమనయ ॥ * ॥ సమశ్చత్రాచమ
 త్రేదేతిభగవద్వచనాత్ప్రసాదయ అన్యధారంభేషుపాత యివ్యంతితిభా
 వః ప్రశ్రయంగుర్వాచార్యాదిషునమ్రత్వంవినయమితియావత్ - ప్రఖ్యాప
 య - గురౌసమ్రతేత్యుక్తత్వాత్ప్రకటయ అన్యధాదుర్వినీతత్వా వవాద
 ప్రసంగస్సాన్యదితిభావః కీర్తినాలయ - జన్మసాఫల్యార్థం కీర్తినిర్వహణే
 ప్రయత్నంకుర్వీత్యర్థః అన్యధాషీతితలేకింజన్త కీర్తింవినీతి వచనావన్త్య
 తత్వావత్తిస్సాన్యదితిభావః దుఃఖితే - సంజాతదుఃఖేషు భూతేష్విత్వార్థః
 తారకాదిత్వాదితచ్ - జాతావేకవచనందయాం - దుఃఖప్రహమణేచ్ఛాల
 ంకురుదుఃఖిషుకరుణేతి శాస్త్రానురోధాద్విధేహీ - అన్యధాచిత్తశుద్ధ్య
 ిభావః కుతః ఏతత్సర్వంత్యష్టాచ్చేదాదికంసతాంసజ్జనానాంచే

ప్రితవ్యాపారః యదిసౌజన్యయశః కామితైవం ప్రవర్తస్వ అన్యధాపురు
షార్థలాభానంభవాదితిభావః॥ ౭౦

శ్లో॥ మనసివచసికాయేపుణ్యపీయూషపూర్ణా స్త్రీభువనమపకా
రశ్రేణిభిఃప్రిణయంతః॥ పరగుణపరమాణూస్పర్వతీకృత్యనిర్ణయం
నిజహృదిపికనంతస్సంతిసంతఃకియంతః॥ ౭౧

చ॥ హృదయవచశ్శరీరముల నెంతయుఁబుణ్యసుధాప్రపూర్ణులై ।
ముదముబహూపకారములఁ మూడుజగంబులకుఁ ఘటించు
చుకొని పదలకసాధుసద్గుణలవంబులుగొండలుసేసి మెచ్చుచుకొ
నుచునవికారయుక్తలగుమాన్యలగొందఱువొల్తురిదగ్గరకొని * ॥

పాద్య॥ అ॥ ఈదృశావిరళావేతినగవయతి॥ మనసీతి- మనసివచసికా
యేమనోవాక్యా-యేషుపుణ్యమేవ పీయూషమమృతంతేనపూర్ణాః కరణత్రి
తయేనావినతకర్తాచరణతత్పరా ఇత్యర్థః॥ ని॥ పీయూషమమృతంసుధేత్య
వరః త్రయాణాంభవనానాం సమాహారస్త్రీభువనం - లక్షణయాత్రిభువ
నస్థజనానిత్యర్థః- రద్ధితారే త్యాదినాసమాసః-పాతాదిత్వాన్నస్త్రీత్వం
ఉపకారశ్రేణిభిర్నితాచరణపరంపరాభిః - ప్రిణయంతస్సంతోషయంతః॥*
ప్రిణోప్రిణ ఇతిధాతోశ్చుగాదికాణ్డీచి శతృప్రత్యయఃధూజ్ శ్రీశోర్నుగ్వ
క్తవ్య ఇతినుగాగమః పరేషాంగుణపరమాహూనత్యల్పగుణానపీత్యర్థః-య
తోణుర్నాస్త్రీసపరమాణురిత్యాహుః పర్వతీకృత్యమహాత్తరాకృత్యా
లభూతతద్భావేచ్ఛిః - ఊర్వాదిచ్ఛిడాచచ్ఛేతిగతి సంజ్ఞాయాంకుగతిప్రాద
యతినయాసః నిత్యంఖ్యాపయంతః - నిరంతరం ప్రశంసంతఃతథానిజహృ
ది - స్వాంతః కరణ ఏవవికనంతః సంతుష్యంతస్సంతఃసత్పురుషాకియం
తః - కతిపయేవిరళావేత్యర్థః సంతినతుసాంద్రాః ఏతాదృశగుణసంపత్తే
రసాధారణ్యాదితిభావః నిజహృది వికనంతస్సంతిసంతఃకియంతఇత్యేవపా
తః - తథాచోక్తం - సౌజన్యమృతసింధవ ఇత్యాది-మాలినీవృత్తమ్॥ ౭౧॥

ఇతిసీతితకవ్యాఖ్యానే - పరోపకారవర్ధనంనామ-సత్తమదశకమ్.

❖ అథధైర్యపద్యతివ్యాఖ్యానప్రారంభః ❖

శ్లో॥ రత్నైర్మహాజ్ఞేస్తుతుషుర్నదేవానభేజిరేభీమవిషేణభీతిః॥సుధాం
వివానప్రయయ్యిరామంననిశ్చితారాద్విరమంతిధీరాః॥ ౭౦॥

తే॥ తనిసిరేవేల్పలదధిరత్నములచేత॥ వెఱచిరేఘారకాకోలవిష
ముచేత॥ విడిచిరేయత్నమమృతంబువాడమదనుక॥నిశ్చితార్థం
బువదలరుపురమతులు॥ ౭౧

వ్యా॥ రత్నైరితి॥ దేవా అమరాః - మహాజ్ఞేః క్షీరాగ్లావస్య - సంబం
దిభిఃరత్నైః కాస్తుభాదిమణిభిః॥ని॥ రత్నంశ్రేష్ఠే మణావపీతివిశ్వః య
ద్వారత్నైః॥ * ॥ జాతాజాతాచయచ్చేష్టంతద్రత్నమభిధీయత ఇతివచ
నాత్ ఐరావతోచ్చైశ్రవః కల్పవృక్షాదిశ్రేష్ఠజాతీయవస్తుభిః హేతునిః
సతుతుషుస్తుష్టిం ప్రాపుః మధనసమయ ఇతిశేషః తథావిభ్యత్యస్తాదితీ
మంభీమభయోపాదాన ఇత్యపాదానార్థే॥ * ॥ భీయఃమప్రత్యయః ఐరా
దికః తథాభూతంయద్విషం కాలకూటాఖ్యంతేన హేతునా తస్మాదిత్యర్థః -
భీతింసభేజిరేనప్రాపురితైర్యాతిశయోక్తిః విషేణేత్యత్రభీత్యార్థానాంభ
యహేతురిత్యపాదానే వంచమ్యాభావ్యం తథాపి హేతుత్వమాత్రవివక్ష
యాఽయంనిరేం ఇతిమంతవ్యంకింతు సుధామమృతంవినా - పృథగ్విసేత్యా
దినాద్వితీయావిరామవసానం నప్రయయః మధనాదితిశేషః సుసోత్పత్తిం
వినానవిరతా ఇత్యర్థః అనేనశీలసంపత్తిరుక్తతథాపి - ధీరామన్వీరః ని
శ్చితార్థాత్పృజ్ఞాతార్థాన్నవిరమంతివిరామంనప్రాప్నువంతి క్రిత్యాప
లోదయంప్రయంతంత ఏవేత్యర్థః అతోధైర్యశీలసంపన్నానాం - దేవానా
మపీదంయుక్తమేవేతిభావః జుగ్గూపిరామేత్యాదినాపంచమి - వ్యాఖ్యరి
భ్యోరమ ఇతిపరస్పైషదం అర్థాంతరన్యాసోలంకారః వ్యత్రముపజాతిః॥ ౭౨

శ్లో॥ ప్రారభ్యతేనఖలువిఘ్నభయేననీచైః ప్రారభ్యవిఘ్ననిహతా
విరమంతిమధ్యాఃపిఘ్నైర్మహుర్మహురపిప్రతిహన్యమానాః
ప్రారభ్యముత్తమగుణానపరిత్యజంతి॥ ౭౩

శా || ఆరంభింపరుసీచమానవులువిఘ్నాయానసంత్రస్తులై ! యా
రంబించివరిత్యజింతురురువిఘ్నాయ త్తులై మధ్యముల్గిరువ్విఘ్న
నిహన్యమానులగుచున్ధృత్యున్నతోత్సాహులై । ప్రారభార్థ
ములుజ్జగింపరుసుమి ప్రజ్ఞానిధుల్గావునన్ || ౭౩

వ్యా || అ || ఉ క్తమేవార్థంసీచాదివృత్తికథనద్వారాద్రథయతి || ప్రా
రభ్యత ఇతి || సీచైరధమైః విఘ్నేభ్యంతరామేభ్యోయద్భయంతేన హేతు
నాన ప్రారభ్యలేఖలు - నోపక్రవ్యతేకార్యమితీశేషః || ని || విఘ్నంతరా
యః ప్రత్యూహ ఇత్యమరః మధ్యాః మధ్యమాస్తుకార్యం ప్రారభ్యోపక్ర
వ్యవిఘ్నైర్నిహతానిహ్వాలీకృతాస్సంతోవిరమంతిః రతాభవంతిత్యర్థః - ఉ
త్తమాః ఉత్కృష్టాః గుణాదైర్యశీలాదయోయేషాంతేతథోక్తాః పురుష
శ్రేష్ఠాస్తువిఘ్నైర్ముహూర్ముహూః పానః పున్యేన ప్రతిహన్యమానాః బంభజ్య
మానా అపి ప్రారబ్ధమువక్రాంతంకమన్వరిత్యజంతిః విస్మజంతి అతః కా
లకూటబడచానలాది విఘ్నాయుప హతత్వేపి ఉక్తగుణసంపన్నతయా దే
వానాంసుధోత్పత్తిపర్యంతం మధనంయ క్తమితిశ్లోకస్వయస్యాపి తాత్ప
ర్యం అత్ర ప్రకరణేకున్రచితైర్యస్య కుత్రచిత్ భయస్యాపి ప్రాధాన్యవి
దేశ ఇతిద్రష్టవ్యం || * మనసోనిర్వికారత్వంధైర్యంసన్నప్తి హేతుస్వి
త్యక్తలక్షణంధైర్యంశీలంతునియతకులోచితసత్యభావ ఇతివివేకః || శీలం
స్వభావేనద్వైతావిత్యనిధానాత్ వసంతతిలకావృత్తం || ౭౩

శ్లో || క్వచిత్సృగ్ధీశయ్యః క్వచిదపిచపర్యంకశయనః క్వచిచ్ఛాకాహ
రః క్వచిదపిచశాలోదనరుచిః । క్వచిత్కంధాధారీక్వచిరపిచ ది
వ్యాంబరధరోమస్వికార్యాగ్నిగణయతిదుఃఖంసవసుఖమ్ || ౭౪ ||

మ || ఒకచోనేలనుబవ్వశించునొకచోనొప్పారుఁబూనెజ్జడై । నొ
కచోశాకములారగించునొకచోనుతక్కువ్వు శాలోదనం । బొ
కచోఁగంతధరించునొక్కొకతరియోగ్యాంబర శ్రేణితక్కు
కురానీయఁడుకార్యసాధకుడుదుఃఖంబునుఖంబుమదిన్ ||

వ్యా || అ || అధోక్తగుణసంపన్నస్యకృచ్ఛాకృచ్ఛయోర్దుఃఖసుఖా
వరిగణనయాకార్యసాధనత్వనూహ || క్వచిదితి || క్వచిత్కున్రచితే శేకా

లేవాపుర్వీశయ్యాయస్యసతధోక్తః కరినతరస్థంఢిలశయనోపేత్యైః క్లబి
 చ్చపర్గంకేహంసతూలికాతల్వేశయనంస్వాపోయస్య సతధోక్తః - మ్మ
 దులరశయోపీత్యర్థః ॥ ని ॥ శయనంమంచపర్గంక పల్యంకాఃఖల్వ యా
 సమాః స్యాన్నిద్రా శయనంస్వావ ఇత్యుభయత్రాప్యమరః క్వ చిచ్ఛాక
 వీవాహారాయస్య నీరసాహారోపీత్యర్థః క్వచిచ్ఛాల్కాల్కా దనేశాల్కాన్నేరుచిః
 స్వాదోయస్యసతధోక్తః - షడ్రసోపేతమృష్టాన్నభోజనసంతుష్టోపీత్యర్థఃక్వ
 చిత్కంధాంజీర్ణ వస్త్రశకలనిర్మితాచ్ఛాదనంధారయతీతి కంధాధార్యపిక్వ
 చిచ్ఛదివ్యాంబరధరః కనత్కనకపీతాంబరధరోపికార్యార్థి కార్యనిష్పత్త్యభి
 లాషి - అర్థః అభిలాషః-తద్వాచర్థితివిగ్రహః ॥ * ॥ కృద్వృత్తేస్తద్ధితస్పృటి
 ర్భవీయసీతిమహాభాష్యేమనసీప్యమహామనాః ధీరః ప్రశంసాయామినః పుర్వీశ
 య్యాదినాదుఃఖంచ నగణయతి ॥ పర్గంకశయనాదినానుఖంచ నగణయతికిం
 తునుఖదుఃఖయోస్సమానావస్థయైవకార్యసాదనతత్పరోభవతీత్యర్థః ॥ ౭౪ ॥

శ్లో॥ నిందంతునీతినిపుణాయదివాస్తువంతులక్ష్మీస్సమావిశేతుగచ్ఛతు
 వాయధేష్టమ్ | అద్యైవవామరణమస్తుయుగాంతరేవాన్యా
 య్యాత్పరఃప్రవిచలంతిపదంసధీరాః॥ ౭౫

శా॥ నీతిప్రాధవిహారులై సనిపుణుల్నిందింపనీమెచ్చనీ | ఖ్యాతింజెం
 దినసంపదమ్మిలువనీగాధంబుగాసాగనీ | ఘాతంబప్పడబొందనీ
 నియతమై కానీయుగాంతంబునన్ | నీతిశ్లాఘ్యపదంబుదప్పురుగ
 దానిత్యంబుధీరోత్తమున్॥ ౭౫

వ్యా॥ అ॥ అధధిరాఃలోకసిందాస్తుతిప్రాప్తాపిన్యాయమాగ్నాన్నభ్ర
 శ్యంతీత్యాహ ॥ నిందంత్యితి॥ నీతినిపుణానయవిశారదాః నిందంతుకదంచిద్దూ
 షయంతువాయతి అదవాస్తువంతుఘాషయంతువా లక్ష్మీస్సంపత్ సమావిశ
 తుప్రాప్నోతువా ఉతయధేష్టంసిరర్గళంగచ్ఛతువా అద్యైవేదానీమేవమరణం
 సిధనమస్తువా ఉతయుగాంతరేకల్పాంతరేవాస్తుతధాపిధిరాధైర్యశాలినః
 న్యాన్య్యాన్న్యాయాదనపేతాత్పధోమార్గాత్ పదంవీకపాదవిన్యాసమాత్ర
 మపి సప్రవిచలంతినభ్రశ్యంతితేషాన్న్యాయమార్గాపరిచ్ఛాగవీవ పరమాగ్ధో
 నసిందాస్తుత్యాదిరితిభావః॥ ౭౫

శ్లో || కాంతాకటాక్షవిశిఖానలునంతియస్య చిత్తం నిర్దహతికౌప
కృశానుతాపః । తర్హంతిధూరివిషయాశ్చనలోభపాశాలోక
త్రయంజయతికృత్స్నమిదంసదిరః॥ 2౬

ఉ || మానవతీకటాక్షశితమార్గణముల్విదలింపజాలవె । వాన్విమనం
బుకోపమయవహ్నిదహింపదులోభపాశనంతానముమాల్య
చందనవితానములు వెతనేయనోపకె । వాన్వివశంబుగఁ మె
లంగువాఁడుజయించుజగంబులన్నియు॥ 2౭

వ్యా || అ || ననుకోధిరస్సవాకింసాధయతిత్యాశంక్యాహ ॥ కాంతేతి ॥
యస్యచిత్తంకాంతాకటాక్షః ॥ * ॥ యద్గతాతవిశ్రాంతివైచిత్స్యైక
వివర్తనమ్ ॥ తారకాయాఃకళాభిజ్ఞాస్తంకటాక్షంప్రళక్షణభావప్రకాశో
క్తిలక్షణలక్షితకామిన్యపాంగాలోకనానితవీవ విశిఖా బాణా నలునంతిబభిం
దంతి ననమోహాయంతితియావత్ - తథాకోపకృవానుతాపః క్రోధాగ్ని
సంతాపశ్చననిర్దహతిసవ్యాకలయతితథా ధూరయోబలసత్తరావిషయాః శ
బ్దాదీంద్రియారాశ్చలోభః పరస్వాపరహరణేప్రయత్నః ఏతేనకామా
దయోప్రసవలక్ష్యంతే తథాచలోభా ఏవపాశార్జవశ్యబంధసహేతుత్వా
త్తేషాంపాశత్యారోపణం సతర్హంతిత్వస్థాయక్తంనకుర్వంతి కర్షంతీతిపారే
సస్వాయతీకుర్వంతీత్యర్థః- సధిరః కృత్స్నమశేషంలోకత్రయంస్వర్గాదిలో
కత్రితయమపజయత్యాత్మాధినంకరోతిత్యర్థః తస్యనకించదప్యసాధ్యమిత్యర్థః

శ్లో || కదధితస్యాపిహేధైర్యవృత్తైర్నశక్యతేధైర్యగుణః ప్రమా
ప్టుమ్ । అధోముఖస్యాపకృతస్యవహ్నీర్నాదశ్శిఖాయాంతి
కదాచిదేవ॥ 28

తే || నియతిచేతగదగ్ధితుండయినదైర్య । పరుసదైర్యగుణంబుమా
న్వంగదరమె । క్రందుసేయంగబడినట్టికృష్ణనధుని । కీలెందై
నమిందుగాఁగెరలుంగాదే॥ 29

వ్యా || అ || ధైర్యగుణస్యకారఃకథంచదపినయజ్యతఇతి సదృష్టాంత
మాహ ॥ కదగ్ధితస్యైతికత్తితోర్ధః కదర్ధఃకోఃకత్తత్సరుషేచీతికుశబ్దస్యకదా
చేశః - కదగ్ధికృతః కదగ్ధితఃతస్యచీజైః కృతస్యాసతఃధైర్యేణవృత్తివర్త

నయస్యతస్య సంబంధిదైర్యమేవగుణః ప్రమాప్తువదః కర్తుంశక్యతేత
తద్యష్టాంతః అధోముఖస్యకృతస్యావాఙ్మఖీకృతస్యాప సతోవహ్నేఽగ్నిఖా
జ్వాలాః కదాచిదేవకదాచిదవ్యధోనయాంతికింతుర్ధ్వమేవ ప్రసరంతిత్యర్థః
తద్వర్ధిరస్యాపిదైర్యగుణఇతివివేకః॥ ౭౭

శ్లో॥ వరంశృంగోత్సంగార్దురుశిఖరిణః క్వాపివిషమేపతిత్వాఽయం
కాయఃకరినదృషదంతేవీగళితః । వరంస్యస్తోహ స్తఃఫణిపతిము
ఖేతిత్థదశనేవరంపపశ్చాపాతస్తదపింకృతశ్చీలపిలయః॥ ౭౮

ఉ॥ ఉరుతరపర్వతాగ్రముననుండిదృఢంబగురాతిమీదన । స్తస్య
ముగఁద్రెల్లి కాయముహతంబుగఁజేయుటమేలుగాలిమే । పరి
దోరవాఁతగేలిపటబాగుహుతాశనమద్యపాతము॥ ౭౯ । వరమ
గుఁజారుశీలగుణపజనవర్షముగాదుచూడఁగ॥ ౮౦

వ్యా॥ అ॥ మరణోద్యోగోవావరంనతుశీలవిలయఇత్యాహ ॥ వరమితి॥ అ
యంకాయోదేహః గురుశిఖరిణోత్సున్నతపర్వతస్యశృంగోత్సంగార్దురుశి
ఖరిభాగాత్కృషికస్త్రింశ్చిద్విషమేవికటేకరినదృషదంతేకర్కశపాషాణాం
తరాళే పతిత్వానిగళితః శకలితశ్చేద్యరంమనాక్ష్మియం తథాహస్తస్తీక్ష్ణద
శనేవిషానలోగ్రదంష్ట్రేఫణిపతేఃముఖేవక్త్రస్యస్త్రేద్యరంతథాపపశ్చా
పాతోగ్నిప్రవేశోపివరంకింతుశీలవిలయస్సత్సర్వభావత్యాగః కృతశ్చేద్యదప
వరమపిమనాక్ష్మియమపినభవతీత్యర్థః ప్రాణప్రయాసేపిశీలం నత్యాజ్యమితి
తాత్పర్యందైవాద్వైతేవరశ్రేష్టేత్రిషుకీబంమనాప్రియఇశ్యమరః॥ ౮౦

శ్లో॥ వహ్నిస్తస్యజలాయతేజలనిధిఃకుల్యాయతేతత్క్షణేర్నైరుస్స
ల్పశీలాయతేమృగపతిస్సద్యఃకురంగాయతే । వ్యాళోమాల్వ
గుణాయతేవిషరసఃపీయావవర్షాయతే యస్యాంగేఖిలలోక
వల్లభతరంశీలంసమస్తీలతి॥ ౮౧

చ॥ అతనికివార్ధి కుల్యయగున్నజలంబగుమేరుకైలమం । చితశిలలీల
నుండుమదసింహముజింకతెఱంగుఁదాల్చుఁగొ । పితఘణిపూల
దండయగుభీష్టవిషంబుసుధారసంబుగ॥ క్షీతిజననమ్మతంబగు
సుశీలమదెవ్వనియందృశోభిల॥ ౮౨

వ్యా॥ అ॥ నన్వేవంశీలస్యాత్యంతావశ్యకత్వము క్తంతత్తద్భావకోలా
భ ఇత్యాశంకాయామాహ॥ వహ్నిరితి॥ తస్యపుంసః వహ్నిదాహకోపీతి
భావః జలాయతేజలమివాజరతి తద్వచ్చీతలోభవతీత్యర్థకర్త్యుఃకృష్ణలోప
శ్చేతికృత్ . అకృత్సార్వధాతుకయోరితిదీఘః ఏవంసర్వత్రప్రయోజ్యం
జలధిర్దుస్తరోపీతిభావః కుల్యాయతే అల్పనదీవాచరతితస్యేతిసర్వత్రాస్వ
యోఽవగంతవ్యః తత్క్షణాత్తస్మిన్నేవక్షణేనతువిలంబేనేత్యర్థః మేరుః స్వ
ల్పశిరాయతే అల్పదృషదివాచరతివృపతిస్సింహః హింస్రోపీతిభావః స
ద్యఃకురంగాయతేహరిణ ఇవాచరతివ్యాళసర్పః విషరోష భీషణోపీతిభా
వః మాల్యగుణాయతే పుష్పస్రగివాచరతి విషమే వరసోద్రవః ప్రాణప్ర
యాసహేతురితిభావః పీయూషవర్షాయతే అమృతవృష్టిరినాచరతికస్యే
త్యాకాంతాయామాహ - యస్యపుంసోంగేఽఖిలలోకానామశేషజ్ఞానాం
వల్లభతరమత్యంతమనోహరంశీలం సత్స్వభావః సమస్తీలతిసమల్ల సతిత
స్యేతిసంబంధః శీలసంపన్న స్వదుఃఖ హేతవోపిసుఖ హేతవ ఏవభవంతి
అయమేవపరమలాభ ఇతిభావః అత్రకృణ్ణధా దావమ్యప్రతీతేరుపమాభే
దః ॥ శ్లో॥ ఇవాదిలోపేద్వివిధేణముల్కియచిచిజ్వపి-తధావాక్యేసమాసేచస
ప్తధైషాప్రకీర్తితేతి ఏషా ఉపమేత్యర్థః॥

౭౪

శ్లో॥ చిన్మోపిరోహతితరుఃక్షీణోవృవచీయతేపునశ్చంద్ర॥ ఇతీవి
మృశంతస్సంతస్సంతవ్యంతేనవిశ్లేధేషులోకేషు॥ ౮౦

గీ॥ ఖండితంబయ్యధూజంబు వెండిమొలుచు । తీణఁడయ్యనునభి
వృద్ధిఁజెందుసోముఁ । డివ్వీధమునవిచారించియొడలు దెగిన॥ జన
ములకుఁదాపమొందరుసాధుజనులు॥ ౮౦

వ్యా॥ అ॥ అధైషాంకదాపి సంతాపోనప్రవర్తత ఇత్యాహ॥ చిన్న
ఇతి॥ తరుః చిన్నస్సన్నఽపునారోహత్యర్థచ్చృతి చంద్రః తీణఃకృష్ణ వడేది
సక్రమేణకృతస్సన్నపి పునరుపచీయతేప్రవర్థతే ఇత్యేవంవిమృశంశోమన
స్యను సందధానాస్సంతః శీలసంపన్నాలోకేషు ఒంధుజనేషువిశ్లేధేషువిహ్వా
తేషు సత్స్వపిసంతప్యంతేకింతు తరుచంద్రదృష్టాంతేనాభివృద్ధి మాశం సం
త ఏవసంతీత్యర్థః॥ ౮౦

శ్లో॥ ఐశ్వర్యస్యవిభూషణంసుజనతాశ్చార్యస్యవాక్సంయమః జ్ఞాన
స్యోపశాంత్యుతస్యవినయోవి త్తస్యపాత్రైవ్యయః॥ అక్రోధ
స్తపనః తుమాప్రభవిత్తుర్ధ్వస్యనిర్వాజతాసర్వేషామపిస
ర్వకారణమిదంశీలంపరంభూషణం॥ ౮౧

తీ॥ జానుగభూతికిందొడవునజ్జ నభావముశౌర్యలక్ష్మికి॥ మాన
మునీతివిద్యకుశమంబునుబుద్ధికి పితృవృద్ధికి॥ దానముదాల్చిశ
క్తునకుధర్మనిరూఢియదంభవృత్తికి॥ బూనికతోడసర్వగుణభూ
షణమెన్నఁగశీలమేసుమీ॥ ౮౧

వ్యా॥ అ॥ శీలమేవాశేషభూషణమిత్యాహ॥ ఐశ్వర్యస్యేతి॥ ఐశ్వర్యస్య
స్వామ్యస్యసుజనతా విభూషణంనతుదౌర్జన్యం శౌర్యస్యవిక్రాంతత్వస్య
వాక్సంయమో వాఙ్మయమోభూషణం నత్వసంబంధప్రలాపిత్వం జ్ఞాన
స్యకర్తవ్యాకర్తవ్యవివేకస్యాత్మవిషయకస్యవా ఉపశమో విషయోపర
తిః విభూషణంనతులోలుపత్వం శ్రుతస్యశాస్త్రస్య వినయో విభూషణంన
తుగర్వోద్రిక్తతాః విత్తస్యపాత్రైవ్యయః సత్పాత్రప్రతిపత్తిః విభూష
ణంనతు విటనటాదిఘతపనశ్చాం ద్రాయణాదేరక్రోధః క్రోధరాహిత్యం
క్వచిత్ప్రసజ్యప్రతిషేధేపినజ్జ సమాన ఇష్యతేవిభూషణం నతుకోపశీలత్వం
ప్రభవితుః సమర్థస్యతుమాసహిష్టుత్వంభూషణం నతూచ్ఛంషతాధర్మ
స్య సత్పాత్రదానస్యనిర్వాజతావ్యాజరాహిత్యం విభూషణం నతుద్రవ్య
శాశకుఃఖం తథాసర్వకారణం విశ్వరూపి సమస్తనిదానమిదంపూర్వోపవ
ణితమేకమేవశీలం సర్వేషామపిసర్వపుంసాంపరం సౌజన్యాద్యపేక్షయా
పుష్కలృష్టంభూషణమలంకారః అతస్సర్వభాషితేలమే వాక్రయణీయమితి
తాత్పర్యం॥ ౮౧

ఇతినీతితత కథై ర్యశీలపద్ధతి వర్ణనంనామ ఆప్తమందశకమ్.

—* (అధదైవపద్యతిః ప్రారంభః) *—

శ్లో || నేతాయస్యబృహస్పతిః ప్రహరణం వజ్రంసురైస్సైనికా
స్సర్వగోదుగ్ధమనుగ్రహఃఖిలహరేరైరావణోవారణః | ఇ
త్యాశ్చర్యబలాన్వితోపిబలభిద్భగ్నః పరేస్సంగరేతద్యుక్తంనను
దైవమేవశరణంధిగిగ్ధృధాపారుషమ్ || ౮౨

చ || గురుండుగురుండువాలు శతకోటినుపర్వులు వాహినీపతుల్ |
సురభవనంబుగోట మధుసూదనుండు సయిదోడు దంతిది |
క్కరిపతిగాఁగనొప్పుబలఘాతీయుదాయలకోడెనాజిల్ | శరణ
ముడై వమేపురుషశక్తినిరధఁక మెన్నిభంగులన్ || ౮౩

వ్యా || అ || అథదైర్యశీలయోరపిదైవాయ తైత్వాత్ప్రన్నిరూపణానంత
రందైవపద్యతినిరూపయతి || నేతేతి || యస్యబలభిదః నేతాశీక్షకఃహితాహి
తోపదేశకర్తృబృహతాంవాచాంపతిర్బృహస్పతిఃసతుయఃకశ్చిత్- తద్బృహ
తోః కరవత్యోశ్చరదేవతయోస్సుక్షలోపశ్చేతిసుడాగమతలో పాప్రహర
ణం ఆయుధంప్రహరసాధనంతువజ్రంవజ్రాయుధం పర్వతపక్షచ్ఛేదనేవ్య
కుంరితమితిభావః సతుయక్తించిదయోమయం సైనికాస్సురాఃసతుదుర్బలతౌ
కికాః దుగ్ధంగుప్తిస్థానంస్వగః స్వగ్ధలోకః సతుమృత్యామాణాదినిర్మితం
అనుగ్రహఃపరిపాలనతాత్పర్యంహరేః ఖిలసకలలోకాధిశ్వరస్యవిష్ణోః నను
తస్యావరజభావే నావతీకాత్వాదితిభావః సతుక్షుద్రదేవతాయఃవారణో
గజః ఐరావణః సతుయః కశ్చిత్కలభః ఇత్యనేనప్రకారేణసబలభిదింద్రఃఆ
శ్చర్యబలాన్వితోసాధారణత్వాదద్భుతకరశక్తిసహితోపి సంగరేరణేపరై
ర్దానవైర్భగ్నోవిదారితఃతత్తస్మాత్కారణాద్వ్యక్తంస్ఫుటంయథాతథాదై
వమేవశరణంరతుకం ననుపురుషస్యకమపారుషం || * || హేయనాంతయువా
దిభ్యోణితియువాదిత్వాదణ్ || ని || పారుషంపురుషస్యోక్తభావేకర్తృణితేజసీ
తివిశ్వః పారుషం పురుషకారం దిగ్ధిక్ పానఃపున్యేననింద్యమత్యర్థః పృథావ్య

ధామ ప్రయోజకత్వాదితిభావః ధిగితినిత్యవీష్ణయోరిత్యాభీజ్ఞ్యద్విరుక్తిః త
ద్యోగాత్పైరుషమతి ద్వితీయా అతః పారుషస్యాకించిత్య-రత్వమే వాశ్రయ
ణీయమితిభావః॥ *॥ ఉద్యోగినింపురుసింహముపైతిలక్ష్మీదైవం ప్రధానమి
తికాపురుషావదంతి - దైవనిహత్యకురుపారుషమాత్మశక్త్యాత్మేకృతేయ
దినసిద్ధ్యతికోత్రదోష ఇత్యాదివచనస్య అయమేవదత్తజలాంజలిరితివేదితవ్యం
అత్రసాభిప్రాయవిశేషణత్వాత్పరికరాలంకారః-తదుక్తం సాభిప్రాయవి
శేషణంపరికరభితి॥

౮౨

శ్లో॥ భగ్నశస్యకరండపిండితతనోమ్లానేంద్రియస్యత్సుధాకృ
త్వాఖ్యువరంస్వయంనిపతితోక్తంముఖేభోగినః॥ తృప్తస్తప్తి
శితేనసత్వరమసౌతేనైవయాతః పథాస్వస్థాస్త్యిత్తదైవమేవ
హిస్యణాంవృద్ధౌక్షయేకారణమ్॥

౮౩

ఉ॥ రాతిరిమూషకంబువివరంబొనరించికరండబద్ధమైభీతిలిచిక్కి-
యాసచెడిపెద్దయడస్సినపామువాతసం॥ పాతముఁజెందెదా
నిదినిపాముదొలంగెబిలంబు త్రోవనే॥ యేతఁజీహానివృద్ధులకునె
క్కుటిదైవముకారణంబగుట॥

౮౪

వ్యా॥ అధబంధమోక్షయోర్తానివృద్ధ్యోశ్చపిదైవమేవకారణమిత్యాహ
భగ్నేతి॥ అఖుర్నృపవః కతానక్తం రాత్రావివరంబిలంకరండస్యైవేతిభా
వః కృత్వాభగ్నశస్యభుగ్నత్వాద్భగ్నమనోరధస్యకరండేపిండి కాయాంపిం
డితావుంజీ కృతాతనుర్యస్యతథోక్తస్య విహరప్రసారశూన్యతయాఽతికృ
చ్ఛ్రదశామావన్నస్యేత్యధః త్సుధా-బభుత్వావ్యసనేనమ్లానేంద్రియస్య వి
నష్టేంద్రియ పాటవస్యభోగినః సర్వస్యముఖేస్వయమేవదైవవశాన్నిపతితః
తతోసాభోగీతత్త్విశితేనమూషకమాంసేనతృప్తస్త్వేనైవపథావివరేణస
త్వరంశీఘ్రయాతః బహిర్నిగత్యపలాయతః హజనా ఇతిశేషః స్వస్థాః
సిరచితాస్సంతః తిష్ఠతకుతః వృద్ధౌక్షయేచదైవమేవపరముత్కృష్టంకారణం
హిసత్వస్యదతోమూషకభోగిదృష్టాంతేన స్వస్థైర్భావ్యంనతువృధాపారుషై
రితిభావః॥

౮౫

శ్లో॥ యథాకందుకపాతేనోత్పతత్యార్యఃపతన్నపి । తథాత్వ
నార్యఃపతతిమృత్పిండపతనంయథా॥ ౮౨

క॥ కందుకమువోలెనుజనుడు । గ్రిందంబడిమగుడమిడికిన్నెగయు
నుమి । మందుడుమృత్పిండమువలె । గ్రిందంబడియడంగియుం
డుగృహణత్వమునక॥ ౮౩

వ్యా॥ అధదైవాయతికతవస్యయోరవస్థామాహ॥యదేతి॥ ఆర్యోదై
వాయతికః పతన్నపికుతశ్చిత్కారణానీ దైర్భవన్నపి కందుకపాతేనదృష్టాం
తేనయథోత్పతత్యుచ్యయంప్రా ప్నోతితథాత్వదేవ అనార్యఃమృత్పిండప
తనంయథాసాంద్రమృత్కపాలమివ ఇవవద్వాయథాశబ్దాపితిదండ్యాచా
ర్యానుశాసనాత్ పతతినిలినోభవతీత్యర్థః॥ ౮౪

శ్లో॥ ఖర్వాటోదివసేశ్వరస్యకీరణైస్సంతాపితేమస్తకేగచ్ఛకదేశ
మనాతపం ద్రుతగతిస్తాశస్యమూలంగతః । తత్రాప్యస్యమహా
భలేనపతతాభగ్నంసశబ్దంశిరః ప్రాయోగచ్ఛతియత్ర దైవహ
త కస్తత్రైవయాంత్యాపదః॥ ౮౫

మ॥ ధరఖర్వాటుఁడొకండుసూర్యకరసంతప్తప్రధానాంగుడై
త్వరతోడకబలువెత్తిచేరినిలిచెక దాశద్రుమచ్ఛాయించి చ్చి
రముందత్ఫలపాత వేగమునవిచ్చెకశబ్దయోగంబుగా । బోరి
దైవోపహతుండువోవుకడకుంబోవుంగదాయాపదల్॥ ౮౫

వ్యా॥ అ॥ దైవోపహతస్యనకుత్రాపిమఖప్రాప్తిరిత్యాహ॥ఖర్వాటఇ
తి॥ఖర్వాటః-స్వభావలుప్తలోమశిరస్కుః ఆంధ్రభాషాయాం-బట్టతలవాడు
మస్తకేనిజశిరసిదివసేశ్వరస్యసూర్యస్యకీరణైస్సంతాపితేనతి అనాతవమాతవ
శూన్యందేశం ప్రతిద్రుతగతిశీఘ్రగమనః గచ్ఛక తాశస్య తాశవృక్షస్య
మూలంగతః తాశాధస్తాతిష్ఠతి తత్ర తాశమూలేపిపతతావృంతాద్భతామ
హాభలేనవృధులతరఫలేన అస్యఖర్వాటస్యశిరఃస్వశిరశ్శబ్దేన పటపటాయమా
నేనసహితంసశబ్దంయథాతథాభగ్నంవిదళితం ననుకుత ఏతదిత్యాశంక్యదై
శప్రాతికూల్యాదిత్యాహ - దైవహతకోదైవోపహతః దైవానుగ్రహశూ

స్య ఇత్యర్థః యత్ర యస్మిన్ జేశగచ్ఛతియం దేశముద్దిశ్యగచ్ఛతితత్ర తమ్మ
వైవాపదఉపద్రవాపిప్రాప్తయోభూమ్నాయంతితదేతన్మశకభయాద్దా
మవిహాయగచ్ఛతోరజ్యేవ్యాఘ్రగహణమహూదిత్యర్థః॥ ౮౫

శ్లో॥ గజభుజంగ విహంగమబంధనం శశిదివాకరయోగ్రహపీ
డనమ్ । మతిమతాంచ విలోక్యదరిద్రతాం విధిరహేబలవా
నితిషేమతిః॥ ౮౬

తే॥ ఘోలుగజములుపత్తులుబట్టువడుట । రవిసుధాకరులకునైన
రాహుచాధ । బుద్ధిమంతునిలేమియుఁబొసఁగఁజూచి । విధిబలా
ధ్యుండటంచుభావించుమదిని॥ ౮౬

వ్యా॥ అ॥ అతోదైవమేవబలీయ ఇతిమమమతిః ప్రవతత ఇత్యాహ॥ గ
శేతి॥ అయంస్వప్తార్థః యతోత్యంతదుగ్రహణాంగజాదీనాంబంధనంజ
కత్ప్రకాశకయోస్సూర్యాచంద్రమసోః రాహుగ్రహపీడనం మతిమతాం
ప్రాజ్ఞానాందరిద్రతామకించనత్వంచవిలోక్యదృష్ట్వాపి ఆహూ ఆశ్చర్య అ
తస్సస్యాపిదైవబలీయస్త్యంమన్యేదైవమేవమూలమితితాత్పర్యం॥ ౮౭

శ్లో॥ సృజతితావదశేషగుణాకరంపురుషరత్నమలంకరణంభువః ।
తదపితత్త్వణభంగికరోతిచేదహహాకష్టమపండితతావిధేః॥ ౮౮
క॥ గుణమణిభినియగుపూరుష । మణిధరణీకిరవణముగ ననుచిన్
విదియా । గుణవంతునివెనదునిమిస । గుణహీనునిఁగాఁగ నెన్ను
కొనరేధాత॥ ౮౮

వ్యా॥ అ॥ ఏవంచేద్విధేరవ్యజ్ఞతాస్యాదిత్యాశయేనాహ ॥ సృజతీతి ॥
విధిరశేషగుణాకరంసకల సద్గుణాశ్రయంభువోలంకరణంమండనంపురుషర
త్నంపురుషశ్రేష్ఠంసృజతితావన్నిమాతిఖలు తతఃకిమత ఆహ - తదపితధా
పిసృజన్నపీత్యర్థః తత్పురుషరత్నంక్షణభంగిక్షణమాప్రేణభంగురం సశ్వర
మిత్యర్థః కరోతిచేత్ విధేరపండితతామాధ్య మహాకష్టమతిక్రమ్యమితివి
షాదాతి శయాభిద్యోతకమహాహితి కరోతిచేత్ తత్పాండిత్యమేవేత్యర్థః
తథాతాదృక్పురుషరత్నస్యక్షణభంగిత్వేనైవనిమాణాలేపండిత ఏవవిధి
తిపరమరహస్యం॥ ౮౯

శ్లో॥ అయమమృతనిధానంనాయకోప్యోషధీనాంశతభిషగనుయా
తశ్శంభుమూర్ధ్నోవతంసః । విరహాయతినచై సరాజయత్త్వై
శశాంకంహతవిదిపరిపాకః కేసవాలంఘనీయః॥ ౮౮

చ॥ శతభిషగాధ్యుక్షుకౌసతతశంభువతంసమునయ్యనోషధీ । త
తులకునాధుండయ్యునుసుధారసశేవధియయ్యుండారకా । పతి
దనరాజయత్త్వభవచాధలచాపగనోపడక్కటా । హతవిధి
కృత్యమెవ్వనికేనై నజగంబునదాటవచ్చునే॥ ౮౮

వ్యా॥ అ॥ కధంచిదపిదై వయోగోనలంఘ్యఇత్యాహ॥ అయమితి॥ అయం
పరిదృశ్యమానశ్చంద్రః అమృతస్యనిధానంసానమతి ఓషధీనాంసంజీ విన్యాడి
నాంనాయకోనేతాపి శతభిషజానత్ప్రేణశతేనషగ్నిరైవదై శ్చానుయాతో
నుస్మతోపికింబహునాశంభోస్సకలలోకక్షేమంకరస్యశంకరస్యమూర్ధ్నోవతం
సశ్శిరోభూషణమక్యేనముక్తవిశేషవిశిష్టంశశాంకంరాజయత్త్వైత్వయరోగో
నవిరహాయతినత్యజతిఖలు అతోహతవిధేర్నష్టదై వస్యపరిపాకోనియోగః కే
సవాళుంసాలంఘనీయోన కేనాపీత్యర్థః హతేతినిర్వేదానుసంధానార్థకః రా
జయత్త్వైత్యత్ర రాజ్జశ్చంద్రస్యయత్త్వై - రాజాచాసాయత్త్వైతివావిగ్రహః
యధాహచాహటః ॥ శ్లో ॥ అనేకరోగానుగతోవహురోగవ్రరోగమః-రా
జయత్త్వైత్వయోశేషరోగరాడితిచన్వృతఇతి॥ ౮౯

శ్లో॥ ప్రియసఖివివదండాఘాతప్రవాతపరంపరాపరిచయబలే
చింతాచక్రేవిధాయవిధిఃఖలఃమృదమివబలాస్పిండిశ్చత్యప్రగ
ల్భకులాలవద్భ్రమయతిమనోనోజానీమః కిమేత్రవిధాన్యతి॥ ౯౦
చ॥ కలితవిపత్తిదండపదఘట్టనసేయుచుమన్ను కై వడిక్ । ఖలుఁ
విధాతపిండితముగానొనరించినితాంతచింతయుకొ । వలితపు
సారైపైనిలిపిపాయకడెందము ద్రిప్పచున్నవాఁ । డలమికులాలు
రీతిఁజెలియంగలవారమెయేమిసేయునో॥ ౯౦

వ్యా॥ అ॥ మనోనియంతాస్యయమేవేతిభాయాంసంభోధయతిప్రియ
ఇతి ॥ ప్రియశ్చాసే సఖాచప్రియసఖః తస్యసంబుద్ధిః మోప్రియసఖరాజా
హస్యఖిభ్యవచ్ ఖలశ్శరోయంవిధిః ప్రగల్భకులాలేనతుల్యంప్రగల్భకుల లజ
త్వైధకుంభకార ఇవేత్యర్థః - తేనతుల్యంక్రియాచేద్వతిరితివతిః మనోమది

యచిత్తంమృదంమృత్తికామివబలాత్సమర్వాప్తిండికృత్యకపాలీకృత్యవివదః
ఆపదః దండాఘాతాః ముద్గరఘట్టనానీవతేషాంప్రవాతానాంచయాపరం
పరాపానః పున్యేనావృత్తిః తస్యాఃయఃపరివయస్సంస్తరోనిబిడావయవపర
స్పరసన్నివేశశ్చన ఏవబలందాధ్యాయస్యతస్మిన్చింతాచక్రమివతస్మిన్ని
ధాయభ్రమయతి అత్రభ్రమణేకిం విదాగ్యతికింకరిష్యతివానోజానీమఃకులాల
స్తుఘటంకరిష్యత్యయంతుకిం విధాస్యతి నజానీమ ఇత్యర్థః॥ ౮౯

శ్లో॥ విరమవిరమాయాసాదస్తాద్దురధ్యవసాయతో విపదిమహ

తాండై ర్యధ్వంసంయదీక్షితుమహసే! అయిజడవిధేకల్పపా

యేవ్యపేతనిజక్రమాఃకులశిఖరిణఃక్షుద్రానై తేనవాజలరాశయః॥

చ॥ దోనంగులువచ్చువేళగుణధుర్యులదై ర్యగుణంబునర్వముం బ

ససేడునంచుజూచెదవుపాపపుదైవమయీదురాగ్రహ॥ వ్యప

నముమానుమానుప్రళయంబునపీతనిజక్రమంబులై॥ ససేడువిం

చుకంతయునుసాగరముల్లలవర్వతంబులై॥ ౯౦

వ్యా॥ అ॥ ఏవమావత్పరంపరాచరణేమహద్దైర్యధ్వంసోభవిష్యతీతిన

మంతవ్యమితివిధిమలక్షీకృత్యోపాలభతే॥ విరమేతి॥ అయితిప్రశ్నే॥ ని॥ అ

యిప్రశ్నానునయోరితివిశ్వః జడేతిమాండ్యేవిధేపేదైవేతి సంబోధనత్ర

యం అస్తాద్దురధ్యవసాయతోదురాగ్రహద్య ఆయానస్తస్మాద్విరమవిరమ

అభీక్ష్యేనవిరతోభవ నిత్య ఏష్యయోరిత్యాభీక్ష్యేద్విరుక్తః కోసావాయానఇ

త్యాశంకాయామాహ - విపదిత్వతక్రూతాపది మహతాంమహత్తనాండై ర్య

ధ్వంసంధీరత్వప్రాసమిక్షితు మిహసే కాంక్షసేయద్యస్తాదాయాసాదితినం

బంధఃతస్యాత్యంతాసంభావితత్వాత్త్వదాయానస్యేవా వశిష్టత్వాదితిభా

వః కుతోవాసంభావితత్వమిత్యాశంక్యదృష్టాంతముఖేనదృఢయతి కల్పపా

యేకల్పంతేమి అతిసంకటేపికిముత్యాదేతిభావః అపేతాః వినష్టానిజక్ర

మాః స్వమర్యాదాః యేషాంతేతథోక్తాస్సంతః ఏతేకులశిఖరిణోమహేం

ద్రాదిసప్తకులాచలావాజలరాశయస్సప్తసముద్రావాక్షుద్రానీచాః నఖలు

కింత్యత్యక్తమర్యాదావీవవర్తంతేఅత దృష్టాంతేనధీరైదైర్యధ్వంసనస్యా

తిదుష్కరత్వాత్త్వదాయానఏవావశిష్టేనతు పలలాభ ఇతిభావః॥ శ్లో॥ మ

హేం ద్రోపలయస్సహ్యస్సానుమాన్యతీవర్వతః॥ వింధ్యశ్చపారియాత్రశ

సప్తేతేకులవర్వతాః॥*॥ లవణేతుసురాసద్విర్ధిక్షీరజలాణకవాభితి॥ ౯౦

శ్లో॥ దైవేనప్రభుణాస్వయంజగతియద్యస్యప్రమాణీకృతంతత్తస్యో
పనమేన్యనాగపిమహానైవాశ్రయఃకారణమ్ । సర్వాశాపరిపూ
రకేజలధరేవషకత్యపిప్రత్యహంసూక్ష్మేవపతంతిచాతకముఖే
ద్విత్రాఃపయోబిందవః ॥ ౯౧

తే॥ ఎవ్వనికినిజుగంబుననెంతఫలము । దైవకృతమగునదివొందుదప్పక
తని । గారణముగాదుపెనుఁబ్రావునునిజేరు । చాతకమువాతబ
డునల్పజలకణములు॥ ౯౧

వ్యా॥ అ॥ తథాపిదైవమేవశరణమిత్యాహ॥ దైవేనేతి॥ ప్రభుణాస
మర్ధేనదైవేనజగతిలోకేయస్యపుంసోయద్వస్తుప్రమాణీకృతంస్థిర్దిష్టంతద్వస్తు
తస్యోపనమేత్సంగత్యేత్ మహానాశ్రయోమనాగీషదపినైవకారణంసాధనం
హిబహుఫలప్రాప్తావితిశేషః తత్తదృష్టాంతః సర్వాశాపరిపూరకే సకల
లోకమనీరధపరిపూరకే సకలదిగంతవ్యాప్తఫలకేవాజలధరేంబువాహే -
పచాద్యచ్ఛాహానిప్రత్యహం- అవ్యయంవిభక్తిత్యాదినా యథార్థేవ్య
యాభావః- అతశ్చ- నపుంసకవదన్యతరస్యమితి సమాసాంతః వర్షతినత్యపి
చాతకస్యస్తోకకపక్షిణోముఖేచంచూపుటేసూక్ష్మే అ ఏవతథాపి ద్వా
వాత్రయోవాద్విత్రావీవ - సంఖ్యయావ్యయాసన్నేత్యాదినాబహువ్రీహీః
బహువ్రీహశా సంఖ్యేయేడజబహుగ్రహణాః డచ్ ప్రత్యయః పయోబిం
దవోజలకణాఃపతంతి నత్వాశ్రయమహత్తయాబహుఫలలాభస్తత్రాపిదై
వస్థైవనియంతృత్వాదితిభావః - తస్మాత్సర్వధాదైవమేవశరణమితి తాత్ప
ర్యం - స్తోకకశ్చతకస్సమాభివ్యమరః ॥ ౯౧

శ్లో॥ ఏనైవాంబురఖండేన సంవీతోనిశిచంద్రమాః । తేనైవచది
వాభాసురహౌదౌర్గత్యమేతయోః ॥ ... .. *

తే॥ రాత్రిచందురుండేయంబురశకలమున । కప్పబడినంతెయం
బరఖండమునను । పగటసినుండునుగప్పంగఁ బడియె నార । వీరి
దౌర్గత్యమెన్నంగ వేఱింకెది ॥ ... .. *

వ్యా॥ ఏనేతి॥ నిశిరాత్రాచంద్రమాః యేనైవయావతాచాంబరఖండేన
 వస్త్ర్యశకలేన సంవీతః ఆచ్ఛాదితా భవతీతి శేషః దివాహానితేనైవ తావతా
 చాంబరఖండేనభాను స్సూర్యస్సంవితోభవతి . అతవీవయో శ్చంద్ర సూర్య
 యోర్ద్యోత్యం దుగ్ధతిత్వం ప్ర కాశకత్వేవ్యంబరఖండమాత్ర సంఘాదితత్వా
 దిత్వర్థః అహూత్యాత్మాశ్చ ర్భేదతత్వాపి దైవకృతచోద్యమేవేత్యవగంతవ్యం॥
 (వీతచ్ఛోకసదృశాన్ధృపద్యానందర్శనాత్ వీతచ్ఛతకాంతర్గతతశ్లోక్యాఅధి
 కసఖ్యావత్వాచ్చఅయంశ్లోకః ప్రక్షిప్తఇవ ప్రతిభాతి॥)

ఇతినితిశతకవ్యాఖ్యానేదైవపద్ధతివర్ణనంనామనవమందశతకం.

—(*) అధకర్తృవద్ధతివ్యాఖ్యాన ప్రారంభః, (*)—

శ్లో॥ నమస్యామోదేవాన్ననుహతవిధేస్తేపివశగావిధిర్వంధ్యసోస్తి
 పిప్రతినియతకర్తైకఫలదః । ఫలంకర్తాయ త్తంయదికిమపరైః
 కించవిధినానమస్తత్కర్తృభ్యోవిధిరపినయేభ్యవిప్రభవతి॥ ౯౨
 చ॥ శిధిలతలేనిభక్తి నతిసేతుమువేల్పులకాసుపర్వులు॥ । విధివశ
 వర్తులావిధియువిప్రతకర్తృఫలప్రదాతయ । య్యధి కఫలంబు
 కర్తృవశమెట్లుగుటంబనియేమివారిచే । విధికధికంబు గర్తృమని వే
 మలుమొక్కిభజింతుగర్తృము॥ ౯౨

వ్యా॥ అ॥ యదుక్తంధైవేన ప్రభుణేత్యాదిసందర్భేణదైవస్యైవాత్మ్యం
 తావశ్యకత్వంతస్యాపికర్తృనియమ్యత్వేనాస్వాతంత్యాగ్రిదిత్యాశయేనదైవవ
 ద్ధతినిరూపణానంతర్వేణకర్తృవద్ధతినిరూపయిష్యంస్తత్రాపిసర్వదేవనియా
 మకత్వేనవిధేస్తస్త్రియామకత్వేనకర్తృణఃప్రాబల్యమితివరంపరామను విధధా
 తినమస్యామఇతి॥ దేవానిం ద్రాదీన్నమస్యామోభివాదయామః నత్వేకాంతత
 యైతేషామేవాభివాద్యత్వమేతస్త్రియామకస్య కస్యచిద్విధేఃవిద్యమానత్వాత్
 సోప్యభివాద్య ఏవేత్యాశయేనాహ ॥ తేదేవా అపిహతోయో విధిర్భక్త్యత
 స్యవశగాననునియమ్యాః ఇలుహతోవిధిరపివంధ్యఃనత్వస్యాపిస్వాతంత్య్రమి
 త్యాహా సోపివిధిరపిప్రతినియతంయత్కర్తృణవీవంఫలంతద్దదాతీతి తథోక్తః

యత్ఫలంకర్తృణః ప్రతినియతంతత్ప్రదోనకుస్వతంత్రఇత్యర్థః తథాచఫలంకర్తృయత్తంతయదికర్తృధీనంచేదపరైః దేవైః కించిదిధి నాచకిం నకించి దపీ త్యర్థః తస్మైవఫలదానస్వామ్యాదితిభావః తత్తస్మాత్కర్తృభ్యోజ్యోతిష్టోమతపోదానాదిరూపేభ్యోనమఃయతః విధిరపియేభ్యః కర్తృభ్యోన ప్రభవతినసమర్థోభవతి స్వాతంత్ర్యేణ ప్రవృత్తేరభావాదితిభావః అత్ర పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరం ప్రతుత్తుద్వావహత్యాన్మలాదీపకాభ్యోలంకారః తల్లక్షణంతూక్తం॥

శ్లో॥ బ్రహ్మయేన కులాలవన్నియమితో బ్రహ్మాండభాండోదరేవి
స్థుర్యేన దశావతారగహనేక్షీప్తోమహానంకటే । రుద్రోయేన
కపాలపాణిపుటకేభిత్సాటనంసేవతేసూర్యోభ్రామ్యతి నిత్యమే
వగగనేతస్త్రినమఃకర్తృణే ॥   ...   ౯౩

చ॥ నలువకులాలుభంగినలిన ప్రభవాండమునందు దేనిచే । నిలిచె
దశావతారవనిష్ఠితుండయ్యెమురారిదేనిచే । బెలుచగ పాల
హస్తుండయిభిక్షుకుండయ్యెబురారిదేనిచే । నలరవి దేనిచే ది
రుగునాఘనకర్తృమువంద్యమేకదా ॥   ...   ౯౩

వ్యా॥ అ॥ యదుక్తంవిధిరపియేభ్యః ప్రభవతీతి తత్ప్రపంచయతి॥ బ్రహ్మైతి॥ యేనకర్తృణాకర్తృబ్రహ్మచతుర్ముఖో బ్రహ్మాండమేవభాండంతస్యోదరేకులా లేనకుంభకారేణకుల్యంకులాలవన్నియమితః - వివిధవస్తునిర్మాణకర్తృత్వేతనియోజితః యేనవిష్ణుః కుక్షీస్థాభిలభువనోపి మహానంకటేతి కృచ్ఛ్రితరేదశావతారా ఏవగహనమరణ్యానితత్రక్షీప్తోనిర్దష్టః యేనకర్తృణా రుద్రోమృత్యుంజయోపీతిభావః కపాలం బ్రహ్మశిర ఏవపాణిపుటకేకరతలస్థభిత్సాహరణోచితభాజనం తత్రభిత్సాటనంసేవతేకపాలస్థభిత్సాన్నంభుజ్జుఇత్యర్థః కించయేనసూర్యోపేనకలలోక ప్రకాశకోపీతిభావః నియమితఇతిశేషః గగనేంతరిక్షే నిత్యమేవ సతుక్షణమాత్రమపి విశ్రమావ కాశ ఇతిభావః బ్రామ్యతిపరివర్తతేవాభ్రాగేత్యాదినావికల్పతోతస్సృత్యయః తస్మై సకలనియంత్రేకర్తృణేనమఃతథాఘాతథాఘాతస్యైవాభివాదనాచిత్వాదితిభావః॥

శ్లో॥ యాసాధూంశ్చఖిలానురోతివిదుషో మూర్ఖాన్నితాన్వేషి
ణః ప్రత్యక్షంకురుతేపరోక్షమమృతంహంహంలతత్తణాత్ ।

తామారాధయసత్త్రియాంభగవతీంభాత్తంపలం వాంఛితం
హేసాధోవ్యసనైర్గుణేషువిపులేష్వాస్థాంవృధామాకృధాః॥

మ॥ ఖలునికృతజనుగాగమాగజనుసంఖ్యావంతునింగాఁగాదా॥ య
లసన్నిత్రులఁగానగోచరముబ్రత్యక్షంబుగాబ్రాణిహృ॥ త్కల
సంబై నమహావిషంబుచ్యుతముంగాజేయసత్కర్తృముం॥ జ్వలని
ప్రాసిధవైభవజింపుమువయస్యావాంఛితార్థాప్తికి॥ ౯౪

వ్యా॥ అ॥ ఏవంశ్లోకద్యయేనసకలనియామకత్వకథనపూర్వకమభివాదనీ
యతోవైషయాగాత్స్వయమభివాద్యసంప్రతి బహు శ్రేయో హేతుత్వాత్
స్యోపాదేయతామాహ॥ యేతి॥ యాపత్త్రియాఖలాంశ్చదుష్టనానసిసాధూ
గ్గురోతిమూర్ఖానజ్ఞానినోపివిదుషః పండితాన్ కరోతి ద్వేషిణోపి హీతాం
ఘ్నహృదఃకరోతి పరోక్షమతీంద్రియమపివస్తుప్రత్యక్షమింద్రియగోచరంకు
రుతే తథాహాలాహలం విషమపిత తత్తత్రాత్సద్య ఏవామృతం కరోతి తాదృ
క్సామద్యః సంభవాదితిభావః అతః హేసాధోవ్యసనపుణేతివాసాధుస్సవర్థో
నిపుణోచేతికాశీకాయంవాంఛితమభిలషితం ఫలంభాక్తుమిచ్ఛసిచేదితి శేషః
భగవతీంతాంసత్త్రియాంసత్కర్తృరాధయతస్యాః అశేషపలదాయకత్వా
దితిభావః కింతువ్యసనైర్విపులేష్వాఽదృఢ్యైష్టేమగుణేషురజస్తమః ప్రభృ
తిషువృధావ్యర్థమాస్థామాసక్తిమాకృధామావిధేహీతస్యాః క్షణైకఫల
కత్వాదితిభావః కరోతేర్లుక్ - నమాజ్యోగఇత్యట్ ప్రతిషేధః అత్ర ఖలా
దీనాం సాధుత్వాది కరణాదశక్యవస్తుకరణరూపేవిశేషాలంకారః॥ ౯౪

శ్లో॥ శుభ్రంసద్వసవిభ్రమాయువతయ శ్వేతాతపత్రోజ్వల
లక్ష్మీరిత్యనుభూయతేచిరమనుస్యతేశుభేకర్తృణి॥ విచ్ఛిన్నేని
తరామనంగ కలహ క్రీడాత్రుట త్తంతుకంఠముక్తజాలమివ
ప్రయాతిర్ముడితిభ్రాశ్యద్దిశోదృశ్యతాం॥ ౯౫

జ॥ లలితనికేతనప్రియవిలాసవతీధవళాతపత్రస॥ ద్విలసితవై
భవంబనుభవంపంచడుకుక్కుతానువృత్తిచే॥ జెలువగువుణ్య
కర్తృమునశించిననంగజనంగరత్రుట॥ త్కలీతగుణోరుమాక్తి
కనికాయములట్లుదొంగు నంపదల్ ॥ ౯౫

వ్యా॥ అ॥ వృద్ధిహన్యోరప్యేతన్నులకత్వమేవేత్యాహ॥ శుభ్రమితి॥ విరం
చిరకాలమారభ్యానుస్మృతాను వత్మానానాం - పివృతంతనంతానాం - ఇతిధా
తోః కథారక్తః - ఛోహ్నాడనునాసికేచేతి ఊరియణాదేశఃశుభే కర్మణిపు
రాకృతవిశేషేనంభవతి సతీత్యర్థః శుభ్రంసద్గుణాధాదికంస విభ్రమాన్య
విలాసా యవతయ స్తరుణ్యః శ్వేతాతపత్రేణై కశ్వేతచ త్రేణోజ్జ్వలాల
క్షిరాజ్యశ్రీరిత్యేతదఖిలమిత్యర్థః అనుభూయతేను భుజ్యతేజన్మాంతరీయ
ఫలహేతుత్వాత్తస్యేతిభావః విచ్చిన్నే శుభ్ర కర్మణివిసష్టే సతి నితరామితశ
యేన అనంగకలహారతిరణస్య ఏవక్రీడాకేళి స్తయా హేతునామ్రుటకభిదు
రస్తంతుర్యతత్తదోక్తం - శేషేకప్రత్యయః ముక్తజాలమివభృశ్యత్సత్ స
ద్వాదికమితిశేషఃఝటితి ద్రాగ్ధిశోయాతియత్ర యత్ర సితంగేహేతత్రతత్ర
వినశ్యతీనిన్యాదాదిభావః దృశ్యతాంవిలోక్యతామిత్యర్థః అన్వయవ్యతిరే
కాభ్యాంవృద్ధిహన్యోరన్యైవకారత్వంద్రష్టవ్యమితిభావః॥

౯౫

శ్లో॥ గుణవదగుణవద్వాకుర్వతాకార్యజాతంపరిణతీరవధార్యా
యత్నతః పండితేన | అఠిరభసకృతానాంకర్మణామావివ
త్తేర్భవతిహృదయదాహీశల్యతుల్యోవిపాకః॥

౯౬

తే॥ సగుణనిగుణకార్యముల్గులుపునుమతి | చేతంబరిణతిగడుం
బ్రతిక్షింపఁజును | బరుషకర్మ విపాకంబుఫలముదనుక | హృ
దయముదహించుశల్యంబురీతిజగతి॥

౯౭

వ్యా॥ అ॥ అథై హేమాచరణప్రకారమాహ॥ గుణవదితి॥ గుణవద్గుణ
యక్తమగుణవద్గుణ రహితంవా యతాగ్ర్యజాతంతత్కుర్వతానుష్ఠియమా
నేనపండితేన పరిజ్ఞాత్రా పరిణాతిః పరిపాకావస్థాయత్నతః అతిప్రయత్నేన
సావధానేనేతియావత్ అవధార్యాను సంధేయాయత్నత ఏవకర్మజాతమా
రభవ్యంసమాలోచ్యపరిణతిపర్యంత మిత్యర్థః అన్యధానర్థమాహ- అఠిర
భసకృతానాంసహసానుష్ఠితానాం కర్మణాంగుణవతాంపేదిశేషః ఆవివత్తే
ర్నిష్పత్తిపర్యంతం - వికల్పాదాజ్ఞోసమాసః - విపూర్వాత్పద్యతేర్నిష్పత్త్యర్థ
త్వముపసంగక వశాద్ధాదూనామనేర్థత్వాదిత్యవగంతవ్యం హృదయదాహీ
మనస్సంతాపకారీకతస్ఫల్యతుల్యః శల్యప్రాయోవిపాకః పరిపాకదశాభవ

తి అతస్సావధానేనైవకమజాతమారం భణీయంతథాభూతస్యైవచిత్త
సమాధాయకత్వాదితిభావః॥

౯౬

శ్లో॥ స్థాల్యావై దూర్యమయ్యాంపచతిలఖలంచాందనై రింధనా
ఘ్రేస్సావజ్జైర్దాజ్జలాగైర్విలిఖతివసుధామర్కతూలస్యహే
తోః॥భిత్వాకర్పరఖండాన్వృతిమహకురుతేకోద్రవాణాంస
మంతాత్ప్రేమాంకర్తృభూమింస భజతిమనుజోయస్తహో
మస్తభాగ్యః॥

౯౭

మ॥ చెలువారత్నఘటంబునందతడును శ్రీఖండఖండంబులం । దిలపి
ణ్యాకమువండెనారుగలకర్ధిన్ ప్రవణావృతుల్ నిలిపెజ్జలె
డుదూదికై వ్రడమిడున్నెకబై డినాగేల్లనిమ్ములగమకషీతిబుట్టి
యెవ్వడుదపంబుల్నేయడప్రాజ్ఞతత్వ॥

౯౮

వ్యా॥ అ॥ అతస్సత్కమాననుష్ఠాతుః దుర్వేధస్కతామాహస్థాల్యా
మితి॥ సమనుజః ఇహలోకేవిదూ రాత్వభవతివై దూర్యంవాల వాయజమ
ణిః॥ ని॥ వై దూర్యంవాలవాయజమిత్యమర్థః - విదూరాత్ భ్యాగ్భిత్వాప్రత్య
యః - అత్రవిదూరశబ్దేవాలయవాస్యాదేశః పర్యాయోవాతత్ప్రేవచరితో
వాతేనవాలవాయాద్ధిరేరసా ప్రభవతినవి దూరాన్నగరాత్ తత్రసంస్కృ
త ఇత్యాక్షేపః ప్రత్యుక్తః॥ * ॥ వాలవాయోవిదూరంప్రదేశాంతరమేవ
వా । నచేత్రతేతిచేద్భూప్రయాజిత్వరీసదుపాచరేత్ । వై దూర్యమయ్యాం
వై దూర్యమణివికారాయాం-వికారార్థమయత్ స్థాల్యాం పాత్రేచాంద
నైశ్చందనతరుసంబంధిభిరింధనాఘైః కాష్ఠభారైః తిలఖలంతిలపిష్టం పవతితధి
సౌవజ్జైస్సువర్ణవికారైర్దాంజలాగైర్వల్లలమ్ముఖైరర్కతూలస్య హేతోర
రాగ్యావృక్షతూలాధకమిత్యధికః - షష్ఠీ హేతుప్రయోగ ఇతిషష్ఠీననుధాం
భువంవిలిఖతికషాతితధాకర్పరఖండాన్ కర్పరకదళీకాండాంశ్చ త్వాకో
ద్రవాణాంకోరదూషఖ్యాసస్యవిశేషాణాం॥ని॥కోరదూషస్తుకోద్రవ ఇత్య
షరః సమంతాత్స్వతోధికమిత్యధికః వృతిమావరణంతురుతేకోసావీద్యశో
దుర్భగ ఇత్యాశంకాయామాహ - ఇమాంకమభూమింకమాచరణయో
గ్యభూమింప్రాప్యమందభాగ్యోనిర్భాగ్యో ననుజస్తనశ్చాన్ద్రాయణాది

కమనభజతినసేవతేన ఇతినంబంధః వై దూర్యపాత్రేతిలపిష్టపచనాదిప్రాయంకమకభువ్యస్యాంతభో నమస్తానమిత్యర్థః - అతస్సర్వధానత్రమాకనుష్ఠేయం శ్రేయస్కామేనేతితాత్పర్యం అత్రయస్తపోనభజతి సతిలఖంపవతీత్యాది విశిష్టభజన పశనాద్యో ర్వాక్యార్థయోర్నిదికష్టైకత్వాసంభవాత్సాదృశ్యలక్షణాయామసంభవద్వస్తుసంబంధావాక్యార్థవృత్తిర్నిదేశకనాథేద ఇత్యేతత్సర్వం మూఖపద్ధతౌవ్యాఖ్యాతమితిహూపరమ్యైతి॥

శ్లో॥ సై వాక్యతిఃఫలతివై వకులంనశీలంవిద్యాపినై వనచయత్నక్యతాపిసేవా । భాగ్యానిపూర్వతపసాఖలుసంచితానికాలేఫలం తిపురుషస్యయథేవవృత్తాః- ౯౮

తే॥ రమ్యరూపంబువిద్యయురాజసేవ । గులముశీలంబుజాలపు పలమొనంగఁ । బూర్వపుణ్యసంచితభాగ్యములుఫలించు । గాలమునఁబసనాదివృక్షములకరణి॥ ౯౮

వ్యా॥ అ॥ పుణ్యవిశేషదీనఫలసంస్వస్యదిత్యాహ॥నేతి॥ ఆకృతేరాకార సంపత్తిరై వఫలతిఫలకారణంనభవతీత్యర్థః కులంనద్వంశోవానై వపలతిశీలం సత్స్వభావోవాసలతి విద్యాపివేదవేదాంగాత్తి కాపినై వ ఫలయత్నక్యతాప్రయత్నానుష్ఠితాసేవారాజాదిపరిచర్యాచ నఫలతి కింతుపూర్వతప సాపురాకృతసుకృతేన సంచితాని సంపాదితాని పురుషస్యసంబధినీ భాగ్యానివృత్తాయ ధావృత్తాభివేత్యర్థః-ఇవవద్యాయధాశబ్దావితదంజ్యబార్యాసశాసనాతో కాలేపరిపాకసమయ ఏవఫలంతిఖలు తపోజనిత భాగ్యవిశేషవృత్తిరేకేణఫలజనకంసంకించిత స్తీత్యర్థః ॥ ౯౯

శ్లో॥ మజ్జత్వంభసియాతుమేరుశిఖరంశత్రూజయత్వాహవేవాణిజ్యంకృషిసేవనాదినకలావిద్యాః కలాశ్చిత్రతు । ఆకాశంవిపులంప్రయాతుఖగవత్కృత్వాప్రయత్నంఽరంనాభావ్యంభవతీహకమృవశతోభావ్యస్యనాశఃకతః॥ ౯౯

చ॥ సలిలముఁజొచ్చినంగనకశైలముఁజేరినవై రివీరులం । గలిచిన
రాజసేవఁదిలకించిన వేదములభ్యసించినం । గళలతెఱంగఱిం
గినఖగత్వముఁదాల్చినగమఁనిఘ్నతా । కలనవిభావ్యమైనపని
గాదువినాశములేదుభావికి॥

౯౯

వ్యా॥ అ ॥ సర్వదాపిభావ్యభావినోరావశ్యకత్వంకమవశాదేవేత్యా
హామజ్జన్వతి॥ అంభసివజ్జతుమగ్నోభవతుజలస్తంభాదినేతిభావః మేరుశిఖరం
యాతుగచ్ఛతు యోగానుసంధానాది నేతిభావః ఆహవేయధేశత్రుజయ
తువాణిజ్యంక్రయవిక్రయాది - కృషిఃకర్షణంసేవనం పరిచర్యాదాత్యా
దినేతిభావః తెక్యపిసేవనేవతధానకలాః సప్తస్తావిద్యాః వేదవేదాంగాద
యః॥ శ్లో॥ అంగానివేదాశ్చత్వారోమీమాంసాన్యావిస్తరః । పురాణం
ధర్మశాస్త్రంచవిద్యాహేత్యాశ్చతర్షణేత్యేతాశ్చర్షణవిద్యాఃకథా ఇతి
హాసాగమప్రభృతిశ్చతుష్టప్తికలౌశిషీతు అభ్యస్యతుతధాపరమత్కృష్టంప్ర
యత్నంపాదుకాసిద్ధ్యాత్మకకృత్వాఖిగవప్త్యగేనతుల్యం విపులమాకాశంప్ర
యాతుతధాపికమవశతోధర్మాధర్మాత్తకకమవశాదిహాస్తిలోకే అ
భావ్యమభావిఫలంసభవతితధాభావ్యస్యావశ్యంభావినః ఫలస్య నాశఃకఠఃత్వ
స్యబ్రహ్మణాపినివారయితుమశక్యత్వాత్ ॥ * ॥ యద్భావితద్భవత్యేవయద
భావినతద్భవేదిత్యాయాదితిభావః అత్రాంభోమజ్జనాదీనాంచతుష్టప్తికథా
స్వేవాంతభూతత్వమవగంతవ్యంతాశ్చకథామదీయశృంగాటకే సంఖ్యా
తాస్తత్రైవద్రష్టవ్యా ఇతీహాపరమ్యతే॥

౯౯

శ్లో॥ వనేరణేశత్రుజలాగ్నిమధ్యేమహార్ణవేవర్షతమస్తకేవా । సు
ప్తంప్రమత్తంవిషమస్థితంవారతుంతిపుణ్యాఃపురాకృతాని॥

క ॥ కాననమునరణమునసలి । లానలరిపుమధ్యమునమహాబ్ధినగా
గ్ర । స్థానమునమత్తునిద్రితుఁ । బూనికతోబూర్వపుణ్య
ములురక్షించు॥

౧౦౦

వ్యా॥ అ॥ అతినంకటస్థస్యాపి ప్రాచీనపుణ్యపద్ధావేతునతుతిరిత్యాహ
వనఇతి॥ అయంతుస్సప్టోధః॥

౧౦౦

శ్లో॥ భీమంవనంభవతి యస్యపురంప్రధానంసర్వోజనస్సజనతా

ముపయాతీతస్య । కృతాస్మి చచూర్భవతి సన్నిధిరత్నపూర్ణాయ

స్యాస్తిపూర్వసుకృతంవిపులంనరస్య॥ ౧౦౧

తే॥ భువనమునఁబూర్వసంభృతపుణ్యరాశి! యగుచునుదయంబు

గాంచిన సుగుణనిధికి । వనముపురమగుఁ బరులొక్క జనములగు

దు । రవనిధిరత్నపరిపూర్ణముయి పలించు॥ ౧౦౧

వ్యా॥అకింబహునానుకృతినస్తావత్సర్వమప్యనుకూల్యమేవ ప్రయాతీతి
నిగమయతి॥భీషమితి॥భీమంవనంభవతియస్యేతి॥యస్యపురంసఃభీషహింప్రసాది
ప్రపాదుర్దేణభయంకరంవనమరణ్యానికర్తృప్రధానంనియతంపురం భవతి
తద్వదశేషభాగసాధనంభవతిత్యర్థఃతస్యసర్వోజనోజనసజనతాం
కింకరతాముపయాతీతస్యకృతాస్మి చతుస్సముద్రాంతాభూస్సనిధిస్సమీచీ
నైర్జహంవద్వాదినవనిధానైర్నిత్యైర్వైర్వారతైఃశ్రేష్ఠవస్తుభిశ్చపూర్ణాభవ
తిసమస్తఫలానిప్రసూతజ్యోత్స్వకస్యేత్యతహాయస్యనాస్యవిపులంబహు
శంపూర్వసుకృతంపురాకృతసత్కర్తృసజ్జాతంపుణ్యమస్తిగతేతస్యేతిసం
బంధఃఅతస్సత్కర్తృచరణతత్పరేణైవభవితవ్యం ప్రేయస్తామేనేతన్తర్వా
భిప్రాయః॥ ... *

మ॥యమునానీలసరోజసారభరనవ్యాసంగి భృంగీకులః॥పమకంర
ద్యులిలి ప్తశేషభుజగ ప్రాలంబజాం బూనదా । ద్రిమహాకా
ర్ముకరూఢగూఢపదమార్వీ సంప్రయుక్త । త్రివిక్రమశాతాం
బకపాంతితాంబగచరక్రవ్యాత్పరాట్టాలకా॥ ... *

క॥ సుమనోనాయకసంభృత! సుమనోచ్చితపదవిసప్రసూనభవానీ!

సుమనోహరసురనిగర । సుమనోదామార్వజాటజూటోద్దేశా॥

గద్య॥ఇన్ద్రీమత్సర్వేశ్వరకరుణాకటాక్ష విత్తాపాత్రయేనుఁగలత్తు
ణకవిరాజపాత్రతిమ్మనార్యపుత్రవివిధవిద్యజ్ఞసంధేయలత్తుణకవినామధేయ
ప్రణీతంబైనసుభాషితరత్నావళికాశ్య బునందు నీతితత్కంబునమూర్ఖవద్ధతి
నువిద్యత్పద్ధతియుశౌర్యపద్ధతియునగ్రపద్ధతియుదుగ్రపద్ధతియు సుజనపద్ధతి
యుబరోపకారవృత్తియు ధైర్యపద్ధతియుగర్వపద్ధతియునను ప్రకరణంబులు
గలప్రదమాశ్వాసము॥ ... *

ఇన్ద్రీభర్తృహరినుభాషితేనీతితత్కేకర్తృసంభృతం॥

కలలోకారాధ్యాలు - యద్వాచతుర్వ్యసూ న ధ్యప్రవిష్టత్వాత్ప్రద్యు
మ్నరూపేణభగవత్ప్రతత్వాద్వాతద్రూపాయేత్యధః || శ్రు|| ఆత్మైవై
పుత్ర-నామాసి-పతిజాన్యాంప్రవిశతిగర్భోభూత్వాసమాతరం- తస్యాం
పునర్నవోభూత్వాదశమేమాసిజాయత ఇత్యాదిశ్రుతేః - తిస్త్వైమకరధ్వ
జాయ మకరకేతనాయకామదేవ సార్వభౌమాయనమః నమస్సస్త్రీత్యా
దిగాచతుర్థి-చనంతలికావృత్తం ||

శ్లో|| స్త్రీతేనభావేనచలజ్ఞయాభియాచరాబ్జైః రక్తకటాక్షవీక్షణైః | వ
చోభిర్ద్వాన్యకలహేనలీలయాననుస్తభావైః కలబంధనం స్త్రీయః || ౨
చ || చెలువపుండ్రేణలేనగపుచేతసుభావముచేతస్సగ్గచే | నలువగు
లీలచేతసగుణంబులచేతగడగంటిచూపుచేత | గలహముచే
తవిందులగుకందువమాటలచే ననూయచేత | బెలుచననెంత
వారివలసింపరుకాంతలుపెక్కుభంగుల ||

వ్యా|| అ|| తత్రఅలంకరణవిభావయోఃస్త్రీపురుషయోఃప్రభేదేస్త్రీతాం
ప్రతస్తత్వాద్వింశతీశ్లోప్రేప్రథమంస్త్రీప్రశంసాంచీకషాస్తత్రాదౌతా
వత్తాసాంబంధనమేతత్ప్రమా-హ|| స్త్రీలేనే|| స్త్రీలేనయాచరాదిమదవికార
జనితాకస్తికమందహాసేన || శ్లో|| అకస్త్రికంతహసింయూవనాదివికారజ
మితివచనాత్ బాల్యయావనసంధావృత్తః శృంగారవిషయప్రథమాం
తఃకరణవికారోభావస్తేనచతదుక్తంచిత్రస్యవికృతేకారణేనతి || * || తతో
ర్వాజ్ఞీకృతిర్భావోబీజస్యాదివికారవదిహవేనేతిపారే || శ్లో|| ఈషద్దృష్ట
విధారస్యాద్భావోహావఃప్రకీర్తితఇత్యుక్తలక్షణేనచేస్తావిశేషేణచలజ్ఞ
యాకుచకుంభదోర్మూలాచ్ఛాదనవదనవినిమనదర సమీలితనయ నత్వాను
భావకమనస్సంకోచనరూపవ్రీడయాచ || శ్లో || చేతస్సంకోచసంప్రీడానం
గరాగస్తనాదిభిరితిలక్షణాత్ భియాకస్త్రికభయ జనితత్రాసే నేత్యర్థః ||
తదుక్తం|| శ్లో|| అకస్త్రికభయాచ్చిత్తత్రోభస్త్రాసః ప్రకీర్తితఇతి - లజ్జయా
గుణైరితిపారేఅసామేవాలంబన భూతరూపయావనాదిగుణైరిత్యర్థః ||
శ్లో || ఆలంబనగుణోరూపయావనాదిరుదాహృతఇత్యుక్తత్వాత్పరాబ్జు
తైః ప్రోక్షావాస్ఫుటప్రసారిభి రిత్యర్థః | అర్థకటాక్షవీక్షణైః అసవగ్రా

పాంగావలోకనైశ్చకటాక్షులక్షుగుంతు సంగీతరత్నాకరే॥శ్లో॥ యద్గతాగ
తవిశ్రాంతవైచిత్ర్యేణవివతఃసం - తారకాయాః కళాభిజ్ఞాస్తత్కటా
క్షుంప్రచరుత ఇతివచోభిశ్చకకోకిల మధురతరమృదులాలాపైశ్చఈవ్యం
యావరోత్కర్షాసహనరూపాసూయాయాఃకలహస్తేనచ॥ శ్లో॥ పరో
త్కర్షాసహిష్ణుస్త్వంమీష్ట్యంప్రాహుర్ననీషిణితిలక్షణాత్ యద్వాత్సుర్య
యాకలహేనప్రణయకలహేన చేతద్వంద్వైకవద్భావః - సర్వద్వంద్వోవి
భాషైకవద్భవ తీశ్వనుశాసనాత్ లీలయావాగాదిభిః ప్రియానుకరణరూప
విలాసవిశేషేణచ॥ శ్లో॥ లీలాప్రియానుకరణంవాగ్విగత్యాధచేష్టయేతిలక్ష
ణాత్తేకి బహునా సమస్తభావైః స్తంభరోమాంచ స్వేదాదిసాక్షిక భా
వైఃపాషాణత్సక్యవహితాదిసంచారిభావైశ్చేశ్వరఃస్త్రీయఃబంధనం
ఖలుపుంసాంస - సాగబంధహేతవఃఖల్విత్యధఃలి గజచక్రవ్యయోనిత్య
నపుంసక త్వేనజాత్యభిప్రాయేణచచేదాః ప్రమాణమితివద్ద్రష్టవ్యః అత్ర
స్త్రీతకటాక్షాలాపాః అనుభావాః॥ శ్లో॥ కార్యధూతోసుభావస్సాన్యత్క
టాక్షాదిశ్వరీరజ ఇత్యక్తత్వాత్ లజ్జాభయేష్యాకసంచారిభావాఃభావలీ
లేశ్వంగారచేష్టావిశేషావితిద్రష్టవ్యంతదుక్తం॥శ్లో॥ భావోహవశ్చహేలా
చమాధుగ్యందైర్యమిత్యపి- లీలావిలాసోవిచ్ఛిత్తేర్విభ్రమఃకిలికించితః- మో
ట్టయితంకుట్టమితంబిబ్బోకోలలితంతథా-కుతూహలంచచికితంవిహృతం
హాసశ్శయిపీవంశ్వంగారచేష్టా స్ఫురష్టాదశవిధామతా యితీకాదృక్సా
ధనసంపన్నానాంస్త్రీణాంబంధనహేతుత్వంకింశక్తవ్యమితిభావః-తిథా
చైతాసాంశ్వంగార నాయకానాం వధ్యేభావలజ్జాభయవత్సోముగ్ధాఃస్త్రీ
తాధికటాక్ష మధురాలాపవత్సోమధ్యమాః ఈష్యాకలహలీలావత్యైః
ప్రాధాశ్చేకవివేకఃతదుక్తం॥*ఉదయద్యౌవనాముగ్ధాలజ్జావిజితమన్తధా-
లజ్జామన్తధమధ్యస్థామధ్యమోదితయావ్వనా॥ స్తరమందీకృతాప్రీడాప్రా
ధాసంపూర్ణాయావనేతి-వంశస్థవృత్తం॥

శ్లో॥ భూచాతుర్యాత్కుంచితాక్షాఃకటాక్షాఃస్నిగ్ధవాచా
లజ్జితాం తాశ్చహాసాః । లీలామందం ప్రస్థితంచ స్థితంచ
(స్త్రీ)ణామే తద్భూషణాచాయుధంచ॥

తే || భూలతాక్షేపకుంచితస్ఫురణదాల్చుకలికిమాపులునె
య్యంపురబలుకుతీపు. సిగ్గునగవులుచెన్నగుచిన్నినడలు.
సొమ్ములాయుధములుముద్దుగుమ్మలకును || .. ౩

వ్యా|| అ || ఉక్తమధఃప్రకారంతరేణాహ || భూచాతుర్యాదితి ||
భూవోశ్చాతుర్యాలలితాక్షేపవైచిత్ర్యాగ్రిత్యుచితానికుణేకృతాన్యక్షీణ
యేషాంతే ధోక్తాః బహుప్రవిహాసక్తగ్న్యైః సాం గాఙ్గజితపచ్ కటాక్షాః
అపాంగేక్షణానిచ ఏతేనరేచితభూక్రట్యాఖ్యావ్యాపారవిశేషా వుక్తాత
దుక్తం || శ్లో || స్యాద్భూవోలకలితాక్షేప ఏకస్యా ఏకరేచితం ద్వయో మూల
సమక్షేపకాటిల్యాద్భక్తికుటినివిదురితి స్నిగ్ధాః స్నేహ పరిప్లుతావాచశ్చ
స్నేహలక్షణంతు || * || విస్రంభేపరమాకాష్ఠామారూఢేదర్శనాదిభిః | యే
నాంతరంగంద్రవతినస్నేహ ఇకధ్యత ఇతిలజ్జితమంతం యేషాంతేలజ్జ
తాంతాలజ్జావసానాహసాశ్చతథాభూతహసానామేవ మోహనత్వాత్
అప్యధాహస్యగసావర్యసానాదితిభావః లీలామందలీలామధుర ప్రసి
తంప్రస్తానంగమనమితయావత్స్థితమవస్థానంచేత్సుభయత్రావిభావేక్షః
ఇత్యేతన్నరవంప్రీణాం భూషణంచచాతుర్యాశయ హేతుత్వాదాయ
ధంశస్త్రించయఃపజనవిషయ సాధనత్వాదితిభావః అత్రకటాక్షాదీనాం
లక్షణాని ప్రాగేవోక్తాని లజ్జగసంచాలీలా శృంగారచేష్టా భుక్రట్యాద
శౌన్యే అనుభావాఇతిజ్ఞేయంతథాలీలామందరగమనస్యపద్మనీనియతలక్ష
ణాత్ప్రయేణైతాసాం లజ్జాతిశయత్వంసూచ్యతేతదుక్తంరతిరహస్యే ||
శ్లో || ప్రజతిమృదుగలంబరాజహంసీవతస్త్విత్రివళిలత మధ్యాహంసవాణీ
సువేషా మృదశుచిలఘుభుక్తైమానినీగాఢ లజ్జాధుశకుసుమసోవల్ల
భావద్వినీస్యాత్ || అత్రభుక్తికట్యాదినముదాయేభూషణత్వాయుధత్వరూ
పణాద్రూపకాలంకారః || శాలినీవృత్తమ్ || .. ౩

శ్లో || క్వచిత్సభూభంగైః క్వచిదపిచలజ్జాపరిగతైః క్వచిద్భూరిత్ర
స్తైః క్వచిదపిచలిలానిలస్త్వైః కుమారీణామేతైః క్వచిద
క్షైరేత్రవళితైస్సుభగన్మీలాబ్ధానాంప్రకరపరికీర్ణావదిశః ||

ఉ॥ భూరితికావిభంగయతముల్కభంగంబులునత్రపంబులు।

ద్వేలవిలాసముల్క దనదీపనములుచిరింబులై నకాం। తా

లసమాననేత్రవళితఃకులచేదిశల్లవిస్ఫురః స్మిలసరోజ

వత్రములునిండెనంగనువట్టెనెంతయు॥

౪

వ్యా॥ అరశ్యంగారానుభావద్యగ్విలాసాన్ పరికరివరం వణాయతి॥

క్వచిదితి॥ క్వచిత్ కుతచిత్ సభూభంగైః భుక్తిరేచితాశ్చభూవ్యాపా
రసమాత్రైః క్వచిదపిచలజ్జయాపరిగతైః ప్రత్యావృత్తైశ్చస్వానుకూల్యప్రకా
శకై రిత్యధః-తదు క్తం॥*॥ సప్రీడాలోకనేనై వస్వానుకూల్యప్రకాశనమి
తి॥ క్వచిద్భూరితస్త్రైః బహుళభయసంభ్రాంతైః క్వచిదపిచలీలాభిగతప్ర

త్యాగతవిలాసవిశేషైర్దేతునావిలసితైః కమనీయైః ఉజ్జ్వలై ర్వాతధామదే
నేననుభవైః సోహరై ర్విర క్తస్యాపిచిత్తైః భక్తరై రిత్యధః॥*॥ యద్దర్శ
నాద్విరక్తోపితుభ్యత్యేతత్సమన్తధమితలక్షణాత్ ఏతైరు క్తప్రకారైః కుమా
రీణాంతరుణీనా ముత్సలాక్షీణామితిభావః- వయసిప్రథమగతిజీవ- నేత్ర
వళితై ర్మయనవిలాసైదిశః స్ఫురతాంవికసితానాం నీలాబ్జానాం నీలోత్ప
లానాం ప్రకరై ర్నికురుంబైః పరికీర్ణాః ఇవ వ్యాప్తిప్రాగ్భవలత్యంత ఇతిశేషః
ప్రసిద్ధ క్రియాధ్యాహరదోష ఇత్యాహవామనః లింగాధ్యాహర ఇత్యత్ర
అత్రనయనవిలాసానాం ప్రియజనాదిరమ్యవస్తుదర్శన చావలంబినా అసం
భవాత్కుతూహలం నామశృంగారచేష్టితం సూచ్యతే॥*॥ కుతూహలంరమ్య
దృష్టాచావిలం పరికీర్ణమితిలక్షణాత్ భుక్తికూట్యాదీనాం లక్షణం ప్రాగే
వో క్తంతధానయనవళన క్రియయా వికీర్ణత్వక్రియో త్ప్రేక్షణాద్గుణక్రి
యానిమి త్తక్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్షా॥*॥ యత్రాస్యదపిసంబంధాదన్యత్వే
నోపకీర్ణతం ప్రకృతంహిభవేత్సాక్షాసాముత్ప్రేక్షాంప్రచక్షత ఇతిలక్ష
ణాత్-తయాచనయనానాంనీలోత్పలసామ్యంగమ్యతేతే నచోపమావ్యజ్య
తఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః- శిఖరిణీవృత్తం॥

౪

శ్లో॥ వక్త్రచంద్రవికాసివంకజపరీహసక్షమేలోచనేవర్ణస్స

ణమపాకరిష్ణురశినిజిమ్మః కచానాంచయః। వయోజావిభకుం

భవిభ్రమహారాగుర్వీనితం బద్ధలీవాచాం హరిచమాదకవం
యువతిషుస్వాభావికంమండనం॥

ఉ || తమ్ములనేలుకన్నులును ధానిధింబోలుమొగంబుమ తృప్తిగ
మ్ములగెల్చుకొప్పకనకద్యుతిమీలుమెఱుంగుకుంభికుం॥ భమ్ము
లనెవ్వగుబ్బచనుబంతులుగొప్పపిఱుందుతేనియ ప్పిమ్మెడుము
ద్దుబల్కులును జేయనిసొమ్ములునుందరాంకితే॥

వ్యా॥అ॥అధయదు క్తమదీవనవిభావశ్చతుర్విధఇతితత్రప్రథమోదీక
ష్టాలంబనగుణకధనము తరత్రకరిష్యత ఇత్యుపేక్ష్యస్తి తేనేత్యాది శ్లోకత్ర
యేణకాశ్చిచ్ఛృంగారచెష్టాః కేచిదనుభావాసంచారిణశ్చవణికతాః ఇదా
నీంతుతదలంకరణం విజత్సు సస్యనై సగ్రికావ్యభేదేనద్వైవిధ్యాదాహార్య
కమనుపదమేవలత్యుత ఇతిమనసికృత్వాసంప్రకీర్తనై సగ్రికంమండనమాహ॥వ
క్త్రీమితి॥చంద్రవద్వికసతితాశ్చీత్యేనేతి చంద్రవికాసి సుందరమిత్యర్థః
తాశ్చీత్యేణినిఃవక్త్రీవదనంచ పంకజానాంపద్మానాంపరిహసత్తమే అవ
హేళనసమధేతత్సదృశీ ఇతియావత్ లోచనేనయనేపరిహసేత్యత్ర ఉప
సగ్గస్యఘజ్జేమనుష్యే బహుళమితిదీర్ఘః స్వగ్ధవపాకరిష్టుః స్వగ్ధంపుష్పమూ
లేషుబహుళమితిలక్ తదపాకరిష్టుః తత్సదృశ ఇత్యర్థః ఏతేనపద్మ నిత్వం
సూచ్యతే-కాపిచాంపేయగౌరీతిలక్షణాత్ వణోదేహకాంతిశ్చతధాలలి
నీనాంభృంగాంగనానాం జిష్ణుర్జయశీలఃతత్సన్నిభ ఇత్యర్థః-హాజిస్తశ్చక్కు
రితిక్కుప్తప్రత్యయః కచానాంచయః కేశపాశశ్చ ఇభకుంభయో ర్విభ్రమ
హారావిలాసహరిణౌకరివరశిరః పిండకల్పావిత్యర్థః॥ ని ॥ కుంభాతుశిరసః
పిండావిత్యమరః వత్సోజౌతుచకుంభాచగుర్వీయశ్చరా - వోతోగుణవచనా
దితిజన్ నితంబధృలీకటివత్సాధృగశ్చ॥ ని ॥ వత్సాన్నితంబస్త్రీకట్యా ఇత్య
మరః- జానవదేత్యాదినా అకృత్రిమాదేజీవ - పరతీతి హరిమనాహరం
పూర్వవణ్ణినిః వాచాంమాదకవం వాఙ్మధుర్యంషధుర కోమలాలావశ్చే
త్యర్థః ఏతత్సర్వంయువతిషుతరుణీషుస్వాభావికంస్వబావసిద్ధం - తతఆ
గత ఇతిరక్తంమండనంతరుణీనామే తన్నై సగ్రికాలం కరణమి్యర్థః అత్ర
చంద్రవికాసీత్యాదిశబ్దాప్రాయశస్సాదృశ్యవాచకాః అత్ర ఎనోపమాలం

౯౬ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారశతకేస్త్రీవ్రశంసా.

కారః-తదుక్తమాచార్యదండినా॥ *॥ స్పృహతేజయతిద్వేష్టిహనతీవ్యక్త్య
నూయతి తదన్వేత్యనుబధ్నాతితచ్ఛీలతనిషేధతి తచ్చవానుకరోతీతికద్వా
స్సాదృశ్యవాచకాఇతి-శాదూలవిక్రీడితమ్॥ . . x

శ్లో॥ స్త్రీతంకించిన్దుగ్ధంసరళతరళో దృష్టివిభవఃపరిస్పందోవాచామ
భిసవవిలాసోక్తిసరసః॥ గతానామారంభఃకిసలయితలీలాపరి
కరస్సృశంత్యాస్తారుణ్యంకిమివనహిరమ్యంమృగదృశః॥ ౬

ఉ॥ ఇంచుకముద్దులేనగవులింపగునవ్యవిలాససూక్తుల భ్యంచిత
లోలదృష్టియునవారుణ వల్లవమండనంబుని మించుసలీల
యానములుమేలుగయావనలక్ష్మీతోడ వతికంచుమృగాక్షి
చందములతివ్రమదంబుఘటించజాలవే॥ ౬

వ్యా॥ అ॥ అధాలంబనగుణయావనమాహ॥ స్త్రీతమితి॥ స్త్రీతంమంద
హాసః కించిదీవన్దుగ్ధంసుందరంభవతీతి యథాయోగమధ్యాహర్యం॥ ని॥
ముదస్సుందరమూఢయోరిశ్యమరః బాల్యయావనమధ్యసత్వేన తరుణ్యాః
ప్రప్రగల్భ్యాభావాత్ స్త్రీతస్యేవన్దుగ్ధత్వముక్తమిత్యవగంతవ్య దృష్టివిభ
వఃవిలోకనసంవృత్తిఃసరళమక్షుతిలం యథాతథాతరళశ్చంచలో భవతివా
చాంపరిస్పందోవాగ్వాప్యపారోపి అభిసవానూతనావిలాసాయాసాంతా
యాఉక్తయఃవచనానితాభిస్సరసోరసయుక్తఃరుచిరఇతియావత్ భవతిగ
తానాంగతీనాం-కతకరిక్తః ఆరంభః ఉపక్రమఃకిసలయితఃవల్లవితః॥ *॥
తారకాదిత్వాచితచ్ఛీలీలాపరికరోవిలాస సమృద్ధిర్యస్యతథోక్తః విలాస
సంబంధబంధుకోభవతీత్యరకః అస్తారుణ్యయావనస్సృశంత్యాఃమృ
గదృశఃతరుణ్యాస్సంబంధి కిమివకింవారవ్యంబనోహరం సహిభవతిసర్వ
మపిరమ్యమేవభవతీత్యరకః ఇయంముగ్ధనాయకా॥*॥ఉదయద్యౌవనాముప
గౌలజ్ఞావిజితమన్తఃఫేటిలతుణాత్ అత్రశ్లోకద్వయేపిశ్లాఘ్యవిశేషణయోగా
దుదాత్తతానామగుణః॥ *॥ శ్లాఘ్యైర్విశేషణై ర్యోగోయస్యాశ్చసాదృశ
దాత్తతా ఇతిలతుణాత్-శిఖరిణీవృత్తం॥ ౬

శ్లో॥ ద్రష్టవ్యేషు కిముక్తమంమృగదృశః ప్రేక్షప్రసన్నం ముఖం

ఘృతవ్యేష్టపికింతదాస్యవసనః శ్రేష్ఠేషుకీర్తవ్యం॥ కే॥

స్వాధ్యేషు తదోష్టపల్లవరసస్సృజ్యేషు కింతద్వపు ధ్యేయం
కిం నవయావనం సహృదయైస్సర్వత్ర తద్విభ్రమాః ॥ ౭

సీ ॥ చూడంగదగినవ స్తువులందు ఘనమెద్ది తులలేక తగువెలంకల
మొగంబు । వలపుగై కొనదగువానిలో నెయ్యది మగువలవ
దనాబ్జమారుతంబు । వీనులకింపైనవానిలో నెయ్యది కొమ
లాంగులమొద్దుగులుకు పలుకు । తనువు సోకిన సుఖంబు నరిం
చునెయ్యది మెలతల సొబగై నమేనుదీవ । యతిమధురమెద్ది
కాంతాధరామృతంబు । సరసజనులకుంజింతింపఁజాలునెద్ది
పువ్వుఁబోడుల వెలలేని జవ్వనంబు । వెలయునెల్లడఁ బతుల
కువిభ్రమములు ॥ ౭

వ్యా॥ అ॥ అరచక్షుఃప్రభృతిషడ్బింద్రియాణామత్రైవలోకోత్తరవ్రతి
నియతవిషయాన్వణయతి॥ ద్రష్టవ్యేష్టితి ॥ అత్రవశ్నోత్తరమాలికయా
న్వయః కార్యః ద్రష్టుంయోగ్యాని ద్రష్టవ్యాని తేషు దర్శనీయేషు వస్తుషు- యో
గ్యాధేకతవ్యవ్రత్యయః శ్రేష్ఠం వస్తుకిమితి వ్రత్యః- ప్రేమప్రసన్న మను
రాగవికసితం ప్రేమదాయిత్యధికః ॥ * ॥ ద్రవీభూతం మనోయత్ర దశక
నే ప్రేమదాయినీతి లక్షణాత్ - మృగదృశ స్తరుణ్యాః ముఖం వదనమిత్యధికః
ఏవ ముత్తర త్రాపిచక్షుః ప్రీతికరత్వాదితి భావః ఘ్రాతవ్యేషు ఆఘ్రాత
వ్యేషుకిము త్తమితి వ్రత్యః - తదాస్యవవనః తస్యా తరుణ్యాః - ఆస్యవ
వనో ముఖమారుతః తస్మై వఘ్రాతర్పణత్వాదితి భావః - యద్యపి ఘ్రా
తేంద్రియవిషయః గంధః నతు వవన స్తధాపితస్యావద్దినీతి తత్వాత్తదా
స్యగంధస్యతస్యసంక్రమణాద్విణాశ్చూరియంతేభేద్యశ్చూరియంతేభ్రమేష
ణ్యాఘ్రాత్యంత ఇత్యాదివత్తద్గంధసంబంధినీ వవనేతద్ధమకస్యోప చరిత
త్వాన్నవిరోధశ్రవ్యేషు శ్రోతవ్యేషు - అత్రయోగ్యాధేయత్పత్రిత్యయః
ఏవముత్తరత్రాపి ఉత్తమంకింతద్వచ స్తస్యా స్తరుణ్యాః వచఃమృదుమధుర
భావణతస్మై వశ్రవణానందకరత్వాదితి భావః స్వాధ్యేషు సుభవయో
గ్యేషు ఉత్తమంకింతస్యాఽప్యఃపల్లవః ఇవ తస్యగసః అధర మృతమిశ్యర్థః త
స్మై వరిసనేంద్రియతృప్తిశోభుత్వాదితి భావః స్పృశ్యేషు స్పర్శనయోగ్యే

మవస్తుషు-ఉత్తమకిం-తస్యాఃవపుఃకుసుమసుకుమారశరీరమిత్యదఃతస్యై
 వరుపమత్వగింద్రియసౌఖ్యావహత్వాదితిభావః ఉత్తమంమధ్యేయంధ్యా
 నాహంకిం-ధ్యాతవ్యేష్యతిశేషః నవయావనంతరుణీ నవతారుణ్యమేవహ
 స్యైవాత్యంతమనోరంజకత్వాదితిభావఃఅధనర్వదాముఖ్యంధ్యేయమాహ
 సహృదయైఃహృదయాశుభిఃరసికజనై రిత్యధః సర్వత్రసర్వదేశేషు సకల
 కాలేషువాశస్యాస్తరుణ్యా విభ్రమావిలాసాధ్యేయా ఇతిశేషః అత్రతత్త్వ
 త్ప్రసిద్ధవిషయాణామేకత్రసమష్టివర్ణనాన్తహాశ్వంగారపరితోషాతిశయ
 ఉక్తః ఏతేనాస్యాలోకోత్తరమాభిరూప్యం సూచ్యతే తథాచోత్తమవిష
 యాకాంక్షిభిర్విగిప్తతరుణీ సంభోగ ఏవకతవ్య ఇతిఫలితాధః తత్రస
 శోత్తరయోశ్చాచుర్యాదితిశయాధఃమనకృన్ని బంధనాదుదాత్తాలంకార
 భేదః॥*॥ఉత్తరాత్ప్రశ్నఉన్నేయోయత్రప్రశ్నోత్తరేతథా- బహుధాచ
 నిబధ్యేతేతదుత్తరమదీర్యతత్కతి-శాదూకలఃక్రీడితః॥

2

శ్లో ॥ ఏతాశ్చలద్వచయసంహతిమేఖలోత్థయంకారనూపురవరా
 జితరాజహంస్యఃకుర్వంతికస్యనమనోవివశంతరుణ్యోవిత్రీ
 ప్రముగ్ధహరిణీసదృశైఃకటాక్షైః॥

మ॥ కరచంచన్తణికంకణక్వణరణతాగ్రంచీరణత్పన్నానూ॥ పు
 రనాదాహృతరాజహంసరవణుల్పార్ణైర్దేందుబింబానన॥ ల్లర
 నెవ్వనిమనంబుగై కొనరుముగ్ధత్రస్తవల్లమ్మగీ॥ తరళా
 లోకనకుల్యవిభ్రమదృగంతస్తోషపాతంబులక॥

వ్యా॥అ॥అధాసాంముఖాచ్యలంకరణవణానద్వారాసకలలోకసమ్మే
 హకత్వమాహద్వాభ్యాం ॥ ఏతాఇతి॥ చలత్యై-గతివైచిత్ర్యాద్విషయా
 నేయేవలయసంహతిమేఖలే-వలయసంహతిః కంకణశ్రేణిః మేఖలాశబ్దేన
 కాంచీవాచినాతన్ని బద్ధకింకిణ్యలత్యంతే-తగ్ధత్తప్రదుత్పన్నోయోర్ముంకా
 రఃర్ముణంర్ముణస్తేననూపురాభ్యాం మంజులనినాద మంజీరాభ్యాంచ వరా
 జితాస్తీరస్కృతారాజహంస్యః కలహంసాంగనాయాభిస్తాఃకలనాదసుం
 దరమందగమనరాజహంసరమణీయాదిత్యధః॥ ని ॥ రాజహంసోన్మపశ్రే
 ష్యేకాద బ కలహంసయోరితి విశ్వః ॥ * ॥ జాతేరస్మి విషయాదయోవ

ధాదితిజీవైశ్చైకస్యకపోవై భాషికత్వాన్నప్రయోగః ఏతాః పూర్వోక్తా
 స్తరుణ్యఃకించిదూనవింశతీవాషికాఃస్త్రీయభివ్యధఃవిత్రస్తాచకితాము
 ధాప్రౌఢచయాహరిణీకురంగీ తత్సదృశైస్తద్విలోకననిభై రిత్సర్వః కటాక్షై
 రపాంగవీక్షణైఃఏతేనై తాసాంపద్మి నిత్యంసూచ్యతే॥ *॥ చకితమ్మగద్యగా
 భేప్రాంతరక్షేచనేత్రే ఇతిలక్షణాత్కస్యమనోవివశం సమ్మేహితం నకు
 ర్వంతీకుర్యం త్యేవేత్యధః తరుణీలటణము క్తంరతిరహస్యే॥ *॥ బాలా
 స్యాత్తోడశాబ్దాతదుపరితరుణీవింశతేర్యావదూర్ధ్వం ప్రాధాన్యాత్పం
 చపంచాశదవధిపరతోవృద్ధతామేతీనారీ॥ వయోలక్షణము క్తం॥ *॥ సిదా
 ఘశరదోర్బాలావధ్యావిషయిణోభవేత్ । హేమంతేతరుణీయోగ్యాప్రా
 ధావపావనంతయోః ॥ సతతంసేవ్యమానాపిబాలాప్రథయతే బలమితి
 అత్రరాజహంసీవరాజయస్యసాదృశ్యపర్యవసానాదేకా ఉపమాహరిణీస
 దృశైరిత్యత్రచాన్యా - అనయోఃపరస్పరనై రపేక్ష్యోశ్చజాతీయసంస్పృహి-ఏ
 తాశ్చమధ్యమనాయి కాః॥*॥లజ్జామన్త్యధమధ్యసామధ్యమోదిత యావనేతి
 లక్షణాత్ వసంతతిలకాపుత్రం॥

శ్లో॥ కుంకుమపంకకళంకితదేహం గౌరవయోధరకంపితహారా॥

నూపురహం సరణత్పదపద్మాకం నవశీకురుతేభువిరామా॥

చ॥గౌనబగుమేనసంకుమదకుంకుమ పంకమెనంగసంబైపుం॥ జనుగ
 వరత్నహారములుసా రెంబెనంగం బదాంబుజంబుల । న్నినసిన
 గిల్కుటండియలమోతచెలంగ ననంగవైభవం । బెనయంగ
 గుల్కుకల్గిసొబగెవ్వనిదావలపింపదిమ్మహి॥

౯

వ్యా॥ కుంకుమేతి॥కుంకుమపంకేనకాశ్చీరజకడమేన॥ ని॥ అధకుంకు
 మం-కాశ్చీరజన్మాగ్నిశిఖం - పంకో(స్త్రీ)శాదకదళమావితిచోభయత్రాప్య
 మరః-అధలాఘస్యణౌవరవర్యాయకుంకుమ కుసుమరంజిత చందనపంకేన-
 కుంకుమంఘస్యణమిత్యభిధాన రత్నమాలాయాం - యద్వాకుంకుమేనచ
 పంకేనచ సిందూరాపరనామ శ్వంగార భూషణౌఖ్య ద్రవద్రవ్యవిశేషే
 ణచ॥ని॥సిందూరంనాగసంభవం - చీనవిష్టుచగాంధారింపంకంశ్వంగార
 భూషణమిత్యమరఃకళంకితఃచిహ్నోతోదేహూ యస్యాస్యాకుంకుమసిందూ

రాదిగంజకద్రవ్యశృంగారితా కారేత్యధఃఅతఃపవగారయోరరుణయోర్య
 ద్వావద్ధి నీత్యాత్ శ్రీఫలనచ్చాయయోః-స్తనయుగళమనింద్యశ్రీఫలశ్రీవిడం
 బీతలక్షణాత్ పయోదరయోః కుచకుంభయోః కంపితాశ్చలితా హారాః
 ముక్తావళయో యస్యాస్యాతథోక్తానూపురౌ మండీరావేవహం సాహం
 సావిషనూపురౌవాతాభ్యాంరణతీశబ్దాయ మానేవదేవప వద్వేపద్వేజప
 దేవాయస్యాస్యా అతఃపవరూపకోప మయోస్సాధికచాధిక ప్రమాణాభా
 వాత్సందేహానంకరః రామాసుందరీభువికంపురుషం నవశీకురుతే- నన్వ
 య త్రికురుతే-జితేంద్రియమపిస్వాయత్రికురుత ఏవేత్యధః॥ని॥ వశాయత్ర
 తాయాంచేతివిశ్వః అధూతతద్భవేచ్ఛిః - ఊర్వాదిచ్ఛిడాచశ్చేతిగతిగం
 జ్ఞాయాం కుగతిప్రాదయ ఇతిసమాసః అత్రసప్నపేత్య ననువృత్తేః అత్ర
 హారాణాంకంపితత్వవిశేషణేనపయోధరయోరత్యంతపటుత్వం సూచ్యతే
 అన్యధాకంపనాయోగాత్ తేనచాత్యుత్కటయావనసంపత్తిశ్చ గమ్యతే
 పయోధరయోశ్చ గారత్వవిశేషణేనరూపనవృద్ధిర్వ్యజ్యతే - ఏతేనాలంబ
 నగుణలాభ ఉక్తిఃప్రకంకుంకుమపంకేత్యనేన తటస్తోద్ధీపనభావః కధితః త
 ధాహారనూపురాత్మకాలంబనాలంకరణమభ్యుట్పాతంతం రణత్పదపద్వేత్యనే
 నసూచితోలీలాగతి విశేషరూపాను భావశ్చ తధాచైవంవిధ సామగ్రిస
 ముల్లసీ తేన-అభిరూప్యమకారిన్యమంగానానాంచమార్దవం- ఏవమాదిగుణా
 వస్థాప్రదమేయావనేధవేదిత్యక్త్యా-కృతాధరాంగసంస్కారా సఖీకేళీషు
 లాలసేత్యుక్తచేష్టా విశిష్టయావనపరిపూర్ణే సరమయతీత రామేతివృత్త
 త్యాలాకో త్తలవణ్యసంపన్నేనలంబన విభావేనాదితేశ్వంగార రసా
 ణాం వెకోవానసమజ్ఞతీతిభావఃఅత్రశ్లాఘ్యవిశేషణయోగాదుదా త్రతానామ
 గుణి-లక్షణంతూక్తం- తధాశ్యంతసుకుమారాధకసందర్శితత్వాత్ప్రేశికీ
 పృత్తిః॥శ్లో॥అత్యంతసుకుమారాధకసందర్శితైశికీ మతేతలక్షణాత్ ధోధక
 వృత్తిం-లక్షణంతు-ధోధకవృత్తమిదంభభభాగావతి॥

శ్లో ॥ సూనంహితేకవివరావిపరీతవాచోయేసిత్యమాహురబ
 లాఇతికామినీస్తాః । యాభిర్విలోల తరతారక దృష్టిపాతై
 శ్వక్రాదయోపివిజితా స్త్వబలాఃకదంతాః॥ ౧౦

చ॥ అతివలంబూచివీరబలలంచు వచించుచు హాకవీండు॥ లుగ్ధతపి
పరీతవాదులిడివబ్బరగాదువిలాసినీనమం॥ చితతరలాక్షీపా
తములచే గెలువంబడిరింద్రమఖ్యులు॥ ధృతిసేతువంటివా
రబలలేగత్తినైరితలంచిచూడఁగన్॥

00

వ్యా॥ అ॥ అద్వైతాసాంప్రదాగల్భ్యం వర్ణయతి నూనమితి॥ తేకవివరాః కవి
 వ్యవహారికవివరీతవాచోవ్యవస్థానవచనాః నూనం సత్యం హితేక ఇత్యాశంకా
 యామాహ- యేకవివరాస్తాః ప్రసిద్ధాః కామినీరబలాః దుర్బలా ఇతి నిత్య
 మాహుః బ్రువతేవః కాయంతిత్వం తత్త్వతీసంబంధః- బ్రువః వంచనామాదిత
 ఆహూబృవణితీతాదేశః బ్రువఆహాదేశశ్చ కథం వివరీతవాక్య మిత్యాశం
 క్యతాసాంప్రదాగల్భ్యం సాధయతి- యాభిః కామినీభిః విలోలతరా అతితర
 తాస్తారకాః కనీసికాయే షుతేతథోక్తాయే దృష్టిపాతాః లోచనప్రసారాః
 పైః దృష్టేరణైకర్తృకరణయోస్తృతీయేతి తృతీయాః ॥ ని ॥ తారకాక్షః క
 నీసికేత్యమరః శక్రాదయ ఇంద్రాదయో పికిముతాన్యగతిభావః విజితాః- ని
 ర్జితాః- స్వాధ్యక్షీకృతా ఇత్యర్థః తాస్తు కామిన్యః కథమబలాః కుతోవాదుర్భ
 లాః కింతు ప్రబలా ఏవేత్యర్థః ఏక్షణమాత్రేణైవేంద్రాద్యుజ్జయినీనాం బలిష్ఠ
 త్వంకింవ క్తవ్యమత ఏతాసాం దౌర్బల్య ప్రతిపాదకాః కవయ ఏవదుర్బల
 వాచోనశుతా ఇతిభావః అత్రోత్తరవాక్యార్థస్య పూర్వవాక్యార్థ సమర్థక
 త్వద్వాక్యార్థ హేతుకం కావ్యలింగమలంకారః ॥ * ॥ హేతోర్వాక్యపదా
 ర్థత్వే కావ్యలింగముదాహృతమితి తుణాత్ ॥ వసంతతిలకావృత్తం ॥ ౧౦
 శ్లో॥ నూనమాజ్ఞాకరస్తస్యాస్సద్భువామకరధ్వజః యతస్తన్నేత్ర
 సంచారసూచితేమప్రవతేతే॥

క || నారీజనమలకాజ్ఞా । కారీయగుభటుండువరుండు గాఁబోలు

జునూ । వారికటాక్షము సోఁసిని- వారియెడన్ వారిజూపి
వత్తికంచుచుదా॥

00

వ్యా॥ అ॥ అధికామదేశస్య కామినీంకరత్వముత్పేత్రితతే॥నూనమతి॥
 ఒకరధ్వజః కామదేశః తస్యాఃపనీధాయః పూర్వోక్తాయా వాసుధ్రు
 వః కామిన్యాః జాతావేకచనం సుధ్రువామిత్యధికః ఆజ్ఞాంకరోతీత్యా

౧౦౨ భర్తృహరిసుఖాపి తేశ్వంగారశతకేస్త్రీప్రశంసా,

జ్ఞాకరః కింకరః-కృత్తో హేష్విత్వాదినాటప్రత్యయః నూనమిత్వత్ప్రేత్సా
యాంకుతః యతః కారణాత్తస్యా స్సుభ్రువోనేత్ర సంచారేణదృష్టి ప్ర
సారేణసూచితేషు సంజ్ఞాపితేషుప్రవతక తే యథాలోకేస్వామిదృష్టి సూ
చితేభృత్యఃప్రవతక తేతద్వదిత్యధః అతః కామినీనాంనూనమయంకింక
ర యతిభావః కామినీకటాక్షమాత్రేణైవజనస్య మన్మథావేశసంభవాది
యముత్ప్రేత్సా సాచనూనమ్యతివ్యంజక సద్భవాద్యాచ్యాతదుక్తం॥*॥
మన్యేశంకేధ్రువంనూనం ప్రాయశిత్వేవమాదిభిః ॥ ఉత్ప్రేత్సావ్యజ్యతేశ
ద్దరివశబ్దోపితాద్యశబ్దతి-వితేనైతాసావప్రతిహతజగద్వశీకరణసామర్థ్య
రూపంవ్యజ్యతే ॥ ౧౧

శ్లో ॥ కేశాస్సంయమినశ్శృంగేరపివరంపారంగతేలోచనేఅంతర్య
క్రమపిస్వభావశుచిభిఃకీర్ణాంద్విజానాంగజైః ముక్తానాంసత
తాధివాసరుచిరావక్షోజకుంభావిమా విత్థంతస్వితపుఃప్రశాంత
మపితేరాంగంకరోత్యేవనః॥ ... ౧౨

ఉ ॥ వావిరిగన్నదోయి శ్రుతిపాదగమేతయ సంయమల్కురు!
ల్భావశుచిద్విజ ప్రకరభాజనమెన్న ముఖాంతరంబు ము । క్రా
వళిరమ్య ముల్కుచమలక్కటయిట్లు ప్రశాంతమయ్యరా । జీ
వదళాక్షి మేనువిరచించుచునున్నదిమాకురాగము ॥ ౧౩

వ్యా ॥ అ ॥ అరరాగిణశ్లేషవైచిత్ర్యాత్కామినీ ప్రశంసాపరంప
రసంసంబోధనమభిధాయాహద్యాభ్యాం ॥ కేశాస్సరోయహస్సంయమినః
సంయతాః సమ్యక్ నియమవంతశ్చలోచనేఅపిశ్రుతేః పరంపారశక్త్యాం
త విశ్రాంతత్వంవేదాంతపరిశీలనతాత్పర్యంగమ్యతేఅంతర్యక్త గ్రంథక్రా
భ్యంతరమపిస్వభావతః నిసర్గాచ్చుచిభిఃశుభైఃప్రేషవిత్రేశ్వద్విజానాంవి
ప్రాణాంచ॥ ని ॥ దంతవిప్రాండజాద్విజాతిత్యమరః గజైః కీర్ణంవ్యాప్తం
ఇమావేతావితిహస్తనిదేశఃక్షోజకుంభాకుచకుంభాచ ముక్తానాంనూ
క్తికహారాణాం ముక్తానాంచసతతాధివాసేన నిరంతరావధానేనసంతత
నివాసేన ॥ ని ॥ ముక్తాతుమాక్తికేముక్తఃప్రాప్తముక్తాతుమోచితేభిః
యత్రాపిశ్వః అతః హేతస్విత్తము క్తప్రకారేణతేవపుఃశరీరంప్రశాం

భర్తృహరిసుఖాపితేశ్వంగారశతకేస్త్రీప్రశంసా. ౧౦౩

తంప్రసన్నంవై రాగ్యసాధనసంపత్తిమదపీతియావత్-వాదాంతేత్యాదినా
నిపాతఃసోస్తాకంరాగమసురక్తింసంభోగాభిలాష మేవేతియావత్ కరో
త్యుత్పాదయతి - నతువై రాగ్యమితివిరోధః సహోక్తరీత్యా ఆభాసితత్వా
ద్విరోధాభాసోలంకారః॥ * ॥ అభాసత్వేవిరోధస్యవిరోధాభాస ఇవ్యత
ఇతిలక్షణాత్-సవల్లభప్రతిభాత్థాపితఇతితయో రంగాంగిభావేనసంకరః
లోచనే అంతర్వక్త్రమిత్యత్ర ప్రగృహ్యత్యాత్మక్రీకృతిభావః ఈదాజేద్వి
వచనంప్రగృహ్యమితిప్రగృహ్యసంజా-వృత్తము ౧౦౩

శ్లో॥ ముగ్ధేధానుష్కతాకేయమపూర్వాత్వయిదృశ్యతే య

యావిధ్యసిచేతాంసిగుణై రేవనసాయకైః ॥ ౧౩

క॥ శరములచేభేదింపకనిరతముజేసెదపుప్పుదయనిర్భేదముభా

సురగుణములచేనదృత । కరచాపప్రాధీనీకకలదులతాంగి॥

వ్యా॥ ధనుఃప్రహరణమస్యధానుష్కంధస్త్వి - ప్రహరణమితరక్ ఇసు
సుక్తంతాత్మకం॥ ని॥ ధన్వీధనుష్కాధానుష్కఇత్యమరః- తస్యభావస్తత్రా
హేముగ్ధేనుందరి ॥ ని ॥ ముగ్ధసుందరమూఢయోరిత్యమరః - యద్వాహే
ఉదయద్యౌవనభావేతి త్వయ్యపూర్వా అదృష్టచరా అసాధారణీతి యా
వత్ ధానుష్కతా దృశ్యతే ఇయంధానుష్కతా కాకీదృశీయజ్ఞాత ఇత్య
ధఃకుతః యయాధానుష్కతయా హేతునాచేతాంసి యవజనమనాంసి
దుర్లభ్యాఃపీతిభావఃగుణామూర్వ గ్రిరూపయావనాదయశ్చతై రేవవిధ్య
సిసం ప్రహరసి సాయకైర్పాణై స్తునవిధ్యసియతః లోకేధా నుష్కాః
ప్రాధా ఏవసులభ్యాణ్యేవలభ్యాణిపాణై రేవవిద్యంతిత్వంతుముగ్ధపిదుర్ల
భ్యాఃపిలభ్యాణిమూర్ఖీభిరేవవిధ్యసీతికృత్యాత్మదీ యధానుష్కతాయా
అపూర్వత్వాదజ్ఞేయత్వమితిభావఃస్త్రీణాంరూపయావనగుణసంపత్తిరే
వవరప్రహరణసాధనమితిఫలితార్థః॥ అత్రపూర్వవాక్యార్థసంస్కృతరవా
క్యార్థసమధికతత్వాద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యలంగంతచ్చగుణయోః
జ్ఞేవభి త్రికాభేదాధ్యవసాయ మూలాతిశయోక్తినిర్వృత్యధమిత్యనయోరం
గాంగిభావేనసంకరః తేనచప్రసిద్ధాద్ధానుష్కదువసూనాదువమేయభూ
తముగాయా ఆధిక్యప్రతీతేర్వ్యతిరేకోవ్యజ్యత ఇత్యలంకారధ్వనిః॥ ౧౩

౧౦౪ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారశతకేస్త్రీవ్రశంసా.

శ్లో॥ సతిప్రదీపే సత్యగ్నౌ సత్సతా రామణీందుషు వినా మేష్య
గతా బాహ్యైత మోభూతమిదం జగత్॥ ౧౪

అ॥ పెక్కుదివియలున్న జక్కవచెలియున్న । రిక్కరా యుం
డున్న జక్కలున్న । చిన్ని లేడి చూపుచేడి యుండెదా
యు! నప్పడంధకారమయ్యె జగము॥ ౧౪

వ్యా॥ అ॥ అధావింశతినమాప్తి కామిన్యదే శేనోక్తాన్యత్యంతానురా
గిణాంప్రశంసావచనాన్యాహ॥ సతీతి॥ ప్రదీపే అధాప్రకాశేదీపార్చిషిన
తి విద్యమానేపి అగ్నౌ తథాభూతే వహ్నాచ సత్యపితృర్క ఇతిపారై
త్రిలోకప్రకాశకేనూశ్యే సత్యపితథాతారామణీందుషు తిమిరినిరానకత్వే
నప్రసిద్ధేషు నక్షత్రవద్దరాగాదిమాణిక్య చంద్రేషు సత్స్వపి తయా ప్రసి
ద్ధయా పూర్వాసుభూతయావామ్యగతాబస్యబాల హరిణశ్యేవాక్షిణీయ
స్యాస్తయా ప్రియతమయావినా - బహుప్రీపకా సత్కన్యత్వైః స్వాంగాత్
షచ్ఛిష్యైరాదిభ్యశ్చేతిజీవ ఇదంజగత్ తే మోభూతమంధకారమయంలత్య
త ఇతిశేషః తస్యా ఏవమమనయన జ్యోతిష్త్వాదితి ఖావః అత్రాంధకాగని
రాకరణసమధాత్వేన ప్రసిద్ధే ప్రదీపాదికారణ సముదాయే సత్యపితన్ని
రాసరూపకార్యానుత్తానాద్విశేషోక్తిరలంకారః॥ *॥ తత్సామగ్యామ
నుత్పత్తిర్విశేషోక్తిర్గద్యతత్కలక్షణాత్ తథాప్రదీపాదినద్భావేపితమో
భూతత్వమితివిరోధచ్చ వ్యజ్యతేతేనచాస్య మహా మోహంధత్వంవస్తుగమ్య
తత్కల్యణంకారేణవస్తుధ్వనిః॥ ౧౪

శ్లో॥ ఉద్వృతస్తనభారఏవతరలైనేత్రేచలేఘాలతేరాగాధిష్ఠి
తమోహవల్లవమిదంకుర్వంతునామన్యధామ్ సౌభాగ్యాత్తుర
మాలికేవలిఖితా పుష్పాయుధేనస్వయం వధ్యస్తాపికరోతి
తావమధికంరోమావళిః కేనవా॥ ౧౫

చ॥ గరువపుజన్నులుం బెళుకుగన్నులునిల్కడలేనికన్బొమల్ మురి
యుచు నెట్టుబాటుజిగి మోవియుండావము శేయంగాదగ్గ॥ స్త
రలిఖితోరున్ముగ్యలిఖిజాలమ లందగిమధ్యవతయై । పరిచిన
రోమరాజియునుచాయకి తావమ శేయనేరవే॥ ౧౫

వ్యా || ఉద్వృత్తగతి || ఉద్వృత్తోత్పత్తవద్దులః ఉద్వృధగతశ్చ ఏషఇతి
 పురోవతిఃనోహస్తనిదేశఃస్తనభారశ్చతగ శేలీలావిలాలేచవలేచేతిగవ్య
 తేనేత్రేచచలేరేచితాది విలాసచంచలేస్తైర్యవిహీనేభూలతేచ రాగే
 లోహిత్యేనమాత్సర్యేణాచాధిష్ఠితంతద్భూయిష్యమిత్యధః || సీ || రాగశ్చర
 క్తోమాత్సర్యేకేశాదా లోహితేష్విత్యభయత్రాపితాశ్చపవిశ్చప్రకాశా
 దుతినిదేశః ఓష్ఠవల్లవమధర కిసలయంచేత్యేతా నీలిశేషఃవ్యధాంమనః
 పీడాంకుర్వంతునామ-నామేతికుత్స్నయాం ఖిలానాంవరపీడా కరణస్యస్వా
 భావికత్వాదితిభావః కింతుపుష్పాయుధేన కామదేవేన స్వయంస్వహస్తేన
 లిఖితాసాభాగ్యాక్షరమాలికా సాభాగ్యవ్యంజకపుణ్యవణఃపక్ష్మిరివస్తి
 తేత్యుత్ప్రేతాతథామద్యస్థా అవలగ్నప్రధేశ విలగ్నాతటస్థాపిత సారో
 మావళిః రోమరాజః కేనవాహేతునా అధికంతావంకరోతి మనస్సంతా
 వయతి విశిష్టతటస్తస్య వరసంతావకరణా నాచిత్యాదితిభావః తత్రపూ
 ర్వాధేః ఉద్వృత్తత్వాది పదాధానాం శ్లేషభంగ్యా స్వాభావ్యేనచ
 విశేషణగత్యా పీడాకరణపదాధానం ప్రతిహేతుత్వ కరనాత్పదాధాహే
 తుకం ఏకంకావ్యలింగం ఉత్తరాధేఃతుతటస్థపదాధాన్యశ్లేషభంగ్యేన
 కేనసంతావయతీత్యాక్షేపవగార్థం ప్రతిహేతుత్వేకధనాదవసంచతచ్ఛ
 క్తోత్ప్రేతుయానాపేషితత్వాత్సంకీర్ణంసద్భూగ్నవాక్య కావ్యలింగేనై
 రపేత్యోత్సంస్పృశ్యత ఇత్యనయోస్సజాతీయ సంస్పృష్టిః ఏతేనస్తనభారాదే
 ర్లోకోత్తరలావణ్య సంవన్నత్వ మత్యంతజనసంమోహక త్వేనసూచ్యతే
 శాదూలవిక్రీడితంవృత్తం ||

శ్లో || ముఖేనచంద్రకాంతేనమహానీలైశ్చిరోరుమైః | కరాభ్యాం
 వద్దురాగాభ్యాంరేజేమణిమయీవసా || ... ౧౬
 తే || మిగులశశికాంతమయిననెమ్మొనుచేత | నెఱిమహానీలరుచు
 లైననెఱులచేత | జలజరాగమలయినహస్తములచేత | రత్న
 మయిననెఱామినిరత్నమమరె || ... ౧౭

వ్యా || ముఖేనేతి || చంద్రకాంతేనేంరు సుందరేణచంద్రకాంత నణ
 రూపేణచేతి గవ్యతే ముఖేనచ మహానీలై గంపేచక్రైస్సింహాద్వీపసంభ

౧౦౬ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారకతకేస్త్రీప్రశంసా.

వేంద్రసీలైచ్చశిరోరుహైఃకుంతలైశ్చ॥*॥సింహశస్యాకరోద్భూతామహానీ
లాసుతేస్త్వతాఇతిభగవానగస్త్యఃతథావద్వస్యరాగఇవరాగోయయో
స్తాతాభ్యాంవద్దరాగరూపాభ్యాంచకరాభ్యాంచసాసుందరీరత్నమయీ
రత్నరూపేవరేజే-తస్క్రికృతివచనేమయట్-టిడ్డాణిఖిత్యాదీనాజీవ్॥౧౬

శ్లో॥ గురుణాస్తనభారేణ ముఖచంద్రేణభాస్వతా । శనైశ్చ

రాభ్యాంపాదాభ్యాంరేజేగ్రహమయీవసా ౧౭

క॥ గురువగు కుచభారంబును । సరసకళా భాస్వదాస్య చం

ద్రుండుశనై । శ్చరములగు చరణములుగల । కరిగమనదన

రై నారగ్రహరూపమునక॥

౧౭

వ్యా॥ గురుణేతి ॥ గురుణాదుర్భరేణగీష్వతిరూపేణచ ॥ గురుస్తుగీష్వ
తాశ్రేష్ఠే గురాపితరదుర్భర ఇత్యుభయ త్రాపితబాణఃవేస్తనభారేణచ
భాస్వతాప్రకాశవతాభాస్కరేణచ॥ని॥భాస్వాభాస్వర సూర్యయోరితి
విశ్వః ముఖమేవచంద్రస్తేనచ శనైశ్చరాభ్యాం మందగమనాభ్యాం శనై
శ్చరాఖ్య గ్రహాభ్యాంచ సాగ్రహమయీవరేజే ప్రక్రియాతు పూర్వవత్
అత్రశ్లోకద్వయేపి శేషమహిమ్నారత్నమయత్వగ్రహమయత్వోత్పత్తిశ్చణా
త్ శ్లేషసంకీర్ణేయముత్పత్తి తయాచాస్యాలోకో త్తరాకార రూపలావ
ణ్యసౌందర్యకాంతి విశేషభాగ్య సౌభాగ్యదిసకలకల్యాణగుణాభిరామ
త్వంగమ్యతేవతచ్చమదీయశృంగారశృంగాటకే-రుక్మిణీవల్లభవ్యాఖ్యానేనిధి
మయీగ్రహమయీత్యత్రవిస్తరేణప్రపంచితమితిహేవావరమ్యతే॥ ౧౭

శ్లో॥ తస్యాస్తననాయదిఘనౌజఘనంచహరివక్త్రచచారుతవ

చిత్తకిమాకులత్వమ్ । పుణ్యంకురుష్వయదితేషతవాస్త్రీవాం

భావుణ్యైర్విగానహిభవంతిసమీహితాధాః॥ ౧౮

చ ॥ సుదతివయోధరంబులతిసుందరముల్బఘనంబురమ్యమావదన

ముహృద్యమందుఁజలవతఃసమేటికినీకుఁజిత్తమాకదలకవాని

పైరెఁలఁపుగల్గినఁబున్నె మలాచరింపుమిం । పొదవలభించునే

సుకృతయోగములేక॥సమీహితాధాఃమల్॥ .. ౧౮

వ్యాతస్యాఇతి॥ తస్యాస్తరుణ్యః స్తనౌఘనానబిడౌయద్యపిజఘనం
కటిపురోభాగశ్చహరిమనోహరి॥ నిస్త్రీకట్యాః క్లిబేతుజఘనంపురగత్యమరః
వక్త్రం చ చారుమనోజ్ఞం యద్యపి హేచిత్రతవ ఆకులత్వం లోలుపత్వం కింకి
మధం మాస్త్యివ్యధః తావన్నాత్రేణ సంభవాదితి భావః తర్హి క్రింకత
వ్యమిత్యత ఆనా-తేషు స్తనాదిషు తవ వాంఛాసంభోగాభిలాషో స్తియసి-వర్త
తేచేతే తర్హి పుణ్యం సత్కమం కురుష్వ సమాచరకుతః పుణ్యైర్హి నా సమీహి
తార్థాః చాంభితార్థాః సభవంతి హి ఖలు జ్యోతిష్టామాది సత్కమాచర
ణేన రంభాసంభాగవత్ కేన చిత్పుణ్యవిశేషేణ తవాపి తత్సంభోగస్సంభవి
ష్యతీతి భావః అధాంతరన్యాసాలంకారః-వసంతతిలకా॥ .. ౧౦

శ్లో॥ ఇమే తారుణ్యశ్రీనవవరిమళాః ప్రాథమరతప్రతాపప్రారంభా

స్త్యురవిజయదానప్రతిభువః॥ చిరంచేతశ్చోరాభినవవికారైక

గురవో విలాసవ్యాపారాః కిమపి విజయంతే మృగదృశామ్॥ ౧౧

చ॥ కనఁడగునిండుజవ్వనపుఁగల్గి-కేఁదాపులఁబ్రాథసంఁగముంబున

కుసుమక్రమక్రియలుపుష్పధనుజంబుదానదతువా । జ్యననీజ

చిత్రహరులువికారనిదానములైనకామిని । జనులవిలాసకృ

త్యములుసంతతరమృతరంబులెన్నఁగన్॥ .. ౧౧

వ్యా॥ అధవిలాసవణానంనిగమయతి॥ ఇమ ఇతి॥ తారుణ్యశ్రీయోయా

వనసంపదః నవవరిమళాః సూతనవరిమళప్రాయాస్తద్వదభివ్యంజకా ఇత్య

ధః- యద్వా తారుణ్యశ్రీయానవః అపూర్వః పరిమళ సౌభాగ్య విశేషో

యేషాంతేతథోక్తాః ప్రాథమరతం ప్రచండరతిః తత్రయః ప్రతాపః సా

మర్థ్యంతస్య ప్రారంభాః ఉపక్రమాః స్తురస్యజగజ్జిత్వరస్య మస్తధస్యవిజ

యదానేప్రతిభువోలగ్నాకాః॥ నిస్సృగ్లగ్నాకాః ప్రతిభువ ఇత్యమరః యథా

ప్రతిభువః అధమణాథనముద్భృత్యఉత్తమణాయదాతుంసమర్థాస్తథా

ఇమేవిదిగ్విజయమాకృష్టస్త్యాయదాతుంసమర్థా ఇత్యధః చిరంచిరకా

లమారభ్యచేతశ్చోరాశ్చిత్రాకషకామాః మనోహరాతియావత్ అభినవ

వికారైరాకస్తికిభయకంపానుకరణాదిప్రత్యగ్రయావన వికారై రేకగు

రవోత్యంతభూయిష్టాః మృగదృశాంతరుణీనాం సంబంధిన ఇమేపూర్వో

౧౦౮ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారశతకేస్త్రీప్రశంసా

పవణికతా విలాసవ్యాపారాః శృంగారశేష్టావిశేషాః కిమప్యనిర్వాచ్య
తయావిజయంతేనగోష్ఠ్యత్కర్షణవతకంలే విపరాభ్యాం జేరిత్యాత్మనేప
దమ్॥ శిఖరిణీవృత్తం॥ .. ౧౯

శ్లో॥ ప్రణయమధురాఃప్రేమోదారారసా శ్రయతాంగతాఃఫ
ణతిమధురాముగ్ధప్రాయఃప్రకాశితసంమదాః॥ ప్రకృతిసుభ
గావిస్రంభార్ధ్యాస్త్యురోదయదాయిలో రహసికీమపిన్వై
రాలాపాహరంతిమృగీదృశాత్॥ ౨౦

చ॥ ప్రణయశ్రీమధురంబులుజ్వలరసప్రాచుర్యముల్పేమిభూః
వగముల్దృశ్యతహర్షమల్చుచిరవిశ్వాసార్ద్రముల్బుగ్ధముల్బుణి
తిశ్రావ్యములంజప్రవభమల్పాగ్రణేష్వరీనర్మభా॥ పణము
ల్పామదింగొల్లలాడెపిహస్యక్రిడలందెప్పడ॥ ౨౧

వ్యా॥ ప్రణయేశి॥ శ్లో॥ విస్రంభేవరమాంకాస్థామారూఢేదర్శనాదిభిః॥
యేనాతరంగం ద్రవతిసన్నేహ ఇతికథ్యత ఇత్యుక్తలక్షణః॥ సన్నేహః ప్రణ
యశబ్దేవిశిష్టతః- లేనప్రణయేనమధురాః సంతాపహారాః॥ శ్లో॥ శీతలీ
క్రియతేతాపోయేనతన్తృధురంస్త్వతమితిలక్షణాత్ ప్రేష్ణానురాగవిశేష
ణోదారారమ్యామనోహరా ఇతియావత్ రసాశ్రయతాం శృంగారాస్స
దత్వంగతాఃశృంగారరసప్రసరోల్లసితా ఇత్యర్థః॥ పణిత్యాసందర్భవిశే
షేణమధురా మాధుర్యగుణయక్తా అమృతప్రాయా ఇత్యర్థః॥ ముగ్ధప్రా
యాస్సాకుమార్యభరితాః శ్రుతిరంజకా ఇత్యర్థః॥ ప్రకాశితోభివ్యంజితస్సం
మదస్సంభోగోత్సుక్యంయైస్తేతధాక్తాఃప్రకృతిసుభగాః స్వభావరుచిరాః
విస్రంభాద్రావిశ్వాసపరిఘ్నతాః అతపవస్త్యురోదయదాయిలో జితేంద్రి
యాస్యాపిమన్మథోద్రేకాపహః॥ మృగీదృశాం సంబంధినః॥ నైవరాలాపాఃన
మోక్షయైతిమహిహరంతి-యద్వారహసిన్వైరాలాపా ఇత్య
స్వయఃకిమపిహరంతి-యద్వాఅనిర్వాచ్యతయామనోహరాభవంతీత్యర్థః॥
త్రశ్లోకద్వయేపినమధఃసహిష్ణోఃశృంగారస్యపారసమయేప్యాస్వాద్యమా
నల్పాదంతర్బహిఃస్ఫురణేనద్రాక్షాపాకోనుసంధేయః॥ *॥ ద్రాక్షాపా
కస్యకధితోబహిరంత సుగ్రదస ఇతిలక్షణాత్తథాగ్లేష ప్రసాదాదయో

దండ్యా చాహ్యోక్తా దశ ప్రాణాశ్చ ప్రాయేణాత్ర సంతి నిభుజై రున్నే
యాతిసంతేషః ప్రకరణేన్ద్రిక ప్రాయశోనాయకా అనుకూలాదక్షిణా
శ్చానుసంధేయాః ॥ * ॥ ఏకాయత్తోం కూలస్యాత్తుల్యోనేకత్రదక్షిణ ఇతి
లక్షణాత్-హరిణీవృత్తమ్ ॥ ౨౦

ఇతిశృంగంశతకవ్యాఖ్యానే స్త్రీప్రశంసానామప్రథమావింశతి

సంభోగ వణానమ్

శ్లో॥ విశ్రమ్య విశ్రమ్య వనద్రుమాణాంచాయాసుతస్త్విచచారకాచిత్
స్తనోత్తరీయేణకరోర్ధృతేననివారయంతీశశినోమయాఖాన్ ॥

చ॥ విరహకృశాంగిమైనఘనవేణియొక్క రువనంబులోవలంబరువు
లనీడలందునుచితంబుగమాటికివిశ్రమించిబంబు ధురగతిసంచ
రించెజనుదోయినిబై యెడకొంగుఁగేలఁగా వెరవుగబూని
యొగ్గలవువెన్నెలకాకదొలంగఁజేయుచున్ ॥ ౨౧

వ్యా॥ అధసంభోగవిప్రలంభభేదవిభిన్నయోః శృంగారయోషణ
ధ్యేసంభోగశృంగారంప్రపంచము త్రరత్రవణయివ్యన్నాదౌ-విప్రలం
భశృంగారమేకేనాహ॥ విశ్రమ్యేతి॥ కాచిత్తస్త్వికృశాంగీవన ద్రుమాణాం
ఛాయాసుచంద్రాతవరహితాధః ప్రదేశేషువిశ్రమ్యవిశ్రమ్య పునఃపునఃశ్ర
మమవనీయ-వీప్సాయాంద్విర్భావః॥ ని॥ ఛాయాత్వనాతపేకాంతావివి
శ్వః విచచారసంచచార కేళీవనసంచారస్యవిరహీజనవినోదోపాయత్వాది
తిభావః కదంభూతాసతీకరోర్ధృతేనహస్తోష్ఠి మైనస్తనోత్తరీయేణ కుచ
కుంభాచ్ఛాదనవటాంచ లేనశశినశ్చంద్రస్యమయాఖాన్ కిరణాన్ - ఆత
పానితియావత్ నివారయంతీనిరాకుర్వంతిగ్రిహ్నేష్ట్యణోవ్యజనే సేవేతిభా
వఃచంద్రకిరణానాంవిరహీణీజన సంతాపకరత్వాత్తన్నవారణాక్షిః ఏతే
నదశావస్తావత్సేషస్థీమన్త ధావస్తాతయాచచతుర్దీజాగరావస్తాతధా ఉ
త్తరీయేణశశిమయాఖానామనివారణీయత్వ వివేకాభావాచ్చి త్రవిధ్రమ
ప్రతీతేఃకామశాస్త్రోక్తద్వాదశావస్తావత్సేదశమీ ఉన్నాదవస్తాసూచ్యతే
తస్మిత్వనేనకార్యావస్తాచకధి తాతదక్షం॥*॥ దృక్సంస్సంగరసంకల్ప
జాగరఃకృతారతిః॥ ప్రోత్యాగోస్తాదమూర్ఖాంతా ఇత్యసంగ దశాద

౧౧౦ భర్తృహరినుభాషితేశ్వంగారశతకేసంభాగవర్ణనమ్

శేతికామశాస్త్రీకృతుః॥ * ॥ చక్షుఃప్రీతిగ్న సస్యంగస్యంకల్పరప్రలాపితా
జాగరఃకార్యభ్రమరతిగ్జ్ఞాత్యాగోధసజ్వరః- ఉన్నాదోమూర్ఛనంచై వమర
ణంచరమంవిదురితి॥ ఇయంచవిరహోత్కంఠితా॥ * ॥ చిరయత్యధికంకాం
తేవిరహోత్కంఠితోన్మనాభితిలక్షణా ఉపజాతివృత్తం॥ ౨౧

శ్లో ॥ అదశకనేదశకనమాత్రకామా దృష్ట్వాపరిష్వంగసు
ఖై కలోవా | ఆలింగతాయాంపునరాయతాత్మ్యమా
శాస్త్ర హేవిగ్రహయోరభేదమ్॥ ... ౨౨

ఉ ॥ బాలికకన్ముఁగన్గొననివట్టునదర్శనమాత్రమచ్చినం | జాలున
టంచుఁగోరెమదిచక్కగఁగన్ములఁజూడనట్టిప్రో | యాలు
కవుఁగలింపవలెనంచుఁదమిఁమరిమీదగౌఁగిటఁ | మేలుఁగజే
ర్చుకొన్ననిరుమేనులునొక్కటిసేయఁగోరితిఁ॥ ౨౩

వ్యా॥ అ॥ అధసంభాగశ్వంగారస్యచబాహ్యభ్యంతరభేదేనద్వివిధః॥
వాత్సాభ్యయనీయేనావ్యసృద్వివిధస్యాపిప్రకారాంతరేణద్వివిధత్వముక్తం॥
*॥బాహ్యమాభ్యంతరంచేతిసురతంద్వివిధంస్తృతం- తత్రాద్యంచుంబనా
న్లేషనఖదంతతతాదికం॥ ద్వితీయంసురతంసాత్మాన్నానాకరణకల్పితమితే
తత్రప్రదమాలింగనరూపంసోపసాగరమాహద్వాభ్యాం॥ * ॥ అదశకన
ఇతి ॥ అత్రయత్తచ్ఛబ్దా ధ్యాహారేణా న్వయః కార్యః అదర్శనేప్రియత
మవిషయకదశకనాభావేసతిక్వచిత్ప్రసజ్య ప్రతిషేధేపినజ్జేసమాస ఇవ్య
తేయధా - అదశకనమ శ్రవణమ భావణ మనుచ్ఛారణ మిత్యాద్యభియు
క్తో క్షేదశకనమాత్రపివ కామోభిలాషోయస్యాస్యా తథోక్తాతా వన్నా
త్రాభిలాషీణీత్యర్థః - తతోదృష్ట్వాప్రియతమమితిశేషః పరిష్వంగసుఖే
ఆలింగనజనితసుఖే ఏకంముఖ్యంయధాత్మధాలోలాసత్పష్టా॥ ని ॥ లోలశ్చ
లసత్పష్టయోరిత్యమరః యాఆయతాక్షీతి శేషః తస్యామాయతాత్మ్యాంక
ర్ణాంతపిత్రాంత లోచనాయాం ప్రియతమాయాం పునరాలింగితాయాం
సంపరిష్వక్తాయాంసత్యాంవిగ్రహయోశ్శరీరయోః॥ ని॥ శరీరంపక్ష్యవిగ్ర
హాభిత్వమరః అభేదమైక్యమాశాస్త్ర హే-తాదృగ్గధాలింగనసుఖ మనుభవి
తుమభిలాషా మహాభిత్వర్థఃతద్యధా- ప్రియయా స్త్రీయాసంపరిష్వక్తోస

బాహ్యంకించనవేదనాంతరమేవ వాయంపురుషభిత్వాదిత్రుతేః - ప్రియత
మగాఢాలింగపరివ్వంగేవిగళితవేద్యాంతరత్వేన బ్రహ్మనందన బ్రహ్మచా
రిసుఖవిశేషసంభవాత్తథావిధాలింగనాశం సనంయుక్తమేవేతిభావఃతదు
క్తంరతిరహస్యే || * || తత్సౌఖ్యంపరతత్వవేదనమహానందోపమంమూఢ
ధీః కోవావిదంఽసూక్ష్మమస్తథ కక్షౌవై చిత్త్యమూఢోజనభితి అన్యత్రా
ప్యక్తం - ప్రాధాలింగనచుంబనామితసుఖంప్రచ్ఛన్నవేద్యాంరమితి - వృ
త్తంపూర్వవత్ || ౨౨

శ్లో || మాలతీశిరసిజృంభణంముఖేచందనంవపుషికుంకమావిలమ్ | వ

త్తుసిప్రియతమామిదాలసాస్వగఃఏషపరిశిష్టఆగమః ౨౩

చ || తలవయిమాలతీకుసుమదామమునెమ్మెయింగుంకుమంబుతో |

గలసిన కమ్మదావి విరిగందపుంబూత వెడందరొమ్ము నం | దలి

కులనీల కుంతలమదాల సనీలసరో రుహాక్షీయం | గలుగుటనిం

ద్రభోగమనఁగాఁదగఁదేమఱివేఱెయ్యున్నదే || ౨౩

వ్యా || అ || ఏవంపరమానందానుసంధాయకత్వేనపరివ్వంగస్యావవర్గ
రూపత్వముక్త్యాసంప్రతీప్యగఽరూపత్వమాహ || మాలతీతి || శిరసిమాలతీ
జాతికుసుమమాలికేత్యధః || ని || సుమనామాలతీజాతిః పుష్పేజాతిప్రభృత
యభివ్యభయత్రావ్యమరః - పుష్పమూలేషు బహుళమితిలుక్ ముఖేజృంభ
ణంమదనమదజనితజృంభశ్చ || ని || జృంభస్తుత్రిషుజృంభణమిత్యమరః య
ద్వాసంభోగాత్సృక్యమూచక రాగవిలాసస్ఫూర్తిశ్చ వపుషికుంకుమావిలం
కాక్షీరజమిశ్రితంఘ్రస్పృణరసమస్పృణితంవా - చందనంపాటీరచంకంచవత్తు
సిమదాలసామదేనమంధరాప్రియతమాగాఢాలింగితమత్తకాశిచేత్యేషో
యంసమదాయఃస్వగఃస్వగఃశబ్దవాచ్యః ఆగమఏతద్వ్యతిరక్తస్వర్గాభి
ధాయకశాస్త్రగ్రంథపరిశిష్టస్సానాభిజ్ఞత్వాదముఖ్యఃస్వగఃపదవాచ్యము
ఖ్యధః బోధశూన్యభివ్యభయః అన్యదైతత్పరత్వేనైవవదేదితిభావఃస్వగః
సమానసౌఖ్యప్రదోయమేవేతివరమాధః రధోద్ధతావృత్తమ్ - రాన్న
రాదిహారధోద్ధతాలగావితిలక్షణా || ౨౩

శ్లో || ప్రాప్తామేతి మనాగనాగ తరసంజాతాభి లావంతతస్స

ప్రిడం తదనుక్షధోద్యమమధప్రధ్వస్తధైర్యంపునః । ప్రేమా
ర్ద్రంస్పృహణీయనిర్భరదహఃక్రీడాప్రగల్భంతతోనిస్సంగాం
గవికషణాధికసుఖంరమ్యంకులస్త్రీరతమ్॥ ౨౪

ఉ॥ అదిమితారతంబుతదనంతరమంచితరాగమంతలజ్జోదయమై
నరమృశిధిలోద్యమమంత నితాంతధైర్యవి । చేదముప్రేమ
పూరమువిశేష వివిక్తవిహారమంతనా । హ్లాదకరాంగసంగ
ముకులప్రమదాగతమల్పసౌఖ్యమే॥ ౨౪

వ్యా॥ అ॥ అధాభ్యంతరసంభోగంపఞ్చాయతుముపక్రమతే॥ ప్రాగితి॥
పాక్వాగ్రిరంభేమనాగల్పంమామేతి మాస్తుమాస్తీప్తినిషేధ వచనేన అ
నాగతోనుత్పన్నోరసోనురాగవిశేషాయస్త్రితత మాన్య్యాదితిభావఃత
తోనిషేధానంతరంజాతోంకురితోభిలాషోవాంఛాయస్త్రితత త్తథోక్తంత
దన్వభిలాషా నంతరం అనుర్లక్షణఇతికమప్రవచనీయత్వాద్దిప్తీయానీపీ
విస్రసనాదిషు మందోద్యమన భావోప్రీడాతయా సహసప్రిడం - తేనస
హేతితుల్యయోగఇతిబహుప్రీహిః వోపసజనస్యేతిసహ భావస్యసత్త్వం
అధప్రీడానంతరంక్షధోద్యమం నిరాకరణేశిధిలప్రయత్నం-పునరుద్యమనా
భావానంతరం పునశ్శబ్దోత్రానంతర్యాధికః ప్రధ్వస్తంవిగళితంధైర్యం
ప్రాతిలోమ్యలక్షణంయస్త్రితత త్తథోక్తం అంగీకృతాభిముఖ్యమిత్యధికః॥
తతః ప్రేమార్ద్రం ప్రణయరస పరిపూతంతతః స్పృహణీయా అన్యోన్య
మభిలాషనీయానిష్ఠరా ఉద్వేలాశ్చయారహః క్రీడా ఏకాంతకేయః వి
స్రంభవిహార ఇతియావత్ తాభిః ప్రగల్భ ప్రాథంతతోనిస్సంగేనాప్ర
తిబంధేనఅంగవికషణేనకుచాద్యవయమర్దనేనాధికంసుఖంపరమానందో
యస్త్రిత త్తథోక్తంకులస్త్రీరతంస్వస్త్రీసంభోగః రమ్యంసుందమత్యం
తమనోహరమితియావత్ ఏతచ్చప్రథమసమాగమపరత్వేన ద్రష్టవ్యమన్య
ధోక్తవ్యవహారాసంభవాదితిభావః కులశబ్దవ్యాప్తిసంభోగస్యాదిత ఆ
రభ్యప్రాగల్భ్యఫుటి తత్వేనోక్త విలక్షణత్వాదన్యాదృశోద్రష్టవ్యఃనాయి
కాతుముగ్ధానాయకస్తూత్రమోనుకూలః కామతంత్రేషునివ్రణఃఅన్యధోక్త
క్రమసంభోగాసంభవాగితిమంతస్యం సంభోగలక్షణముక్తంగతిరహస్యే

* || అనుకూలౌనిషే వేతియత్రానోస్యం విలాసిన్సా | దర్శనస్పృశానాదీని
సంభోగ ఉదాహృతఇతి అత్రమామేతివాగారంభ సూచితైరనుభావైః
తాభిలాషమిత్య క్తేనరత్యాఖ్య సాయాభావేనసప్రీడమిత్యనేనోపలక్షితైః
స్సంచారిభావైః అవశిష్టైః శేషజ్యేష్ఠధాయధం మూనైరనుభావాది విశే
షైః కులస్త్రీఇత్య క్తేనాలంబన విభావేనప్రతీయమానోరశసార్యభావః ||
శ్వంగారఃనిస్సంగంగవికషణాధికసుఖమిత్యనేన పరితోషాతిశయం
హ్నీతీతివేదితవ్యం శాదూలవిక్రీడితమ్ ||

శ్లో || ఉరసినివతితానాంస్రస్తధమ్మిల్లకానాంముకుళితనయనానాం
కించిదున్మీలితానామ్ | ఉపరిసురతభేదస్విన్నగండగ్ధలానామ్
ధరమధువధూనాం భాగ్యవంతఃపిబంతి ||

ఉ || అక్కునవ్రాలి కొప్పవిడి యల్లలనాడఁగ గన్నదామర | ల్ప
క్కుఁగమోడ్చిచాక్కిపురుషాయితనుజనితశ్రమంబునం | తె
క్కులభగ్న బిందువులుచిందొగ విందొనరించుబొంట్లమే | ల్ప
క్కుపుమోవితేన చవింజూతురుభాగ్యముఁగల్గనేర్పరున్ ||

వ్యా||అ||అధయదు క్తంనానాకరణకల్పితమితితత్రనానాకరణాన్తై
నుకాదిబంధవిశేషాస్తేషాంమధ్యే ఏకంబంధవిశేషం వివత్సస్తదనుకూ
ముపరిసురతమాహ||ఉరసీతి|| ఉరసినివతితానాం పురుషాయితబంధవశా
ద్వత్సస్థలమధిగ్గితానాంఅతపవప్రస్తధమ్మిల్లకానాంరతిరభనవిశ్లేధకచప్ర
యానాం||ని||ధమ్మిస్సంయతాఃకచాభిశ్యమరః ముకుళితనయనానాంసుః
పారవశ్యాల్లజ్జనుభావానుకరణాద్వా - నిమిలితలోచనానాం తథాపి
చిదున్మీలితానామీషన్ముకుళితలోచనానాం అన్యథా అనౌచిత్యాదితిభావః
అతవీవ ఉపరిసురతేయఃభేదః శ్రమస్తేనస్విన్నాని - స్వేదాద్రాణిగఁగ
స్థలానియాసాంతాసాం || * || శ్రమఃభేదోహిరత్యాదేః జాతస్వేదాది
భూమికృదితిలక్షణాత్ వధూనాంప్రియతమానాం సంబంధిఅధరమధువిధ
రామృతం భాగ్యవంతోభాగ్యశాలినఃపిబంతి-పుంసఃస్త్రీముఖ్యస్యనిజసుఖ
సాముఖ్యాదక్షేనేనాధరం సంబంధిత్యధికః ఏతచ్చపుణ్యకృతామేవగంభ
వతనత్వస్యేషామిత ఏవభాగ్యవంత ఇత్యుక్తం తథాచాహ్యసురతవిశేష

౧౧౪ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారశతకేసంభోగవర్ణనమ్.

రూపమపిచుంబనమారభ్యాభ్యంతరాంతయాకధితమిత్యవగంతవ్యం. తు
రుషాయితకలక్షణము క్తంరతిరహస్యే॥ *॥ స్వేచ్ఛయాత్రమిణివల్లభేతథా
యోషిదాచరతిపురుషాయితమితినాయికాస్తుప్రగ్భలాః॥ *॥ స్మరమందీక్య
తప్రీడాప్రాధానంపూర్ణాయావనేతిలక్షణాత్ నాయికాఃకామతంత్రకు
శలాః అనుకూలాశ్చస్వభావోక్తిరలంకారః॥ *॥ స్వభావోక్తిరసౌచారు
యధావద్వస్తుబలఃనమితిలక్షణాత్॥ మాలినీవృత్తమ్॥ .. ౨౫

శ్లో॥ ఆమిలితనయనానాయస్సురతరసోనుసంవిదంభాత్ మిధునై

ర్మిధోవధారితమవితధమిదమేవకామనిర్వహణమ్॥ ౨౬

తే॥ కన్నులరమోఽప్రివిహరించుచున్నవారి సురతభాగంబుతెలి

వితోఁబరఁగెనేని రమ్యమగునిదికామనిర్వహణమగుచు నా

యికానాయకులకునిజాయముగాదే॥ .. ౨౭

వ్యా॥ అ॥ అధజానపూర్వకపీవ సురతానుభవస్సార్థకః సత్వస్య ఇత్యా
హ॥ ఆమిలితేతి॥ ఆమిలితనయనానాంసుఖపారవశ్యాద్దరమకుశిత నయనా
నాయానాం యస్సురతరసస్సురతాస్వాదః సంవిదమనుజ్ఞానమనునృత్య
భాతి అయమేతాదృశఇతిజ్ఞానగోచరతయావ్రతిభాతీత్యర్థః ఇదమేవజ్ఞా
నపూర్వకసుర తానుభవ వ్రతిభానమేవఅవితధమవ్యర్థంసాధకమిత్య
ర్థఃకామస్య మత్సరస్యకామ పురుషార్థస్యవా నిర్వహణంవ్రతిష్ఠావన
ముజ్జీవనమితియావత్ సత్వస్యదాభాసత్వాదితిభావః మిధునైరసజ్ఞైస్త్రీ
పురుషైః॥ ని॥ స్త్రీపుంసౌమిధునంద్వంద్వమిత్యమరః మిథోన్యోన్యమవ
ధారితం నిశ్చితంఅనుభవిమామేవాధానిశ్చయ సంభవాదితిభావఃజ్ఞానపూ
ర్వకసురతానుభవవ్యవహకామపురుషార్థ ఇతిఫలితార్థః అత ఇత్థంధూ
తత్సురత మేవకతకవ్యం సత్వస్యాదృశం తస్యక్షేకమాత్ర ఫలకత్వాదితి
తాత్పర్యం ఆర్యావృత్తభేదః॥ .. ౨౮

శ్లో॥ ఇదమనుచితమక్రమశ్చపుంసాంయది హజరాన్వపిమన్తధవికా

రాః తదపిచనక్యతంనితంబినీనాన్తనవతనావధిజీవితంరతంవా॥

చ॥ ఇదియుచితంబుగానివనియిమ్మహిలోమగవారికెంతయుకా మ

దనసుఖావిలాసములు మానకయున్నిజరాభరంబునం॥ గౌడ

భక్తహరిసుభాషితేశ్వంగారశతకేనంభోగవర్ణనమ్. ౧౧౫

మమిటారిముద్దుచనుగుబ్బలుజాతినవెన్నబోంట్లకున్నదనసు
ఖంబుజీవితముమాన్వేడుతామరచూలిజాణయే॥ ౨౭

వ్యా॥ అ॥ అధసురతావధింకధయన్నిగమయతి॥ ఇదమితి॥ ఇహాస్తికలో
కేవలంసామిదనుచితమన్యాయం అక్రమోనిమకార్యాదాచకిమిదమిత్యాశం
కాయానూహ-జరానువాధకావస్థాస్వపీత్యధికః మన్వధవికారాః సుర
తవ్యానంగాః కృతా ఇతియత్ ఇదమితిసంబంధః కింతుయావనావధికసు
రతమేవన్యాయం మర్యాదాగోచరంచేత్యర్థః తదుపరి వతకన సురతస్యా
భాసత్వాదితిభావః తథానితంబినీనాం (స్త్రీ)ణాంచతదనుచితం కింతదిత్య
తతహ-స్తనవతనమవధిమకార్యాదాయస్యతత్తదోక్తంజీవితం జీవనంవా
రతంసురతంవాన కృతమితియత్ బ్రహ్మణేతిశేషః - తదితిసంబంధః స్త్రీ
ణాంతావత్ స్తనవతనావధికమేవజీవనంకతకవ్యంసురతమపితదవధికమే
వాన్యధావంచవంచా శదవధివరతోవృద్ధతామేతి నారీతికామశాస్త్రోక్తై
ర్వృద్ధానాంసంభోగానర్హత్వాత్ ॥ * ॥ త్యజేదంత్యకులోద్భూతాంవృద్ధ
(స్త్రీ)ంకన్యకాంత్యజేదితినిషేధస్సరణాత్ ॥*॥ అలింగనంలంబవయోధరా
ణాం(స్త్రీ)ణాంచదుఃఖంత్రయమేవభూమావితిలంబస్తననితంబినీనంభోగ
స్యదుఃఖరూపత్వాచ్చేతిభావః యథాహమాఖః॥*॥ అయమతిజరతాఃప్రకా
మగుర్వీరలఘువిలంబివయోధరోవరుద్ధాః॥ నతతమసుమతామగమ్యరూపాః
పరిణతదిక్కురికాస్తటీర్చిభతీతి-అత్ర(స్త్రీ)ణాంపుషాణాంచయావనకృ
తసురతమేవరమణీయమితితాత్పర్యం-పుష్పితాగ్రావృత్తం-అయజినయుగ
రేఫతోయకారోయుజిచన జౌజరగాశ్చపుష్పితాగ్రేతిలక్షణాత్ ॥ ౨౮

శ్లో॥ రాజంస్త్రుష్టాంబురాశేర్మహిజగతిగతఃకశ్చిదేవావసానం
కోవార్ధోధైవప్రభూతైఃస్వవపుషిగళితేయావసేసానురా
గే॥ గచ్ఛామన్నద్వతావద్వికసితకుముదేందీవరాలోకినీనామా
క్రమ్యాక్రమ్యరూపంఝడితినజరయాలువ్యతేప్రేయసీనాం॥

శా॥ అశాసాగరమధ్యమేరికినశక్యంచానచేరంగభో॥ గాశాయ
క్రముజవ్వనంబుగళితంబైనంధనంబేలధా॥ ప్రిశాంబుటికిం

౧౧౬ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వం గారశతకేశంభాగవర్ణనమ్

బోదుమేప్రియవధూ హ్యద్యోల్లసద్రూపరే । ఖాశోభాతిశ
యంబుదుర్భరజరాక్రాంతంబుగాకుండఁగ్గ్ ॥ ౨౦

వ్యా॥ అ॥ యదు క్తంసురతానుగుణ్యేనయావనస్యాత్వంతావశ్యకత్వం
త్రిభిర్వణయతి - తత్రాదాచిర ప్రవాసనిర్విణ్ణానాం రాజసేవాతత్పరా
ణాయూనాంవచనమేతత్ ॥ రాజన్నితి॥ హేరాజఁ జగత్యస్మిన్ లోకే కశ్చి
దేవకశ్చిదపిపుమాన్ ॥ ధనలిప్సా న ఏవాంబురాశిస్సముద్ర స్తస్యా వనానం
పారంసగతోహి-నప్రాప్తఃఖలుకింతుమగ్న ఏవేత్యధఃతృష్ణాయా అపరి
చ్ఛిన్న త్వాదంబురాశిత్వరూపణం అరయావతాగ్మీ తాధకలాభేపిన
తైఃప్రయోజనసిద్ధిరిత్యాహుఃప్రభూతైఃప్రచురైః॥ ని॥ ప్రభూతంప్రచురం
ప్రాజ్యమిత్యమరః అదైర్ధనైఃకోవార్ధః - కింప్రయోజనంసకోపీత్యధః
అకించిత్రురత్వాదితిభావః॥ ని ॥ అశ్లోభిథేయరైవస్తుప్రయోజననివృత్తిష్యి
త్యమరఃకస్మిన్కథంభూతేనతి- స్వవపుషినిజశరీరే అధికరణే సానురాగే
సంభోగేచ్ఛాజనకే అనురాగసహితేవాయావనేగళితేనతిశోర్ధ ఇతిసంబం
ధః ధనలాభాదపి యావనమేవాస్మాకంబలీయ ఇత్యధః అతస్తావ త్త
త్పుర్వమేవనస్తస్వగృహంప్రతిగచ్ఛ మోయాస్యామఃయావద్యదా వికసి
తాన్యత్ఫుల్లానికుముదానికై రవాణి ఇందీవరాణిసిలోత్పలానివతత్సదృశా
న్యాలోకాని-నేత్రాణ్యాసాంసంతీతితథోక్తానాంసితాసితాబ్జ దళమనోహ
రనయనామిత్యధః॥ ని ॥ సితేకుముదకై రవే ఇందీవరంచనీలేస్తి స్నిత్య
ధయత్రాప్యమరఃప్రేయసీసాంప్రియతమానాం సంబంధిరూపం యావన
వయు క్తసాందర్యంజరయక్రమ్యా క్రమ్యాభీష్టు మాక్రవ్య యుడిత్యంజజ
॥ ని ॥ ద్రాగ్యుడిత్యంజసాహ్నియ ఇత్యమరః నవిలుప్యతేనహ్రియతే
వదితిసంబంధః అన్యధాశశకాపాయేబిలఖననవద్రమనై శ్చల్యాద్వృ
స్త్రిగమననిషేధాచ్యేతిభావః॥ ని ॥ యావత్తావచ్ఛసాకల్యేవధామానే
౨ గారణ ఇత్యమరఃస్రగ్ధరావృత్తం॥ ౨౦

శ్లో॥ రాగస్యాగారమేకంసరకశతమహః దుఃఖసంప్రాప్తిహేతు
ర్హోహస్యోత్పత్తిబీజంజలదరవటలంజ్ఞానతారాధివస్యకం

దర్శనైకమిత్రం ప్రకటితవివిధస్వప్నదోషప్రబంధం లోకేన్ద్రి
న్నహ్యనధావ్రజకులభవనం యావనాదన్యదస్తి॥ ౨౯

చ॥ రతివతిచేతివాలిఘనరాగనివాసమునీతివై రిదు॥ గౌతమశతదుః
ఖమోహజునికారణమజ్జ్వలబోధతారకా । పతినిబిడాభ్య
బృందముశుభప్రతిబంధముదోషసంఘసం । గౌతమగుసేగజ
వ్వనముకన్నజగంబునవేతేయున్నదే॥ ... ౨౯

వ్యా॥ ౧॥ అథాన్యనర్థమూలత్వమాహ॥ రాగస్యేతి॥ రాగస్యమాత్మ
ర్యనైకమగారంముఖ్యాచుతనం ౧౧ రాగైకస్థానమితివాతధానరకశతే
షునిరయవరంపరాసుయాని మహాదుఃఖానితీవ్రయాతనా సైషాం ప్రాప్తి
హేతుః ప్రాప్తిసాధనం అగమ్యాగమనాదిదుష్కమప్రవతకత్వాదితి
భావః మోహస్యస్త్వగ్రితరాశక్తిరూపస్వజన్మోత్పత్తిబీజంజన్మకారణం॥
ని॥ హేతుర్నాకారణంబీజమిత్యమరః జ్ఞానాతారాధిపస్య ప్రబోధచంద్ర
స్వజలధరపటలమధ్రబృందంజ్ఞానవ్రకాశప్రతిబంధకమిత్యర్థః కందర్పస్య
కామదేవస్య ఏకంమిత్రం-ముఖ్యబంధుస్తదుద్రేకమిత్యర్థః ప్రకటితఃప్ర
వృద్ధిఃవివిధానానావిధః స్వప్నఃప్రకాశశ్చదోషప్రబంధఃపాతక సంబంధో
యస్యతత్తథోక్తంయద్యోవనమితిశేషః అతోస్త్రికలోకేతస్మాద్యోవనా
దన్యదితరత్ అనిధానాముక్తవిధానాంప్రజన్యసమూహస్యకులభవనము
త్పత్తినికేతనంనాస్తిహి ఇదమేవాత్యంతానధామూలమిత్యర్థః॥ తదుక్తం
శ్లో॥ యావనంరూపసంపత్తిఃప్రభుత్వమవిచేకతా-ఏకైకమప్యనిధానయ
కిమయత్రచతుష్టయం పృత్రపూర్వవత్॥ ౨౯

శ్లో॥ శృంగారద్రుమనీరదేప్రస్థమరక్తీజారసస్రోతసిప్రద్యు
మ్నప్రియబాంధవేచతురవాఙ్ముక్తాఫలోదన్వతి॥ తన్వీనే
త్రచకోరపార్వణిధాసాభాగ్యలక్ష్మీనిధాధన్యఃకోపిన
విక్రియాంకలయతేప్రాప్తేనవేయావ్వనే॥ ౩౦

ఉ॥ మారునికూర్చిచుట్టమునమంచితకేళిరసార్ద్రదంబశృంగార
మహీజనీరదముకంజముఖీజనదృక్పకోరరా । కారజనీశమం

౧౧౫ భర్తృహరిసుఖాపితేశ్వంగారశతకేసంభాగవర్ణనమ్

జలముకాంతవచోమణి వాధియోవనం । బారయజెందు

చోవికృతిసందనివాఁడెక్కతాధుఁడెమ్మహి॥ ౩౦

వ్యా॥ అ॥ ఇత్తంభూతేయావనేకశ్చిదేవనిర్విక్రియత్యాహ॥ శృంగారేతి॥ శృంగారస్సంభోగవిప్రలంభరూపశృంగారరస ఏవద్రుమోవృక్షస్త్రస్యనీరదే అంబువాహే అంకురితత్వకందళితత్వపల్లవితత్వ పుష్పితత్వ రూపావస్థాభిఃపరిపూషాపహితత్యధః॥ ప్రస్థమరోవ్యాపనశీలోయః॥ క్రిడారసః-మన్తధకేళిరసః తస్య ప్రోతసి ప్రవాహే అవిచ్ఛేదేనప్రవతక ఇత్యధః॥ అథవా ప్రస్థమర క్రిడానారసప్రోతసి- రసప్రవాహే యథేచ్ఛావిహారాన్విత ఇత్యర్థః॥ ప్రస్థమరేత్యత్ర-స్థుస్యదః కర్తృచ ప్రద్యుమ్నస్య కందర్పస్యప్రియచాంధవేతబంధ- స్వాథేఽన్వృత్యయః॥ ౧॥ ప్రద్యుమ్నో మౌమీనకేతనః కందర్పదర్పకోనంగ ఇత్యమరఃచతురవాచో నిపుణవాక్యాన్యేవమక్తా ఫలానిమా క్తికమణయః తేషాముదన్వతినముద్రే సరససల్లాపోత్పత్తినికేతనభూతఇత్యధః॥ ఉదన్వానుదధాచేతినిపాత నాత్సాధుః సముద్రస్యముక్తాకరత్వము క్తరత్నశాస్త్రే॥ *॥ కరీక్షుజీమూతవరాహశంఖమత్స్యదిశు క్త్యణవవేణజానిముక్తాఫలానిప్రథితానిలోకతేషాస్తుశుక్త్యుచ్ఛవమేవభూరితతస్సీనాంవిలాసినినాం నేత్రాజ్యేవచకోరాశ్చంద్రికాపాయవక్షివికేషాః తేషాంపార్వణవిధౌ పూణవంద్రేతద్వదుల్లాసకఇత్యధః॥ ఐర్వణిభవః పార్వణతివిగ్రహః॥ ౨॥ విధుర్విష్టేచంద్రమసీత్యమరఃసౌభాగ్యలక్ష్మ్యేస్సౌందర్య సంపదోనిధానిధానే కదాచిదపి స్వావస్థానందదశాయాంసౌందర్యలక్ష్మీర్నక్షీయతఇత్యధః॥ నవయావనే నూతనవయస్సిప్రాప్తేనతికోవిధస్యః- కశ్చిదేవసుకృతీవి క్రియాం మన్తధవికారంసకలయతి-నప్రాప్నోతి ఈదృశస్తువిరళతిభావఃశ్లోకద్వయేపి నిరవయవరూపకాలంకారః-శాదూకలవిక్రీడితం॥ . . . ౩౦

శ్లో॥ సంసారేస్త్రిన్నసారేకుస్యవతిభవనద్వారసేవాకళంకవ్యాసంగవ్యస్తధైర్యం కథమమలధియోమానసం సంవిదధ్యుః । యద్యేతాఃప్రోద్యదిందుద్యుతించయభృతోనస్యరఁభోజనేత్రాః ప్రేంఖతాచీకలాపాస్తనభరవిసమన్తధ్యభాజస్తరుణ్యః॥ ౩౧

చ॥ జలజవిలోచనంబులునునన్నవృంజందురుకావించీరలుం । గులు
కుమెఱుంగుజన్నులునుగొంచెపుణిగానులురత్నకింకిణీ । కలర
తనాగుణంబులును గల్గినకాంతలు గల్గరేనిగా । సిలిమతిమంతు
లేటికివసింతురురాజగృహంబులన్॥ ... ౩౧

వ్యా॥ అ॥ యదుక్తం యావనస్యానధః మూలత్వంతతే కామినీవరిత్యా
గేత్యంతదూరాపాస్తమిత్యాశంక్య తాసామవరిత్యాజ్యతాం త్రిభిర్దణే
యతి॥ సంసారశ్చిత్తైః అమలధియోనిషణ్ణమతయోమహంతః మానసం నిజం మ
నః అసారేనిస్సారే అస్తి కపరివతమానేనంసారే- కళత్రాదిపోషణవ్యా
సంగరూపే కుస్థపతిభవనద్వారస్య కుస్థితరాజమందిరస్య ప్రతిహారస్య
సేవా అనువతనమేవకళంకోపవాదస్తత్రయోవ్యాసంగోత్యానక్తిస్తేన
వ్యస్తంధైర్యంధీరత్వంయస్యతత్తథోక్తం ఈదృక్ప్రకమానక్తిమలినమి
త్యధః కథంసంవిదధ్యుఃకుర్యుః నకథంచిదపీత్యధః కింసన్యాచ్యేదిత్యత
అస్తాప్రోద్ధన్నుదిత్వరోయ ఇందుస్తస్య ద్యుతితి వద్య తిర్యేహంతానిచం
ద్రధవళానిమాంజిష్టానివా ఉద్య ద్విశేషణ సామధ్యాత్ తానినివయా
న్యంకుకానిబిభ్రతీతితథోక్తాః అంభోజే ఇవనేత్రేయాసాంతాః పద్మఫలా
శవిళాలలోచనా ఇత్యధః ప్రేంఖతాకంచ్యః క్వణద్రశనా ఏవకలాపా
భూషణానియాసాంతాః యద్వాకాంచ్యోభూషణానియాసాంతాః॥ ని॥
కలాపోభూషణేబద్ధ ఇత్యమరస్తనభరేణకుచకుంభగౌరవేణ-వినమంతిఅ
వనతానిమధ్యాన్నవలగ్ననిభజంతీతితథోక్తాః పీవరకుచాః కృశోదర్యశ్చే
త్యధః ష్టతేనసాందర్యాతిశయఉక్తః ఏతాః ప్రసిద్ధాస్తరుణ్యో యువత
యః నస్యూర్యదినభవేయూర్యదిత్వర్తి కథంసంవిదధ్యురితినంబంధః అతఃవిశిష్ట
తరుణీనాంవిద్య మానత్యా దేవసుధియోప్యేవంభూతాభవంతీత్యధః త
స్మాత్తరుణ్యోదుష్పరిహారాతిభావః-తదుక్తం॥ అసాధా విహసంసారే
దుర్వారే మకరధ్వజే - కులేచకామినీమూలేకావాస్యాత్ పరికల్పనేతి అ
త్రోత్తరవాక్యార్థస్యపూర్వ వాక్యార్థ సమర్థకహేతుత్వాత్కావ్య
లింగభేదః - స్రగ్ధరావృత్తం॥ ౩౧

శ్లో॥ సిద్ధాధ్యాసితకందరేహరవృషస్కంధానరుగ్గ్రమేగంగా

౧౨౦ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారకతకేసంభాగవర్ణనమ్.

ధాతశిలాతలేహిమవతస్సనేస్థితేశ్రేయసి | కఃకుర్వీతశిరఃప్ర

ణామమలినంక్షానం మనస్వీజనోయద్విత్రస్తకురంగశాబనయ

నానన్యుస్త రాస్త్రం(స్త్రీ)యః || ౩౨

శా|| గంగాధాతశిలాతలంబుహరగోస్కంధప్రదేశాహతో | త్త్రం

గత్తైజముసిద్ధసేవిత గుహస్తోమంబుశీతాచలో | త్సంగంబు

డంగనెవ్వఁడోవునవ పాదంబుల్ల లందాల్పసా ! రంగీశాబవి

లోచనల్ల ననిజా స్త్రంబుల్లుతులేనిచేత్ || ౩౩

వ్యా || సిద్ధేతి | సిద్ధైర్భ్యిగిభిరధ్యాసితాఅధిష్టితాకందరాగుహాయస్త్రిక్

తత్తద్ధోక్తే వీతేనతవస్సిద్ధిహేతుత్వంసూచ్యతే హరస్యనిత్యసన్నిహితస్య

యోవృషోవాహనభూతోమహేమాతుః తస్యస్కంధేన అంసపీరేన కకుదేతి

యావత్ - అవరుణ్ణభగ్నాద్రుమాయస్త్రిక్ తత్తద్ధోక్తం - రుజోభంగేక

మణిక్తః - ఓదితశ్చేతిస్థానత్వేణత్వం వీతేనాఖిలశ్రేయః ప్రదశివనా

న్నిధ్యము క్తంగంగాధాతాని గంగాప్రత్యౌళితాని శిలాతలానియస్త్రిక్ త

త్తద్ధోక్తేవీతేనాత్మంత పవిత్రత్వము క్తంఅతఏష శ్రేయసి శ్రేష్ఠశ్రేయ

స్కరేవాహిమవతోగిరే స్సంబంధినిస్థానే ప్రదేశేస్థితేనతి కొవామనస్వీ

సుమేధాః ధీరోజసః ప్రశంసాయామినిఃశిరోనిజోత్తమాంగం - | పణామే

న-కున్యవతిపాదవందనేన-మలినంకళంకితం అతఏషష్టాన ముత్క-మహీ

నంకుర్వీత మలినంమానమితిపారే మానంగిజాభి మానంకమ - శిరఃప్ర

ణామేననిజోత్తమాంగ వినమనేన మలినంప్రతిష్ఠాహీనంకుర్వీతనకోపిత్య

ధః || కుతఃయద్యస్మాత్కూరణాత్ - విత్రస్తకురంగశాబనయనాః - వద్మి

నీజాతిత్వాచ్చకితబాలహరిణేక్షణాః అతఏషస్త్ర రాస్త్రం - మహావీరస్యజ

గద్విజయసాధనభూతబాణిత్యధః లింగవచనవ్యత్యయోనిత్యనవుంసక

త్వేనజాత్యభి ప్రాయేణవా- వేదాః ప్రమాణం తంతవః పటస్య సమవా

యికారణమిత్యాదివద్ద్రష్టవ్య ఇత్యుక్తంప్రాక్(స్త్రీ)యః నన్యుశ్చేత్ - అ

తఃఅమోఘమదనశస్త్రభూత(స్త్రీ)ణామవరిత్యాజ్య తయావిద్యమానత్వా

దేవమనస్వినాగుపీద్యద్గురవస్థావ త్తిరితిభావః-వృత్తము క్తం || ౩౩

శ్లో॥ సంసారతవవర్యంతవదవీనదవీయసీ । అంతరాదుస్త
రానస్యర్యదితేమదిరేక్షణాః॥ ... ౩౩
తే॥ అమితసంసారసిద్ధువర్యంతవదవి। గతిదలంవదవీయనిగా
దునూవే। యధికీలోనఁగడవంగనలవిగాని। ఖంజరీటా
యతాక్షులుగలుగరేని॥ ... ౩౩

వ్యా॥ సంసారేతి॥ హేసంసారతవవర్యంతవదవి అవసానసీమానద
వియసీనదవిష్టాభవతి నదూరతరేతియావత్ కింతునేదీయస్యే వేత్యధః-
దూరశబ్దాదియసుస్యగితశ్చేతిజీవ- స్థూలదూరేత్యాదిసా పూర్వయణాది
పరలోపః కుతస్తేతవ అంతరామధ్యేదుస్తరామహా నద్య ఇవతరితు మశ
క్యాః ఈషద్ధరిత్యాదిసాఖ్యైత్యయః మదిరేక్షణాః (స్త్రీయఃనస్యర్యదిః
ససంభావితాశ్చేత్ నదవీయసీతిసంబంధః సంభావితత్వాదేవద వీయసీ
త్యధఃఽవీతేనసంసారపారాగమన ప్రతిబంధిన్యః (స్త్రీయత్కృత్యంత తత్స
రిత్యాగేతు శ్చేయస్సంభవ ఇతిభావః పూర్వశ్లోకేవ్యత్రాపిచ పూర్వతర
శ్లోకవత్కార్యమున్నేయమ్॥ ... ౩౩

శ్లో॥ దిశవనహరిణేభ్యోవంశకాండచ్చవీనాంకబళముపలకోటిచ్చి
న్నమూలంకుశానామ్। శకయువతికపోలాపాండుతాంబూ
లవల్లీదళమరుణనఖాగైరిపాటితంవావధూభ్యః॥ ౩౪

చ॥ శిలమొనమూలముచ్చిదిమిచెన్నుగవేణుకరీరకాంతిచే । లలి
తములైనదర్శకబళంబులులేళ్లకునిమ్ముకానలోగలితవయోం
గనావిపులగండసుపాండురనాగవల్లికా। దళములకోళ్లఁద్రుం
చివనితాతతికై ననాసంగుమిమ్ములక॥ ౩౪

వ్యా॥ అ॥ ఇత్థం స్త్రీణాంపరిహతుమశక్యత్వేతదానక్తస్యకుతశ్చే
యఃప్రాప్తిరిత్యాశంకాయాం తదత్యంతాత్యాగవై రాగ్యయోరప్యేహి
కాముష్టికఫలసాధనత్వమేవేతిమనసి కృత్వాతదుభయమిదానీం తావన్ని
రూపయితుంప్రతిజానీతేఅధవత్సద్యయనిరూపణమినిఅధస్త్రీణామవరిత్యా
జ్యకథనానంతరంపక్షయోఃవిరక్త్యనురక్తిరూపపక్షయోః ద్వయస్యనిరూ
పణంక్రియతఇతిశేషః॥ తత్ప్రకారమా నిశితసమాప్తేర్వాయతి॥

దిశేతి॥ హేజనేత్యధ్యాహార్యంవనేపుణ్యారణ్యేహరిణేభ్యః కురంగేభ్యః-త
 పః ప్రసక్త్యా నిర్భీకత్వేనతాసాం సమీపవతిత్వా దితిభావః ఉపలకో
 ట్యా-నిశితపాషాణప్రాంతేనభిన్నానిలూనానిమూలాని యస్యతదౌక్తం
 తత్రలవిత్రాది సాధనాంతరా సంభవాన్మూలానా ముపలకోటిచ్చిన్నత్వ
 ముక్తంవంశకాండస్య వంశకరీరస్యభ విరివభ విర్యేషాంతేషాం సరసా
 నామిత్యధః కుశానాంకబళనంగ్రాసంవాది శతపశ్చరణానుసమయ ఇతి
 శేషః అధవావధూభ్యఃప్రియతమాభ్యః అరుణసఖానాంఅగ్రైఃపాటితం
 శకలితంశకయువతీనాంశకాఖ్య దేశేయతరుణీనాంకపోలవదాపాండుఅస
 మంతాద్ధవళంయత్రాంబూలవల్లిదళం నాగవల్లిదళం నాగవల్లివత్రంతద్వా
 దిశ-సంసరణసమయఇతి శేషః ఉక్తోభయమేవవరమసౌఖ్యసిదాన ముభయ
 త్రనాన్యదితిభావః ఏవము త్రరత్రాపి యధాయోగమూహసియం అత్రన
 ఖానామారుణ్యగ్రహణం మహాభాగ్యలక్షణత్వేనసుఖిత్వద్యోతనార్థం తదు
 క్తంసాముద్రిక్తైః॥*॥ పాణిపాదతలేర క్తేనేత్రాంతౌచనఖ స్తధాతాలుజి
 హ్వభరోవ్వంచన వైర క్తస్సుభీభవేదితి॥మాలినీవృత్తమ్॥ ... ౩౪

శ్లో॥అసారాస్స ర్వే తేవిరతివిరసాఃపాపవివయాజుగుప్స్యం
 తాయద్వానను సకలదోషాన్పదమితి । తథాప్యేత
 ద్భూమానహి పరహితాత్పుణ్యమధికం నచాస్తి క్షణం
 సారేకువలయద్యశోరమ్యమవరమ్॥ ౩౫

చ॥ దురితనిదానముల్సకలదోషగృహంబులుసారహీనముల్ ।
 పరిణతిఘోరముల్విషయవద్ధతులెంతయుఁగుత్సితంబులి ।
 ద్ధరనుబరోపకారసుకృతంబును బోలపుపుణ్యముల్తు నో ।
 హారతరవస్తువుల్లుపలయాత్సులకన్ననుగల్గ వెన్నియున్॥

వ్యా॥అసారాదితి॥నను హేజనేతితేప్రసిద్ధాస్స ర్వేపాప హేతుత్వా
 త్పాపాః విషయాశ్చబ్దాదయస్సక్రిక్పందన వనితాదయోవా అసారా అస్తి
 రానిస్సారాదితివా॥ ని ॥ సారోబలేస్థిరాంశేచేత్యభిధానాత్ తథావిరతౌ
 పరిణతినమయేవిరసా అనధికరా ఇతివాయద్వాసకలదోషాన్పదంగ
 ద్వేషమోహా ద్యశేషదోషా ఇతివా ఆన్పదంప్రతిష్ఠాయామితి నిపాతనా

త్సుడాగమః-లింగవచనవ్యత్యయ స్తుభూర్వవద్ద్రిష్టవ్యఃజగువ్యసంతాంపరి
త్యజ్యంతాం- పరిత్యాగేపరమసుఖలాభాదిభావః తథాచవత్సృతిస్వయం
త్యక్తాహ్యేతేశమసుఖమనంతంవిదధతీతి-గుపేర్ని త్యమితిసన్నంతాత్కర్త
ణియకివిధామోటితభౌతధా భ్యుక్తవ్రకారేణ విషయాణాం జగువ్యత్వే
ప్యేతద్భూమాఅస్యాంభుః పరహితాత్పరోపకారకరణాదధికమితిక్రంభు
జ్యంసహీనా స్తిఖలుః॥శ్లో॥కారేనవ్రవత్సృమియదు క్తంగంధకోటిభిః। వ
రోపకారః పుణ్యాయపాపాయపరపీడనమితివచనానాదిదమేవాత్యంతపు
ణ్యమిత్యర్థః అధాస్తీక్రంససారేచకువలయదృశఉత్పలాత్సృః- అన్యా
తరతఃఇత్యాదిగావంచమీ అవరమన్యద్రవ్యంవస్తునా స్తిఇయమేవాత్యం
తమనోహరేత్యధః అతఃతోషదృష్ట్యావిషయాపరిత్యజ్యశమసుఖానుభ
వతాత్పర్యేవాస్థాతవ్యమన్యధా పరహితాచరణ పరత్వేనసాంసారికత
యావావతికతవ్యంనతువ్రకారాంతరేణేతిభావః-శిఖరిణీవృత్తం॥ ౩౫

శ్లో॥మాత్సర్యముత్సర్యవిచార్యకార్యమార్యాస్సమర్యాదమిదంపదం

తు । సేవ్యానితంబాఃకిముభూధరాణాముతస్తరస్తేరవిలాసిసీనామ్

ఉ॥ఆరయమత్సరంబు విడనాడినమంచితకార్యనిశ్చయో । దారవి

చారులై సరసతస్వచియింతురుగాకసజ్జనుల్ । ధారణేసేవ్య

ముల్గిరినితంబములోమఱికాకమన్నధ । స్తేరవిలాసిసీజనవిశే

షనితంబములోతలంపఁగల్గె॥ . . . ౩౬

వ్యా॥ మాత్సర్యమితి ॥ ఆర్యాఃపండితాఃమాత్సర్యమసూయాంపతుపా
తమితియావత్ ఉత్సర్యనిరాకృత్యతస్యయథాదక కథనవ్రతిబంధకత్వా
దితిభావః కార్యంకతుకాయోగ్యం- విధేయమిత్యధః విచార్య ఉఃహఃపో
హాభ్యాంసమ్యిగాలోచ్యతతః మర్యాదయాసన్మార్గానతిక్రమణేన సహితం
యథాభవతితథా ఇదమేతద్వదంతు- కథయంతుకిమిదమిత్యత ఆహ-ధరణ
తితిధరాః- వచాద్యచ్ భువోధరాభూధరా స్తేసాంభూధరాణాం నితం
బాఃకటివ్రదేశాః సేవ్యాఃకిము- ఆశ్రయణీయావా ఉత- అదవాస్తరస్తే
రాఃస్త్రురోష్ణసీతాః మదస్తదోత్కృటా ఇత్యర్థః యగ్వాస్త్రరేణ మస్త్ర

౧౨౪ భర్తృహరిసుఖాపితేశ్యంగారశతకేసంభాగవర్ణనమ్.

ధావేశేనహేతునాస్తేరా సంభాగౌత్సుక్యసూచకమందస్త్రితసుందరవద
నారవిందాఇత్యర్థః-ప్రిజ్ ఈషధసనతిధాతోర్నమికం పీత్యాదీనారప్ర
త్యయః అధవావిషయమాత్రవిశ్రాంతి విరహేణవిశృంఖల వృత్తిత్వమద
మందాదిగుణవిశిష్టకటాక్షువీక్షణానిస్తేరశబ్దవివక్షితాని- తదు క్తంభావప్ర
కాశే*॥అవరిచ్చిన్న విషయమదమందరమీలితం స్ఫురద్రుచ్చ్రవక్షతా
యు క్తంతత్తే సమితికధ్యతతి తానిచస్త రప్రధానానియాసాంతాఃస్తర
స్తేరాణాంవిలాసినినాం విలసనశీలానాం - తరుణీనాం- వాకమల సేత్యా
దినాఘిసున్నిత్యయఃనితంబాః - కటిప్రదేశా ఆశ్రయణీయావా ఇదంవ
దంత్యతనంబంధః యదైవరాగ్యంస్యాత్తర్సిగిరినితంబాస్సేవ్యాః అన్యధా
విలాసినినితంబా ఇతిత్వదీయ ప్రశ్నస్యేదముత్తరం నత్వస్యదస్తీతిభావః॥
నికటకోస్త్రీనితంబోద్రే- వశ్యాస్త్రితంబస్త్రీకట్యా ఇతిచోభయత్రాప్య
మరః . అత్రపూర్వాధేక షకవణఃస్యపునఃపునరావృతైఃవృత్త్యనుప్రపా
సశ్శబ్దాలంకారభేదః॥ * షకద్విప్రభృతీనాంతువ్యంజనానాంయధాభవేత్
పునరుత్తరసానామవృత్త్యనుప్రపాస ఇవ్యతయితలక్షణాత్ అయంచనితం
బాఇత్యత్రద్వయానామపినితంబానాం ప్రకృతత్వేవల ప్రకృతత్వగో
చరేణవికనాశావలంబి ఫలద్వయవదేశకశబ్దాదధః ద్వయప్రతీతేః కేవలా
ధఃప్రవణేనవిజాతీయేనోత్తరవాక్యస్తేనక్లేషేణతిలతండులవత్పరస్పరనైర
పేత్యోత్సంస్పృష్టిః- కంచిచమత్కారాతిశయమావహంతీతికావ్యస్యమహా
సుత్ర-వఃప్రతిపాదిత ఇతిరహస్యం-వృత్తమువజాతిః॥ .. ౩౬

శ్లో॥ సంసారేస్వప్నసారేపరిణతితరశ్చేద్యగతీవండితానాంతత్వ
జ్ఞానామృతాంభః స్థవలలితధియాంయాతుకాలః కధంచిత్ |
నోచేన్దుగ్ధాంగనానాంస్తనఘనజఘనాభాగ సంభాగినినాం
సూలోపస్తస్థలీఘసగితకరతలస్పర్శలీలోద్యమానామ్॥ ౩౭
శా॥ సారంబెక్కడలేకమిధ్యయగుసంసారంబుసన్నాగముల్ పా
రంజూచినరెండుపండితులకుస్పృహన్తుసంధానయో | గా
రూఢత్వమరూపవద్యవతి రవ్యస్తూలమీనద్వజా | గారస్య
స్తకరాత్రవిందధృతయోగ్యస్పశకశీలా ప్రియమ్॥ ౩౮

వ్యా || సంసారఇతి || స్వప్నస్యసార ఇవసారోయస్తిక్ సమధ్యాభూత
 ఇత్యర్థః - సప్తమ్యుపమానఇత్యాదినాబహువ్రీహిః తథాపరిణత్యాంప
 రిణామావస్థాయాంతరభేదసిరే అశాశ్వత ఇత్యర్థః సంసారేనంసృతౌ
 పండితానాంపరిజ్ఞాతృణాం ద్వేగతీఅవస్థేవిద్యేతే ఇతిశేషః కేద్యేఇత్యా
 శంకాయా మాహత త్త్వజ్ఞానమేవ అమృతాంభః అమృతప్రపాయ జలం
 తత్రప్లవ ఇవలలితారుచిరా - యద్వాత త్త్వజ్ఞానామృతాం భసిష్టవః స్థ
 వనం క్రీడేతియావత్ - తత్రలలితాడ్లూస వతీధీర్యేషాంత త్త్వజ్ఞానోల్లసి
 తబుద్ధీనాంసతామిత్యర్థఃకథంచిదతిప్రయత్నేనకాలః యాతుగచ్ఛతు - అతి
 క్రామత్విత్యర్థః||ని||కథమాదితథావ్యంతః యత్నగౌరవాభయో రిత్యమ
 రఃకాలఃకదాచిద్యపిపారః ఇయమేకావస్థానోదేదేవంసస్యాచ్చేత్స్విస్త
 నయోఘనజఘనేవిఫలకటిపురోభాగేచ-అభాగసంభాగినీనాం-నిస్తృత
 సంభాగేచ్ఛవతీనాం-యద్వాస్తనయోఘనజఘనస్యనిచిడతర జఘనస్యచ
 య అభాగోవిస్తారఃతత్రసంభాగినీనాంకుచమదః ననిధువనరూపబాహ్య
 భ్యంతరసంభాగాకాంక్షీణీనామిత్యర్థః ఏతేనసమానురాగిత్యముక్తం-అ
 న్యధాఅభానప్రసంగాత్తదుక్తం||*|| ఏకతైరివానురాగశ్చేత్తిర్యజ్ఞేచ్ఛ
 గతోపివా - యోషితోబహుసక్తిశ్చ రసాభాసస్త్రిధామత ఇతిముగ్ధాంగ
 నానాంసుందరస్త్రిణాం నవయావనానాంవా - ఉదయద్యౌవనాముగ్ధేతిల
 తుణాత్ స్థూలోవస్థసలీళు- వతులొచ్చునమదన-సదనప్రదేశేషుజానవ
 దేత్యాదినా అప్యత్తిమాథేజీవో స్థగితమాచ్ఛాదితంయత్కరతలంతస్య
 స్పర్శస్సంపర్కస్సవలీలాతత్ర ఉద్యమ ఉద్యోగోయేషాంతేషాంసతాం-
 కామినీమోహనోవస్తస్పర్శసుఖమనుభవతాంసతామేవేత్యర్థఃకాలోయా
 తుఇయంచై కావస్థా ఇమేద్యేషవోత్తమేగతీ నత్వే తద్వ్యతిరిక్తంగత్యంత
 రమస్తీత్యర్థః సర్వదాజ్ఞాననిష్ఠయావాకామగోష్ఠ్యావాపండితానాంకా
 లోయావయతవ్యఃనత్వస్యధేతిభావఃస్థూలోవస్థేత్యనేన ఆసాంచిత్రిణీజా
 తత్వంసూచితం-తదుక్తంరతిరహస్యే||*|| మదనసదనమస్యావర్తులొచ్చు
 నమంతర్భుదుమదనజలాభ్యంరోషధిర్నాతిసాంద్రైః-ప్రకృతివవలదృష్టే

౧౨ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారకతకేనంభోగవర్ణనమ్.

ర్చా హ్యసంభాగరక్తారసయతిమధురాల్పంచిత్రిణీచిత్రరక్తేతి - ఏతజ్జాత్య
సుకూలసురతనియతయామోషితత్రైవోక్తః || ప్రజతిరతి సుఖార్థంచిత్ర
ణీమగ్రయామేభజతిదినరజస్వోర్తాస్త్రీనించద్వితీయే || రమయతిచతృతీయేశం
ఖనీమార్ద్రభావాంరమయతిరమణీయాంపద్మీనీంతుర్యయామే ఇతి||మతాం
తరేతుద్వితీయయామైత్యుక్తం || * || ఘనకుచనఖభేదముఃస్థిఘాతైశ్చమధ్యే
రతినియతకరైశ్చ ప్రీతియుక్తైర్వచోభిః - అస్మతతరకధాభిస్తత్రయామేద్వి
తీయేసుగుణసహితదంతశ్చ త్రిణీంసంబధేతేతి - స్రగ్ధరావృత్తం || మధై ౨
ర్యానాంత్రయేణత్రిమునియతియుతాస్రగ్ధరాకీర్తితేయం || ౩౩

శ్లో || ఆవాసఃక్రియతాంగాంగేపాపహరిణివారిణిః స్తనద్వయేత
రుణ్యావామనోహరిణిహరిణీ || ... ౩౪

తే || అఖిలపాతకభయహరియైనగాంగ | వారియందైనయువమ
నోహరియగుచు|హరియగుకల్కి-కుల్కుమితారిచన్నుదోయి
యందైనవాసంబుసేయవలయు || ౩౫

వ్యా || ఆవాసఇతి||పాపానిహరత్యభీష్టమితిపాపహరి || * || గాంగ
వారిమనోహరి మురారిచరణచ్యుతం - త్రిపురారిశరశ్చారిపాపహరి పునా
తుమాం | పాపాపహరిదురితారి తరంగధారిదూరప్రసారిగిరి రాజగుహ
విహరి ఝంకారకారి హరిపాద రజోవిహరి గాంగంపునాతుపరతశ్శుభ
కారివారీత్యాదినాసమస్తపాపక్షయకరత్యధః బహుళిమాభీష్ట్యేణినిః
గాంగేగంగాసంబంధిని - తస్యేదమిత్యన్బ్రూత్యయః వారిణిఆవాసః క్రియ
తాంస్నానపానాదినాబాహ్యభ్యంతరశుద్ధిసంపాదనద్వా రాస్వగ్ధావవర్గ
ప్రాప్త్యధఃతత్రనివాసోవిధీయతామిత్యధః తథాచ శ్రుతిః - సితా
సితేనరితాయత్రసంగతేతత్రాప్లుతాసోదవముత్పతంతి - యేవైతన్వాంవి
సృజంతిధీరాస్తేజనాసోఽమృతత్వంభజంతేఇతిస్త్రుతిశ్చ || * || గంగాతుం
గతరంగిణీభవభయక్లేశావహనర్వదామత్యానామవగాహనాత్స కృదపి
స్వగేఽపి సంస్థాపిసిత్యాది అధవామనోహరిణీ అత్యంతమనోహరేపూర్వ
వణ్ణి నిఃకుతఃహరిణీముక్తాహరవతి అత్రమత్స్వధీయ ఇనిప్రత్యః తరు
ణ్యానవయావనాయాః స్తనద్వయే ఆవాసఃపరిశీలనతాత్పర్యంక్రియతాం

తరుణీ స్తనాశ్రయస్యైవనిరతిశయసుఖావహత్వాదితిభావః అత్రతరుణీగ్రహణం స్తనద్వయస్యవతనాభావేనపాటవాతిశయద్యోతనార్థమన్యధాఽభానప్రసంగాత్ ఏతేనమణిహీరక్మయకంకణయోరివ స్తనద్వయహారయోరప్యన్యోన్యరామణీయకప్రకాశపరిపోషావహత్వేనవిశిష్టస్తనద్వయస్యాశ్రయణయోగ్యత్వంసూచితమిత్యవగంతవ్యం యథాహశ్రీహషణః ॥ * ॥ తరుణీ స్తనవివదీప్యతేమణిహారావళిరామణీయకమితీఅత్రపూర్వోత్తరవాక్యస్థయోరనుప్రపానయామకయోశ్చబ్దాలంకారయోనసృష్టిస్సపష్టా ॥ ౩౮

శ్లో॥ కిమిహబహుభిరుక్తై ర్యుక్తిశూనై ర్విః ప్రలాపైర్ద్వయమిహ పురుషాణాం సర్వదాసేవనీయం । అభినవమదలీలాలసం సుందరీణాం స్తనభరవరిఖిన్నయావనంచావనంచా ॥ ౩౯

చ॥ కనుఁగొనయుక్తియుక్తములుగాననిమాటలువేయునేటికిఁ గొనబుగరెండుమానవులకున్భజనార్హములైనవస్తువుల్వినుతనవినచారుమదవిభ్రమలాలససుందరీజన! స్తనభరఖిన్నమై యమరుయావనమున్వనమున్వసుంధరక ॥ .. ౩౯

వ్యా॥ అ॥ అధర్వాభ్యానిగమయతి॥ కిమితి॥ ఇహాస్తిన్నధేబహుభిరవరిమితై ర్యుక్తిశూనై ర్విస్సారైరుక్తైరుదితైః ప్రలాపైరసర్థకవచనైః కిం ఫలమితి శేషః వాచోవిజ్ఞాపనంవినానకించిత్ఫలమస్తీత్యర్థః ప్రలాపోన్యధకంవచిత్యమరః కింత్విహాస్తికలోకేపురుషాణాంద్వయంసర్వదానిరంతరంసర్వధేతివాపారః సేవనీయంకింశ్చద్వయచుతఆహ - అభినవానూతనాఃయామదలీలామన్తధావేశజనితవిలాసాస్తాసులాలసంలోలుపమత్యాసోక్తమిత్యర్థః స్తనభరేణకుచకలశభారేణ- వరిఖిన్నంవరిత్రాంతం ఉభయత్రాపియావనవతీధమోయావన ఉపచర్యతేసుందరీణాం యావనంచానత్వసుందరీణామితిభావః ఉతవనంపుణ్యారణ్యంవా సేవనీయమితి సంబంధః ఏతయోరేవవరమనుఖనిదానత్వాదితిభావః-మానిసి ॥ ౩౯

శ్లో॥ సత్యంజనావచ్చినవత్పాతాలోకేషుసప్తస్వపితర్కమేతత్, నాన్యస్తనోహరినితంబినీభ్యోదుఃఖైకహేతుర్నచకశ్చిదన్యః॥

౧౨౮ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారశతకేశంభోగవర్ణనమ్.

తే॥ తద్యమువచింతుఁబడు పాతమును గాదు । నిఖిలజగముల

యందిదినిక్కు-వంబు । తొయ్యలులకన్న రమ్యవస్తువులు

లేవు! వారలేకష్టముల కెల్లఁగారణములు॥ ౪౦

వ్యా॥ అ॥ ఇదానీనిష్క్రష్టమథామాహ॥ సత్యమితి॥ కింబహునా హే
జనాః సత్యం వచ్చి యధార్థం బ్రవీమి పక్షపాతాదై వ్యవహ్యాన్న వచ్చి సప్త
సులోకేష్వప్యేతదేవ సత్యమిత్యధఃకిమేతదిత్యత ఆహ-నితం బినీభ్యస్తరుణీ
భ్యః మనోహరి మనోహరం వస్తునా స్తితథా తాభోన్యతరః దుఃఖానామే
కహేతుర్న్యత్యకారణం వనా స్తి॥ *॥ కోభోగోరమణీం వినేత్యాదినాభో
గై కసాధకత్వాత్॥ *॥ బద్ధమూలస్య మూలం హి మహదైవ రతరోః (స్త్రీ)
యః ఇత్యసర్థకమూల త్వాచ్చ నితం బినీనామేవ పరమసుఖదుఃఖై కనిదాన
త్వాదితిభావః అత్ర స ప్రశ్నోక్త్యా పక్షద్వయనిరూపణస్యా యమభిప్రాయః
అఖండనిరతిశయానందావాప్తిలక్షణత్వేనాభ్యర్హితత్వాన్న్యభ్యోమోక్షః పు
రుషార్థాత్ ఇతి సకలమతసిద్ధాంతః ప్రసూతిభాజో విశ్వస్య (స్త్రీ) పుంసాభ్యా
మేవ నిష్పన్నత్వాత్కామస్య పితృ ఋణవిమోచనహేతుధూత తయా సత
తం మహాపురుషపరిగ్రహాత్పురుషార్థాత్వమితి నందికేశ్వరశ్చేతకేతు - పాం
చాలవాత్స్యాయ నాదిపూర్వసిద్ధాంతః ఏవం చ సతి పూర్వాలాభేవరః పర
ఇతిన్యాయాన్ ముఖ్య కల్పాలాభేఽన్య కల్పస్యాపి విహితత్వాన్న్యోక్ష పురు
షార్థసాధనప్రవృత్త్యలభేకామపురుషార్థ సాధనేషువా అవశ్యం
ప్రవృత్తికతకవ్యేత్యనుసంధాయైవ మువస్యస్తమితత్రనితం బిన్యతిరిక్త
రమ్యవస్తువసర్థకహేతోవస్యస్య పిసంబంధేవ్యసంబంధో క్షేరతిశయోక్తిభే
దః ఇంద్ర వజ్రాస్యాదింద్ర వజ్రాయదితౌ జగౌగః ఉపేంద్ర వజ్రాజత
జాస్తతోగౌః॥ ఇతిలక్షణాత్॥ ౪౦

ఇతినీతిశతకవ్యాఖ్యానేసంభోగవణానంనామ ద్వితీయావింశతిః.

శ్లో॥ కాంతేతుత్పలలోచనేతివిపులశ్రోణీభరేత్పున్నమత్ప్రీనోత్తుం
గవయోధరేతిసుముఖాంభోజేతిసుధూరితి । దృష్ట్వామాద్య
తిమోదతేభిరమతే ప్రస్తాతివిద్వానపి ప్రత్యక్షాశుచిభస్త్రి
కాంస్త్రియమహామోహస్యదుచ్ఛేష్టితం॥ .. ౪౧

మ॥ మలభూయిష్టప్రదోలుబాహ్మయగుకొమ్మంజూచివిద్వాంసుఁ
దుంబులినశ్రోణీమనోహరస్తననవాంభోజాన్యనీలోత్పలా ।
క్షీలతాతన్వయటంచుమత్తుండగుచుంగేళికరమించున్నళి । భళి
యంచున్వినుతించుమోహవికృతుల్భావింపఁగాఁజిత్రముల్॥

వ్యా॥ అ॥ యథుక్తం దుఃఖైకహేతుర్నచకన్బిద్య ఇతితదేవ ప్రపంచ
యితుమిదానీంకామినీగర్వణమారభతే॥ అధికామినీగర్వణమితి॥ అధనంభాగ
నిరూపణానంతరంకామినీగర్వణంకామినీనిందా ఆవిశంతినమాప్తి క్రియ
తత్తతిశేషః-ననుశ్చంగారాలంబనత్వేనప్రసిద్ధానాంకామినీనాంగర్వాణేశ్వం
గారవణానప్రతిజ్ఞాభంగః ప్రసజ్యేతేతిచెన్నశిశుపాలాదికృతభగవద్గర్వా
ణస్యభ్రుషాధకపర్యవసానవత్కామినీగర్వణస్యాపియథాకథంచిచ్ఛం
గారవణానవీనపర్యవసానాన్నకోపివిరోధఇతిమంతవ్యంతత్ప్రకారమేవ
వివృణోతి॥ కాంతేతి॥ వేత్తీతివిద్వాక్సారాసారవిచారవతురః- జ్ఞానవాన
వీత్యధఃః కిముతాన్య ఇతిభావః విదేశ్యతుర్వసురితి వస్వాదేశః ప్రత్యక్ష
ణాశుచిభస్త్రికాం అపవిత్రచమకపుటం-స్వాధేకఃప్రత్యక్షస్థాతా
త్పూర్వస్యేత్యన్తీనా ఇకారాదేశఃభస్త్రిషాజా జ్ఞేత్యాదిన్నావై కల్పికఃపు
త్రికామితిపారే - అశుచిపాంచాలికాం అత్యంతజుగుప్సితస్వరూపామిత్వ
ధఃతదుక్తం॥ శ్లో॥ హాసోస్తిసందశకనమక్షియగ్నమత్యజ్వలంతత్కలుషా
జసాయాః॥ ప్రనాచపీనాపిశితాప్రపిండోస్తానాంతరేకింసరకేనయోపినితి॥
ఇత్తంభూతాంస్త్రియంవాశసోరితివికల్పాదియజాదేశః దృష్ట్వాకాంతా
కమనీయేతి వనోహరేతివా॥ ౧॥ కాంతంమనోహరంరుచ్యమిత్యమరః ఉత్ప
లే ఇందీవరే ఇవలోచనేయస్యాస్యాతథాక్తేతివిపులశ్రోణీభరా - పృథుల
నిశంబబింబేతి ఉన్నమంతాపూర్వచుత్పతంతావివస్థితౌ - కుఠిఃపీనాపీన

రాడస్తుంగౌ ఉన్నతాచవయోధరాస్తనాయస్యాస్సాతధౌ క్షేతి॥ ౧॥ (స్త్రీ)
 స్తనాబ్ధౌ వయోధరావిత్యమరః సుముఖాంభాజాసుందరవదనార విందేతి
 శోభనేమదనకార్ముక రుచిరేభువాయస్యాస్సాతథౌ క్షేతిచమాద్యతి- మ
 త్తోభవతిమోదజేహ్యవ్యతి అభిరమతే క్రిడతే అభిపూర్వాద్రమతేర్లటితజ్జే
 వ్యాభిరపూర్వస్యైవవరస్యై పదిత్వనియమాత్ ప్రస్తాడిక్షప్రకారేణప్ర
 కారాంతరేణవా అభిష్టేతి అతః మోహస్యావిద్యాయాదుశ్చేష్టితం దుర్వి
 లసితం అహోవిద్వాంసమపీద్యగవస్థావన్నం కరోతీత్యాశ్చర్యమిత్యర్థః ఏత
 త్సర్వంవ్యామోహమూలమేవ తస్యదురవచ్ఛేదత్వాదితిభావః యద్యపి॥ శ్లో॥
 అమేధ్యపూర్ణంక్రిమిజంతునంకులంస్వభావదుర్గంధమశాచమధ్రివం॥ కళేబ
 రేమూత్రపురీషభాజనేరమేతమూఢోనరమేతపండితః॥ ఇతివచనాత్పండిత
 స్యేత్తంజుగుస్థితకామినీ కళేబరేరమణమేవనాస్తీతధాపిమోహస్యాత్యం
 తప్రాబల్యప్రకటనార్థః మిత్యముక్తమిత్యవగంతవ్యం అత్ర క్రియాణాంబ
 హీవాంసముచ్చితత్వాత్క్రియాసముచ్చయాలంకారః - ఏకవిషయః॥ శ్లో॥
 గుణక్రియాయాగవద్యమలంకారస్సముచ్చయఇతిలక్షణాత్॥ శార్దూలః క్రిడి
 తం॥ సూర్యాగ్రైవీర్తసజాస్తతాస్సగురవశ్శార్దూలవిక్రిడితమ్॥ రగ

శ్లో॥ స్తృతాభవతితాపాయదృష్టాచోన్నాదకారినీ॥ స్పృ
 ష్టాభవతిమోహాయసానామదయితాకథం॥ ర ౨

క॥ తసుందలంచినచరితావము॥ గనుగొనజిత్తభ్రమంబు
 గడువేడుకము॥ ట్టినమోహంబునొసంగెడు॥ వసితదయి
 తయనుచుంబలుకవచ్చునెధాత్రి॥ ... ర ౩

వ్యా॥ అ॥ అరత్రిభిరానుష్టుభైః స్వరూపందూషయతి॥ స్పృతేతి॥ యా
 స్తృతానదృశాదృష్టచింతాదిస్పృతిబీజోద్భోధకనదృభవవశాత్ప్రవాసేక్ర
 దాచిత్స్సరణవిషయాకృతాసతీతాపాయభవతీత్యర్థః॥ తతః దృష్టాసతీ ఉ
 న్నానికారిణీ చిత్తవిభ్రమకరీభవతిస్పృష్టా ఆలింగితాసతీమోహాయభవతి
 బహిః ప్రపంచవిస్మరణకారిణీభవతి అతస్సానధూః కథంనామ కుతోవా
 దయితాప్రియతమా- నకథంచదపీత్యర్థః॥ కింతు ఉక్తతబహ్వనగ్ధక మేతు

భర్తృహరిసుఖాపితేశ్వంగారశతకేకమిసిగర్వణమ్. ౧౩౧

భూత త్వాత్ అప్రియతమై వేతిభావః అత్రస్త్వతాభవతితా- పాయేతి
పదార్థానాం విశేషణ గత్యా తురీయపాదస్థ పదార్థం ప్రతిహేతు
త్వాత్కావ్యలింగభేదః॥ ... ౪౨

శ్లో ॥ తావదేవామృతమయీ యావల్లోచనగోచరా । చక్షు

ష్పధాదతీతాతువిషాదవ్యతిరిచ్యతే . ౪౩

తే ॥ ఎంతలోనింతికన్నులకెదుటనిలుచు। నంతలోనింపువాటిం

చునమృతమట్లు। కాకలోచనమాగఁబుఁగడచెనేని। గరళ

మునకంబెఁచ్రాణసంకటముఁజేయు॥ ... ౪౩

వ్యా॥ తావదితి॥ తావదేవతావత్పర్యంతమేవామృతయీ అమృతో
పమానాతద్వన్తధురతరేత్యర్థః-వధూరితిశేషఃతత్ప్రకృతివచనేమయత్
టిడ్గాణభిత్వాదిసాజీవీయత్పర్యంతమిత్యత ఆహయావద్యావత్పర్యంతం
లోచనగోచరా చక్షుర్విషయాభవతితావదితి సంబంధః వ్యతిరేకేతునైష
మిత్యాహ- చక్షుష్పధాత్ లోచనమాగాత్ ఋక్పూరిత్యాదిసా సమా
సాంతః అతీతాతు అతిక్రాంతాచేద్విషాత్కాలకూటాదవ్యతిరిచ్యతే అతి
రిక్తాభవతితద్వత్ప్రాప్రియప్రయాసకారణీ భవతీత్యర్థః అత్రపద్వాఅమృ
తమయత్వవిషాతిరిచ్య మానత్వా సంబంధేపి తత్సంబంధాభిధానాదసం
బంధేసంబంధరూపాతిశయోక్తిః॥ ... ౪౩

శ్లో ॥ నామృతంనవిషంకించిదేకాంముక్తా వ్యవితంబిసిం । సైవా

మృతలతారక్తావిరక్తావిషవల్లరీ॥ ... ౪౪

ఆ ॥ పడతియొక్కదానివిడిచియించుకయమ్మ। తంబులేదుభువి

విషంబులేదు । అమృతలతనుబోలు ననురాగ వతియైనఁ

గాకమెలఁగేనేనిగరళవల్లి॥ ... ౪౪

వ్యా॥ అ, ఉక్తమేవారణంభంగ్యంతరేణాహనేతి॥ ఏకాంకితంబిసింము
క్తా వ్యవిహాయ అమృతమమృతశబ్దవాచ్యంకించిద్వస్తునాస్తీవిషంవిష శబ్దవా
చ్యమపికించిన్నాస్తీ ఇయమేవామృత ప్రాయావిషప్రాయా చేత్యర్థః కు
తపతదిత్యాశంక్యత త్త్వంసాధ యతిరిక్తానురాగవతీచేత్సై వనితంబిన్యే
వఅమృతలతాసంజీవనీభవతీత్యర్థః విరక్తాలనురాగరహితాచేద్విషవల్ల

రీవిషలతామంజరీ || ని || వల్లరీమంజరీ (స్త్రీ)యామిత్యమరః ప్రాణాపహ
రిణీభవతీత్యధః అత్రనితంబినీవృత్తిరేకేణామృతవిషయోరస్తిత్వసంబంధే
వ్యసంబంధాత్సంబంధే అసంబంధరూపాతిశయోక్తిః తథోత్తరాథేత
స్యామోహమృతలతాత్వవిషవల్లరీత్వరూపణాద్రూపకాలంకారస్సచరక్త
త్వనిరక్తత్వపదార్థహేతుకకావ్యలింగోత్థిత స్సన్మూర్వాతిశయోక్తిమజ్జీ
వయతీతసంకరః ప్రాయేణైకాదృశ మవ్యనేనకంక్షోక్తి శేషలోభాన్లి
ఖంతికవయః యథానైషధే - ఆదావేవనిపీయాదిశ్లోకద్వయే యథాచమా
భే ప్రసాధితస్యేత్యాదిశోకద్వయమిత్యాది || రర

శ్లో || ఆవర్తస్సంశయానామవినయభువనంపట్టణంసాహసానాందో
షాణాంసన్నిధానంకవటశతమయంత్రేత్రమప్రత్యయానాం | స్వ
గ్గద్వారస్య విఘ్నా నరకపురముఖం నర్వమాయాకరండం (స్త్రీ)
యంత్రంకేనసృష్టంవిషమమృతమయంప్రాణిలోకస్యపాళః || ర౪
చ || నరకద్వారము సాహసాకరముఃపుణ్యస్వగ్గవిఘ్నంబుదు | న్నర
మాయాశతపేటి దంభనిధిదోషాధీనమప్రత్యయో | త్వరసు
త్రేత్రముకాలకూటమవృతాకారంబు (స్త్రీ)యంత్రము || ర౪
నెవ్వాండుసృజించెబూరుషగళోద్బంధక్రియాపాళము || ర౪

వ్యా || అధ (స్త్రీ)యంత్రప్రప్తారందూషయతి || ఆవతే ఇతి || సంశయా
నాంసందేహానామావతేః పరిపాకః - నకలసందేహాస్పదీభూతమిత్యధః
అవినయానాంభువనంలోకః సాహసానాంపట్టణంనగరం దోషాణాంరా
గశ్చోషాదీనాంసన్నిధానమత్యునిధిః - కదాచిదప్రత్యయోషానక్షీయంత
ఇతిభావః కవటశతమయమనేకకైతవప్రచురం బహువిధకైతవాన్యత్రై
ప్రపాచుర్యేణ వతేంత ఇతిభావః - ప్రాచుర్యేమయత్ అప్రత్యయానా
మవిశ్వాసానాం || ని || ప్రత్యయోధీనశపథజ్ఞానవిశ్వాసహేతుష్విత్వమరః త్రే
త్రముత్పత్తిభూమిః - అనేకాప్రత్యయోత్పాదక మిత్యధః స్వగద్వార
స్యస్వగలోకప్రాప్తిసాధనస్యవిఘ్నః - ప్రతిబంధః నరకపురముఖం - య
షలోకద్వారం - తత్ప్రాప్తిపకమిత్యధః || ని || ముఖంతువదనేమభ్యేతామ్రే

ద్వారాభ్యుపాయయోరితియదవః సర్వమాయాకరండ మశేషశాంబరీవి
 ద్యేంద్రజాలమహేంద్రజాలపేటికేత్యధః అమృతమయంసుధారూపః వి
 షంబహిరమృతవత్ప్రీతియమానం విచార్యమాణే విషప్రాయమిశ్యధః-
 లోకస్యజన సముదాయస్యపాశోబంధనసాధనంప్రీయంత్రం ప్రీయావ
 కీలకంకేనస్పృష్టంనిమిత్తంఈదృగనర్తకయంత్రనిర్మాత్యేన అస్యకుస్మి
 తత్వమేవేత్యర్థః అతఏవకేనేత్యుక్తం- యద్వాయద్యపిబ్రహ్మజైవస్పృష్టంత
 ధాపిఈదృగ్దృశ్యంత్రనిర్మాతృత్వేనతస్యనామోచ్చరణమపిక్రంతం నయజ్య
 తతికేనేత్యుక్తంఅతస్త్రీయంత్రేవట్టణాదిరూపణాన్నిరవయవరూపకా
 లంకారః తదుక్తం*॥అరోవవిషయస్యస్యాదతిరోహితరూపిణః|ఉపరంజక
 మారోవ్యమాణంతద్రూపకంమతమితి||సర్గరావృత్తం॥ ౪౫

శ్లో ॥ నోనత్యేనమృగాంకవీషవదనీ భూతోనచేందీవరద్వంద్వంబో
 చనతాంగతంనకనకైరవ్యంగయట్టిఃకృతా । కింత్వేవంకవభిః
 ప్రతారితమనాస్తత్త్వం విజానన్తు పితృజ్ఞాంసాస్థిమయంవపు
 మ్మృగదృశాంమందోజవస్సేవలే॥ .. ౪౬

చ ॥ అలనెలకామినీవదన మైజనియింపఁగలేదు కల్వలు । నైలంత
 కుఁగన్నులై యునికినిక్కుముగాదుకడానిచేనొడ । ల్వులనుగఁజే
 యలేదు కవివంచితమానసుఁడై వివేకియు । న్తులమలినాంగనా
 తనుసమాశ్రయఁడై విహరించుమందతే॥ .. ౪౭

వ్యా॥ అ ॥ ఇత్థమనధైకతంత్రమపిప్రీయంత్రంకవివాక్ష్రిపంచవం
 చితోమూఢోనువతకతభత్యాహ॥ నోఇతి॥ఏషవరిదృశ్యమానోమృగాంక
 శ్చంద్రస్సత్యేనయధారేనఅవదనం వదనంసంవద్యమానోవదనీభూతఃవద
 నత్వేనవరిణతభిత్త్యర్థఃనోనభవతితిశేషః. అభూతతద్భావేచ్ఛిః ఊర్వాదిచ్ఛి
 డాచశ్చేతిగతి సంజ్ఞాయాంకుగతిప్రపాదయతిసమాసః తధాఇందీవరద్వం
 ద్వంసీలోత్పలయుగళం-ద్వంద్వంరహస్యేత్యాదినానిపాతః - లోచనతాం
 లోచనభావంచ నగతం తస్యభావస్త్యుతలా వితితల్ప్రత్యయఃతధాకన
 కైస్సువణఁదలైఃయధాచాం పేయప్రసూనై రిత్త్యధః ॥ * ॥ కాపిచాం
 పేయగారీతివర్తి నీస్వరూప నిరూపణాత్ ॥ ని ॥ అదచాంపేయశ్చంవకో

మేమపుష్పకభిష్యమరః- పుష్పమూలేషుబహుళమితిలుక్ అంగయష్టిగ్రాత్ర
యష్టిరపినకృతాననిర్నితాకింతేనముక్తప్రకారేణ - వదనంచంద్రభిత్వా
ద్యాకారేణేత్యధఃకవిభిః ప్రగల్భవచనైఃకవిశ్వరైః ప్రతారితమనావంచ
తచి త్తః-విమోహితస్సన్నితియావత్ మందోమూఢోజనతత్వంజానన్నపి
నత్విదంచంద్రఃకింతుతత్సామ్యేనతథావ్యవదిశ్యత ఇతివిద్వన్నపీత్యర్థః - త్వ
జ్ఞాంసాస్తిమయమత్యంతజగుఃస్థితమపీత్యర్థః-మృగదృశాంస్త్రీణాంవపుఃక
లేబరంసేవతేనంభాగార్థమాశ్రయతే-విద్వాంస్తునైవమితిభావః - అత్రప్ర
తారితమనః పదార్థస్యవిశేషణగత్యాజుగుఃస్థితవపురాశ్రయణపదార్థంప్ర
తిహేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదః-శాదూఃలవిక్రీడితం॥

౪౬

శ్లో ॥ లీలావతీనాం సహజావిలాసాస్తవమూఢస్యహృదిస్ఫురంతి।

రాగోనశిన్యాహినిసగఃసిద్ధిస్తత్రభ్రమత్యేవవృధాపడంఘ్రిః॥

తే ॥ లలితమయినట్టిలీలలీలావతులకు । సాహజమదిమూఢునకును

సందడించు । బద్ధినికెరాగరిమ స్వాభావికంబు । తేటిపని

లేకదానిలోఁదిరుగుచుండు॥ ౪౭

వ్యా॥అ॥అధభరుషాణాంభ్రాంతింసదృష్టాంతమాహ॥లీలావతీనామితి
లీలావతీనాంవిలాసినీనాంవిలాసాఃవిభ్రమాస్సహజానైసగికాః అతవీవ
తేవిలాసాఃమూఢస్యాజ్ఞస్యహృదిస్ఫురంతి ఆత్మగోచరా ఇమేవిలాసా ఇతి
బుద్ధ్యాసస్యదాహృదయవరిస్ఫురితాభవంతీత్యధఃఏతచ్చవృధైవేతిభావః
తథాహినిన్యాఃరాగోఽక్తిమాఅనురాగశ్చనిసగసిద్ధఃకింతుపడంఘ్రిఃపట్న
దః పిటశ్చద్వన్యతే వృధావ్యర్థమేవతత్రనశిన్యాంభ్రమతిరాగోఽయం మ
ద్గోచర ఇతిభ్రాంత్యాపర్యటితవస్తుతస్తునతథా అతోవ్యర్థమస్యభ్రమణమి
తిభావఃఅత్రవాక్యద్వయేవింబ ప్రతివింబభావేన సామ్యనిర్దేశాద్దృష్టాన్తా
లంకారః॥*॥ యత్రవాక్యద్వయేవింబ ప్రతివింబతయోచ్యతే । సామాన్య
ధర్మోవాక్యజ్ఞస్సదృష్టాంతోనిగద్యత ఇతిలక్షణాత్ అయంచరాగయోర్ద్వ
యోర్భేదపిశేషభితికా భేదాధ్యవసాయ మూలాతిశయోక్తినిర్వూహ
భ్రాంతిమదజ్జీవితయాప్రస్తుతతనశినీ పట్నదవిశేషణ సామ్యాదప్రస్తుతకా
మినీపిటప్రతీతిగోచరసమాసోక్త్యాంగేనసంకీర్త్యతే॥వృత్తముపజాతిః॥౪౭

శ్లో॥ యదేతత్పూర్ణేందుద్యుతిహరమదారాకృతివరంముఖాబంత
స్వస్థ్యాః కిలవసతయత్రాధరమధుః ఇదంతత్కింపాకద్రువఫ
లమిదానీమతిరసంవృతీతేస్తిన్ధాలేవిషమివభవిష్యత్సఖదం॥

శా॥ రాకాకై రవమిత్రకాంతిహరమైరమ్యాధరోష్ఠామృతాస్త్రో
కంబై విలసిల్లుచున్నరమణీశుంభన్తు ఖాబ్బంబుకిం పాకట్నై
జఫలంబుగ్రనుచిరమైపారంభకాలంబునం । గాకోలంబు తె
లంగునన్నరులకుంగష్టంబూనంగుందుడిక్ ॥ . . ర౨

వ్యా॥ అ॥ అధాపాతరమణీయరమణీముఖావలోకనేనన విమోహితవ్య
మిత్యాహ॥ యదితి॥ యదేతద్వ్యంగీయంతస్వంగ్యాః తరుణ్యాః ముఖమబ్జ
మివముఖాబ్జం-వక్త్రీవద్వక్తృకృతృణాణాం దోః పూర్ణాచంద్రస్య-ద్యు
తిహరంకాంతి చోరకం- తత్కల్ప మిత్యర్థః అబ్రస్యపూర్ణేందుద్యుతిహ
రత్వంవిరుద్ధ మితిధ్వనిః తథావరమశ్యంత మదారారమ్యా అకృతిరాకా
రోఽస్యత త్రథోక్తంకించయత్ర ముఖాబ్జే అధరమధరోష్ఠనంబంధిమధు
మకరంధః అమృతంవావసతి అస్తికిల - కిలేతివాతాఽయాంసతుకరావ్యను
భూతమిత్యర్థఃప్రసిద్ధాబ్జేతు మకరందోవతేతే ముఖాబ్జేతు వాతాఽమా
త్రమేవ సతువస్తుతస్తుతదస్తీతిభావః తదిదంవక్త్రీవద్వమిదానీం అస్తిక్
సమయేప్రారంభకాల ఇత్యర్థః అతిరసమతిశయితమాధుర్యగుణయుక్తం
రుచిరతరమితియావత్ - కింకిమప్యనిర్వాచ్యమిత్యర్థః పాకద్రుమస్యచాల
రసాలాదివృక్షస్యఫలం అతిరసవ లవృక్షఫలస్యైవే త్యేహన్నిదేశః॥ని॥పో
తఃపాకోర్భకోడింభఇత్యమరః - యద్వాపాకద్రుమఫలంవచేళిమ వృక్షవి
శేషఫలమిత్యర్థః తథాభూతస్యైవాత్మంతరసవత్వాదితిభావః-యద్వా
కింపాకమీషత్పక్వంద్రుమఫలం - తథాభూతస్యైవరుచివిశేషాస్పదత్వా
దితిభావః అధవాకింపాకాభ్యోద్రుమః యస్యఫలమాపాతషధురం పరి
ణామవిషమంచతస్యకింపాక ద్రుమస్యఫలంతత్కల్పమిత్యర్థః కింపాకశ
బ్దోనిఘంట్యంతరేషుమృగ్యః తస్యరసాలాది వృక్షవిశేష వాచకత్వేతు కవి
రేవప్రమాణం అస్తిక్ప్రవర్తమానేకాలేవృతీతే అతిక్రాంతేసతివిషమి
వగరళమివ అసుఖదంస్వలావణ్యదశకానజనిత సంమోహేనవివేకధ్రంశేవి

౧౩౬ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారశతకేకామినీగర్వణమ్.

హితాకరణాత్ప్రత్య వాయేవాత్యంత దుఃఖప్రదమిత్యధః భవిష్యతే
ధాచకాలాంతరేవశ్యం దుఃఖజనకత్వాతాదాత్మ్యకసుఖలోభేన తరుణీ
వదనపద్మంనవిశ్వసనీయమితిభావః-శిఖరిణీవృత్తం- కింపాకశబ్దస్యవిషము
ప్రానిర్గతచేతిశబ్దరత్నకోశే వతకతే తస్మాత్తరసాలాదివృత్తాంతః పా
తిత్వంననంభవతీతిమతవ్యం॥

౪౦

శ్లో॥ఉన్మిలత్త్రివళితరంగనిలయాప్రోత్తుంగపీనస్తనద్వంద్వే
నోద్గతచక్రవాకయుగళావక్త్రాంభుజోద్భాసినీ కాం
తాకారధరానదీయవభితః క్రూరాత్రనాపేక్షతే సం
సారాగ్లవమజ్జనంయదితదాదూరేణసంత్యజ్యతాం॥ *

ఉచన్నులుచక్రవాకములుచక్కనిమోముగరంబులబ్జముల్
గన్నులమీలునాభిసుడిగాఢనితంబముసైకతంబుగా నె
న్నికఁగన్నబొఁటియనునేటికిదవ్వలనునిచాలమే త
న్నభవాభిమజ్జనమదేమియుఁగోరనివారికిమ్మహి॥ *

వ్యా॥అ॥అధాస్యాఅనర్థహేతుభూతనదీత్వ నిరూపణేనపరిత్యాజ్య
త్వమాహ॥ ఉన్మిలదితి॥ తిస్రశ్చతాఃపశ్యశ్చత్రివళ్య ఇతిద్విగుసమాసః- య
ధాపావామనః॥త్రివళితబ్దసంజ్ఞాచేతి సూత్రేణన ప్రవయ్యఇతివ ద్విక్సంఖ్యే
సంజ్ఞాయామితి సంజ్ఞాయాంద్విగురితి॥ఉన్మిలంత్యఉత్పద్యమానాస్త్రీవశ్యో
వళిత్రయమేవతరంగాయద్వా- త్రిత్వసంఖ్యావళ్యస్త్రీవళ్య ఉత్తరపదలో
పిసమాసః-తావతరంగా ఉర్వయస్తేషాం నిలయా ప్రోత్తుంగావత్యన్న
తాపీనాపీవరోచయా స్తనాతయోద్వంఁదేనయుగళేన హేతునా ఉద్గతము
చ్చలచ్చక్రవాకయుగళం చక్రవాకాఖ్య పషీవిశేషయుక్తం- యస్యాస్తన
రూపచక్రవాకయుగళేత్యధఃపక్త్రమేవాంబుజంలేనోద్భానతే అభీష్ట
మితితదుద్భాసినీ - బహుళమాభీష్ట్యమితిణిః అభితస్సమంతాత్ క్రూరా
కుటిలహృదయానదిపక్షేక్రూరాఽక్రగతి ప్రవాహః॥అధవా అభితస్సర్వతః
ప్రవతేమానాః క్రూరాః నక్రాది క్రూరజంతవో యస్యాస్సాకాంతా
కారధరా - కాంతారూపధాని ఇయంపరిదృశ్య మానా నదీకమే అ
త్రాస్తీకలోకేసంసార ఏవాణకవఃతత్రమజ్జనంనాపేక్షతే- నాభిలష్యతే

యదితదా అనపేక్షా వక్షేదూరేణ సంతృప్త్యా తాం దూరతరః ప్రవవిస్మయ్య
తాం దూరాంతికార్థేభ్యాద్విత్తీయా చేతి వికల్పాత్ప్రతీయా అన్యధాతత్స
మాశ్రయేణ అగ్న్యవమజ్జనమేవసిద్ధం స్యాదితిభావః అత్రసమస్తమస్తువర్తి
సావయవరూపకాలంకారః- శార్దూలవిక్రీడితం॥ ౪౯

శ్లో॥ జల్పంతిసార్థమన్యేనవశ్యంత్యస్యంసవిభ్రమాః॥ హృద
యేచింతయంత్యస్యంప్రియః కొనామయోషితాం ॥

తే॥ ఒకనితోఁగూడిభాషింతుగొక్కనరునిఁజూతురువిలాస
సంపదసొంపుగులుకఁమఱియునొక్కనిఁదలఁతురుమనసు
లోనఁగూర్చుప్రియుఁడెవ్వఁడోముద్దుగుమ్మలకును॥ ౫౦

వ్యా॥ అ॥ ఇతోపిసవిశ్వాసారాః స్త్రీయ ఇత్యాహద్వాభ్యాం ॥
జల్పంతీతి ॥ అన్యేనసార్థమేకేన పురుషేణసహజల్పంతిసల్పంతి సవిభ్ర
మాస్సవిలాసాస్సత్యః అన్యంపురుషంపశ్యంతి హృదగతంహృదయస్తమన్యం
చింతయంతి అతోయోషితాంస్త్రీణాంప్రియతమః నియతఇతిశేషః కొ
నామ - నకోపీత్యథాః॥ ౫౦

శ్లో॥ అపసరసభేదూరాదస్తాత్కటాక్షవిషానలాత్ప్రకృతివిషమా
ద్యోషితృద్విలాసఫణాభృతః॥ ఇతరఫణినాదప్తశ్చకృచ్చికేసి
తుమాషదైశ్చతురవనితాభోగిగ్రస్తంత్యజంతిహేమంత్రీణః ॥

ఉ॥ చూపువిషంబువిభ్రమముసొంపుఫణాఫలకంబుగావధూరూప
ముఁదాల్చుభోగికినిరూఢిగదూరముగాఁదొలంగుమీ । దాపుగ
సర్పదప్టులకుఁదప్పనివంబుమహాషధంబులం । బావవధూభు
జంగవిషభగ్నునిచెంతకుఁబోరుమాంత్రికుల్ ॥ ౫౧

వ్యా॥ అ॥ అథయోషితస్సర్పస్వరూపేణసఖాయంభీషయదూరా
దపస్పరణముపదిశతి॥ అపసరేతి॥ హేసభే-బంధోకటాక్షాఅపాంగవిశ్వా
ణాన్యేవవిషానలావిషాగ్నిజ్వాలాయస్యతస్మాత్ప్రకృత్యావిషమాత్స్వ
భావతవీవకుటిలాత్-ప్రకృత్యాదిభ్యస్త్రతీయాచేతిత్వతీయాసమాసః వి
లాసావిభ్రమావీవపణాఃస్ఫటాస్తావిభ్రాంతితితథోక్తాత్॥ ౫॥ స్ఫటాయాంతు
ఫణాద్వయోరిత్యమరః॥ తస్మాద్యోషితృద్విలాసాగ్నిమిసీ రూపవ్యాఖ్యాన్యా

౧౩౮ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారశతకేకామినీగర్వణమ్.

రాదవసర - దూరంగచ్ఛయోషితృసమాగమం మాకుర్విత్యర్థః అన్య
ధాతృమాగమేన దంశనావసంగే చికిత్సాయాదుష్కరత్వాదితిభావః -
దూరాంతికాథేభ్యోద్వితియా చేతిచకారాత్పంచమీ తదేవప్రకటయతి
ఇతరేతి-ఇతరభణినాప్రసిద్ధసర్వేణదష్టః పుమా౯ బౌషధైః మూలికామణి
మంత్రాదిభిరత్యర్థః చికిత్సితుంవిషావరోపణేనో జీవయితుంశక్యః చతుర
వనితాభోగినానిపుణతరుణీసర్వేణగ్రస్తం - దష్టంసమాక్రాంతంచపురు
షంతుమంత్రణోమాంత్రికావిషవైద్యాస్త్యజంతి-విస్మజంతిహితద్ద్రాసజ
నితోన్మాదస్యదురవరోపణత్వాదితిభావః అత్రాపిసమస్తవస్తువత్కసావ
యవరూపకాలంకారః తేనచాపమానాత్ప్రసిద్ధ సర్వాదుపమేయస్యయో
షీతృసాధిక్య ప్రతీతేర్వ్యతిరేకోవ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణా లంకార
ధ్వనిః హరిణీవృత్తం - లక్షణంతూక్తం॥

౫౧

శ్లో॥ విస్తారితంమకరకేతనధీవరేణస్త్రీసంజ్ఞితంబడిశమత్రభ
వాంబురాశౌ । యేనాచిరాత్తదధరామిషలోలమత్యమ
త్యాన్వికృప్యవిపచశ్యసురాగవహ్నా ॥

౫౨

ఉ॥ చేరిమనోజధీవరునిచేతభవాంబుధిలోనసంగనా । కారముఁ
బూనియున్న పెనుగాలముచిమ్మఁగనయ్యెదేనిచే । భీరుజ
నాధరామిషముఁబేర్చి భుజించునరాండజంబులక । వార
కసారెకుందిగిచివండుమరుండనురాగవహ్నిలోక ॥

౫౩

వ్యా॥ అ॥ స్రవఃప్రకారాంతరేణభీషయతి॥ విస్తారితమితి॥ మకరకేత
నోమదనవీవధీవరః - కైవర్తస్తేనకర్తా॥ ని॥ కైవర్తేదాశధీవరావిత్యమరః
అత్రాస్తీకభవాంబురాశౌ - సంసారసాగరేస్త్రీసంజ్ఞాస్యసంజాతాస్త్రీ
సంజ్ఞితం యోషిద్రూపమిత్యర్థః తారకాదిత్వాదితచ్ బడిశంమత్స్యవే
ధనం మత్స్యగళగ్రాహకసామిష వక్రకాయోయంత్రమిత్యర్థః॥ ని॥ బడి
శంమత్స్యవేధనమిత్యమరః విస్తారితంప్రవర్తితం యేనస్త్రీబడిశేనతస్య
స్త్రీబడిశాధరమేవామిషం మాంసఖండం తత్రలోలాసత్పష్టాయేమ
ర్త్యాచునుజాస్తవీవ మత్స్యమీనాస్తానసురాగవీవ వహ్నిస్తత్రవీవచతి-
విశేషేణపక్వా౯కరోతి అత్యంతంసంతాపయతీత్యర్థః మన్వధధీవరవీవ

భోర్తృహరినుభాషితే శృంగారశతకే కామినీగర్వణమ్. ౧౩౯

తిశేషః సోప్యేతద్వారైవ మనుజాస్పరిషీడయతీతిభావః అత్రాపిపూర్వ
వద్రూపకాలంకారః - వసంతతిలకావృత్తం॥ ౫౨

శ్లో॥ కామినీకాయకాంతారేకుచపర్యతదుగళమ్ । మాసం
చరమనఃపాంథతత్రాస్తేస్తరతస్కరః॥ ౫౩

క॥ స్తనపర్యతదుగళమమై । ఘనమగుకాంతాశరీరకాంతార
మునం । జనబోకుమనఃపాంథుండ । కనలుచుమరుండనెడి
దొంగలండచోట॥ ౫౩

వ్యా॥ అ॥ అథమానసంభీషయతి॥ కామినీతి॥ పంధానంగచ్ఛతినిత్య
మితిపాంథోనిత్యపధికః- యథాణానివ్యలింతినప్రత్యయః పంధాదేశశ్చమ
నవీవపాంథః తస్యసంబుద్ధిః సేమనఃపాంథకుచామేవపర్యతాతాభ్యాం
దుర్గమేగంతుమశక్యేకామిన్యాః కాయోదేహస్సవీవ కాంతారమరణ్యంత
త్రమాసంచర - సంచారంమాకురునప్రవతకస్వభ్యత్యధః కుతస్తత్రకా
స్తారేస్తరవీవతస్కరః - చోరః ఆస్త్రీవతకలే సచమానసర్యస్వమవహరి
ష్యతీతిభావః॥ ని॥ చోరై కాగారికస్తేనదన్యతస్కరమోషకా ఇత్యమరః
తన్వృహతోఃకరవత్యోశ్చోరదేవతయోస్సుప్తలోపశ్చేతిసుడాగమలోపా
అలంకారస్తుపూర్వవత్॥ ౫౩

శ్లో॥ వ్యాదీర్ఘేణచలేనవక్రగతినా తేజస్వినాభోగినా నీలాబద్ధ్య
తినాహినాపరమహందష్టోనతచ్చక్షుషా॥ దష్టస్సంతిచికిత్స
కాదిశిదిశిప్రాయేణధమాంధ్రీనో ముగ్ధాక్షీతుణవీక్షితస్య
నహిమేవై ద్యౌనచాప్యోషధమ్॥ ౫౪

ఉ॥ ఉరగముముట్టెనానరులకున్న వెజ్జలుధర్మశీలురై । ౫౪శము
నెక్కుడింతురధికంబుగనాయతమేచకోత్పల॥ స్ఫురణవహిం
చివక్రగతింబూనినమానినిచూపుసోడెనం । బురుషునకెందు
మందులనువొందవుపొందరు వెజ్జ లెవ్వరు॥ ౫౪

వ్యా॥ అ॥ అథత్రిభిఃకస్యచిదనుభవమాలక్ష్యహ॥ వ్యాదీర్ఘేణేతి॥ వ్యా
దీర్ఘేణాత్యాయతేన అన్యత్రకణాంతవిశ్రాంతేనచలేనచంఢలప్రకృ
తినా-వక్రగతినానిసగళ కుటిలసంచారణసమానమే తద్విశేషణద్వయం

౧౪౦ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారశతకకామినీగర్వణమ్.

తేజస్విసాబలవతా అత్యుజ్జ్వలేనచ. ప్రశంసాయామినిఃఖోగినీభణవతా॥
 ని॥ భోగస్సుఖేస్త్యాదిభృతావహేశ్వ ఫణకాయయోరిత్యమరః॥ అన్యత్రా
 భోగినేతి ఛేదః-విశాలేనేత్యథః నిలాబ్జస్యనీలోత్పలస్యద్యుతిరివద్యతిర్య
 స్యతేన ఏకత్రతద్వణేన. అన్యత్రతత్సదృశేనేత్యథః అహినానర్చేణ
 పరమత్యంతంఅహందప్తః కింతుతచ్చక్షుషా తస్యా కామిన్యాః చక్షుషా
 ఉక్తవిశేషణేనదపృథిత్యథః చికిత్సకాఃవై ద్యాధమాధిః-పరోప
 కారఏవప్రయోజనమేషామస్తితధాభూతాస్సంతః దిశిదిశిప్రతిదిశంనిత్య
 విఘ్నాయాందిష్ట్యావః ప్రాయేణభూమ్నాసంతిసర్వత్రసంతీత్యర్థః కింతు
 ముగ్ధాయఃముగ్ధాంగనాయః-యదక్షి-యద్వాముగ్ధాక్షి-సందరావలో
 కనంతేన సర్వరూపేణతుణం తుణమాత్రంఏతీతస్య దృష్టస్యగ్రస్తస్యేత్య
 థః విక్షతస్యేతిపారేదప్తస్యేత్యథః మేమహత్తువై ద్యోనహి-చికిత్సకో
 నాస్తీహిజౌషధంవిషహరభేషజమపిచనాస్తీత్యథః అతోమహామోహః
 ర్ణవనిమజ్జనమేవనతు తత్పారగమనమితిభావః అత్రప్రసిద్ధాహ్యపేక్షయా
 చక్షూరూపా హేరాధిక్యకథనా ద్వ్యతిరేకాలంకారః॥॥ ఉపమానార్య
 దన్యస్యవ్యతిరేకస్సఏవసత్త్వతిక్షణాత్ - శాదూలవిక్రీడితం॥ ౫౪

శ్లో॥ ఇహహిమధురగీతంస్మత్తమేతద్రసోయం స్ఫురతిపరిమళౌ
 సౌస్పర్శఏషస్తనానామ్ | ఇతిహతవరమాధైరిందియై
 ర్భాగ్యమాణస్వహితకరణధూరైఃపంచభిర్యవచితోన్తి॥

ఉ॥ ఈమృదుగానమీనటనమీకుచమదఃనమీసుధారసం | నీమ
 హనీయసౌరభమునింతులయందుండనర్చనంచున | నేమర
 జెసియాత్మహితమిచ్చినభంగిమెలంగియింద్రియగ్రామము
 మోసపుచ్చెహితకార్యవిహీనఁడనైతినిక్కటా॥ ౫౫

వ్యా॥ ఇహేతి॥ ఇహహితరుణేష్వేత్యర్థః-హిరల్రావధారణార్థ
 కః॥ ని॥ హిర్హేతావవధారణఇత్యమరః॥ మధురంసంతాపహరంశ్రోత్ర
 సుఖావహమిత్యథః శీతలక్రియతేతాపోయేనతన్నధురంస్త్వతమితివచ
 నాత్ తదీతంగానంస్ఫురతి ఏతన్నయనానందకరం స్మత్తంనాట్యం స్ఫుర
 త అయంరసనేంద్రియ స్వాదాతియప్రదః రసః అధరామృతం స్ఫురతి

భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారశతక కామినీగర్వణమ్. ౧౪౧

అసౌఘ్రాణతర్పణః పరిమళఃపద్మినీజాతినీమిత్రగంధవిశేషఃఘనసారగంధ
సారాదితేవనప్రయుక్తామోద విశేషోవా స్ఫురతి ఏవత్వగింద్రియ సౌ
ఖ్యావహస్తనానాంస్పర్శఃస్ఫురతి స్తనాదీనాం ద్విత్వవిశిష్టాజాతిఃప్రాయే
ణేతివామన సూత్రేప్రాయగ్రహణాద్భవమవచన ప్రయోగః ఇత్యేవం
ప్రకారేణహతోవిసప్తః పరమార్థస్తత్వాధోయేసాంతైః విషయపఠ
తంతైరిత్యర్థః అతఏవస్వహితకరణేధూతైఃకితవైఃఆత్మహితాచరణ
తత్పరైరివస్థితైరిత్యర్థః పంచభిఃగింద్రియైః శ్రోత్రాదిభిః భ్రావ్యమాణ
స్తత్త్వద్విషయేష్యాసజ్యమానస్వస్వంచితః ప్రతారితోస్థినచై తత్తైకతవం
ప్రాగేవాజ్ఞాసిషమిత్యర్థః-మాలినీవృత్తమ్॥

xx

శ్లో॥ నగమ్యోమంత్రాణాం నచభవతిభైషజ్య విషయోనచాపి
ప్రధ్వంసంప్రజతి వివిధైశ్శాంతికశతైః । భ్రీమావేశాదంగేక
మపివిదధద్భంగమనకృత్సరాపస్తారోయం భ్రీమయతిదృశం
ఘూణాయతిచ॥

౫౬

ఉ॥ ఆరయమంత్రగమ్యమునునౌషధ సాధ్యముగాదు శాంతికా
చారశతకంబులంజెడుదుచండతరభ్రీమకల్పనోద్ధతి । న్భూరివి
కారమంగములఁబూన్చుచున్నధజన్యమీయప । న్నారములోచ

నద్యయముసారెకుఁద్రొప్పెడుచక్రముంబలె॥

౫౭

వ్యా॥ అ॥ అధాంగనావ్యామోహజనకమన్తధందూషయతి॥నేతి॥
మంత్రాణాంగమ్యోమంత్రసాధ్యోనభవతిభైషజ్యవిషయఃబౌషధాద్య
వనేయచ్ఛభవతి భేషజమేవభైషజ్యమితివిగ్రహః స్వార్థేష్యజ్విత్ప్రయః
ని॥ భేషజౌషధభైషజ్యానీత్యమరః తథావివిధైర్నానాప్రకారైశ్శాంతిక
శతైరనేకశాంతికమేభిః ప్రధ్వంసంవినాశంచాపినప్రజతినగచ్ఛతి॥శ్లో॥
పూర్వజన్తకృతంపాపంవ్యాధిరూకేణబాధతే । పచ్చాంఘ్రిరౌషధైర్దానై
ర్జపహూమార్చ నాదిభిరితిస్తరణాత్॥ప్రసిద్ధస్తుజపాక్షిభిశ్శ్యామ్యతినత్వయ
మితిభావఃకింతు భ్రీమావేశాన్తోహూత్పాదనాత్ అంగేశరీరేకమప్యని
ర్వాచ్యంభంగంజాడ్యం-యద్వాభ్రీమావేశాన్తత్ప్రతిభ్రాపాదనాత్ అం
గేశకరచరణాద్యయ వేష్యిత్యర్థః కమపిభంగంజేతేపాగి వికార మసక్య

౧౪౨ భర్తృహరిసుభాషితేశ్వంగారశతకేకామినీగర్వాణమ్.

దృఢమువారంవిదధత్కుర్వ-దధాతేర్విపూర్వచ్ఛతృ ప్రత్యయః నాభ్య
స్తాచ్ఛ తురితిమను భావఃస్తరావస్తారఃస్తరప్రయుక్తాంగనావ్యామోహ
రూపావస్తారరోగః దృశంమదీయదృష్టింభ్రమయతి వ్యత్యాసయతి అత
స్త్రికత్తదజ్ఞానంకరోతీత్యర్థః తథాఘూర్ణయతిచక్రవద్భామిమ యతిచకిమ
త్రకరోమికధమయంచితీస్సృగ్గతిభావఃయదాహురైదానికాః॥ ౫॥ క్రు
దైర్ధాతుభిరాహతేచమనసిప్రాణీతమస్సంవిశక్ దంతాఖాదతిఫేనము
ద్వమతిదోఃపాదాపీఠమూఢభీః - పశ్యక్ రూపమసత్త్వితే నిపతతిప్రా
యఃకరోతిక్రియాభీభత్సాః స్వయమేవశామ్యతిగతే పెగేత్వపస్తా రరు
క్ ॥ అతఏవవ్యతిరేకాలంకారః॥లక్షణంతాక్తం॥శిఖరిణీవృత్తం॥ ౫౬

శ్లో॥ జాత్యంధాయచదుముఖాయచజరాజీణాఖిలాంగాయ
చగ్రామీణాయచదుష్కులాయచగళత్కుష్టాభి భూతాయచ।
యచ్ఛంతీషమనోహరనిజవపు లక్ష్మీలవశ్రద్ధయావణ్యస్త్రీ
షువివేకకల్పలితాశస్త్రీపురశ్శేతకః॥ ౫౭

చ॥ విడువకపుట్టుగ్రుడ్డునకువృద్ధశరీరికిగుప్తరోగికి॥ జడునకు
జాతిహీనునకుజారునిజాంగములాక్కరూకకై॥ కడువడినిచ్చ
వారిగుణకల్పలతవ్వదళించుకత్తులం । బడుపువడంతులందనదు
భావముఁజేర్చునెయివ్వఁడేనియు॥ ౫౮

వ్యా॥ అధత్రిభిఃపణ్యాంగనాగర్వాణంకుర్వాన్నిగమయతి ॥ జాత్యంధా
యజస్తప్రభృత్యవసన్న దృశేపురుషాయచ దుష్కులాయచదుర్ముఖాయ
ముఖరాయబహుగవ్యభాషణదూషితవశనాయేత్యర్థః॥ ౫౯॥ దుర్ముఖే
ముఖరాబద్ధముఖావిత్యమరఃయద్వాదుష్టం-ప్యాధ్యాదినాజగుఃస్థితం- దు
ర్గంధయుక్తంవాముఖం యస్యతస్త్వ - జరయావిసంసయాజీర్ణానిశిధిలా
నికృత్యాన్విశ్లేషసంధిబంధానిచఅఖిలాంగానికరచరణౌ దృశేహావయవా
యస్యతస్త్వచగ్రామీణాయ-గ్రామాంతరాదాగతాయ. అజ్ఞాతకులగో
త్రాయసాంధాయచేత్యర్థః కింబహు నాగళత్స్సంసమానిం కుష్టంకు
ష్టజాత్యాయరక్తాది-తేనాభిభూతాయ-గర్వితాయచలక్ష్మీలవశ్రద్ధయా

సంపల్లవే పాప్త్యాశయామనోహరమతిసుందరం నిజవపుఃస్వశరీరం య
 చ్ఛంతిష్వర్పయంతిషు- చుంబనాగ్లేషణదంతనఖవ్రణాది సంభోగార్థంత
 దధినంకుర్వతీష్విత్సర్థః దదాతేదాణుదానే ఇత్యస్తాద్ధాతోశ్చతర్యుగిత
 శ్చేతిజీవ పాశూర్ధేత్యాదినాదాణోయచ్ఛాదేశఃతథావివేకఃకర్తవ్యా
 కతకవ్య విచారస్సవకల్పలతికాతస్యాశ్చస్త్రీషు ఘరికాసు-వివేకవిచ్ఛే
 దకరీష్విత్సర్థః- వివేకస్యావ్యఖిలాధకసంఘటక త్యాత్కల్పలతికారూపణ
 మవగంతవ్యం॥ని॥స్యాచ్ఛస్త్రీచాసిపుత్రీవఘరికాచాసిధేనుకేత్యమరః॥బ
 హ్వదిభ్యశ్చేతిజీవ పణ్యస్త్రీషు-వేశ్యాంగనాసుకఃపుమావివేకరహితో
 పీత్యధఃఃరశ్యేతాసురకౌభవేన్న కోపీత్యర్థః॥ ౧॥ వారస్త్రీగణికావేశ్యా
 సులావణ్యాంగనాపితేతివైజయంతీ-శాదూకలవిక్రీడితం॥ ౫౭

శ్లో ॥ వేశ్యాసౌమదనజ్వాలారూపేంధనవివధికతా । కామభిర్య
 త్రహూయం తేయావనానిధనానిచ॥ ౫౮
 క ॥ రూపేంధనవధికతవే । శ్యాపంచశరాగ్ని కీలలందంగజ
 పూ । జాపర తంత్రులువేల్తురు । దాపుగడమ జవ్వనములు
 ధనములుగడకకే॥ ౫౯

వ్యా॥వేశ్యేతి॥అసౌవేశ్యారూపంసౌందర్యమేవేంధనా నితైస్సమిద్భి
 స్తైర్వివధికతావ్రవధికతామస్తథజ్వాలావస్తధాగ్నిజ్వాలా॥ని॥ఇంధనం
 త్వేదఇథమేధస్సమిత్స్రియామిష్యమరఃయద్రోమదనజ్వాలారూపవేశ్యా
 యాంకామిభిః కాముకైఃయావనాని- సూతనవయాంసి యవాదిత్వాద
 ణ్విప్రయః ధనానిచ హూయంతే హవ్యరూపేణ తత్సాత్కరియంతేవి
 లుప్యంతఇత్యధకః స్వగౌరవిఫలకాంక్షీభిరాహవనీయాగ్నిజ్వాలాయాం
 హవింషివేతిభావఃఅత్రవేశ్యాయామరోప్యమాణస్యజ్వాలాత్వస్యప్రకృ
 తహవనోపయోగిత్యాత్పరిణామాలంకారః ఆరోప్యమాణస్యప్రకృతోగె
 యోగిత్యే పరిణామఇతిలక్షణాత్ సచరూపేంధనేతిరూపకేణ సంకీర్త్యతే
 రూపక త్వారోపణస్యాపరంజకమాత్రమేవేతివివేకః॥ ౫౯

శ్లో ॥ కత్తుంబతికులపురుషో వేశ్యాధరవల్లవంఘనోజమపి । జా రభ
 టుచోరఘ్నేటకవిటనటపీష్టివనశరావం॥ ౬౦

౧౪౪ భర్తృహానుభాషితేశ్వంగారశతకేకామినిగర్వామ్.

క || జారభటచోరచేటక । చారనటప్రభృతినీచజననిష్ఠివాధార
శరావమువార । స్త్రీగ్రహ్యాధరముసంస్పృశింతురెకులజాల్ || ౫౯

వ్యా|| కథితీ || మనోజ్ఞంసుందరమపివేశ్యాయా అధరఃపల్లవమివేత్యుప
మిగనమాసోఽత్వధరః పల్లవమితియావకం-రూపకేతూత్తరపద పాధా
న్యేనతత్రచుంబనాయోగాత్ కఃకులపురుషః - సత్కులసంభవఃప్రమాణ
జాతినీతికులాచారధర్మజ్ఞత్వధరః చుంబతినకౌషీత్యర్థఃకుతఏతదిత్యాశంకా
యామచుంబనపేక్షాధూతంవిశేషమాహ-జారాగూఢపురుషాఃభటా
యోధాఃచోరాస్తస్కరాః చేటకాస్త్రీపురుషసంధానకుశలాఃదౌత్యక
వకానిరతాః నిటాజారాఃసటాభూమికాధారాస్త్రీషాంపురుషావశదా
నాం-సిష్ఠీచనశరావముచ్చిష్టపాత్రం- పరమాపవిత్రమిత్యర్థః చుంబన
సమయేతుచ్చిష్టస్యతత్రసంక్రమణాదితీభావః అత్రయద్యపి || రతికా
లేముఖంస్త్రీణాం శుద్ధమాఖేట కేశునామితి స్తరణాత్పురత సమయేపవి
త్రమేవస్త్రీముఖంతధావ్యుక్తరీత్యాకత్వలసంపరాత్- హేయతయా
చుంబనానర్హత్వాన్నచుంబనీయమితితాత్పర్యం || ని || శరావో వర్ధమానక
జిత్యధరః అత్రయావకోపమానుపాసానాంసంస్పృష్టిః || ౫౯

శో || మధుతిష్ఠతివాచియోషితాంహృదిహంలాహలమేవ కేవలం ।
అతఏవనిషీయతేధరోహృదయంముష్టిభిరేవతాడ్యతే || ౬౦
చ || కలదుగదాసుధారసముకంజదళాక్షులముద్దుబల్కుల । న్వే
లయుగదాహలాహలమువీరలచిత్తమునందుగావునం । బలుమ
ఁబల్లవాధరముఁబానమొనర్తురునిండువేడు । కన్పలితఫటో
ముముష్టితలపాతములంబ్రహరింతురెంతయ || ౬౦

వ్యా|| అ|| స్త్రీయఃబాహ్యమధురాఃఅంతర్విషాఅతఏవసర్వధాత్యా
జ్యావీవసతుగ్రాహ్యజిత్యభిప్రాయేణాహ || మధ్వితి|| శోకేనయోషితాం
స్త్రీణాంవాచి మధుక్షేద్రంతిష్ఠతిహృదిహృదయే కేవలంపాధాన్యేన
హంలాహలమేవ- కాలకూటవిషమేవ అతఏవ అన్తాత్కారణాదేవ అధ
రఃఅధరోన్యనిషీయతే అత్రమధువతత ఇతిమత్తైవసర్వజన్తే రాదృత్య
లతరాంసీయతేహృదయంముష్టిభిఃతాడ్యతేఅత్రవిషంవర్తతఇతిమత్తైవ

౧౯ భర్తృహరిశృంగారశతకే-సువిరక్తదుర్విరక్తవధతిః ౧౪౫

సర్వజనైఃతాడనం క్రియతే అతఃస్త్రియః స్వవచనేషు కేవలమధుధా
రాసాగ్నిణ్యః - హృదయేవిషతల్యాభిప్రాయవత్యచ్చ ఇతిపూర్వాధేప్ర
దర్శితం ఉత్తరాధేతుప్రథమపాదే మధుగ్రహణంచద్వితీయ పాదేహ
లాహలస్థానంహృదయతాడనంచేతి ప్రదర్శిషిమిత్యభిప్రాయఃఅత్రఉత్పే
క్షాతిశయోక్తికావ్యలింగద్వనిభేదానాంసంస్పృష్టే॥ ౬౦

ఇతిభర్తృహరిసుభాషితశృంగారశతకవ్యాఖ్యానేకామినీగర్హణంనామ
తృతీయాపంశతస్సమాప్తిమగవత్.

భర్తృహరిసుభాషిత శృంగారశతకవ్యాఖ్యానేసువిరక్త
దుర్విరక్తవధతివర్ణనసాగ్రంభః.

శ్లో॥ ధన్యాస్తవీవధవశాయతలోచనానాంతారుణ్యదర్శమ
నవీనవయోధరాణామ్ తామోదరౌపరిలసత్త్రిశ్వీలతా
నాందృష్ట్యాకృతింవికృతిమేతిమనోనయేషామ్॥ ౬౧

క॥ కలికేమెఱుంగువారుఁ దెలికన్నులుసన్నపుఁగొనుఁదీగెఱై
నలరెడునద్యశీలతలునంచితయావనదర్పలక్ష్మిచేఁ గులికె
డుసిబ్బెపున్వలుదగుబ్బలునుంగఁమించ బోండ్లరూఁ పులఁగ
నినిర్వికారులగుపూరుషులేకృతకృత్యులిధరక॥ ౧౬

వ్యా॥ అ॥ వీవంతావత్కామినీగర్హణంకృతంకింవిరక్తాస్సంతివానవే
త్యాశంకాఁగాంసంత్యేవేతి మనసినిధాయతత్రాపిసువిరక్తదుర్విరక్త భే
దేనదైవవిధ్యంత్రపతిపాదయిష్యన్నాదాసువిరక్తవధతిం వర్ణయితుమువ
క్రమతేధన్యాఇత్యాదిభిర్నవభిః॥ ధన్యాఇతి॥ తవీవపురుషాధన్యాః సుకృత
శాలినఃసువిరక్తాఇతియావత్॥ని॥సుకృతీఃపుణ్యవాన్ ధన్యఇత్యమరః - లేక
ఇత్యాకాంతాయామాహాధవశేపుండరీకదళసదృశే - ఆయిలేకణాంత
విశ్రాంతేచ- లోచనే-యాసాంతాసాంలారుణ్యదర్పణ- యావనమదో
ద్రదేకేణ - ఘనానిబిడా- పీనాపీవరౌ పయోధరౌస్తనౌ యాసాంతాసాం
తామోదరస్యాతి కృతమధ్యస్యోపర్యుపరిష్టాలసంత్యః-ప్రకాశమానాః-
యాస్త్రివశ్యః- లిప్తశ్చతావశ్యశ్చ-లేవశ్య-ఉత్సంఖ్యేసంఖ్యా యామితి

౧౪౬ భర్తృహరిశృంగారశతకే-సువిరక్తదుర్విరక్తపద్యతిః.

సమాసః-సంఖ్యాపూర్వ త్వేషినస్తర్జయ ఇత్యాదివత్ జ్ఞేయమిత్యుక్తం ప్రా
క్-తాలతా ఇవయాసాంతాసాంతేనైతాసాంపద్మినీత్వంసూచ్యతేతదు
క్తంరతిరహస్యే॥*॥త్రివళిలలితచుద్భాహంసవాణీనుపేషేతి త్నామేత్యత్ర
త్నామోమిత్యతిమత్వంతధాచేతం భూతరూప సంపన్నానాం కామినీనా
మాకృతీమాకారవిశేషందృష్ట్వా॥*॥ఇంగితంహృద్గ్రోభావో బహిరాకా
రమాకృతిరితిసజ్జనః ॥ యేషాంపురుషాణాంషణోవికృతింవికారంతత్సర
తప్రత్యమితియావత్ నైతినప్రాప్నోతిఅతఏవధన్యా ఇతినంబంధఃఏవంని
గ్వికారచిత్తత్వంచమసంపన్నానామేవ నత్వస్యేషామితిభావః తదుక్తంచ
మోవైరాగ్యానాంనిర్వికారచిత్తత్వమితి-వసంతతిలకావృత్తమ్॥ ౬౧

శ్లో॥ బాలేలీలాముకుళితమమీమంధరాదృష్టిపాతాః కింక్షీ
ప్యంతేవిరమవిరమవ్యర్థపషశ్రమస్తే! సంప్రత్యన్యేవయము
పరతంబాల్యమాధావనాంతే క్షీణోమోహస్తృణమివష
గజ్జాలమాలోకయావః॥ ౬౨

ఉ॥ హరిఃయేలచిమ్మైదన మాపయిమంధరదృష్టిపాతముల్కా
నుమునైశ్రవంబువిఫలంబిదివింతలమైతిమిత్తటి । న్నానుగజ
వ్వనంబడఁగెమానసప్రతివనంబుగోరెన్జ్ఞానమునప్తమ
య్యెయవసంబుగజ్జాలచెదమ్లలోకము॥ ౬౩

వ్యా॥అ॥ అధపూర్వోపభుక్తకామినీసంబోధనవ్యంజనసువిరక్తతాం
ప్రకటయతి॥బాలేలీలాముకుళితమితి ॥ హేబాలేముగ్ధే లీలయావిలాసవైచి
త్యా - ముకుళితాన్యథఃసమీలనాని - యస్మిన్కమఁణి తద్యధా తధా
మంధరా అలసప్రాయాః అమీదృష్టిపాతా విలోకనప్రసారాఃకిం - కిమ
థఃకింక్షీప్యంతేవిశీర్ష్యంతే-నవిక్షేప్యాఇత్యథఃకింతువిరమవిరమ-అభీక్ష్యం
విరమ- దృష్టివిక్షేపాదితిశేషః అభీక్ష్యోద్విర్భావః వ్యాజ్యభిభ్యోరవ ఇతివ
రస్తేపదంకుతః ఏషోయంతైత్రమః - కటాక్షవిక్షేపజనితాయాసోవ్యర్థో
నిరర్థకః అభిమతఫలానిష్పత్తే రితిభావఃసస్వేతావత్సర్వనైమదాయత్తచి
త్తేషుయుష్మానుకథంఫలాసిద్ధిరిత్యతఆహుఃసప్రతీదానీంవయమస్యేవరే
త్వోన్వివాసలాలసత్వేనసంమోహితాస్తదానీంతనా ఇదానీంసభవాషఇ

౧౪౮ భర్తృహృశృంగారశతకే-సువిరక్తదుర్విరక్తపద్యతిః.

ఏవశబరః కిరాతస్తస్య బాణవృత్తికరేణ - శరసంపర్కేణ-యోజ్వరస్సం
తావస్తస్య జ్వాలాశాంతా విరతేత్యధః తదపితిధాపి వరాకీన విరమతి
విరతింస ప్రాప్తోతి పూర్వంప్రాగ్ని ప్రియతయా గరీయ స్యాం బాలా
యాంవరాశీశబ్దప్రయోగేణాస్యాత్యంతవైరాగ్యంసూచ్యతే-జల్పబిక్షకం
టలుంటేత్యాదిసామాకన్నితిపాకన్పిత్యయేషిత్వాన్జీష్విత్యయేచ వరాకీ
తినదం- శిఖరిణీవృత్త్మ్॥

౬౩

శో ॥ కింకందర్పశరంకదధాయసి రేకోదండటంకారితంరేరే
కోకిలకొమలంకలరవంకంవావృధాజల్పసి । ముగ్ధేస్నిగ్ధవి
దగ్ధచారుమధురైగోలైః కటాక్షైరలంచేత శ్చంచితవా
సుదేవచరిణధ్యానామృతంవతతే॥

౬౪

ఉ॥ ఏరిమనోజసూంశరమూరకచిచ్ఛకుమిన్నకేకుహం । కార
ములేలచేసెదుపికధ్వజయో వృశాబకాక్షిసి । చారువి
లోకనంబులికజాలునునాహృదయంబుకేశవో । దారప
దాబ్జచింతనసుధారసతత్పరమయ్యెనియ్యెడ॥

౬౫

వ్యా ॥ అ॥ సంప్రతిసాటోపపరివారకందర్పనిరాకరణవచనమాహ॥
కిమితి॥ రేకందర్పహేమదనరేఖినిచసంబోధనే॥ ని॥ సీచసంబోధనే నేతు రే
ఖ్యమరః ఏవముత్తరత్రాపికోదండటంకారితం-కోదండటంకారనత్కృ
తం-ధనుగుణంకార పూర్వకమిత్యర్థః తత్కరోతిణివిణా విష్టవద్భా
వేవిస్తత్సర్లుక్ శరం త్వదీయబాణం కింకమథం కుత్పితోథః-కదధః-
కోఃకత్తత్పరుషే-చీతేకుశబ్దస్యకదేశః-కదర్దంకరోషికదర్దయసి-వ్యర్ధ
యసీత్యధః-ధాత ర్దేణచినివ తధారేరేకోకిల సేకలకంరఅత్రాసూ
యాసమ్మతికోపకుత్సభత్సనేష్విల్యసూయా ర్థేకోప్రాద్యధేద్విరుక్తిఃస్వరిత
మామేడిత ఇత్యాదిసాపాప్రస్యస్థితస్సాహసమ నిచ్ఛతావిభాషావక్త
వ్యఇలిపాక్షికః ప్రలిషేధఃకాస్త్రీత్యాసాహసమితిహరదత్తః కోమ
లంరుచిగర్ధకలరపంహృదస్వరం॥ ని॥ కాకలీతుకలేసూక్షేధ్వసోతుమధురా
స్ఫుటేకలఖ్యసగఃకింకమదంవా వృధావ్యర్ధం జల్పసికూజసి-వ్యాహ
రసీనియావతీ నవ్యాహతవ్యమిత్యధః-ప్రయోజనాభావాదితిభావఃత
ధారేముగ్ధే హేనుందరి స్నిగ్ధాస్సాంద్రాః ॥ ని॥ స్నిగ్ధంతుమస్మణేసాం

భర్తృహరిశృంగారశతకే-సువిరక్తదుర్విరక్తపద్ధతిః. ౧౪౯

ద్రోణత్యుచరః విదగ్ధాః- వివిధవిలాసవిశేషవివరణిపుణాఃచారవః . ఇం
 దీవరారవిందాదివత్సభావరమణీయాః మధురాస్సుధా ధారావన్తనో
 హరాశ్చేతివిశేషణమపివిధౌవిశేషణవిశేష్యభావవివక్షాయాం విశేష
 ణంవిశేష్యేణబహుళమితిసమాసః- తైస్తథాలోలైర్నిసర్గచంచలైః - క
 టాక్షైరపాంగావలోకనైరలం యద్వాప్సిగ్ధైః॥ *॥ విప్రసంభేషరమాం
 కాస్థామారూఢేదశకనారిభిః - యేనాంబరంగంద్రవతిసస్నేహాగ్నికధ్య
 తభిశ్చక్తలక్షణాత్సేహపరిపక్వతైః తథావిదగ్ధైః విరక్తస్యాపిమన్తభ
 వికారోద్దీపనచతురైరిత్యర్థః॥ *॥యద్దగ్ధనేవిరక్తోపిక్షుభ్యత్యైతత్సవన్తభ
 మితిలక్షణాత్తథాచారుభిః విషయమాత్రవిశ్రాంతివిరహీణీవిశృంఖలవృ
 త్తిత్వమదమంధర త్వాదిగుణశీలత్వస్యవివక్షితత్వాత్ స్థితాకారైరిత్యర్థః
 తదుక్తంభావప్రకాశే॥ *॥ అపరిచ్ఛిన్నవిషయవదమంధరమితితం । స్ఫ
 రద్భూతిపక్షతాయుక్తంతత్సైరమితికథ్యతభి తథామధురైస్సంతాప
 హరైః॥*॥శీతలక్రియతేతాపోయేనఽన్యధురంస్త్వేషమితిలక్షణాత్ - త
 థాలోలైస్సత్యమైస్సంభోగౌత్సక్యభావనాతత్పరైరిత్యర్థః-తదుక్తం॥
 కటాక్షైర్నాసగరైర్భుస్సంభోగౌత్సక్యభావనేతి-కటాక్షైః॥*॥యద్గతాగ
 తవిశ్రాంతివైచిత్ర్యేణప్రవతకనం - తారకాయాఃకలాభిజ్ఞాఃస్రవకటా
 క్షుంప్రచక్షతభిశ్చక్తలక్షణైరలంబిత్యం భూతకటాక్షానప్రవతకనీయాభి
 త్యర్థః అత్రవారణార్థకయోగాత్ పక్షేత్పతీయా ననుకుతవీపంనిరాక్రి
 యణిచేత్తత్రాహ- చేతోషదీయచిత్తంకత్వ చుంబితమాస్వాద్యమా
 నంవాసుదేవస్యనారాయణచరణధ్యానమేవామృతంయేన తత్తద్ధౌక్తంస
 త్ వర్తతే-తివృత్తిస్తరహరిచరణధ్యానావధానసత్వరసంజాతపరమవైరా
 గ్యోల్లసితచిత్తంమామేతేక్షుద్రాః కింకరిత్యంతీత్యైకోభావః - అమృత
 పానపరితృప్తస్య కిమారనాశేనత్యపరోభావఃబ్రహ్మ నందభరితస్యకింవై
 షయికక్షుద్రాసందేనేత్య పరతరోభావః నామిదాసీంపూర్వవద్యష్ట
 త్రింకరకేంతుహరికింకరఃఅతోసాధ్యస్సిసాధయషతాం యష్టాంకో
 యమపస్తారభిత్వ పరతినోభావః- సర్వధానాస్తాకంకామిన్య పేతాస్తీ
 తిపరమోభావః-శాదూకలవిక్రీం॥

౧౫౦ భర్తృహరిశ్చ౦గారశతకే-సువిరక్తదగ్ధిరక్తపద్ధతిః.

శ్లో॥ విరహోపిసంగమః ఖలుపరస్పరసంగతంమనోయేషాం|
హృదయమపివిమట్టితం చేత్సంగోవిరహంవిశేషయతి॥౬౫

క॥ విరహమునందై నరబర! స్పరమనురాగులకుఁబొందుభా
సిలుమనసె! వ్వరికె నయదువారలకును! విరహముపెచ్చు
గనొనర్చు వెనసంగతియు॥ ౬౫

వ్యా॥ అ॥ అథపంచవిషయవిరక్తిప్రకారమాహ॥ విరహాభితి ॥ యే
షాంస్త్రీప్రురుషాణాంపరస్పరమనోన్యసంగతం అనోన్య్యానురాగబద్ధ
మిత్యర్థః॥ తేషాంవిరహోపివియోగావస్థాయామపి- సంగమఖలు-సమా
గమవివక్షలు॥*॥ హృదయసంగమవీచసుసంగమోనతసుసంగమఆర్యసుసం
గమభితివచనాత్ అంతరంగబలీయస్తవ్యన్యాయాచ్చేతిభావః మనోనియ
మనేతుసంగః విరహాహేతుకవీచభావతీత్యాహ హృదయమపి మనోపివిఘ
ట్టితంసమ్యక్తతం- వై రాగ్యప్రవణీకృతంచేత్యర్థః॥ సంగస్సంగమాగ
మోపివిరహంవియోగామేవ విశేషయతి విశిష్టంకరోతి-తమేవాపేక్షావి
షయంకరోతీత్యర్థః॥ తదానీంతస్యైవాతుతత్వాదితిభావః అతఃసర్వధా
మనోనియమనమావశ్యకం తేనచేంద్రియప్రవృత్త్యవరమే విషయాణామే
కాంతతః పరాహతిరితికృత్వాపంచవిషయవిరక్తిర్నామేయమేవేతినికూ
ణాభిసంధిః పరస్పరేత్యత్రకమవ్యవహారేసర్వనామ్నోద్వేభవతభివ
క్తవ్యాత్పరశబ్దస్యద్విర్భావః సమాసవచ్చబహుళం యధాన సమాసవ
త్ప్రధమైకవచనంతథా పూర్వపదస్యేతివక్తవ్యంప్రథమైకవచనంద్వితీ
యాద్యేకవచనాంతత్వమవరపదస్యేతిఆర్యాభేదః॥ ౬౫

శ్లో॥ కిం తేనయదిసానజీవతిప్రాణితిప్రియతమాతథాపికిం| ఇ
త్యదీత్యనవమేఘమాలికాంనప్రయాతిపథిక్స్వమందిరం॥ ౬౬

క॥ చననేటికిఁబ్రేయసిజీ॥ వనపతియగునేని ప్రాణవతిగానిత
టిం॥ బనియేమనియొకతేరువరి॥ చనుండింటికినవ్యజలదసమ
యమునందు॥ ౬౬

వ్యా॥ అ॥ అథకస్యచిత్ప్రవాసిన విరక్తస్యవిచారరూపేణవై రాగ్యం
ప్రకటయన్నాహ॥ కిమితి॥ సామదీయాప్రియతమాప్రేయసీనజీవతి - విర

భర్తృహరిశృంగారశతకే-సువికృదుర్విరక్తపద్ధతిః. ౧౫౧

హవేదనయాప్రాణాన్మధారయతియది- తదాగతేనగమనేన- భావేక్తః
కింనకించదపీత్యథః యద్వాగతేనగృహముపగతేనమయేతిశేషః కిమధ
ప్రాణితి కేనచిద్విదోదోపాయేనజీవతి యదితథాపిప్రాణనేపి గతేనకిం
ఉభయధాపిగమనంవ్యర్థమేవేత్యథః ఇతివిచార్యేతిశేషః ఇహైవగమ్య
మానాథత్యాదప్రయోగఃప్రయోగేవాపానరుక్త్యమిత్యాలంకారికాః
పంధానంగచ్ఛతీతిపధికః- కశ్చిత్వాంధః- పథఃకన్నితికన్పిత్యయః నవ
మేఘమాలికాం నవీనకాదంబినీంవిరహినివహ సంహారకారిణీమితిభావః
ఉదీత్యస్వమందిరనిజగృహంనప్రయాతివై రాగ్యనిశ్చలచిత్తత్వాదితిభా
వఃతదుక్తం*॥యద్భవితద్భవత్యేవయదభావినతద్భవేత్ ఇతినిశ్చితబుద్ధి
నాంనచింతాచాధతేక్వచిదితి॥ రథోద్ధతావృత్తం॥ ౬౬

శ్లో॥ విరమతబుధాయోషిత్యంగాత్సుఖా త్తణభంగురాత్కురుతకరు
ణామైత్రీప్రజ్ఞావధూజనసంగమం|నఖలునరకేహారాక్రాంతం
మనస్తనమండలంశరణమథవాశ్రోణీబింబంరణస్తణిమేఖలం॥

మ॥ మనసింపొందఁగధీరులారకరుణామైత్రీమనీషాత్తుమా|వని
తాసంగమమాచరింపురెపుడున్బామాసుఖంబసిరం|బనివ
జిఁంపుఁడుహారరమ్యకుచముల్పాగ్రించన్తణిమేఖలా|ధ్వని
తాలంబినితంబమున్నరకచాధల్పాన్నిరక్షించునే॥ ౬౭

వ్యా॥ అ॥ అథబుధానాంతత్రవై రాగ్యమువదిశేతి-విరమతేతి॥ హే
బుధాఃవిద్వాంసః యోషిత్యంగాద్యవతినమాగమాద్యత్సుఖంతస్మాత్ కీ
దృగ్విధాత్ త్తణభంగురాత్ త్తణికాత్ త్తణికాసుఖప్రదయోషిత్యంగాది
త్యథః-భంజభాసమిదోమరజితిఘరచ్చిత్యయఃజగుఘానిరామేత్యా
దినాపంచమీ విరమత ఉపరతాభవత - తుచ్ఛసుఖదంయోషిస్సమాగమం
త్యజతేత్యథః వ్యాప్తిభోగ్యవృత్తి పరస్తైవం కింతుకరుణాదుఃఖివ్య
నుకంపా - మైత్రీపుణ్యకృత్సుమిత్రతావ్రజ్ఞా - బుద్ధివిశేషః సుఖవ్యను
మోదితేతియావత్ ఏతేనపాపిషాపేక్షాచలత్యతే ఏతావీవాంతః కర
ణమలశోధకత్వాచ్చిత్తపరికమాణీతిఫలదంతి సాంఖ్యాః- తావీవపధూ
జనస్తస్యసంగమంపరిశీలనతాత్పర్యమితియావత్ కురుతఏతేనాత్మాజక

౧౫౨ భర్తృహరిశృంగారశతకే-సువిక్రదుర్విరక్తపద్యతిః.

సుఖంసంభవతి కింక్షణికసుఖావలంబనేనేతిభావః-వివక్షే బాధకమాహ-
 నరకేనిరయే హారాకాగ్రింతంమక్తా హారోపశోభితం ఘనస్తనమండలం
 పటుతరకుచకలశభారోవా అధేతివాక్యారంభే- రణతీమణిమేఖలా-సుణి
 ఖచితరశనాయస్యతత్తదొక్తం - కాంచీకలాపరమణీయమిత్యథః-శ్రో
 ణీబింబనితంబమండలంవాశరణంరక్షకంనఖలు- నభవతిహి కరుణాదిన
 మాగమస్తునై వంభవత్యతస్సఏవావశ్యంస్వీకతవ్య ఇతిభావః- హరిణీ
 వృత్తం-లక్షణగతాక్తం॥ ౬౨

శ్లో॥ యదాయోగాభ్యాసస్యసనక్యశయోరాత్మమనసోరవిచ్ఛిన్నా
 మైత్రీస్ఫురతికృతినస్తస్యకీముతైః | ప్రియాణామాలాపై రధరమ
 ధుభిర్వక్రవిధుభిస్సృశ్వాసా మోదైస్సకుచకలశాన్లేషమరతైః॥

చ ॥ ఎననియోగమార్గరతియెవ్వనిడెందములోవెలుంగుతో | గొన
 కొనియేకమై వెలుగుగూరిమిమీఱఁగవాని కేటికే | వనితలముద్దు
 పల్కులును వాతెర తేనియలూర్పుదావులు ॥ గొనబగు మో
 ముఁజందురులు గుబ్బలగొగిలఁజేర్చుకూటముల్॥ ౬౩

వ్యా అ॥ ఏవంసాంఖ్యరీత్యావై రాగ్యముక్త్యానప్రతియోగా మతా
 నుసారేణాహ॥యదేతి॥యదా-యస్మిన్సమయే-యస్యేత్యవ్యాహరః॥ఉ
 త్తరత్రతచ్ఛబ్దసద్భావాత్ తథావయస్యసంబంధినః యోగాభ్యాసే అ
 ప్టాంగయోగపరిశీలనేయద్వ్యసనమాసక్తిస్తేనక్యశయోస్తత్పరతంత్రయో
 రిత్యర్థః ఆత్మమనసోః - ప్రత్యగాత్మాంతఃకరణయోః మైత్రీమిత్రత్వం - మై
 త్రీవ్యాఖ్యాతాస్ఫురతిప్రకాశయతి యోగాభ్యాసవశేనాశేషవాహ్యవిష
 యాస్పరిత్యజ్యయదాత్మారామమేవమనోభవతీత్యర్థః-తదాతస్యకృతినో
 ధస్యస్య-ఇష్టాదిభ్యశ్చేతీప్రత్యయః-తైకిము-నకిషపీత్యర్థః-తేక ఇత్యా
 శంకాయామాహ-ప్రియణాంప్రియతమానాంసంబంధిరాలాపైః-శ్రో
 త్రసుఖావహమృదుమధురవ్యాహరే శ్చ అధరమధుభిః రససేంద్రియప్రీతి
 జనకాధరామృతైశ్చతథానిశ్వాసా మోదేనసహ- సనిశ్వాసా మోదైః-
 పద్మినీజాతిత్వాన్నిశ్వాసకఘ్రాణీశర్పణగంధసంబంధబంధురైరిత్యథః-
 వక్రవిధుభిర్నయనానంజకరముఖ చంద్రైశ్చ అత్రచంతసైర్గికత్యేషి

౨౦ భర్తృహరిశృంగారశతకే సువిరక్తదుర్విరక్తవద్ధతి: ౧౫౩

ముఖబాహుల్యాత్ బహుశత్వసిద్ధిః - తథానకుచకలశాన్లేషానికుచకుం
భాలింగనసహితాని - యానిసురతానిత్వగువస్థేంద్రియామందానందకర
బాహుభ్యంతరసంభోగ విశేషాస్తేచ్ఛవీవమ శేషేంద్రియగ్రామ సంతర్ప
ణైరపిప్రైఃకిమితిసంబంధః-ఆత్మానందా సుభవవేళాయాం లేషామతితుచ్ఛ
తయా ప్రతీయమానత్వాదితిభావః॥ శిఖిణీవృత్తం॥ ౬౮

శ్లో॥ యదానీదజ్ఞానంస్త రతిమిరసంచారజనితంతదాదృష్టంనారీమ
యమిదమ శేషంజగదితిశ్రదానీమస్తా కంపటుతరవివేకాంజనజ
షాంసమీభూతాదృష్టిప్రిభువనమపిబ్రహ్మమనుతే॥ ౬౯

చ ॥ స్మరతిమిరప్రచారభవశశ్వదబోధముగల్గువేళమే॥ దురగతి
ముజ్జగంబులువధూమయమైకననయ్యోః పృథింపరయఁగన
ద్వివేకచహితాంజనసంగతమైనదీయభా॥ సురసపదృష్టి
బ్రహ్మముగఁజూచుచున్నదివిశ్వవంతయు॥ ౬౯

వ్యా॥అ॥అథవేదాంతసిద్ధాంతకీ శ్యావైరాగ్యవర్జనంనిగషయతి॥య
దేతి॥యదాయస్తికాలేస్తరః కామవీచతిమిరంతిమిరాఖ్యనేత్రరోగః -
అంధకారశ్చగమ్యతే॥ ని॥ తిమిరంనేత్రోగేస్యాదంధకారేపిచస్తృతమి
త్సభిధానాత్-తగ్యసంచారేణవ్యాప్త్యాజనితముత్పాదితమజ్ఞానమవివేకః
అసీత్-తదాతస్తికాలేఅ శేషంసర్వమిదంజగత్ నారీమయంయోషిప్రదూ
పమితిదృష్టమాకలితం-అజ్ఞానవశాత్తదావబుద్ధనిత్యర్థః- ఇదానీమస్తికా
కాలేతుపటుతరః అజ్ఞాననిరసనదక్షః అన్యత్రనేత్రరోగ నిరాకరణసమగ
శ్చయః వివేకస్తత్త్వజ్ఞానమేవాంజనం నేత్రకల్యాణాఖ్యసిద్ధాంజనం తజ్జ
షాంపాప్రవతామస్తాకంసంబంధినీదృష్టిర్మతిఃదృశ్య- అనమానమాసం
పద్యమానాసమీభూతా-అభూతతద్భావేచ్ఛి- నిజప్రకృతిమాపన్నాసతీ
త్యర్థః- త్రయాణాంభవనానాంసమాహారప్రిభువనం- తద్దితార్థేత్యాది
నానమాసః- పాత్రాద్యదంతత్వాన్నస్త్రీత్వం- బ్రహ్మబ్రహ్మమయంమ
నుతే- జ్ఞానోదయవశాద్భ్రష్టస్వరూపమవబుద్ధతే- యథాంజనే-నే
త్రరోగనివృత్తౌ ఘటాద్యర్థతత్త్వజ్ఞానంజాయతే తథాతత్త్వజ్ఞానేనకా
మాంధకారప్రయత్నా జ్ఞానావరణాపాయే పరవస్తుసాత్కాత్కారోభవతి

౧౫౪ భర్తృహరిశృంగారశతకే-సువిరక్తదుర్విరక్తపద్ధతిః.

తతస్సువ్యగ్రప్రస్థానస్వమిదంబ్రహ్మకారతయావశ్యతి అయమేవవేదాంత
సిద్ధాంతఇతిభావః- అతోవివేకస్యపరిశ్రేయోహేతుత్వాత్తదధిగమార్థమే
వయత్నః కర్తవ్యఇతితాత్పర్యం- రూపకాలంకారః- వృత్తంపూత్సవత్॥

శ్లో॥ తావదేవకృతినామపిస్ఫురత్యేవనిర్మలవివేకదీపకః। యావదే
వనకురంగచక్షుషాంతాడ్యతేచటులలోచనాంచలైః॥ ౭౦

క॥ సీలోత్పలనయనాతర। భూలోకనమాతులసోఽకునంతకువె
లుంగు॥ ధీలలితసుజనవిమలో, ద్వేలావిఘ్నవివేకదీపము
నెమ్మి॥ ౭౦

వ్యా॥ అ॥ అధైతద్వైలక్షణ్యేనదుర్విరక్తపద్ధతిమాహ-తత్రాదాయ
దుక్తంకృతినోవివేకస్ఫురణమితితదేతదవపదతి॥ తావదితి॥ కృతమేభిఃకృతి
నస్తేషాంకుశలానామపి-ఇష్టాదిభ్యశ్చేతీనిప్రత్యయః-ఏవపూర్వోక్తోనిర్మ
లోనివృ-శంకః వివేకస్తత్త్వావబోధవీవదీపః- స్వాధ్యేకః- తావత్తావత్ప
ర్యంతమేవస్ఫురతిదీప్యతే-కియత్పర్యంతమిత్యాకాంతోయామాహ-కురం
గచక్షుషాం హరిణిలోచనానాంచటులూని చంచలానిలోచనాంచలానిక
టాక్షవీక్షణానితైః కళాప్రాప్తైరితిభావః - యావద్యావత్పర్యంతమేవ
నతాడ్యతే-ననిహన్యతేనావలోక్యతఇత్యర్థః- తావదేవేతిసంబంధః-వివే
కకుశలోపిజనః కామినీకటాక్షవీక్షితః కోవావివేక నిర్వహణదక్షఇతిభా
వః- యద్యపి॥ని॥అంచలంతస్వంశుకాంతేస్యాదిత్యమరః తథాపి అంతిమత్వ
సామ్యాదౌపచారికోయనిర్దేశఇతిమంతవ్యం- రథోద్ధతావృత్తం॥ ౭౦

శ్లో॥ వచసిభవతిసంగత్యాగముద్దిశ్యవార్తాశ్రుతిముఖరముఖానాంకే
వలంపండితానామ్। జఘనమరుణరత్నగ్రంధికాంచీకలాపంకు
వలయనయనానాంకోవిహతుంసమర్థః॥ ౭౧

చ॥ నిగమిసుభాషితాభ్యసననిష్కలుగల్గినయట్టిపండితుల్, మగువ
లపొందుసింద్యమనిమాటికివార్తలుచెప్పనేర్పరుల్, జగము
ననెవ్వఁడోపులెలసత్కురువిందమణిప్రభాధగ, దగ్గితకలాప
రమ్యవనితా జఘనంబుపరిత్యజింపఁగా॥ ౭౧

భర్తృహరిశృంగారశతకే-సువిరక్తదుర్విరక్తపద్ధతిః. ౧౫౫

వ్యా॥ అదైతేషాందుర్విరక్తత్వాభిద్యోతకానీదృశాన్యేవవచనాన్యా
హ॥ వచనీతి॥ శ్రుతిముఖరాగ్యశాంత శ్రుతిపాతతత్పరాణిముఖానియే
షాంతేషాంనిరంతరవేదాభ్యసనవ్యసనసనానాం వేదాంతపారగాణా
మపీత్యర్థః-పండితానాంవివేకినాం- వచసికేవలంవాఙ్మాత్రవీచసంగత్యా
గంవధూనంసగత్యాగముద్దిశ్య- వార్తాగాఢాభవతి-శనత్వంతఃకరణఇతి
భావః-కుతః అరుణరత్నగ్రంధిః-పద్మరాగమణిభుచితః కాంచ్యేవకలాపో
భూషణంయస్యతత్తదాక్తం॥ని॥శోణరత్నంలోహితకంపద్మరాగోధమా
క్తికం-కలాపోభూషణేబర్హితిచోభయత్రాప్యమరః- కువలయనయనా
నామిందీవరాక్షిణాం- జఘనంకటిపురోభాగం- విహతుంత్యక్తుంకస్సమ
ధః- ప్రాయశఃఈదృశాన్యేవదుర్విరక్తానాంవచనానీతిభావః॥ మాలినీ॥

శ్లో॥ సవరవ్రతారకోసౌనిందతియోలీకపండితోయవతీః॥యస్తా
త్రపసోపిఫలంస్వర్గఃస్వర్గేపిచాప్సరసః॥ ౭౨

తే॥ కుటిలవాదియుఁబరవంచకుండువాఁడు । నెమ్మి నెవ్వాఁడు
యవతులనిందసేయు! నింద్రలోకముతపములకెల్లఫలము!
స్వర్గముననున్నవారలచ్చరలుగారె॥ ౭౩

వ్యా॥ సోసావలీకపండితః అన్యతభాషీ॥ని॥అలీకంత్యప్రియేన్యతఇత్య
మరః - పరవ్రతారకోలోకవంచకః- కోసావిత్యతఆహ - యః అలీకపం
డితోయవతీఃతరుణీః-యానస్తీరితిప్రత్యయః- నిందతిగహాయతిసఇతి
సంబంధః-ననునిస్సంగత్వాద్యవతి నిందాకరణేకథంవ్రతారకత్వమత ఆ
హ - యస్తాత్మగణాత్రపసశ్చంద్రాయణాదేః వ్రతోపవాసాదిరూ
పస్యవాఫలంస్వర్గః తత్రస్వర్గేపిచాప్సరసః ఊర్వశీవభృతయస్తత్రాపిత
త్సంగమవీచేత్యర్థః- అతఃపరవ్రతారకఇతిభావః॥ ని॥ ప్రీయాంబహుష్వ
ప్సరసస్సర్వేశ్యాఙ్గశీముఖాఇత్యమరః - స్వపరవ్రతారకఇతిపారేవ్య
యమర్గః యోలీకపండితః పండితమానీరహస్యానభిజ్ఞఇత్యర్థః- యవతీ
ర్నిందతిఅసౌస్వస్యపరేషాంచవ్రతారకః ఆత్మవంచకఃపరవంచకశ్చేత్య
ర్థః-కుతఃయస్తాదిత్యాది-శేషస్సమానం స్వపరఫలవేదనబోధనయోః పరి
జ్ఞానాభావాదుభయవంచకఇత్యర్థః- ఆర్యాభేదః॥ ౭౪

౧౫౬ భక్త్యహరిశ్చంగారశతకే-సువిరక్తదుర్విరక్తపద్ధతిః.

శ్లో॥ మత్తేభకుంభదళనేభువిసంతిధీరాః కేచిత్ప్రచండమృగరాజవ
ధేపిదతౌః కింతు బ్రవీమి బలినాం పురతః ప్రసహ్యకందర్పదర్పదళ
నేవిరళామనుష్యాః॥ ౭౩

తే॥ సమః కుంజరకుంభభంజనులు మఱియు సుగ్రమ్మగరాజవధ
దక్షులుర్విగలరు తటుచు గాలేరుకందర్పదర్పదళనః నిపుణ
జనులనిచాటింతునిభిలసభల॥ ౭౩

వ్యా॥ అ॥ అథచున్నథస్యాత్యంతదుర్జయత్వమాహ॥ మత్తేభేతి॥ విభు
ఘాలాకే-మత్తేభానాం-మత్తమాతంగానాం కుంభదళనే కుంభసగ్ధవిదా
రణేనమథా-ఇతి శేషః - ధీరాః శూరాస్సంతి తథా కేచిత్పరుషాః ప్రచం
డోత్పంతకౌపసః యోమృగరాజః సింహస్తస్య వధేహింసాయాం దతౌస్స
మర్ధాస్సంతి గజఘాతిభ్యో పృశ్యత్తమాశ్చూరాస్సంభవంతీత్యర్థః-కింతు బలి
నాం బలాధ్యానాం శూరాణాం జ్ఞానబలశాలిసా మితి చ గమ్యతే- పురతో
గ్రేబ్రవీమి శ్చంకంకరముద్ధృత్యన డిండమఘోషముద్ఘోషయామీత్యర్థః-
కిముద్ఘోషసీత్యత ఆహ-ప్రసహ్య బలాత్ భుజబలాద్భుద్ధి బలాచ్చేత్యర్థః-కం
దర్పదర్పదళనే మదనమదవిదారణేనమర్ధాః మనుష్యాః-విరళామృగాః
ప్రాయశోనసంతీత్యర్థః-శంభుతద్భక్తాంశ్చ వినామదనవిజయినోనసంత్యే
వేతి శివభక్తాగ్రేసరస్య కవేర్నిగూఢతరాభినందిః - అత్రకందర్పదర్పేతి స
కృద్వ్యంజనద్వయావృతేః వృత్త్యనుప్రాసాఖ్యశ్చబ్దాలంకారః - లక్షణ
మక్తం- వసంతతల కావృత్తం॥ ౭౩

శ్లో॥ సాన్తార్థేతావదాస్తేప్రభవతి చనరస్తావదేవేంద్రియాణాం ల
జ్జాంతావద్విధతే విసయమపి సమాలంబతే తావదేవ । భూచా
పాకృష్టముక్తాః శ్రవణపథగ తానీలపత్నాణి వేతేయావల్లీలావతీ
నాం హృదినధృతిముషోద్భష్టిబాణాః పఠంతి॥ ౭౪

శా॥ సారాచారముఁబూనునింద్రియములన్నాసించులజ్జాన్వితుండు
రాజిలుఁబ్రశాంతిజేకొనునరుండందాఁక నేందాఁకదు । ర్వారం
బుల్కుఁగ్రహిమార్గములును దారభూరిధనుముక్తముల్ । నారీ
వీక్షణబాణముల్చొరపువిన్నాణంబుగాఁడెందము॥ ౭౪

భర్తృహరిశృంగారశతకే-సుమిర క్తదుర్విర క్తవద్ధతిః. ౧౫౭

వ్యా || అ || అథవపునర్వచనవై చిత్రీమేవాహ||సదితి|| సరఃవిద్యానసీ
తిభావః-సన్న్యాగ్రేఽశ్రుతిస్త్పతిబోధితాచారే-తావత్తావత్పుర్యంతమేవాస్తే
వర్తతేఇంద్రియాణాంచక్షురాదీనాంచ తావదేవప్రభవతీ సమర్థోభవతి
నియమనశ్చితి శేషః-లజ్జాంజుగుప్సితకర్తాచరణాచ్చేతస్సంకోచనలక్షణాం
వ్రీడాంచ తావదేవవిధత్తే అనువర్తతేవినయంనమ్రీంత్యంచతావదేవస
మాలంబతేస్తీకురుతే యత్పుర్యంతమిత్యాశంకాయామాహ-భూగ్రేవ
చాపంకార్తుకంతేనా కృష్ణాశ్చతేముక్తాచ్చేతివిశేషణసమాసః - ఏకత్ర
భూగ్రభంగపూర్వకమవరత్రచాపనమనపూర్వకంచప్రయత్నాభ్యర్థః-త్ర
వణపథగతాఃశ్రోత్రమార్గగతాః ఏకత్రకర్ణాంత ఏత్రాంతత్వా దపరత్ర
తావత్పుర్యంతమాకర్షణాచ్చేతిభావః - నీలానిపత్నాణిలోమానన్యత్రగ
రుతశ్చయేషాంతేతథోక్తాః-ధృతింముష్ణంతీతిధృతిముష్ణైర్వభేదిన ఏతే
ప్రసద్ధాః శీలావతీనాంవిలాసినినాందృష్టయఏవచాణాః యావద్యావత్పు
ర్యంతంహృదిమానసేవతునినవతంతినప్రవిశంతితావదితిసంబంధః - తద
నంతరంసన్న్యాగ్రప్రవర్తనాదికంనిర్వోధుంకస్సమర్థశ్చిభావః- ఉక్తంచప్ర
బోధచంద్రోదయే|| *|| తావద్వివేకవిభస్తావత్సన్న్యాగ్రవర్తనంపుంసామ్|
నివతంతిదృష్టివిశిఖాయావన్నేందివరాక్షీణామితి-అత్రద్వితీయాధేసమస్త
వస్తువర్తినావయవరూపకాలంకారః-స్రగరావృత్తం|| ౭౪

శ్లో||ఉన్నతప్రేమసంరంభాదారభంతేయదంగనాః| తత్రప్ర
త్యూహమాధాతుంబ్రహ్మపిఖలుకాతరః|| ౭౫

క || ప్రేమావేశభరంబున | భామాజనులాచరించు పనిమర
లింపక| దామరవిరిలోబాడమిని | యామేటికినై ననలవి
యగునెతలంపక|| ౭౬

వ్యా || అ || కింబహునాబ్రహ్మవ్యంగవోద్యోగప్రత్యూహచరణేనధీ
రోభవతిత్యాహ||ఉన్నతేతి||అంగనాః స్త్రీయః ఉన్నతోత్కృతకటాయః
ప్రేమాఅనురాగస్తస్యసంరంభాత్సంభ్రమాత్ ||ని||సంరంభస్సంభ్రమేకౌ
పశ్యతివిశ్వః-యత్రకర్తారభంతేవిహితమవిహితం వాకర్తుముద్యుంజతశ్చ
త్యర్థః-తత్రకర్తృణిప్రత్యూహాంవిఘ్నం || ని || విఘ్నాంతరాయఃప్రత్యూహ

౧౫౮ భర్తృహరిశృంగారశతకే-సువిరక్తదుర్విరక్తపద్యతిః.

ఇత్యమరః- అధాతుంకర్తుం- బ్రహ్మపికిముతాస్యఇతిభావః - కాతరస్సభయః-అనమర్థః-ఖల్విత్యర్థః-అనివార్యనిశ్చయానామనావృతానామంగనానాంకోవానివారయితేతిభావః॥ ౭౫

శ్లో॥ తావన్మహత్త్వంపాండిత్యం కులీనత్వంవివేకితాః॥
వజ్జ్వలతినాంగేషుహత్కృతపంచేషుపావకః॥ ౭౬

క॥ కులీలవివేకంబులు దొలగకనరులందునిల్చుదుర్భరమ
దనజ్వలనముసర్వాంగంబుల నెలకొనదందాకనంతని
లువంగలవే॥ ౭౬

వ్యా॥ తావదితి॥ మహత్త్వంమహానుభావత్వం॥ పాండిత్యంప్రాజ్ఞత్వం- కులీనత్వంమహాకులప్రసూతత్వం- కులాత్యై ఇతిఖండ్యయః - వివేకితాకతకవ్యాకర్తవ్యవిచారచతురత్వంచ- తావత్తావత్పర్యంతమేవభవతీతిశేషః- యావత్ హతోనీచః అశ్లాఘ్యతాపాదకీర్త్యాన్నికృష్టః-పంచారవిందాదయఇషవోబాణాయస్యసః- పంచేషుఃపదనస్సప్తపావకోగ్నిరంగేషునజ్వలతినావిర్భవతినసంతాపయతీత్యర్థః-తావదితిసంబంధః- తదనంతరంకోవామహత్వాదిగుణవిశిష్టఇతిభావః॥ ౭౭॥ అరవిందమశోకంచ చూతంచనవమల్లికా॥ నీలోత్పలంచపంచైతేపంచబాణస్యసాయకా ఇత్యమరః-అత్రమదనేఅగ్నిత్వరూపణాదేకదేశవర్తిరూపకం॥ ౭౮

శ్లో॥ శాస్త్రజ్ఞోపిప్రగుణితనయో ప్యాత్రబోధోపివాఙ్మనం
సారేన్ద్రికభవతివిరళో భాజనంసదగతీనాం॥ యేనైతస్త్రిన్ద్రి
రయనగరద్వారముద్ఘాటయంతీవామాక్షీణాంభవతి కుటి
లభూలతాకుంచికేవ॥ ౭౯

తే॥ శాస్త్రవిదుండై నబుధుండై నసనయుండై న॥ నదగతికింబో
పుటరిదిసంసారసరణి॥ యమపురద్వారముల కవాటముల
కుంచి॥ కలునుబలెవిప్పుచున్న వికలికిబామలు॥ ౮౦

వ్యా॥ అ॥ అధనంసారికస్యనదగతిఃదుర్లభేతిసహేతుకమాహ॥ శాస్త్రజ్ఞఇతి॥ శాస్త్రజ్ఞస్సకలశాస్త్రరహస్యాభిజ్ఞోపి- అతోనువసగ్గేక ఇతికప్రత్యయః- తత్రాపిప్రగుణితఃప్రకర్షణో వృత్తివిషయాకృతః నయోనీతిశా

స్త్రీయేనసతదాక్తోపి ఫలవదద్ధావబోధనవ్యంతం సవ్యక్పరి శీలితః
 శాస్త్రోపిత్వర్థః- గుణశబ్దాత్తతగ్రోతీతిజ్యంతాతగ్ర-ర్మణీకః - శౌవిష్ణవ
 ద్భావేవిస్తతోర్లుక్ ॥ ౧॥ గుణస్తావృత్తిశబ్దాభ్యే జ్యేంద్రియేముఖ్య తంతు
 ప్పిత్తివైజయంతీతథాచాఢందృఢమాత్తబోధఉత్పన్నజ్ఞానోపిపుమానస్తీక
 పరివర్తమానేసంసారేనద్గతీనాంభాజనం పాత్రంయోగ్యజ్ఞియావత్ - వి
 రళోమృగ్యోభవతి స్వర్గాదిసద్గతిగామీయఃకచ్చి శేవభవతిసతు బహుళజ
 త్యర్థః-కుతఃయేనకారణేన ఏతస్మిన్ సంసారేవామాక్షీణాం మనోహరన
 యనానాం. బహుప్రీహవిత్యాదినావచిషిత్వాత్ జీవ-కుటిలావక్రకాఘా
 ర్లతేవఘోలతాఘావ్రల్లీకుంచికేవ విష్కంభవిఘట్టన సాధనవక్రక్రా
 యోమయశలాకేవ నిరయనగరస్య యమపురస్యద్వారంలతజలయాద్వార
 పిధానకవాటవిష్కంభమిత్యర్థః- ద్వాదశజ్ఞేనకవాటస్య తేనచతద్విష్కం
 భస్యచలతీతత్వాత్ ఉద్భూటయంతీవిఘట్టయంతీవ్యామోహూత్పదనేన
 దుర్గతావ్రవేశయంతీత్యర్థః- భవతిఖలు అతోవిరళజ్ఞతీసంబంధః. స్త్రీసం
 గినాంకుతస్సద్గతితిభావః - ఉపమాలంకారః-షండక్రాంతావృత్తం॥

శ్లో ॥ కృశఃకాణిఖంజఃశ్రవణరహితః ఘచ్చవికలోవ్రణీపూ
 యక్లేన్నఃక్రమికులశతైరావృతతనుః। త్సుధాత్మమోజీర్ణః
 పితరకక పాలార్చితగళ శృణీమస్త్యేతిశ్వా హతమపిచ హం
 త్యేవమదనః॥ ౭౮

చ ॥ కరముకృశించికాల్వీణీగికన్నులుగానకపుచ్చహీనమై, పు
 రుగులుగ్రమ్ముచున్నవ్రణపుంజముమేనలన ౧౫ నాకటం। బ
 రవశమై ఘటీముఖకపాలగళంబగుకుక్కపెంటితో । నరిగ
 డుఁగూళజంతువులనై నవధించుమనోబుడకటా॥ ౭౮

వ్యా॥ అ॥ అథ ద్వాభ్యాంమన్తథస్యచరిత్రవై చిత్త్యమాహ ॥ కృ ఇ
 తి॥ కృశఃపిండాలాభాదస్థిచర్మావశిష్టదేహః - కాణోంధకఃయద్వాపికా
 తుః ఖంజఃపాదవికలః- ఆకార్యకరణేనలగడప్రహారాదభగ్న పాదజ్యో
 ర్థః- తథాశ్రవణరహితః - సమూలంభిన్నకర్ణః- పుచ్ఛేన్నవికలః - చిన్న
 లాంగూలిః- యేనాంగవికారజ్ఞతీసమాసః- వ్రణీసర్వాంగక్షతిమాన్- అ

౧౬౦ భర్తృహరిశృంగారశతకే - సువిరక్తదుర్విరక్తపద్ధతిః.

తఃపూయేనకేన్ద్రైః ఆగ్రైఃక్రిమిణాంనణౌ త్వన్నాపాదతుచ్ఛజంతూ
నాం- కులశత్రైరనేకక్రిమిపరంపరాభిరిత్యర్థః- ఆవృతావ్యాప్తాతనుర్యస్య
సతధోక్తః- త్సుధాబుభుక్షయాత్తామః పగిక్షీణః- తామోమథతిమత్వం
జీర్ణః- జరయాశిధిలావయవః - పితరకకపాలేన- ఘటముఖవలయేనార్పిత
గళఆనంజితకంఠనాళః- శునకోహిఘటముఖేన్ద్రైః శిరోనిక్షిప్య అన్నం భ
క్షయతితతస్తావతైవపరిపుష్టత్వేనాకృష్టుమశక్యత్వాద్భువివిఘట్టసేనాధో
కపాలాపాయేతన్ముఖకపాలేనాసంజితకంతో భవతీతిప్రసీద్ధిః అతపవంభూ
తగత్యర్థః - యద్వా- చార్యేణాన్నాది భక్షణేతద్దండనార్థంభ్రాష్ట్రంమ
ధ్యేచ్ఛిద్రంకృత్వాగళేఆనంజయంతి- తస్మాద్దండంభూతగత్యర్థః- ఏవంజగు
ఘ్రితోపిశ్వాశునకఃశునీంసారమేయాం - నాంతత్వాత్ జీష్, అన్వేత్యనుస
రతినిధువనార్థమితిభావః- తథాహి- హతంవిసప్తమపిచ- మదనోహంత్వై
వమనోవికారోత్పాదనేనపీడయత్యైవ - సతుహతహననమన్యాయ్యమితివి
చారయతీత్యర్థః- శరోయంమదనఃకంవా కథంభూతాస్థావ పన్నంనక
రోతీతిభావః- అత్రపవకారోత్యంతాయోగ్యవ్యవచ్ఛేదార్థః- పార్థోధను
ర్ధరోభవత్యైవేత్యదాహృత్యక్రియాగతైవకారస్యతథాభూతార్థకత్వాను
శాసనాత్ - శిఖరిణీవృత్తం॥

౭౮

శ్లో॥ స్త్రీముద్రాంకుసుమాయధస్యజయినీంసర్వార్థసంపత్క-
రీంయేమూఢాః ప్రవిహాయయాంతి కుధియోమిధ్యాఫలాన్వే
షిణః॥ తేతేనైవనిహత్యనిర్గయతరంనగ్నీకృతాముండితాః
కేచిత్తుంచశిఖీకృతాశ్చజటిలాఃకాపాలికాశ్చపరే॥ ౭౯
చ ॥ స్తరునకుసర్యలోకజయసంపదలీయఁగఁజాలు పౌఢలక్ష్మి
దరుణులనిండసేయుటనధర్తులుకొందఱుమానవుల్దిగం । బరు
లునుబ్రహ్మచారులుఁగ పాలకపాణులుదండహస్తులై । తిరు
గుచునున్నవారురతిదేవునిమీఱినభోగమబ్బునే॥ ౮౦

వ్యా॥ స్త్రీముద్రామితి॥ సర్వార్థానాంసంపదంకరోతీతిసర్వార్థసంప
త్కరీం- ధర్మార్థకామపురుషార్థమృద్ధిహేతుభూతామిత్యర్థః- కృత్తో ఏ
తుతాచ్ఛీల్యానులోష్యేష్వితిః ప్రత్యయః- టీత్వాత్ జీష్- కుసుమాయధశ్చ

౨౦ భర్తృహరిశృంగారశతకే-సువిరక్తదుష్విరక్తపద్ధతిః. ౧౬౧

జగజ్జైత్రస్యమన్తధస్యజయినీంజయావహమిత్యథకః - జిఘృషీత్యాదిగా
 ఇనివ్రత్యయః స్త్రీముద్రాం స్త్రీరూపచిహ్నం విహాయత్యక్త్వా కుధి
 యోదుర్బుధయః-అతఏవమూఢాఃకతకవ్యాకతకవ్యవిచారశూన్యాః మి
 థ్యాఫలాన్వేషిణః అభూతచరత్వాదసత్యప్రాయమోక్షఫలకాంతీణ
 స్సంతః యాంతివ్రజంతీత్యథకః - తేమూఢాస్తేన నిజముద్రాహాసజ
 నితకోపేనకుసుమేషుజైవనిదకాయతరంకయాహీసంయధాతథా- నిహ
 త్యనీచైకృత్వాకేచిన్నగీకృతాః దిగంబరీకృతాః॥ని॥నగ్నోవాసాదిగం
 బరణ్యమరః-అభూతతద్బావేచ్ఛిః అస్యచ్ఛావితిదీక్షకః ఊర్వాదిచ్ఛిడా
 చచ్ఛేతిగతిసంజ్ఞాయాంకుగతిప్రాదయత్తతినమాసః కేచిన్తుండితాఃపరమ
 హంసీకృతాః-నతుసౌభాగ్యసంపన్నీకృతాత్యథకః- అతఃకుసుమేషుము
 ద్రాయపామ్రైయో నవరిహతకవ్యాఇతిభావః యథాలోకేరాజా నస్త్రీ
 క్షదండాన్నిజాజ్ఞోల్లంఘనావరాధిజనాక్ కాంఞ్చిత్సర్వస్వాపహరేణ వ
 స్త్రీహీనాక్ కుర్వంతికాంఞ్చిత్సర్వతోముండితశిరసా-కాంఞ్చిదర్శముం
 డితముండాక్ కాంఞ్చిజటాధారిణః-కాంఞ్చిత్కపాలభిక్షుకాంశ్చకుర్వంతి
 తద్వదత్రాపిధ్వనిః - అత్రవై రాగ్యకృతనగ్నత్వాదేః కుసుమేషుకృతత్వో
 త్ప్రేక్షణామత్ప్రేక్షణాలంకారః-సాచనూనమిత్యాదివ్యంజకావ్రయో
 గాద్గమ్యా శాదూలవిక్రీడితం॥

౭౯

శ్లో॥ విశ్వామిత్రపరాశరవ్రభృతయోవాతాంబువణాశనాస్తేపి
 స్త్రీముఖవంకజంసులలితందృష్టైవమోహంగతాః । శాల్య
 న్నంసఘృతంపయోదధియతంయేభుంజతేమానవాస్తేషామిం
 ద్రియనిగ్రహాయదిభవేద్విరధ్యఃప్లవేత్సగరే॥ ౮౦

చ ॥ వనదళవాతముత్తేనపువారుపరాశరకౌశికాదులః॥ఘనులు
 నునుందరీజనులగల్గొనిమోహితచిత్తులైరిహే । చినఘృత
 పాయసాన్నముభుజించెడివారలకన్నతోజయం । బునెగడు
 నేనివింధ్యముసముద్రజలంబులఁదేలియాడె॥ ౮౦

వ్యా॥అ॥ కింబహునామహాహయోపీంద్రియనిగ్రహసమర్థానజాతా
 ఇత్యుపసంహగతిః॥విశ్వామిత్రేతి॥ వాతాంబువణాశన్యేవాశనంయేషాం

తేతధోక్తాః శరీరయత్రా మాత్రోపయోగివా యూదకపరిణతేవర్ణాహః
 రావీవ నత్వోద్రియత్పైకరమృష్టాన్నభోజనాభిత్కర్థః- విశ్వామిత్రపరా
 శరప్రభృతయః విశ్వస్యమిత్రం విశ్వామిత్రో గాధినందనః - మిత్రేవర్ణా
 వితిదీఘః-పరాశరోవ్యాసపితాతాప్రభృతీయేషాం తేతధోక్తాఃప్రభృతి
 శబ్దేనశాండిల్యాదయోపిసంగృహ్యంతేయేమహర్షయస్సంతీతిశేషః - తేపి
 సులలితమతిసుందరం॥ని॥లలితంత్రిమసుందరమితిశబ్దాణావేస్తీ౧౧౧౧౧౧
 నికారంభానత్యవతీధాన్యమాలిన్యాదియోపితాం ముఖవంకజందృష్టై
 వావలోక్తైవమోహంగతాః తత్పరతంత్రాజాతాః నత్వోద్రియనిగ్ర
 హసమధాఽభిత్కర్థః-కింతుయేమానవాస్సాధారణమర్త్యః-సఘృతమా
 జ్యుత్తంతదపివయసాక్షీరేణదధ్వాచయతం మిత్రితంశాల్యన్నంకలమా
 భ్యవ్రీహ్యన్నంఅత్యంతవీర్యవృద్ధికరంమృష్టాన్నమిత్యభః-భుంజతేఅభ్య
 వహరంతి- భుజోనవనభిత్కర్తృనేపదం తేషాంమానవానామింద్రియని
 గ్రహః ఇంద్రియనియమనంభవేద్యదితదావింధ్యః పర్వతఃసాగరేష్టవేత్-
 ఉన్నజేత్-నతుకదాచిదపివింధ్యః ప్లవతిగ్రావప్లవనస్యాత్రతచరత్వాత్త
 ధావవింధ్యప్లవనస్యయథా అసంభావితత్వం తథేంద్రియనిగ్రహస్యాపీ
 త్యభః- వాతాద్యశనానాంఋషీణామేవైతాదృశావస్థావస్పత్వంకీము
 తమృష్టాన్నభోజనాం మానవానామితేభావః అత్రేంద్రియాణానిగ్రహ
 సంబంధేపి వింధ్యప్లవనదృష్టాంతేనా సంబంధోక్తేస్సంబంధే సంబంధ
 రూపాతిశయోక్తిః- వృత్తంపూర్వవత్॥

౮౦

ఇతి శృంగారశతకవ్యాఖ్యానే సువిరక్తదుర్విరక్తపద్ధతి

వణానంనామ చతుర్థఃవింశతిః.

శ్లో॥ పరిమళభృతోవాతాశ్శాఖానవాంకురకౌటయోమధురవిధు
 రోత్కంతాభాజఃప్రియాపికపక్షిణామ్ 1 విరళవిరళస్వేదో
 ద్దారావధూవదనేందవఃప్రసరతిషఠౌధాత్యాగ్రింజాతోనకస్య
 గుణోదయః॥

౮౧

చ || వలపువహించెగంధగిరివాతపరంపరభూదిభూజశాఖలు
చిగిరించెనింపెనఁగెఁగాకలికోకిలలందుఁజెక్కులం । బలుచ
నిఘనుఁబిందువులుభామలకున్సృసరించెనెయ్యెడం జెలువు
ఘటింపఁజాలదువిశేషవసంతసమాగమంబిలక ॥ ౮౧

వ్యా||అ||ప్రాసంగికంపరిసమాప్య ప్రస్తుతశ్యంగారోపయోగితయా
ఋతువణానంప్రారీపుస్తదాదాలాకవేదయోః ప్రాథమ్యేనవ్యవహా
రాద్వసంతం వణాయతిపరిమళేత్యాదిషడ్భిః॥ పరిమళేతి॥ వాతాఉపవ
నవవనాః పరిమళంబిభ్రాతీతిపరిమళభృతః-వివిధకుసుమసమృద్ధజనితగంధ
విశేషబంధురాజాతాభృతిశేషః॥ని॥విమర్ధిర్ధిపరిమళోగంధేజనమనోహ
రభృత్యమరః-శాఖాః-రసాలాదితరుస్కుంధాః నవాంకురాణి నూతనశీల
యానికొటివ్వగ్రేషుయాసాంతాస్తథాక్తాః పల్లవితాజాతాభృత్యధః-పి
కవక్షిణాం-పికాఖ్యపక్షివిశేషాణాం-ప్రియాః-కోకిలాంగనాభృత్యధః॥
ని॥ కోకిలఃపికభృత్యపీత్యమరః - మధురాసహకారాంకురకమాయాస్వాద
లాభాదనుగుణావిధురాకాకకృతోపద్రవవశాద్విగుణాచకష్టేతియావత్
యాఉత్కంఠా - కూజితౌత్సుక్యంతాంభజంతీతితథోక్తాజాతాః. భజేః
శ్వీరితిణ్వప్రత్యయః॥ ని॥ విధురస్సృతిత్వవిశ్లిష్టయోరపీతివిశ్వః- వధూ
నాంవదనేందవోవక్త్రచంద్రాఃవిరళవిరళః- గ్రీష్మాతిరేకాభావాన్మంద
ప్రకారః- ప్రకారేగుణవచనస్యేతిసాదృశ్యాధేకద్విర్భావః- శ్వేదోద్ధా
రః శ్రమజలనిష్యందోయేషాంతేతథోక్తాజాతాః అత్రోద్ధారశబ్దస్యగౌ
ణవృత్తినమాశ్రయణోన్నగ్రీష్మకత్యోమధ్యపతిత్వమిత్యుక్తంప్రాక్ -
తథాహిధాత్యాంభువిమధావసంతేప్రసరతి- వ్యాప్రియమాణేసతి- క
స్యవస్తుశోగుణోదయోగుణోత్కషోజాతఃసర్వస్యాపిజాయతఏవేత్య
ధః- గత్యధాకమకేత్యాదినావతకమానేకతకరికప్రత్యయః- మతి
బుద్ధిపూజాధేభ్యశ్చేతిచకారాత్ వతకమానతా- అథపుష్పరసేమధు
దైత్యేవసంతేచైత్రేచేతివిశ్వప్రకారః॥

౮౧

శ్లో॥ మధురయంమధురైరపికోకిలాకలరవైర్తలయస్యచవాయుభిః ।
విరహిణఃప్రహిణస్త్రీకరీరిణోనిపదిహంతసుధాపివిషాయతే॥౮౨

తే॥నిండు కొనివచ్చు గండపు గొండచల్ల గాలియును బిక కాకలికా
రవంబు విరహిజనుల నధించె నవ్వేళగాన॥ నమృతమును విష
మగు వివత్ప్రియండు॥ ౮౨

వ్యా॥ అయం పూర్వోక్త మధుర్వసంతఃసకలచరాచర్యోల్లాసకర ఇతి
భావః మధురైః శ్రీవైస్యస్తంతావహరై ర్వా॥ శీతలీక్రియతే తాపాయే
నతస్తధురంస్త్వతమితి త్తదాత్-కోకిలానాం-పికనుందరీణాం-కలరవైర
వ్యక్తచ నోహరస్వరవిశేషైః॥ ని॥ కాకలితుకలేనూక్షేద్వనాతుమధురా
స్పృశీ॥ కలఇశ్యమరః॥ కోకిలేత్యత్ర జాతిగ్రహణేపికోకిలా- జాతావపీతిన
జీవే-తథామలయస్య వాయుభిః శ్రీఖండైలానిలైశ్చ అత్యంతసుఖావస్థై
రపీతి భావః-విరహిణః శరీరిణో వియోగి జనాక్ ప్రహీణస్తీవినాశయతి-త
థాహీవివద్యావతా-లేసుధా అమృతమపివిషాయతే-విషమివాచరతి-
తద్వత్ప్రియప్రయాసకరీభవతీత్యధః-ఉపమానాదాచర ఇతి కృచ్-అకృ
త్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘకాంతిదీర్ఘః-హంతేతి విషాదే॥ ని॥ హంతహషేణ
సుకంపాయాంవాత్సారంభవిషాదయోరిత్యమరః-సామాన్యవిశేషణసమ
ధానరూపోధా-ంతరన్యాసః సచవిషాద ఇత్యత్ర ఉపమాయా అంగేన సం
కీర్త్యతే అనుప్రాసశ్శబ్దః-ద్రుతవిలంబితవృత్తం॥ ౮౩

శ్లో॥ ఆవాసః కిలికించితస్య దయితాః పార్శ్వేకవిలాసాలసాః కణేక
కోకిలకామినీ కలరవః స్తేరోలతామంటపః॥ గోష్ఠీనత్క-విభిన్న
మంకతివయైముగ్ధాస్సితాంశోః కరాః కేషాంచిత్యుఖయంతిచా
త్రహృదయంచైత్రేవిచిత్రాస్సృజః॥ ౮౩

చ॥ ఘనకిలికించితప్రచురకాంతలుచెంతఁ బికాంగనాకల॥ స్వన
ములువీనులందును మశాలినికుంజములున్న మాల్యముం॥ విను
తకవిప్రసంగమును పెన్నెలతేటలుభాగ్యవంతులై॥ జనులకుఁ
జైత్రమానమున సౌఖ్యమొనర్చును గందితోయముల్॥ ౮౩

వ్యా॥ అ॥ విరహిణామేవాతికృచ్ఛగ్నినత్యన్యేషామిత్యాహ॥ ఆవాస
ఇతి॥ పార్శ్వేవరిసరేకిలికించితస్య॥ శ్లో॥ రోషాక్రూరభీత్యాదేస్సంకరః కిలి
కించితమిత్వైక్తలక్షణశృంగారచేష్టావిశేషస్యావాసోనివాసభూతాః అ

త్రాధారమాత్రవివక్షయైక వచనగ్రహణమితివివేకః - తథావిలాసాల
సాః-లీలామంధరాః కటాక్షభుజాక్షే పాదివివిధవిభ్రామాచరణ తత్పరా
ఇత్యర్థః-ఏతేనై తాసాంస్తరమందీ కృతప్రీతత్వాత్ప్రాగల్భ్యంసూచ్య
తేదయితాఃప్రియతమాశ్చకర్ణేకర్ణయోరిశ్యర్థః-స్తనాదీనాందీప్యవిశిష్టా
జాతిఃప్రాయేణేతివామన సూత్రేప్రాయగ్రహణాచేకవచన ప్రయోగః
కోకిలకామినీనాం కలకంఠాంగనానాం కలరవః అవ్యక్తవధురస్యరశ్చ
స్తేరః ఈషద్వికసితకుసుమఇత్యర్థః-అత్రకుసుమధర్మఃకుసుమితే ఉపచర్య
తేష్టిజుషద్ధన ఇతిధాతోర్మమి కంపీత్యాదినారప్రత్యయః లతామం
టపోలతాగృహంచకతివయైః కైశ్చీదేవ అన్యధారసాభాసాత్ సత్కవిభి
స్సరసవిచిత్రచారుప్రబంధప్రగాయనచతురతర కవీశ్వరైస్సమంగోష్ఠీప్ర
సంగశ్చముగ్ధామనోహరాస్సితాంశోః కరాశ్చంద్రకరణాశ్చ విచిత్రానా
నావిధాః స్రజః పుష్పమాలికాశ్చఅత్రఅస్తికచైత్రేవసంతే కేహంచద
న్యేషామేవేత్యర్థః-హృదయంసుఖయంతి రంజయంతినతుసర్వేషామిత్య
ర్థః-ఈదృక్సాభాగ్యసంపన్నానాం విరళత్వాదితిభావః-అత్రఖలేకపోత క
న్యాయోద్దయితాదిబహుకారణానాంహృదయేరంజనరూపైకకార్యసా
ధనసముద్యోగకథనాద్విత్తీయస్సముచ్చయాలంకారః-తదుక్తంవిద్యానా
థేన॥ * ఖలేకపోతన్యాయేనబహునాంకార్యసాధనే కారణానాంసము
ద్యోగస్సద్విత్తీయస్సముచ్చయతి॥ శాదూకలవిక్రీడితం॥

౮౩

శ్లో॥ పాంథస్తీగ్రివిరహఃసలాహుతికలామాతస్వతీమంజరీమా
కందేషుపికాంగనాభిరధునాసోత్తంతష్టాలోక్యతే॥ అల్ప
స్తేనవపాటలాపరిమళప్రాగ్భారపాటచ్చరావాంతిక్లాంతి
వితానతానవకృతశ్శ్రీఖండైశ్చైలానిలాః॥ ౮౪

చ ॥ వరలువియోగినీవిరహవహ్నికీనాహుతిలిలంబొల్చుభా॥
సురసహకారమంజరులంజూచిమదించెచికింబుల త్తటికే॥
సురతపరిశ్రమాతిశయసూదనముల్విహారింఁచెఁబాటలి॥చ
రిమళభారచోరములుబంధురచందనశైలవాతముల్॥ ౮౪

వ్యా॥పాంథస్తీగ్రితి॥అధునేదానింవనంతసమయఇత్యర్థః - పాంథ

స్త్రీశాంపోషితభర్తృకాణాం విరహానలస్య వియోగాగ్నేః అహుతిక
లాంఛనామతికలనాంత త్సామ్యమిత్యర్థః॥ నికలాశిల్పేకాలభేదేచంద్రాంశే
కలనాకలేతివై జయంతీ ఆతస్వతీ ఆదధానాతద్వదుద్భవకేత్యర్థః- తనోతే
శ్శతర్యుగిత శ్చేతిజీవ- మాకందేషు-రసాలవిశేషేషు-విద్యమానేతిశేషః
మంజరి- పుష్పమంజరి పికాంగనాభిః-కోకిలాభిస్సోత్కంఠరమాలోక్యతే
సానంద ముద్వీత్యతే-ఇష్టత్వాదితిభావః - తథాపాటలా ఫలేరు హాఖ్య
వృక్షవిశేషః॥ పాటలిః పాటలామోఘాకాచస్థాలీఫలేరు పేత్యమరః-
పుష్పమూలేషు బహుళమితిలుపియక్తవద్వ్యక్తేవచనేభవతః- నవపాట
లాపరిమళప్రాగ్భారస్య నూతన పాటలీ కుసుమ గంధసంపత్తేః పాటచ్చ
రామలిమ్లుచాఃతద్గంధాపహరిణ ఇత్యర్థః తథాక్లాంతివితానస్యక్లాంతి
సమూహస్యతానవంతనుత్వంకుర్వంతీతిక్లాంతివితానతానవకృతః- కరో
తేఃక్వీప్ అల్పమందాఃతేప్రసిద్ధాన్యైత్యమాంద్య సౌరభ్యయక్తాఃశ్రీ
ఖండశైలానిలామలయమారుతావాంతిప్రసరంతి-వాగతిగంధనయోరితి
ధాతోర్లట్-ఏతేనవిరహిణాం దురంత దుఃఖజనకత్వసంయుక్తానాం పర
మానందకత్వంచాస్యోక్తమిత్యవగంతవ్యం-అత్రవియోగాగ్నిరిత్యత్రరూ
పకంఠాహుతికలా మిత్యత్రోపమయాసాపేక్షీ తత్వాత్స క్షేణంసచ్చాబ్దే
నానుప్రాసేనసంస్పృశ్యతే-వృత్తంపూర్వత్॥

శ్లో॥ ప్రధితఃప్రణయవతీనాంతావత్ప్రదమాతనోతుహృదిమా

నః । భవతినయావచ్చందనతరుసురభిర్నలయపవమానః ॥

తే ॥ అంగజునిగంధసింధురంబనగఁబరఁగు । మలయజనుగం

ధిమతియాద్రిమారుతంబు । మలయదేందాఁకనందాఁకమా

నవతుల । మానసంబులనెలకొనిమానమమరు ॥

౮౫

వ్యా॥ ప్రధితఃప్రణయవతీనాంతావత్ప్రదమాతనోతుహృదిమా
తమస్యాస్యస్త్రీసంగిత్వజనితైర్ద్యాకృతకోపః॥ స్త్రీశామీర్ద్యాకృతఃకో
పోమానోన్యాసంగిప్రియే । శ్రుతేవానుమితేదృష్టభిదశరూపకేప్రణయ
వతీనాంప్రియతమానాం హృదితావత్రావత్పర్యంతం పదంస్థానమాతనో
తుకరోతుతిష్ఠత్విత్వర్థః - సంభావనాయాంలొట్॥ నివదంవ్యవసితత్రాణ

స్థానలక్ష్మ్యైః సమీపివస్తుప్విత్యమరః-కియత్పర్యంతమిత్యతాప-చందనతరు
 నురభిః శ్రీఖండద్రుమపరిశీలనసుగంధిః॥ని॥నుగంధౌచమవోజ్ఞేచ నురభిర్వా
 చ్యలింగవదితివిశ్వః-మలయవవమానోమలయ మారుతః యావత్పర్యంతం
 నభవతినవ్రసరతితావదితిసంబంధః సామాన్యగ్యవిశేషపర్యవసానాత్ప్ర
 సరణాథకత్వంభువోద్రష్టవ్యం॥ని॥యావత్తావచ్చసాకల్వేవధౌమానావ
 ధారణఇశ్యమరః-అస్యాత్యంతోద్దీపకత్వాన్వానినోత్తిదృఢమనిజమానం
 విహాయప్రియతమవరతంత్రాః స్వయమేవభవంతీత్యర్థః-ఆర్యాభదః॥౧౫

శ్లో॥ సహకారకుసుమకేసరనికరభరామోదమూర్ఛితదిగంతే
 మధురమధువిధురమధుపేషధౌ భవేత్కన్య నోత్కంతా॥
 తే ॥ సరససహకారకుసుమకేసరసమూహ! గురుతరామోద
 మయదిగంతరముమధుర ! మధువిధురమధుపములుమధుమా
 ససమయ! మెవ్వనికేవేడకవాటింపదిజగమున॥ ౧౬

వ్యా॥ సహకారేతి॥ సహకారకుసుమానాం రసాలవిశేషప్రసూనా
 నాని॥ని॥అమృత్యుతోరసాలో సౌసహకారోతిసౌరభఇత్యమరః-యేకేన
 రనికరాఃకింజల్కపుంజాః తేషామేభరాస్సమృద్ధయః తేషామామో
 దేనపరిమళవిశేషేణమూర్ఛితావ్యాప్తాదిగంతాయస్తిక తస్తికషభురేణ
 మాధుర్యగుణయైకేనమధునామకరందేన విధురావిహ్వలా ఉన్మత్తాఇతి
 యావత్ - మధుపాభ్యంగాయస్తిక తస్తిన్నిత్యవసోక్తముద్దీపకత్వచిత్త్వ
 ర్థఃమధౌవసంతేకస్యజనస్యస్తియోవాపురుషస్యవేత్సర్థః-ఉత్కంతా
 సంభాగాఘృక్యంనభవేత్పద్యేతతస్సర్వస్యాపి ఉత్పద్యత ఏవేత్సర్థః
 అతోమానత్యాగోయజ్యత ఇతిభావః - అనుప్రాసశ్చశబ్దాలంకారః వృ
 త్తంపూర్వవత్॥ ౧౭

శ్లో॥ అచ్ఛాచ్ఛచందనరసార్దగ్రతరామృగాఢ్యోధారాగృహణీ
 కుసుమానిచకౌముదీచ! మందోమరుత్సమనసశ్శుచిహర్ష్యశ్చ
 వ్యంగ్రీష్టేమదంచమదనంచవివధకయంతి॥ ౧౮
 చ ॥ అతిసితచందనార్దగ్రుచిరాంగులభామినులున్నగంధన-
 గతమగుమందమారుతముకౌముదియై జలయంత్రగేహము॥

న్నతకుచిసాధభాగమునునంబగువాసనఁబూనువుష్వసంతతి
యమదంబుదర్పకునిదర్పముఁబెంపుగఁజేయువేసవిఁ ॥ ౮౭

వ్యా॥ అథత్రిభిర్గ్రీష్టంవణకయతి॥ అచ్చాచ్ఛేతి॥ అచ్చాచ్ఛేతిస్వ
చ్ఛేయశ్చందనరసఃపటీరద్రవః॥ని॥గుణేరాగేద్రవేరసశ్చత్యమరః- తేనా
ర్ద్రతరాఅత్యంతార్ద్రాస్సంతాపశాంత్యథకంసాంద్రచందనపంకచర్చి
తాంగాభ్యర్థి-వృగాత్మ్యతరుణ్యశ్చధారాగృగాణి-జలయంత్రవేత్తా
నికుసుమాని-మల్లికాదీని-కాముదీచంద్రికాచ-నుమనసోజాత్యాస్సంబంధీ
గ్రీష్టేతివికాససంబవాత్తత్కుసుమపరిశీలనజనితామోదభరితభ్యర్థః॥
ని॥ నుమనామాలతీజాతీత్యమరః- మందోమరుత్-మంధరగంధవాహశ్చ
శుచి-శుభ్రంసుధాలేపనేనేతిభావః-హర్తృప్యవ్రంసాధోపరివ్రదేశశ్చేతి
గ్రీష్టేఽముతామదంహవకవ్యతికరంమదనంచవివర్ధయంత్యద్దీపయంతిల
త్రాపిద్వితీయస్సముచ్చయాలంకార ఉన్నేయః॥ ౮౭

శ్లో॥ స్రజోహృద్యామోదావ్యజనపవనశ్చంద్రకిరణాఃపరా
గఃకాసారోమలయజరజస్సీధువిశదమ్॥శుచిస్సాధోత్సంగఃప్రత
సువసనంపంకజదృశోనిదాఘర్తావేతద్విఅసతిలభంతేసుకృతినః॥
ఉ॥కమ్మనిదండలు॥ సురటిగాడ్పులువెన్నెలయంబరాగపుంజ
మ్ముకుమంతిగంధమునుసన్నపువల్వులుసీధుపానముం । దమ్మి
లంకుమేడయునుదామరసాక్షులనుగనొప్పుభో । గమ్ములుపుణ్య
వంతులకుఁగానిలిఖింపవటండ్రువేసవిఁ ॥ ౮౮

వ్యా॥ స్రజశ్చితి॥హృద్యామోదాః మనోహరగంధాః-స్రజఃపు
ష్పమాలికాశ్చవ్యజనపవనస్తాళవృంతసమీరణశ్చ॥ని॥ వ్యజనంతాళంవృం
తకమిత్యమరఃచంద్రకిరణాశ్చపరాగస్సుమనోరజశ్చకాసారః-క్రిడాసర
శ్చనలయజరజశ్చందనతోదశ్చవిశదంనిర్మలంశేరతేఅనేనేతిసీధుమద్యం
చ-శీతోధుగిత్యాణాదికోధుకృత్యయః-శుచిశ్శుభ్రఃవిహారయోగ్యత్యర్థః
సాధోత్సంగః-ప్రాసాదప్రదేశశ్చప్రతసువసనంసూత్యైంబరంపంకజదృ
శఃపద్మపలాశలోచనాశ్చేత్యేతత్సర్వంభోగసాధనంనపుంసకమిత్యాదినా
నపుంసకైశేషః॥నిదాఘర్తాగ్రీష్టరై-ఆద్గుణితరపరోగుణః విలసతివిజ్ఞం

భూమణేసతిసుకృతినఃపుణ్యశాలినోలభంతేప్రాప్తువంతి-కథమసుకృతా
నామీదృగ్బాగసాధనలాభఇతిభావః- శిఖరిణీవృత్తం॥ ౮౮

శ్లో॥ సుధాశుభ్రాంధామస్ఫురదమలరశ్మిశ్శశధరఃప్రియావక్త్రాం
భోజంమలయజరజశ్చాతిసురభి॥ సజ్జోహృద్యామోదాస్తదిదమ
ఖిలం రాగిణిజనేకరోత్యంతఃక్షోభంతువిషయసంసర్గవిముఖే॥

తే॥ కలువచెలియనుబూప్రసంజలునుచుంచి॥ గండమునుగేళిసా
ధంబుగలికిమోము॥ గాముకునకువికారంబుగలుగజేయు॥
కలకవాటింపవెపుడునిమ్మాముకునకు॥ ౮౯

వ్యా॥ సుధేతి॥ సుధయా లేచనద్రవ్యేణశుభ్రాం-యద్వా-సుధాలమృతం
తద్వచ్ఛభ్రాం॥ ౧॥ సుధాస్యాల్లేపనద్రవ్యే-చ్యతేచేతివిశ్వః॥ అతిసురభిల
త్యంతసుగంధిరాగిణివిషయానక్షే-విషయసంసర్గవిముఖేవిరక్తే-విరక్తస్య
తేమామకంచిహ్నత్యాడితిభావః॥ నిగదితవ్యాఖ్యానమన్యత్-వృత్తంపూర్వత్

శ్లో॥ తరుణీవేషోద్దిపితకామావిక సజ్జాతీపుష్పసుగంధిః ఉన్న
తపీనవయోధరభారాప్రావృత్తనుతేకస్యనహషణం॥ ౯౦॥

క॥ కామోద్దిపితకాయుసముద్దామవయోధరవిరాజితయుజాతిసుమ
స్తోమసుగంధియునైస॥ రవామోదమనర్చైబ్రావృడంగనబళిరే॥

వ్యా॥ అ॥ అథవర్షాసమయవర్ణనమారభతే॥ తరుణీతి॥ ఉద్దిపితకా
దితః॥ కామోమస్తథస్ఫురతాభిలాషోవా యస్యాస్సాతథోక్తా వికసంతివిక
స్వరాణి॥ యాజాతిపుష్పాణితైశ్శోభనోగంధోయస్యాస్సాతథోక్తావికత్ర
జాతికుసుమవికాససంభవాదన్యత్రతత్తుసుమమాలాలంకృతత్వాచ్చేభా
వః- గంధస్యేదిత్పూతిసుసురభిభృత్యితిగంధశబ్దస్యైకారాంతాదేశః- య
ద్యపిగంధశబ్దస్యేత్యేతదేకాంతగ్రహణమిత్త్యక్తంతథాపికవీనాంనిరంకుశ
త్వాత్పుర్యుయోగః॥ ఉన్నతఉత్తుంగఃపీనఃపీవరశ్చవయోధరభారో-౨౦భో
ధరబృందశ్చలన్యత్రస్తభరశ్చయస్యాస్సాతథోక్తా॥ ౧॥ స్తనాంభోదాప
యోధాగావితినైజయంతీఅతవీవతరుణ్యావేషఇవవేషోయస్యాస్సాకామిని
వమోహనకారిణీశ్యర్థః- ప్రావృడ్వర్షాకన్యపుంసోహర్షంసంధోగోత్సు
క్యంనతనుతేసర్వస్యాపతిసుతవీవతరుణీ॥ శ్లోమానప్రాణితేయముషమా॥

శ్లో || వియదుపచితమేఘంఘూమయఃకందభిన్యోనవకుటజకదం
బామోదినోగంధవాహః | శిఖికులకలకేకారావరమ్యా
వనాంతాస్సుఖినసుసుఖినంవానర్వముత్కంఠయంతి || *

చ || జలధరమాలికాఞ్చితచారునభంబునవాంకురప్రభా, లలి
తమహీతలంబునుగలస్వనకేకికులొల్లసదస్వన | స్థలములుజూ
తినీవకుటజస్ఫుటగంధిలగంధవాహముత్ | నెలకొనియెల్ల
వారలకునిండుముదంబుఘటించెనత్తజిత్ || ౯౧

వ్యా|| వియదితి|| ఉపచితాఃపరిచితామేఘాయస్తింస్తధా క్తంఘనాఘ
నసంచారవదిత్యథః-వియదాకాశంచ కందశాన్యంకురాణ్యాసాం సం
తీతికందభిన్యోఘూమయః ఘూప్రదేశాశ్చనవసూతనఃకుటజానాంగిరిమ
ల్లికానాంకదంబానాంనీవకుసుమానాంచామోదో గంధవిశేషోయేషామ
స్తీతితథోక్తాఃగంధవాహఃఉద్యానవవనాశ్చ || ని || కుటజోగిరిమల్లికేత్యమ
రః- కేమూర్ధ్వికాయంతిధ్వనయంతికేకామయూరవాణ్యః || ని || కేకావాణీ
మయూరస్యేత్యమరః శిఖికులానాంమయూరనికరాణాంయాఃకలకేకార
వాలవ్యక్తమధురకేకాస్సరాస్తే-రమ్యామనోహరావనాంతాశ్చ కేళీవన
మధ్యప్రదేశాశ్చసుఖినందుఃఖినంవానర్వమశేషంజనం ఉత్తరయంతినం
ఖోగౌఘ్నకృపవంతంకుర్పంతీత్యర్థః-ఉద్దీపకత్వాదిభిభావః ఉత్తరశబ్దాత్త
త్క-రోతీతిన్యంతాల్లట్ - మాలినీ || ౯౧

శ్లో || ఉపరిఘనంఘనపటలంతిర్యగ్గిరయోపినతికతమయూరాః |

ప్రీతిరపికందభద్రవశాదృష్టింవధికఃకృపాతయతి || ౯౨

తే || మీందమబ్బులమోసులుమిసిమిచూపఁ | బుడమియునుగంద
శమ్ములంబొదలనాడు | నెమ్మిగమితోడదెనులశైలమ్ములండు |
విరహజనుండెందుదనదృష్టివిరియఁజేయ || ౯౨

వ్యా|| ఉపరీతి|| ఉపర్యపరిష్టాత్ ఘనంసార్ద్రదంఘనపటలంమేఘబృం
దంవతతతృణితీశేషః || ని || ఘనాఃకరినసంఘాతమేఘకారిన్యముద్గరాత్తృణితీవై జ
యస్తీ-తిర్యక్దిక్షిత్వర్థః-మహ్యమతిశయేనరవంతీతిషయా రాః పృషాద
రాదిత్వాత్సాధునర్జితాన్యత్యంతఃస్వార్థేణిచిగత్యర్థేకర్తృకేత్యాదినావర్త

మానేక ర్తరిక్తః-మతిబుద్ధిపూజాధాభ్యశ్చేతిచకారాద్వర్తమానతా-య
ద్వా-నర్తితాఃమేఘబృందేననాటితాఃమేఘాదయేతేషాముల్లాసవశేననా
ట్యసంభవాత్తథాభూతామయూరాయేషుతేతధోక్తాగిరయోపివర్తం
తఇతిశేషఃక్షీతిరపిభూమిరపికందలైర్నానావిధాంకురైర్ధవళాస్వచ్ఛాల
తఃపంధానంగచ్ఛతీతివధికఃపాంధః-పథఃకన్తితికస్ప్రత్యయః-దృష్టింక్వ
కుత్రపాతయతిప్రసారయతి-నకుత్రాపీత్యర్థః-సర్వత్రాప్యదీపనసంభ
వాదితిభావః-మహాత్కష్టమత్రవిరహీణామితివరమాధ్యః|| ఆర్యాభేదః||

శ్లో || ఇతోవిద్యుద్వల్లీనిలసితమితః కేతకితరోఃస్ఫురక్గంధఃప్రోద్య
జ్జలదనినదస్ఫుజితమితః | ఇతఃకేకిక్రీడాకలకలరవఃపక్షుల
దృశాంకధంయూస్యంత్యేతేవిరహాదివసాస్సంభృతరసాః || ౯౩

ఉ || ఇక్క-డఁగొమ్మెఱుంగుదివెలిక్క-డఁగేతకిగంధవైభవం | బి
క్క-డఁఘరిగఁజొతములిక్క-డమత్తెమయూరనిస్వనం | బక్క-ట
యారసోజ్జ్వలములై నదినంబులుమన్నధార్తిపెం | పెక్కువియో
గినీజనులకెట్లుచనంగలపెన్నిచూడగన్ || ౯౩

వ్యా||ఇతఇతి||ఇతోన్తిక్రవదేశేవిద్యుద్వల్లీనాంతటిల్లతానాంవిలసి
తంస్ఫుగణంభవతీతిశేషః - ఇతఃక్రవదేశేకేతకితరోఃకేతక్యాఖ్యవృక్షసృత
శ్లేసుమస్యేత్యర్థః-నద్యాపోస్సంజ్ఞా చ్చందసోర్భహళమితిప్రాస్వః కాళి
దాసఇతివత్-స్ఫురక్వ్యాప్నువానఃగంధశ్చవతఃతఇతిశేషః-ఇతఃప్రోద్య
త్ప్రవృద్ధంజలదనినదస్యమేఘగజితస్యస్ఫుర్జితమాదరంచభవతీతిశేషః-
ఇతశ్చకేకినాం శిఖావళానాంక్రీడాసుకేలీషయః కలకలరవఃకొలాహల
ధ్వజః || ౯౩ || శిఖావళశ్శిఖీకేకీ-కొలాహలఃకలకలఇతిచామరః-యద్వా-కల
కలరవః అత్యంతావ్యక్తమధురప్రకారస్వరశ్చసముజ్జృంభతేఇతిశేషః-ప
క్ష్యాన్యాసాంసంతీతిపక్షులః-సిద్ధాదిత్యాల్లచృత్యయః తథాభూతా
దృశాయాసాంతాసాంపారిష్లవలోచనానామేతేప్రసిద్ధాస్సంభృతరసాః
సంపూణశృంగారాడదీపకాఇత్యర్థః-విరహాదివసాః వియక్తవాసరాః
కధంయూస్యంత్యతిక్రమిష్యంతినకధంచిదపీత్యధః-దురంతత్వాద్దినమేక
యుగంభవిష్యతీతిభావః-శిఖరిణీవృత్తం|| ౯౩

శ్లో॥ అసూచీసంచారేతవ సినభసిప్రాథజలదధ్వసిప్రాజ్ఞంమన్యేవవ
తతిప్యవతానాంచనిచయే ఇదంసౌదామన్యాకనకకమనీయం
విలసితంముదంచన్లానించప్రథయతిపధిస్వైరసుదృశామ్॥ ౯౮

చ ॥ ఘనతీమిరంబుసూదికవకాశమొసంగమిమందవారిద । స్వన
ములమిన్నుపిక్లటిలవారికణంబులురాలుచుండఁగాఁ । గనక
పురేఖలందెగడుకారుమెఱుంగులుజారకామిని । జనములకు
న్నదంబునువిషాదమునుంబ్రకటించెఁద్రోవలె॥ ౯౮

వ్యా॥ అసూచీతి॥ తమస్యంధకారేనవిద్యతే సూచీసంచారోయస్తిక
తస్తిక సూచ్యగ్రమాత్రస్యాప్యనవకాశప్రదేగాథతమేసతీతియావత్ - త
ధానభస్యంతరిక్షేచప్రాథఃప్రగల్భోగంభీరభితియావత్ - యోజలదధ్వని
మేఘగజితం తేనప్రాజ్ఞంవాచాలమాత్మానంషస్యతభితిప్రాజ్ఞంషస్యే
బహుళతరమేఘనిర్హృదవతీసతీత్యధః॥ ఆత్మమానేఖశ్చేలిఖశిముమాగ
మః - తథాప్యవతానాంబిందూనాంచనిచయే సందోహపతతిసతి॥ ని॥ వృ
షంతిబిందుప్యవతావిత్యమరః - కనకకమనీయంకనకపణరేఖాసుందరమి
దంప్రపతకమానమిదంసౌదామన్యావిద్యుతః॥ ని॥ తటతస్యదామినివిద్యుది
త్యమరః॥ విలసితంస్ఫురణంకర్తృస్వైరసుదృశామభిసారికాణాంపధిప్రియ
గృహమాగేకముదంమార్గప్రదర్శకత్వాత్సంతోషం - మ్లానిమాత్మప్రకా
శకహేతుత్వాత్ మ్లానించ-మైగైహషణయ ఇత్యస్తాధాతోః జజ్ఞరే
ఖోనిరిత్యేకాధికానిప్రత్యయః ప్రథయేప్రకటయతికరోతీత్యధః॥ ని॥
కాంతాభిసరణోద్యుక్తస్త్రాంతాసాభిసారికేతీలక్షణాత్ - కాంతమద్దిశ్య
నిగూఢమభిసరణశీలానాంస్త్రీణాముపయోగానుపయోగాభ్యాంహషాణ
హషేహేతుత్వాదితిభావః॥ ని॥ కాంతాధిశీతుయాయాతిసంకేతం
సాభిసారికేత్యమరః - వృత్తంపూర్వత్॥ ౯౮

శ్లో॥ అసారేణసహర్ష్యతఃప్రియతమైర్గాతుంబహిష్కృత్యతే శీ
తోత్తంపనిమిత్రమాయతదృశా గాఢంసమాలింగ్యతే ।
జాతాశ్శీకర శీతలాశ్చమరుతో రశ్యంతఖేదచ్చిదో ధన్యా
నాంబతదుడిసంసుదినతాంయాతిప్రియాసంగమే॥ ౯౯

ఉ || కేరుచుమేడనుండివెలికింజనశక్యముగాకయుండెనా | సారము
చెతశీతమునజవ్వనికొలిగిగల్గేశీకరో | దారసమీరణంబుసురత
శ్రమవారణమయ్యెదుదికానిం | బారయనయ్యెడస్సుదినమయ్యె
గృతాధులకంగనారతిక ||

F X

వ్యా || ఆసారేణేతి || ప్రియత మైర్వలల ఘైరాసారేణధారాసంపాతేన
హేతునా || ని || ధారాసంపాత ఆసారఇత్యమరః హవ్యతఃపాసా
దాత్ - ధామతఇపిపారేగృహీత్ - ఉభయత్రాపిపంచమ్యాస్తసీత్ - అపబ
హిరిత్యాదివాసమాసవిధానజ్ఞాపకాత్ బహిర్యోగేపంచమి-బహిర్యా
తుంసశక్యతేనసమద్యతే శక్త్ శక్తాభావేలట్ - శకధ్యమేత్యాదినాతు
ముప్రత్యయః - తథాఅయతద్యశాదీఘద్యశాతరుణ్యాశేనయదత్తం
పఃగాత్రవేపధుస్తన్నిమిత్తంతన్నివారణామిత్యర్థః - గాఢమతిదృఢమాలిం
గ్యతే-వరిరభ్యతేపూర్వవల్లట్ తథాశీకరైరంబుకడైశ్శీతలాశ్శిశిరాః || ని ||
శీకరోంబుకణాస్త్యతాఇత్యమరః - రత్యంతేసురతావసానేయః ఖేదఃశ్ర
మఃతంభిందంతీతదోక్తాస్సురతసంరంభజనితశ్రమాపహరిణిఇత్యర్థః || *
శ్రమఃఖేదోధరత్యాదేజాతస్వేదాదిఘామిక్పదిలిక్షణాత్ - మరుతశ్చ
జాతాఃప్రవృత్తాఃఅతఃధన్యానాంపుణ్యశాలినాం ప్రియాసంగమేప్రియా
సంభాగేసతిదుడికనందుష్టదినమపమేఘుచ్ఛన్నదినంచ || ని || మేఘుచ్ఛ
న్నేహ్నిదుడికనమిత్యమరః - సుదినతాంసుదివసత్వంయాతి అన్యేసాం
తుతదేవభవతీత్యర్థః - ఒతేతివిస్తయేబలభేదానుకంపామంత్రణసంతో
షవిస్తయ ఇత్యభిధానాత్ - అత్రదుర్గమపినుదినతాంయాతీతిస్సురతోవి
రోధస్యోక్తదేశాసమాధానాద్విరోధాలంకారః || * || ఆభాసత్వేవిరోధ
స్యవిరోధాలంకృతిమతేలిలిక్షణాత్ - శాదూలవిక్రీడితం ||

F X

శ్లో || అర్థంసుప్తానిశాయాస్సరభససురతాయాససన్నక్షధాంగః
ప్రోద్భూతాసహృత్పక్షోమధుమదనిరతోహర్ష్యపృష్టేవివిక్తే |
సంభాగక్లాంతాకాంతాశిధిలఘుజలతా వర్జితంకర్కరీతోజ్యో
త్సన్నిభిన్నాచ్ఛధారంసపిబతినలిలంశారదంమందపుణ్యః ||

F X

చ || ప్రియముగ రేనగంబునిదురించి నితాంతరతాంతవిహ్వలుం ।

డ ముదగఁజెందియాసవమదాలసుండైరతిభిన్నకామినీ । శయ

ముఁగఁగర్కరీగళితచంద్రవిభాచ్ఛసరజ్జలంబులూ । రయగృతపు

ణ్యుండింపెనఁగఁదాగురహస్థిసౌధసీమలక

వ్యా || అథై కేనశరదంవర్ణయతి || అర్థమితి || నిశాయారాత్రేరధః

యామద్వయమిత్యర్థః || నిపుంస్యర్థోధః సంపేంశకభివ్యచరః - అత్యంతసం

యోగేద్వితీయానుప్రస్థాశయిత్యానిద్రయామామద్వయంగమయిత్యేత్య

ర్థః - తపఃమధ్యేతిశేషః సురభసంసోద్యేగంయత్సురత మాభ్యంతరసం

భోగః తేనయ ఆయాసః శ్రమస్తేనసన్నానిపరిభిన్నాని అతపవల్లధానిశిధి

లానిలంగాన్యవయవాయస్య సతధోక్తః మధ్యంనక్తముదాహ్యతం శరది

చవ్రత్యుషకాలేహిమమితిభాజవచనాదర్ధరా త్రకృతసురతపరిశ్రాంత

భివ్యర్థః ఏతేనైతస్యనాయకస్య కామతంత్రకుశలత్వంనాయీకాయాః శంఖి

నీత్వంసూచ్యతే - తృతీయయామస్యతత్సురతయోగ్యకాలత్వాత్ - తమక్తం

రతిరహస్యే || రమయతిచతృతీయేశంఖినీమార్ద్రభావంగమయతి రమణీ

యాంపద్విసింతుర్యయామభితి - అస్యత్రాప్యక్తం || కుసుమితవనమధ్యేకూ

చిమారస్తృతీయేతిమిరనిబిడయామేశంఖినీంసంలభేతేతి అతపవప్రోద్భూ

తాప్రకర్షేణోత్పన్నా అతపవాసహ్యస్వతః శమయితుమశక్యాత్ప్రస్థాపి

పాసాయస్యసతధోక్తః తథామధునాసంభోగప్రాక్కాలీనమద్యపానేన

యోమదోమోహస్తేననిరతః పరవశభివ్యర్థః || మదిరాదికృతోమోహా

హర్షవ్యతికరోమదభిలక్షణాత్ వివిక్తేవిజనే || వివిక్తాపూతవిజనావిద్య

మరః అన్యధావిస్రంభవిరహానుభవాదితిభావః - హర్ష్యప్యప్యేప్రాసాదో

పరిప్రదేశేకర్కరీతః గలంతికాఖ్యసభిద్రకుండికాయాః పంచమ్యాస్తసిః ||

ని || కర్కర్యాశూర్గళంతికేత్యమరః - సంభోగక్లాంతాయాస్సురతాయాసవ

రిశ్రాంతాయాః క్లాంతాయాస్సప్రియతమాయాః శిధిలయానిస్సహాయ

యాభుజలతయా ఆవజీతంధారాకారేణదత్తమితిస్వాదాతిశయోక్తిః -

శారదంశరశ్చాలసంబంధినలీలంహంసోదకమిత్యర్థః - జ్యోత్స్నయాచంద్రి

కయాభిన్నామిళితా అతపవాచ్ఛాధారాయస్తి కమణితద్యధాతథా

మందపుణ్యభాగ్యహీనోనపిబతి - భాగ్యసంపన్నస్తుపిబతీత్యర్థః - హంసోద

కలక్షణము కంద్రవ్యరత్నమాలాయాం॥*॥ వహ్నితప్తిమహిమాంశురశ్చి
భిశ్చేతమంబుశశిరశ్చిభిర్నిశీవమేవతదహర్నిశంస్థితంతచ్చహంస జలనా
మకంస్తృశమతి॥ఏతత్వానేగుణసంపత్తిరపితత్రైవోక్తా॥*॥ప్రసాదకంత్రి
దోషఘ్నంహృద్యంలఘుచశీతలం - వృషంమనోహరంస్వాదువిషఘ్నం
కాంతికృత్పరమితి-శరద్యేతత్వానేనియమశ్చాప్త్యక్తోన్యత్ర॥*॥కర్పూ రాగ
రుజంసీతాద్యభిరన్వేర్తంసోదకంవాసితం సౌధంచాతివ నోహరం శిశిర
తోముగ్ధాంగనాలింగనం ॥ స్రగ్ధరావత్తం॥

౯౬

శ్లో॥ హేమంతేదధిదుగ్ధసర్పిరశనామాంజిప్తవాసౌభ్యతః కాశ్మీర
ద్రవసాంద్రదిగ్ధవపుషశ్చిన్నావిచిత్రైరితైః । వృషోరుస్తనకా
మినీజనకృతాశ్లేషాగృహభ్యంతరేతాంబూలీదశపూగపూరి
తముఖాదన్యాస్సుఖంశేరతే॥

౯౭

చ ॥ ఘృతదధిదుగ్ధభోజనమిగ్ధుజియించిసురంగవస్త్రముల్ ।
హితముగదాల్చికుంకుమముహేచ్ఛుగమేననలందిధన్యల । ద్భృ
తరతిఖిన్నులైవిడెముపుక్కిటనుంచివృధుస్తనాంగనా । కృతపరి
రంభులై కడురమింతురుమేడలలోనసీతునక॥

౯౮

వ్యా॥ అ॥అథ ద్వాభ్యాం హేమంతంవణాయతి॥ హేమంతశ్శ్రితి॥ హే
మంతఋతౌదధిప్రసిద్ధందుగ్ధసర్పిషీక్షీరఘృతైతాన్యశనంయేహాంతేతథో
క్తాననుదుగ్ధజ్యోదీనాంశైత్యావసాదకత్వేనసేవనః భవతు దధిసేవనస్య
తదతిరేకకరత్వాత్తస్యేవనంకథంయ క్తమితిచేన్న- తస్యాప్యాయుష్ణామ
స్యహేమంతేసేవనోపయోగాత్-తదుక్తంచారుచర్యాయామృతచర్య
ప్రప్తావేసర్వజ్ఞభోజరాజేన॥*॥త్రిషువదధినిషేష్యంగ్రిష్టకాలేవనంతే
రదివపరివర్జ్యంవాంఛతాదీక్షుఃసూయః-యదిఖిలుపరివాంఛాసేవ్యతాం
సర్వకాలంసహగుడమధుపాత్రేశర్కరామద్గయామైరితి॥ మంజిప్తయా
రంజకద్రవ్యేణరక్తానిమాంజిప్తానివాసాంసి సురక్తనసనానిబిభ్రతీతథో
క్తాః-తేనరక్తంరాగాదిత్యన్ప్రిత్యయః-యద్యపి॥*॥సర్వాతంభవనంసుర
క్తవసనంపహ్నోపరంసేవనమితివసంత సమయయోగ్యవైససురక్తవస
నధారణమభిహితం తథాపిమతాంతరేరక్తాక్తామితి నవిరోధఃకాశ్మీరద్ర
వేణకుంకుమపంకేనసాంద్రంయథాతథాదిగ్ధాని రూషితానివహ్నంపియే

పాంతేతథోక్తాఃవిచిత్రైర్భావ్యభ్యంతరనిరూపేణనానావిధైఃరతైఃభి
 నాఽన్త్రాంతాఃవృత్తావర్తతా ఉరూపీనాచస్తనాయాసాంతాస్తథోక్తా
 యాఃకామిన్యస్తావీవజనస్తేనవృత్తాశ్లేషాఃవిహితపరిరంభాః॥తదుక్తం॥ క
 స్తూర్యాగరుకుంకుమైరతికృతంపానంతటాకస్థితం శీతంనైవవిదీర్యతేప్రియ
 తమైరాలింగనంకంబశమితి॥తథాతాంబూలీదళైర్నాగవల్లదలైఃపూగై
 క్రముకైశ్చపూరితానిమఖానివక్త్రాంతరాశాన్యేషాంతేతథోక్తాస్తాం
 బూలచర్వణరతాః-తత్పరాగ్భర్తృః॥ని॥ తూదసుపూగఃక్రముకభర్తృమరః
 ఇత్థంభూతాధన్యాస్సకృతినః గృహభ్యంతరేమందిరాంతరాశేసుఖంయ
 ధాతథాశేరతేస్వపంతి- శీతోరుతిరుడాగమఃలాంబూలస్య మానసోల్లా
 సాదిబవళుగుణమేతుత్వాత్తచ్చర్వణోక్తిః- తదుక్తంచారుచర్యాయాం॥
 మనసోహర్షణంశ్రేష్ఠంరతిదంమదకారణం-ముఖరోగహరం హృద్యందీప
 నంవస్తీశోధనం ముఖశుద్ధిక్రిమిహరంతాంబూలంశ్రీకరంపరమితి- తత్తా
 లానుగుణోపచారత్వైనవీర్యవృద్ధికరత్వైనచప్రథమందధిక్షీ రాజ్యప్రాజ్య
 మృష్టాన్నంభుక్త్యానంతరం కుంకుమకస్తూర్యాది మిశ్రితచందనలేపనపూ
 ర్వకంవివిధసురత సంగంభసంభోగపరిశ్రాంతాః కాంతాసమాలింగిత
 గాత్రాశ్చనంతస్తాంబూలచర్వణరతాః సుకృతశాలినస్సుఖేనని వాతగృ
 హభ్యంతరేన్వపంతీతినముదాయార్థః-శాదూలవిక్రీడితం॥ ౯౭

శ్లో॥ప్రోద్యతేప్రిభప్రియంగుద్యతిభృతివికసతుండమాద్యద్విరే
 ఢేకాలేప్రాలేయవాతప్రచలవిలసితోదారమందారధామ్నియే
 పాంసోకంతలగ్నాక్షుణమపితుహీనక్షోదద ట్నామృగాక్షీతేషా
 మాయామయామాయమసదససమాయామిసీయాతియూనామ్॥

సగ్ధగర ॥ ప్రోద్యతేప్రిభప్రియంగుస్ఫుటరుచియతమైపుల మల్లీమ
 తల్లి । మాద్యత్సంగమైహైమసవవనచలన్తంజు మన్దారభూ
 జా । తద్యోతం బయినహే మంతమున విరహసంతపులొవా
 రికెల్లె ॥ సద్యామాయామరాత్రుల్చనువిషమయమస్థానసా
 దృశ్యమూర్తి॥ ౯౮

వాగ్మిప్రోద్యదితి॥ప్రోద్యంత్యః ఉత్తైత్వరాఃప్రౌఢాఃప్రవృత్తాశ్చయాః

ప్రియంగవఃఫలిన్యఃతాభిద్యుఃతిముపచయజనితశోభాంబిభ్ర రీతితథోక్తే॥
 ని॥ప్రియంగుఃఫలినీఫలిత్యమరః (ఆంధ్రభాషాయాంప్రేంకణము) ద్వారే
 ఫావణిఃవేశేషాయస్యనద్విరేఫోభిః సరశబ్జః ఉపగారాత్తదర్థోపిద్విరే
 ఫఉచ్యతే-యథాహక్తై యటః- శబ్దభమేణావృద్ధ్యవ్యవధేశోద్యత్యతే
 యథాభిమరశబ్దస్యద్విరేఫత్వాద్విరేఫోభిమరః-వికసద్భిఃకుండై మా
 ఘృకుసుమైమాద్యఃతోద్విరేఫాయస్త్రికతస్త్రిక॥ ని॥ మూర్ధ్వంకుండమిత్య
 మరః-పుష్పమూలేషుబహుళమితిలక్-యద్యపికుండవికసనం శిశిరతుల
 త్పణం తథాపితత్ప్రత్యాసతోక్తమితిసవిరోధః ప్రళయాదాగతంప్రాలే
 యంహిమం-తతఃగతఇత్యణేకేకయమిత్ర ప్రళయానాయాదేరియఇతి
 యశబ్దస్య ఇయాదేశః-ప్రాలేయవాతైస్తుషారవాయుభిః ప్రచలంచంచ
 లంతపవనవిలసితంప్రకాశమానముదారంరమ్యంచ - మందారాణాంసం
 తానకతరూణాంధామస్థానంయస్యతస్త్రిక యద్వా- మందారాణాంపా
 రిభద్రకతరూణాంధామేతి ఉభయత్రాభ్యవచయహేతుత్వాదితిభావః॥
 ని॥ పారిభద్రానింబతరుమకందారఃపారిజాతకఇత్యమరః ఏవంభూతికా
 లేహేమంతసమయేయేషాంయూనాంతరుణానాంతుహినక్షోదే - శీతని
 వారణేదక్షాకుచకుంభయోరౌష్ణ్యసంభవేనతథాలింగనాన్నివారణసమ
 ర్థేత్యర్థః-మృగాక్షీతరుణేక్షణమల్పకాలమపిఅత్యంతసంయోగేద్వితీయా
 కంతలగ్నాకంతావసక్తా-కంతాలింగనతత్ప్రతియోవత్-నోనభవతీత్యర్థః
 తేషాంయూనాంతయామాఃఅత్యంతదీర్ఘాయామాః ప్రహరాయస్యా
 స్సావిరహవేదనావశాత్తథా ప్రతీయమానయామేత్యర్థః- యామినీరజసి
 యమసదసమామలూకకల్పా-దురంతదుఃఖావహేత్యర్థః-యాతిగచ్ఛ
 తితదానీమంగనాప్లవాలింగనమంతరేణ దురంతవిరహవేదనామహానద్యా
 స్తరితుమశక్యత్వాదితిభావః ॥ ని ॥ ద్వాయామప్రహరౌసమా- రజసియా
 మినీతమితిచాప్యమరః . అనుప్రసాసోపమయో శృద్ధాధాన్ లంకారయో
 స్సంస్మృష్టిః - సృగరావృత్తం॥

౯౪

శ్లో॥చుంబంతోగండభీత్తిరలకవతిముఖేనీశ్చైత్యాన్యదధానాపతు
 స్సూత్రించుకేషుస్సంభవులకోద్భవమాపాయులః॥ ఊరు.

నాకంపయంతఃపృథుజఘనతటాత్సృంసయంతోంశుకానివ్యక్తం
కాంతాజనానాంవిటచరితభృతశ్చైశిరావాంతివాతాః॥ ౯౯

ఉ॥ దేక్కులుముద్దుగొంచుముఖసీమనుసీత్యుతలన్లు టించుచుం।
జన్మనిచన్దవంబులకజాలములక మొలపించుచుంగటికె॥ జెక్కి
నచేలముకదొలగఁజేయుచునైశిరమారుతంబులిం॥ పెక్క-
గ గాంతలందువిటకృత్యముఁబూనిచరించున త్తఱి॥ ౯౯

వ్యా॥ అ॥ అథ ద్వాభ్యాంశిరర్తుంవర్ణయన్ గమయతి॥ చుంబంతఇతి
కాంతాజనానాంగండాభిత్తయత్తవతాః గండభిత్తీకపోలనలీః చుంబంతః-
స్తననయనకపోలాక-చుంబనస్తానమాహుతిరతిరహస్యోక్తేరితిభావః॥ అ
తపవాలకవతివిశేషణవశాచ్చర్ణ కుంతలాలంకృతేముఖేని॥ అలకాశ్చ
ణకకుంతలాత్తప్యవరః-సీత్యుతానిసీతాగ్రాణి-సీదిత్యనుకరణశబ్దః॥ ఆ
దధానాంకుర్వాణాః ఉత్పాదయంతఇత్యర్థః-వక్షస్సుడరస్థలీషుడతం
చుకేషు ఉద్గ్రంధితకూర్వానకేషుసత్స్వపిస్తనభరేషుపులకోద్భేదం
మాస్తప్రపాదుర్భావమాపాదయంతఇతిసాత్త్వికోక్తిః॥ ఊర్వాకనస్థిని-ఆకం
పయతః ప్రచాలయంతః పృథువిశాలంయజ్జఘనతటంజఘనప్రదేశస్తస్మా
దంశుకానిపరిధానాంశుకగ్రంధినీత్యర్థః-సృంసయంతఃవిశ్లేభయంతః అత
పవవ్యక్తంస్ఫుటంవిటానాం పల్లవికానామివచరితాని కృత్యానివిభ్రతీతిత
ధాక్తాః శిశిరస్యైతేనైశిరాః-శిశిరర్తుసంబంధినః-తస్యేదమిత్యణ-వాతా
వాంలిసంచరంతి-విటసాధారణవిశేషణవిశిష్టత్వాద్వాతానాంతచ్చరిత
భరణంయక్తమితిభావః-తదుక్తంరతిరహస్యే॥*॥ అలికచుబుకగండంనాసి
కాగ్రంచచుంబకపునరుపహితసీత్రంతాలుజిహ్వంచభూయః-భరితలిఖ
తనాభీమూలవక్షోరుపేచూరుశ్లేఢయితేదృతదైర్యః శ్లాఢయత్వాధనివీమితి-
అత్రవిటచరితభృతఇత్యత్రిడవమాలంకారస్సచవ్యక్తమిత్యనేనాభివ్యంజ
తోత్ప్రేక్షయాంగేన సంకీర్యతఇతిసంక్షేపః-వృత్తంపూర్వవత్॥ ౯౯

శ్లో॥ కేకానాకులయన్ దృశోమనుః॥ వాసోబలాదాక్షిపన్నా
తస్వస్థులకోద్గమంప్రకటయన్నావేగకంపశనైః॥ వారంవార
ముదాంసీత్యుతకృతోదంతచ్చదాన్వీడయన్ ప్రాయశ్చైశిర
నీషసంప్రతివరుత్యంతాసుకాంతాయతే॥ ౧౦౦

ఉ॥ వేనలిక్రొన్ననల్చెదరవిప్పుచుగన్నులఁమూయజేయుచు॥
 బూనినసీత్కృతుత్తుటపు మోవులనొక్కుచునీవులూడ్చు
 చు॥ జూనుగమేనులంబులకజాలముల న్వేలయించుచు॥ బ
 ర॥ స్త్రీనికరంబునందుఁబతిరీతిజరించునమీరుండత్తటి॥

ఇతిభత్వహరియోగీంద్రకృతసుభాషితేశ్చంగారశతకంసంపూర్ణమ్.

వ్యా॥ కేశానితి॥ కేశాశిరోరుహానాకులయైవ్యాకులీకుర్వత్ ఏకత్రీ
 విశేషణాదన్యత్రకేళిసంరంభాచ్చేతిభావః॥ దృశోముకుళయన్నిమీలయై
 ఏకత్రవరుషస్పర్శవశాదపరత్రసుఖపారవశ్యాచ్చేతిభావః- వాసోజఘ
 నాంశుకం బలాత్పునఃపృక్షీపత్ ఆకషేఏకత్రవేగవశాదపరత్రసంభా
 గేచ్ఛయాచేతిభావః॥ పులకోద్గమంరోమాంచ మాతస్సన్నత్యాదయై
 ఏకత్రశీతలస్పర్శాదన్యత్రశ్చంగారోద్బోధకాచ్చేతిభావః॥ *॥ ఆవేగేనో
 ద్వేగేనయఃకంఠోగాత్రవేవధుస్తంశనైఃప్రకటయస్తందమభివ్యంజయై
 ఇతివిశేషణద్వయేనసాత్వికోక్తిః॥ ఉదారాణిమనోజ్ఞానిసీత్కృతానికుర్వం
 తీతితథోక్తౌఛాద్యంతేవీభిరీతీదాః- పుంసిసంజ్ఞాయాంఘ్రిప్రాయణే
 ఘ్రిప్రత్యయః-ఛాదేర్ఘ్నిరుపసర్గస్యేతిహ్రస్వః- దంతానాంభదాః తానధ
 రోష్టా-వారంవారంపునఃపునఃపీడయై-ఏకత్రైత్యాతిశయేనాన్యత్ర
 దంతక్షతేనచవ్యధయన్నిత్యధః-ఏషోయంతైశిరోమరుత్ శిశిరమారుతః
 సంప్రతీదానింశిశిరర్తప్రాయోఘామ్నాకాంతాసుకామినీఘవిషయేకా
 న్తాయతే॥*॥ కథాభిఃకమనీయాభిఃకామ్యైర్భౌగైశ్చసర్వదా॥ ఉపచారైశ్చ
 రమయేద్యస్సకాంతఇతీరితఇత్యుక్తలక్షణః॥ కాంతఇవాచరతిఉక్తవిశేషణైః
 కాంతసాదృశ్యలాభాత్స ఇవవతేతఇత్యర్థః- ఉపమానాదాచారఇతి
 క్యజ్-అకృతస్సర్వధాతుకయోదీక్షుః-అతఏవోపమా-సాచప్రపాయశ్చ
 బ్లాదివ్యంజితోత్ప్రేక్షయాసంకీర్యతే-తదుక్తమాచార్యదండినా॥*॥ మస్యే
 శంకేధ్రివంనూనంప్రపాయఇత్యేవమాదిభిః॥ ఉత్ప్రేక్షావ్యజ్యతేశబ్దైరివ
 శబ్దాపితాదృశఇతి-శాదూలవిక్రీడితం॥

ఇతిశ్చంగారశతకవ్యాఖ్యానే ఋతువర్ణనంనామ పంచమవింశతిః.

శ్చంగారశతకం సమాప్తమ్.

చ || ఉపనిషదర్థపేద్యదురితోగ్రభవామయవైద్యవాసరాధిపశ
శివహ్నినేత్రసముదీణఃపవిత్రచరిత్రసత్కృపా । స్పృశిత
సమస్తలూకకరసంగతదివ్యపినాకభీకర । ద్విపసురవైరిభం
జనసుధీజనరంజననిగః తాంజనా ||

*

ఉత్సాహ || తారకాసురారిజనకదక్షయగభంజనా । తారకాచలేం
ద్రవానదానకల్పభూరుహః । తారకాధినాయకావతంసభవ
పయోధిసం । తారకాభిధానయాతుధానవైరిసన్నతా ||

*

క || దండధరచండవిక్రమ । దండనపాండీత్యమండేతస్రబల
భుజా । దండసువర్వాలయకో । దండయఖండప్రమోద
తాండవలోలా ||

*

గద్య || ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వర కరుణాకటాక్ష వీరౌ
పాత్రయేనుగులత్తుణకవి రాజపాత్ర తిమ్మనార్యపుత్ర వివిధ
విద్యజ్ఞనవిధేయ లత్తుణకవి నామధేయప్రణీతంబయిన సుభాషి
తరత్నావళికావ్యంబునందు శృంగారశతకంబున స్త్రీప్రశం
సయు సంభోగవణానంబును-కామినీగహణంబును-సువిరక్త
దుర్విరక్తపద్ధతియుఁబురువణానంబునను నైదుప్రకరణంబులు
గల ద్వితీయాశ్వాసము ||

*

జాననాశంకరోతీతి- చేతస్సద్వనీతివాక్యే జ్ఞానదీపపదగ్రహణాత్ కామ
కోద్రాదిపంకరహితనిమలచిత్తానాం నిస్సంగానాం యోగినాం చేతసి
యధావతతే తథాభక్తానాం సర్వజ్ఞాననాశనం కుర్వక్ జ్ఞానప్రదీప
హరఃవిజయత ఇత్యుక్తిః పాప్రయః॥

శ్లో॥ భ్రాంతందేశమనేకదుగళ విషమంప్రాప్తంనకంచితృలంత్య
క్త్వాజాతికులాభిమానముచితం సేవాకృతానిష్పలా । భుక్తం
మానవివచితంపరగృహేష్వాశంక యాకాకవత్తృష్టేజ్యం
భసిపాపకమకపిశునేనాద్యాపిసంతుష్యసి॥

చ॥ విసికితిదుగళదుర్విషయవిభ్రమయ్యక్తిగృలాభిమానముః । బ
సచెడిసేవజేసితి విపన్నుడనై పరగేహసీమవా । యసమువ
తెన్నుజించితిగ్రయత్తుమునిష్పలమైనశించెనం । తనపదపుగ్ర
కమకపిశునత్వముచూపెదవాశయేటికి॥

వా॥ అ॥ అథ రాగస్య తృష్టా మూలక త్వాత్తద్గర్భణం విహనవై రాగ్య
సిద్ధిర్యభిప్రేత్య తస్మిన్ద్యర్థమాదౌతావత్తత్పరిపఢి భూతాంతృష్టాందూ
షయతి॥ భ్రాంతమిత్యాదినవభిశ్శక్తైః-తత్రప్రథమంస్వకమకప్తనివేదన
పూర్వకం తృష్టాంసంబోధ్యత్రిభిర్దూషయతి॥ భ్రాంతమితి॥ అనేకైర్భూషభి
ర్దుగైః పార్వతవార్జుజలదుర్గాదిభిః-విషమంవికటందుస్సంచారమిత్యర్థః-
దేశంభ్రాంతంసంచరితం - తథాపికించిదల్పమపిఘలంధనంసప్రాప్తంసల
బ్ధంబహుఫలాపేక్షయైవ దుగళమవిదేశసంచారః కృతః - ఫలంత్యవదపి
నప్రాప్తమిత్యర్థః॥ అత్రదేశశబ్దస్యనపుంసకత్వం నిఘంట్యంత రేషుమృగ్యం
యద్వా-దేశముద్దిశ్యభ్రాంతం- భావేక్తప్రత్యయః॥ అథవా॥ ని॥ నీవృజ్జన
పదాదేశవిషయావిత్యభిధానాత్ - పుంలింగస్యాపిదేశశబ్దస్యనపుంసకత్వ
సంబంధమనువతఃతత్త్విభాష్యకారప్రయోగాదిష్యతే-తథా ఉచితమను
రూపంజాతికులయోఃజాతిఃబ్రాహ్మణత్వాదిః-కులంసద్వంశః- తయోరభి
మానమిత్యర్థసాపేక్ష త్వేసిగమకత్వాత్సమానః - త్యక్త్వాపివిస్మజ్యనిష్ఫ
లాఫలశూన్యా సేవాపరిచర్యాకృతా-ధనాధ్యానామితిశేషః - ఉభయ
త్రాపికప్తమేవావశిష్టంసత్వన్యద్యత్కించిదపీత్యర్థః॥ ని॥ లాభనిష్పత్తియో

గేషుబలేశత్యేఫలేధనమితివై జయంతీ-తథామానవిన్జితం అభిమానశూన్యం యథాతథా-బహుమానవిహీనమితివాత్రశంకయాత్రకాంతయాలూలువత్సేనేతియావత్-పరగృహేషుకాకేన బలిభుజాతుల్యంకాకవత్-తేనతుల్యంక్రియాచేద్వతిరితివత్ప్రత్యయః-భుక్తంఅభిమానత్యాగేపినబహుమానపూర్వకం-కేంతుసావమానమేవదత్తంపరాన్నపిండమభ్యవహృతమిత్యర్థః - తథాపిపాపకమణాంపాపాత్తనాంపిశునే-సూచకేయేషాంతృష్టాతపీవపాపిష్టా ఇతిభావః- యద్వాపాపకమణాందుష్కర్తృణాంపశునేప్రవతకే ఇత్యర్థః-ఏతద్వ్యతిరేకేణదుష్క-మణ- ప్రవతక-కాంతరాభావాదితీభావః- హేతృష్టేవిషయస్సృహే-జృంభసిప్రవృద్ధాభవసి-కేంత్యద్యాపిశుదృక్-ష్టకర్తృప్రవతక-నదశాయామపీతిభావః-నసంతుప్తసిసంతుప్తానభవసి - విరతినప్రాప్తోష్టిత్యర్థః - ఇతః పరమపికించి ద్దుష్టకమణకారయితమపేక్షాస్తీవప్రతిభాతీతిభావః॥

౨

శ్లో॥ ఉత్థాంతంనిధిశంకయాక్షీతితలంధృతాగరేర్ధృతవోన్దస్తీర్ణస్సరితాంపత్తిర్నృపతమాయతేనసంతోషితాః । మంత్రారాధనతత్పరేణమనసానీతాశ్చశానేనిశాః ప్రాప్తః కాణవరాటకోపినమయాతృష్టేనకామాభవ॥

౩

చ ॥ నిధియనుశంకభూతలమునిచ్చలుద్రవ్వితినావచేమహా । దధితరియించితికశిఖరిధాతువు లూఁదితిరాజుగొల్చితిక । వ్యధంగొనిఘోరమంత్రజపషధిక నొనర్చితిగవ్వయైననే । విధమునబొందనై తిగదవేముదమందగఁడురాశరో॥

౩

వ్యా॥ ఉత్థాతమితి॥నిధిశంకయానిక్షేప్తేప్రత్యవృత్తితిభ్రాన్త్యాక్షీతితలంకించిదిష్టకాదినిచితభూతలముత్థాతమవదారితం-తత్రనకించిల్లమిత్యర్థః తథాగిరేధాతవఃమనశ్శిలాద్యాఃధృతాః సువణభావంప్రాప్స్యంతీతిధియా అగ్నౌమూషాయాంసమూలికావిశేషం నిక్షేప్తయావత్ప్రేణంపూతాశ్చైస్సంతాపితా ఇత్యర్థః-తదపినకించిజ్ఞాతమితిభావః॥*॥ ధృతశబ్దోగ్నివక్తృసంయోగయోరిత్యస్తాద్ధాతోకమణిక్రకః॥ని॥ ధాతుర్ననశ్శిలాద్యద్రవ్యమరః-అత్రాభ్యుక్తం॥*॥ సువణరూప్యతామాగ్నిశ్చహరితాశమనశ్శిలాః । గైరికాంజనకాశ్చిరలోహస్తీసాశ్చహింగులః । గంధకా

భక్తికమిత్యాద్యాధాతవోగిరిసంభవాశ్చతి॥ అత్ర సువర్ణరూప్యవ్యతిరేకేణై
వయోజ్యమన్యధాప్రకృతాసంగతేరితధాసరితాంపతిస్సముద్రానిస్తీర్ణః
ద్వీపాంతరేషువాణిజ్యేనబహుధనంసంపాదయిష్యామితిసాంయాత్రికభా
వేనవిలంఘితఇత్యథః-స్మవతయోరాజానశ్చయత్నైః ఛందానువతాన
రూపప్రయత్నైఃసంతోషితాః-తథామంత్రారాధనతత్పరేణ-మంత్రజ
పతాత్పర్యవతామనసా హేతునాన్తిశానేప్రేతభూమానిశారాత్రయో
నీతాయాపితాః-ఘాతప్రేతపిశాచాదిభ్యోభయమవిగణయ్యసిధ్యాదిప్ర
దశకదేవతాభిముఖీకరణసాధనమంత్రజపతాత్పర్యేణనిశామత్తశానేన్ది
తమిల్యథః-తథాపిమయాకాణవరాటకఃఅంధకవదోపినపాప్తః-ధ
నంతుదూరాపాస్తమితిభావః॥ని॥కవదశ్చవరాటక ఇతిహాలాయధః -
(అనంగాగుడ్డిగవ్వయనట)అతఃతృప్తేనకామాసఫలమనోరథాభవ- త్వ
త్పత్తిజ్ఞాతార్థనిష్పత్తేసిద్ధసంకల్పభవేత్యర్థః-ఇథమనధః హేతు ఘాత
యాత్పష్టయావృధావ్యాపారజనితశ్రమఏవావశిష్టోనవాంఛితలాభఇత్య
తస్తదున్నులనేయత్నైఃకర్తవ్యఇతిభావః॥ 3

శ్లో ॥ ఖిలాలాపాస్సోధాఃకీధమపితదారాధనవరైర్నిగృహ్యంత
ర్బాష్పంహసితమపిశూన్యేనమనసా । కృతోవిత్తస్తంభప్రతిహ
తధియామం జలిరపిత్యమాశేమోఘాశేమివర మతోనతయ
సిమామ్॥ ౪

చ ॥ పలువలుపల్కుమాటలొకభంగిసహించితిచాప్పవారిలో । వ
లనెవారించిశూన్యమగు భావమున నెవడనవ్వనవ్వితి ॥ బాలు
వరివిత్తజూడ్యహతబుద్ధులకంజలిచేసితింగటా । తలకకనింకనేవ
నికిదార్చెదునన్నుదురాశనీవిట ॥ ౪

వ్యా॥ ఖిలాలాపాఇతి॥ ఖిలానాంగుర్జనానాంఆలాపాఃదుర్బాషితాని
తదారాధనవరైస్తత్యేవాతత్పరైరస్తాభిరితిశేవః- కథమప్యతికృచ్ఛిణ
సోధాఃక్షాంతాః-అన్యధాభావేకార్యభంగోభవేదితి భయాదితిభావఃత
థాఅంతరభ్యంతరఏవచాష్పం-తదాలాప్రవణజనితాశ్రునిగృహ్యనియ
మ్యశూన్యేననిరుత్సకేనమనసాఉపలక్షితైర్నిగృహ్యంతః కరణైరిత్యర్థః-
హాసితంహాసోవికృతఇతి శేషః-కర్తవ్యైః - దూరాలాపై గ్రహీతాస్తా

సంతోషవంతవనతునిర్విణ్ణాంతోవిశ్వసనీయాఇతిబుద్ధ్యత్వాదనాథకంని
ర్విషయమిధ్యాహాసోపివిరచితఇత్యధః - తథావిత్రేనధనేనయః స్తంభా
జడీభావస్తేనప్రతిహతామూఢావివేకశూన్యేతియావత్. ధీర్యేషాస్తేషాం
ధనదుమకదాంధానామిత్యధః॥ ని॥ స్తంభాస్థూణాజడీభావామిత్యమరః
అంజలిరపిక్మతఃప్రవీర్వభావోపిపిహితః-తిథాపినకించిల్లబుమితభావః అ
తఃమోఘాశేవ్యరమనోరథేత్యక్షే॥ ౧॥ ఆశాత్పస్థాచిశోః పోక్తేతివి
శ్వః-త్వంమామతోస్తాత్తలాలాపాసహనాదికృత్యాద్ అవరమితుత్-కిం
కార్యంసతకాయసినాటయసి-మయాకింకార్యంకారయసేతియావత్ - నకి
మపీత్యధః - నాటయితవ్యాధ్యవైయ్యర్థాదితభావః- ననుపూర్వశ్లోకే
మయేత్యేకవచనంప్రయుక్తం- అత్రతుతదారాధనపరైరితిబహుత్వం- క
థమేతత్సమంజసమితిచేత్సత్యం-తృప్తౌపహతానాంబహుత్వాత్తత్ప్రియు
క్తతత్క-మకర్తృభేదేనక్వచిదేకవచనంకవిద్భహువచనంచ వివక్షిత
మిత్యవధేయం- ఏవముత్తరతాపియోజ్యం-శిఖరణీవృత్తం- రనైరుదై
ర్భిన్నాయమననభలాగశ్శిఖరిణీతిటణాత్॥ ౪

శ్లో॥ అమీషాంప్రాణానాంతులితవిసినీపత్రపయసాంకృతేకింనా
స్తాభిర్విగళితవివేకైర్వ్యవసితమ్. యదాధ్యానావగ్రేద్రవిణ
మదనిస్సంజ్ఞమనసాంకృతంమానప్రీడైర్విజగుణకథాపాతకమపి
చ॥ నశినీపత్రగతాంబుచంచలములేన్నం చాణమువ్వీనికై । గ
ళితప్రజ్ఞతమేముచేయనియసత్కార్యంబులేదేమియుల । బలవ
ద్విత్తమదాతిరేకజనితా పస్తా రులై నట్టిలు । భులమోలన్నిజ
నద్గుణస్తుతిమహాతోషంబుగా వించుటన్॥ ౫

వ్యా॥అ॥అధత్పస్థామర్విలసి తేనైవమహదనుచితమప్యోచరితమిత్యా
హ॥అమీషామితి॥కించ॥తులితానిసమీకృతానివిసినీపత్రపయాంసియేషాం
తేషాంనలినీదళగతజలలవతరళానాం-శుభంగురాణామిత్యర్థఃఅమీషా
మవిశ్వసనీయానాం ప్రాణానాంకృతే - ఏతత్ప్రాణతాగ్రాథకమి
రః॥ని॥అర్థైకృతేకజ్ఞాద్వారాదర్థ్యవ్యయసంజ్ఞతావిలివచనాత్ విగళితః
భ్రష్టఃవివేకః కర్తవ్యాకర్తవ్యవిచారో యేషాంతైరస్తాభిః - కిందుప-

మకనవ్యవసితంనోద్యుక్తం-సర్వమపివ్యవసితేమేవేత్యర్థః కుతఃయద్యస్తా
 త్కారణాత్-ద్రవిణమదేనధనమదేననిస్సంజ్ఞానిస్తంభితాని మనాంసియే
 షాం తేషాంవిమర్శశూన్యాంతః కరణానామాధ్యానాం ధనికానాం॥ని॥
 ఇభ్యఅధ్యోధనీస్వామిత్యమరఃఅగ్రేపురస్తాత్ మానవీదైర్నిర్లజైరస్తాభి
 ర్నిజగణకథాపాతకం-స్వకీయవిద్యావినయాదిగుణప్రశంసారూపపాప
 మపిక్రతం-తచ్చసిపిధం - ఆత్మప్రశంసాంపరగర్వాణమివ వజ్రయేదిత్యో
 వస్తంబస్తరణాత్॥ *॥ ఆత్మప్రశంసామరణంపరనిందాతథైవచేతివచనా
 దాత్మగుణప్రశంసైవాత్మోనఘాతః- తస్యచనిరయ ప్రాప్తకత్వేనపాతక
 త్వంచనిజగుణ ప్రఖ్యాపనేన ధనంసంపాద్యతేన ప్రాణాంతస్సంతపకాయ
 ష్యామిత్యాశయేనేదృశానుచితమాచరితం-తథాపింతల్లబ్ధమిత్యపిశబ్దా
 ధాః- వృత్తంతపూర్వవత్॥

శ్లో॥ త్వాంతంనతువయాగృహ్లాచితసుఖంత్యుక్తంనసంతోషతస్స
 ధాదుస్సహజీతవాతతపనక్లశానతప్తంతపః। ధ్యాతంవిత్తమహ
 ర్నిశంనియతమిత ప్రాణైర్నిశంభూఃపదంతత్తత్కమకృతం
 యదేవమునిభిస్తైస్సైఃఫలైర్వంచితాః॥

మ॥ తుమచేదగాదవమానమోర్చుటమహాసంతుష్టిచేదగాదుగేహ
 మునందై నసుఖంబుమానుటతపోవ్యాసక్తేచేదగాదుడు। దక్షమశి
 తోష్ణజయంబుకాదుహరుపైధ్యానంబువిత్తంబుపై। నమరే
 మాకుమునీంద్రకృత్యములలేవాసత్పలాభ్యున్నతుల్॥

వ్యా॥ అ॥ అథయద్యప్యచితమేవాచరితంతథాపితస్యాయాధాతధ్యా
 న్నఫలోపధాయకమభూదిత్యాహత్వాంతమితి॥ సత్యేవమపి పరిభవహే
 తామససోనుద్వేగః-తుమాతయానత్వాంతంనసోఢంఅవమానాదికమితిశే
 షః-కింత్యశక్తతయైవేతిభావః తథాగృహేఉచితంయ్యుక్తంయత్ సుఖం
 మృష్టాన్నభోజశకత్రసంభోగాదిజనితానందాది తచ్చసంతోషతః- కి
 వ నేనతుచ్చేనేతిపరితోషాన్నత్యుక్తం-కింత్యసంభావితబ్రహ్మచర్యేణైవే
 తిభావః తథాదుస్సహస్సోఘమశక్త్యా- యేశీతవాతతవనైఃశ్రేణాడుఃఖా
 నితేసోధాఃత్వాంతాః- దహయాత్మగ్ధదేశాంతరసంచారే తేషామను

భూతత్వాదితిభావః తపశ్చాంద్రాయణాదికంతు సతప్తంనచరితం - త
ధానియమిత ప్రాణైరంతఃప్రత్యాహృత ప్రాణైరస్తాభిః - అహశ్చని
శాచాహర్షిశం-అపెలారాత్రం - అచతురేత్యాది నానిపాతనాత్సంఘః
విత్తంధ్యాతంచంతితం శంభోః పదంసధ్యాతం - అతోమునిభిర్భద్యత్క
మకృతం- అవమానసహనాదిక మాభరితం-తత్తదేవకషణ అస్తాభిశ్చ
కృతం- కింతుతైస్తైస్తత్కమనియతైః ఫలైర్వంచితా వర్జితాః తేషా
మయధాచరణేనవై గుణ్యాత్ఫలభాజోనజాతాఇత్యథః-త్యంత్యాదినై
వయద్యవమానాదికంత్యంతంస్యాత్త్వస్త్విఫలలాభోభవేదేవసతు తదాచరి
తం-అయంచానధక స్తృష్టాదుర్విలసితిమూలవవేళిఫలితార్థః- శాదూక
లవిక్రీడితవృత్తం-లక్షణంతూత్తం॥

శ్లో॥ భోగానభుక్తావయమేవభుక్తాస్తపోనతప్తంవయమేవతప్తాః॥ కా
లోనయాతోవయమేవయాతాస్తృష్టానజీర్ణావయమేవజీర్ణాః॥ ౭॥

క॥ భోగానుభవంబుతపో । యోగముకాలంబుచనుటయునుభున
తృష్టో । ద్యౌగవిరామములేదహ । హాగురుతవహించితృష్టయ
లజడఁదెచ్చె॥ ౭

వ్యా॥ అ॥ అధత్రిభిజకరానూషణద్వారాత్తృష్టాంనిందతి॥ భోగాఇతి॥
భుజ్యంత్రైతిభోగాఃసక్చందనాదివిషయానిభుక్తానానుభూతాః-కింతు
వయమేవభుక్తాః- తత్ప్రాప్త్యర్థంమరంతచింతయాగ్రస్తాః- తథాతపః
ప్రతోవవాసాదిపుణ్యం-సతప్తంనాచరితం - కింతువయమేవతప్తాః . ఆ
ధ్యాత్వికాదితాపత్రయేణసంతాపితాః తథాకాలోనయాతఃసగతః- త
స్యాఖండదండాయమాస త్యేనయానాసంభవాదితిభావః-కింతువయమేవ
యాతాః-జీవితావధికాలముల్లంఘ్యవసానంప్రాప్తాఇత్యర్థః - అధవా
కాలోనయాతఃసదాచారసజ్జనసహవాసాదినానగతః తథాచేచ్ఛేయో
భవేదేవేతిభావః-కింతువయమేవయాతాః-దేహగోషేదియోగక్షేమాను
సంధానలంపటత్యేనకాలమతిక్రమ్యగతాఇత్యర్థః-తథాత్తృష్టానజీర్ణాన
శిధిలా-తచ్చైధిల్యహేతోరనుపస్థితత్వాదితిభావః-కింతువయమేవజీర్ణాః
తృష్టాసహకృతజరయాశిధిలాంగాజాతాఇత్యర్థః-అతఃఇతఃపరంవా- ఓ

నంఖట్యాంగేనేవతృష్టాన్ములనహేతుస్సంపాదనీయ ఇతిభావః-ఇంద్రో
పేంద్రవజ్రాలక్షణశ్రవణాదుపజాతివృత్తం || * || అనంతరోదీరిత లక్ష్య
భాషాపాదాయదీయానుపజాతయస్తాఇతిలక్షణాత్ || ౭

శ్లో || వశిభిముఖమాక్రాంతంపలితేనాంతంశిరః | గాత్రాణిశి
ధిలాయంతేతృష్టై కాతరుణాయతే || ౮

క || కరచరణాగ్యవయవముల | భరమడిగెన్వశులుముగము పై
నిండా రెడ్ | శిరస్సెల్ల చెల్ల బాతెను | దరిమాలినతృష్టయొకడె
తరుణతఁబూనెడ్ || ౯

వ్యా||వశిశిరితి||వశిభిజః రావిశ ధచర్తరేఖాభిర్ముఖంవక్త్రమాక్రాంతం
తంవైరూప్యంప్రాపితమిత్యధః - పలితేనజరసాశ్చాక్ష్యేనశిరఃమస్తకం
అంతింతంచిహ్నితంశిరః కేశాదయోధవళాజాతాఃఇత్యర్థః- తథాగాత్రా
ణికరచరణాద్యవయవాః అవయవివాచినాగాత్రశబ్దస్యావయవాథక
త్వంలక్షణయావేదితవ్యంఅవయవావయవినోరభేద వివక్షయావా- సచ
వక్త్రబాహుశ్యవివక్షాయాయధాశ్రుతమేవససంజసమితివాచ్యం-ము
ఖంశిరఇత్యేకవచనప్రయోగవిరోధాత్ - ననుతత్రాపిజాత్యేకవచనగ్ర
హణేనకొపవిరోధఇతిచేత్కి-మనేనబకబంధప్రయాసేనేత్యలమితిప్రసం
గేన-శిధిలాయంతే- శిధిలాసీవాచరంతి జరాజర్ఘురభావవిశ్లేషసంధిబం
ధతయాకార్యకరణాసమర్థానిజాయంతఇత్యర్థః - కింతు ఏకాత్మస్థాతరు
ణాయతేతరుణఇవాచరతి-బలిష్ఠాజాతేత్యర్థః-జరయాసర్వమప్యేవంవి
శకవితం-నతృష్టైతిమహదేతదాశ్చర్యమితిభావః- ఉభయత్రాపి-కర్తుఃకృ
జ్ఞులోపశ్చేతికృజ్ అకృతస్సర్వధాతుకయోదీఁఘఃఇతిదీఘః-శ్లోకాఖ్య
మేతదానుష్టుభంవృత్తం-లక్షణంతునీతిశతకాద్యపద్యేఉక్తం || ౧౦

శ్లో || సవృత్తాభోగేచ్ఛాపురుషబహుమానోపిగళితస్సమానాస్స
ర్యాతాసపదిసుహృదోజీవితసమాః | శనై ర్యష్ట్యర్థతానంఘనతిమ
రరుద్ధేచనయనేలహామూఢః | కాయస్తదపిమరణాపాయచకితః
శా || భోగాపేతులం గెఁబూజ్యతచెడెంబోరానిమిత్తుల్లహః |
భాగుత్సల్లిరిదండ మూతకొనుటల్పాప్రించెఁ గన్నుల్లమో |

రోగచ్ఛన్నములయ్యెదేహముజరారూఢంబుప్రాణానిల।

త్యాగాపాయభయంబునస్వడంకెడుందా నెంతసమ్మూఢమో॥

వ్యా॥ నివృత్తిః॥ భాగేచ్ఛా-విషయానుభవస్పృహనివృత్తానిర్గతాఅత్ర
జరదూషణాభినివేశపారవశ్యేనేథముక్తంతేనతృప్తైకాతరుణాయతఇ
త్యవిరోధః పురుషఇతియో బహుమానస్సన్తానసోపేక్షిగళితః- అవగతస్త
త్ప్రియోజకపారుషాద్యపాయాదితిభావః- యద్వా-పురుషాణాం బహు
మానస్తత్తత్వకనన్తానసోపేక్షిగళితః- పూర్వవత్పురుషాదినానబహుమ
న్యతిఇత్యర్థః- ఇదానీంతాదృశగౌరవాలాభాదితిభావః- అథవరేతచాంధవ
శౌచనావదేశేనస్వస్యావశదతాంసూచయన్తాహ ॥ జీవితసమాప్రప్రాణ
తుల్యాః అత్యంతప్రాణతుల్యాఇత్యర్థః- సుహృదో బంధవశ్చ సమానాస్స
బహుమానాస్సంతస్సవదినద్యవీవజరావస్థాయాః ప్రాగేవేత్యర్థః- స్వ
ర్యాతాః స్వర్గంగతాః నిజమకృతపాకేనపుణ్యలోకంగతాఇత్యర్థః- జరా
దుర్దశావత్యాబహుమానరహితోహంనయాతోహీనజీవనఇతిభావః- య
ద్వా-సమానాస్సవయసః జీవితసమాబంధవశ్చ సవదినద్యవీవదుర్దశావ
త్తేః పూర్వమేవేతిభావః- స్వర్యాతాలోకాంతరగతాః సత్త్వహమిత్త్యర్థః॥ ని॥
స్వరవ్యయం స్వర్గనాకత్రివిత్రివిశాలయా ఇత్యమరః- నను కించిత్కాలంస్తీ
యతాంకిమనేన అమంగళాశంసనేనేత్యతహశనైమకందంయష్ట్యతా
నంయష్ట్యవప్తంభనోత్థానంపాప్రమితిశేషః- పాదపాటవవిఘ్ననాత్స్వ
యముత్థానేసంచారేవాశక్తిర్నాస్తీత్యర్థః- సత్వేతావన్తాత్రమేవ-కిం
తునయనేవతుషీచ-ప్రకృహ్యత్వాదస్యఅహోఇత్యనేనసంధ్యభావః- ఘ
నంనిబిడంయత్తిమిరంపాటలాఖ్యనేత్రరోగవిశేషోవైద్యశాస్త్రప్రసిద్ధః॥
ని॥ తిమిరంధ్వాంతేనేత్రావయేపిచేతివిశ్వప్రకాశశ్చ- తేనరుణేనిరుద్ధఘ
ద్ధప్రసారేలర్ధగ్రహణాసమథేజాతేఇత్యర్థః- అంధకవంగుజీవనాద్వ
రంమరణమేవేతిభావః- ఏతత్సర్వమనథకజాతం జరాకృతమేవేతిహృద
యంతదపితధాపి- మూఢః జ్ఞానహీనః కాయోదేహః- మరణేనయోపా
యోవిశ్లేషః- నాశఇతియావత్-తస్మాచ్ఛక్తితోభీతః భవతీతిశేషః అత్రదే
హిధమణః తదుపాధాదేహే ఉపచర్యతే-అహో ఈదృక్కష్టదశాయా

మపిజీవితాశైవ బలీయసీనవిజ్ఞానోదయిత్యాశ్చర్యమిత్యథాః-ఏతదపితృ
ష్టా విలసితమేవేతిభావః- శిఖరిణీవృత్తం లక్షణంతా క్తం॥

శ్లో॥ ఆశానామనదీమనోరథజలాత్పష్టాతరంగాకులా రాగగ్రాహ
వలీవితర్కవిహగాధైర్యద్రుమధ్వంసినీ । మోహవతఃసుదు
స్తరాతిగహనాప్రోత్తంగచింతాతటీతస్యాః పారగతావిశుద్ధమ
నసోనందంతియోగీశ్వరాః॥

చ ॥ కిలితమనోరథంబులుదకంబులుత్పష్టలుభూరివీచికా । వశుల
సురాగముల్లకిరవగఁముమోహావితర్కముల్పుడుల్ । పులుఁగు
లుగాఁగధైర్యఫలభూజముఁగూల్పుదురాశపేరిపు । ప్కలనది
దాఁటినిత్యసుఖనంపదఁగాంతురుయోగిపుంగవుల్॥

వ్యా॥ అ॥ నస్యేతాదృశతృష్టాముల్లంఘ్యస్వాత్మసుఖానుభవతత్పరాయే
కేచనమహంతస్సంతికిమత్యాశంక్యసంత్యేవేతినిగమయత్ తస్యాః పృథగ్జన
దుస్తరతరత్వద్యోతనార్థం మహానదీత్వం రూపయతి॥ ఆశేతి॥ వృష్టాన్నపా
నభోజనవిచిత్రాంబరభూషణధారణమోడతవాషిక కామినీసంఖ్యాగా
దిగోచరమానసవ్యాపారామనోరథాస్తపవజలానియస్యాస్సతథోక్తా-
అప్రాప్యేవ్యవ్యథేషుప్రాప్త్యభిలాషవిశేషాః - తృష్టాస్తాభిరేవతరం
గైఃకల్లోలై రాకులాసంకులా-అభిమతవస్తుషున్నేహూరాగః- ఉపలక్షణ
మేతద్వేషాదీనాంతధాచరాగద్వేషాదయఏవ గ్రాహనకాదయస్తస్మి
న్యాసంతీతితథోక్తా- తత్తత్పదార్థకలాభాలాభగోచరాః- వితర్కాః-త
ఏవవిహగాః - కారండవాదిచక్షిణోయస్యాసాతథోక్తా॥॥ మనసోసిద్ధి
కారత్వంధైర్యంసత్స్వేవ హేతుష్విత్కుక్తలక్షణంధైర్యం-తదేవద్రుమస్తం
ధ్వంసయత్పుస్తూలయతీతితథోక్తాఅజ్ఞానంమోహమేవతద్వృత్తయోదం
భదర్పాదయోలత్వ్యంతేతధాచమోహఃఅజ్ఞానవృత్తయఏవవర్తాజలభ
మాస్తైస్సుదుస్తరా - సుఖతరితుమశక్యాఅతిగహనా - ఏకత్రదుర్విభావ్య
స్వాభావ్యావస్థాత్రదురవగాహత్వాచ్ఛేదమితినిజేతు మశక్యేత్యర్థః- ఇ
ష్టాధిగమజనితధ్యానంచింతా- బహువిధత్వేపిచింతానాంతటద్వయరూ
పణోపయోగార్థంద్విత్వంవత్సృతే-తథాప్రోత్తంగే అత్యన్నతేచింతేఏవ

భక్త్యహరివైరాగ్యశతకే-విషయపరిత్యాగవిడంబనా. ౧౯౧

తటేయస్యాస్సతథోక్తా ఆశానామనైకవిధాత్యాయతత్పష్టా॥ ౧॥ దశావ
స్థానైకవిధాత్యాశాతృష్టాపిచాయతేత్యమరః-నామేతిప్రసిద్ధా-ఆశేతిప్ర
సిద్ధత్యథః - యానదీవతతతథితిశేషః - యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్ -
తస్యా ఆశానద్యాః పారంగతాః జ్ఞానప్లవేనేతిభావః-అతఏవవిగుడమనసో
నిమలంతః కరణాయోగీశ్వరామహాయోగినః నందతిబ్రహ్మ నందమను
భవంతీత్యర్థః- అతస్సర్వధాతృష్టాతరణోపాయోన్వేషణీయః శ్రేయసా
మేనేతిభావః- అత్రప్రవాహరూపణా విచ్ఛిన్నత్యసామ్యదశాయాం నదీ
త్యంప్రతికృతిస్వరూపనిరూప్యత్వసర్వతోముఖసంభ్రమత్వాదిసాదృశ్యా
న్మనోరథేషుజలత్వం మజ్జనోన్మజ్జనపారంపర్యేణ విరామాభావసాధర్మ్య
త్వస్థానుతరంగత్వం దుష్టస్వాభావ్యేన గ్రసిష్టుత్వ సామ్యాద్రాగాతిసు
గ్రాహత్వం నానావిధగతి మత్త్వసాదృశ్యాద్వితక్లేషు విహగత్వం స్థిర
తరత్వస్వాభావ్యాద్ధైర్యేద్రుమత్వం నిరంతరదురంతభ్రామకత్వసాధర్మ్య
న్తోషేష్యావతత్త్వం- అగాధ భావద్యోతకత్వసారూప్యా చ్ఛింతాసు
తటత్వంచరూపితమిత్యవగంతవ్యం- అతఏవసమస్తవస్తువతికసావయవ
రూపకాలంకారః- వృత్తముక్తం॥ ౧౦

ఇతివైరాగ్యశతకవ్యాఖ్యానేతృష్టాగూషణంనావప్రథమదశకమ్.

శ్లో ॥ నసంసారోత్పన్నంచరితమనుపశ్యామికుశలంవిపాకః
పుణ్యానాంజనయతిభయంమేవిష్మశతః। మహద్భిఃపుణ్యై
ఘ్రౌశ్చిరపరిగృహీతాశ్చవిషయా మహంతోజాయంతేవ్య
సనమివదాతుంవిషయిణామ్॥ ౧౧

చ ॥ భవమునబుట్టుసత్క్రియశుభంబనిచూడముపుణ్యకర్మగౌర
వఫలమైనసంపదకరంబుభయావహమెన్నిచూచినం | బ్రవిమల
పూర్వపుణ్యసముపాజితచందనముఖ్యభోగవై । భవమును
భోగశీలురకపాయమచేయనువృద్ధిబొందెడుక॥ ౧౧

వ్యా॥ అ॥ యదుక్తంయోగినస్తృష్టానదీంతీర్వానందంతి తత్రవిషయ
పరిత్యాగవత్తరాతదసంభవాదధవిషయపరిత్యాగవిడంబనోచ్యతే॥ అథే

౧౯౨ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే- విషయపరిత్యాగవిడంబనా.

తి||అథతృష్ణాదూషణాంతరంవిషయాణాంరూపాదీనాం|| ని|| రూపంశబ్దాగంధరసస్వర్యాశ్చవిషయామిత్యమరః-యద్వా-స్రీకృందనవనితాదిభాగ్యవస్తునాంపరిత్యాగస్సన్నానస్తస్యవిడంబనానుకరణమభినయత్తితియావత్-ఉచ్యతఇతిశేషః-తత్ప్రకారమేవాహదశభిః- ససంసారోత్పన్నమితి|| సంసారేఅనాదిభవవరంపరాయాం ఉత్పన్నముదితంఫలోద్దేశేనానుష్ఠితమి-యావత్ - చరితంపుణ్యాచరణం - ఆదికమ-ణికతకరిచేతికతకరిక్తః-కుశలంక్షేమకరంనానువశ్యామి- నానుసందధామిత్యథః-కుతఏతద్వైపరీత్య మిత్యాశంక్య తత్రోపపత్తిమాహ విపాకఇతి - పుణ్యానాం పురాకృతశుకృతానాంవిపాక స్సంప్రదూపపరిపాకః విమృశతఃతత్ఫలం పరామృశతః-మేమమ-భయంజనయత్యుత్పాదయతి-తత్పర్యాలాచనేసంపరాంపుణ్యవ్యయలభ్యత్యేనవివద్రూపత్వాద్భయజనకత్వమిత్యర్థః- అత ఏవోక్తం- కవికులసార్వభౌమేనశ్రీహ-షే-ణ || # || పూర్వపుణ్యవిభవవ్యయలభ్యాస్సంపదోవిపదవీపవిమృష్టాఇతి-అథవా-పుణ్యానాంజ్యోతిష్టోమాదిసత్కర్మణాంవిపాకః-స్వర్గాదిరూపఫలపరిణామః-విమృశతఃపూర్వోత్తరంపర్యాలోచయతోమే-భయంజనయతి- శ్రీ శేషుణ్యేమత్య-లోకంవిశంతీతిభగవద్వచనాత్-యావన్నియతకాలంస్వర్గసుఖమనుభూయపుణ్యక్షయేసతిపునర్త్యలోకప్రవేశేమహావిషాదగర్భనిరయవాసజన్తవరంపరామఃఖిప్రభవత్వాద్భయంకరత్వమిత్యర్థః-అతఃకుశలం నపశ్యామీతిసంబంధః-ఏవంతత్ఫలభూతానాంభోగానామప్యనర్థహేతుత్వమేవేత్యాహ మహద్భిఃభూయిష్టైః-పుణ్యైఃపుణ్యసంచయైః-హేతుభిశ్చిరపరిగృహీతాశ్చిరకాలమారభ్యసంగృహీతావిషయాశ్చభోగా అపివిషయిణాంవిషయాసక్తానాంవ్యసనంవిపత్తిందఃఖమితియావత్ -దాతుమివదాతుమేవ ఇవిశబ్దాత్రావధారణాథకః - నతూత్ప్రేక్షాభివ్యంజకః - అన్యధాధాంతరతాస్యాదితివేదితవ్యం- మహంతఃప్రవృద్ధాజాయంతే- భవంతివ్యసనప్రదాన ప్రవణైవవీతద్వృద్ధిః నాన్యదానప్రవణేత్యథః - ఏవ మైహికాముష్మిక భోగానామనిష్ఠానుబంధిత్యా తత్త్యాగవీవశ్రేయానితి భావః- శిఖరిణీవృత్త్వమ్||

శ్లో॥ అవశ్యంయూతారశ్చిరతరముషి త్వాపివిషయావియోగేకోభే
దస్త్యజతినజనో యత్స్వయమమాక । ప్రజంతస్సాస్వతం
త్యాగిదతులపరితాపాయమనస్స్వయంత్యక్తా హ్యే తేశమసుఖ
మనంతంవిదధతి॥ ౧౨

చ॥ ఉరుగతితోడనేగుండడవుండియుభోగములట్టివాడదా । నరు
డుపరిత్యజింపవలెకనంగనడదొద్దిరహంబుభిన్నమీ పురుషుని
భోగముల్విడిచిభూరిమనోవ్యధలాచరించునా । పురుషుడెభో
గముల్విడిచిపొందునిరాషయశాంతిసౌఖ్యముల్॥ ౧౩

వ్యా॥అ॥అథనర్వధావిషయాఃపరిత్యాజ్యాఇతివక్తుంతేసాంవ్యవస్థి
తిమాహ॥అవశ్యమితి॥విషయాభోగాశ్చిరతరం బహుకాలంఉషిత్వాస్థి
త్వాపి-చనతిక్షుభోరీడితీడాగమః-వచిస్వపీత్యాదినాసంప్రసారణం అవ
శ్యంనియతంసిద్ధమితియావత్ యీతారోగంతారః-ఆగమాపాయిత్యేనా
స్థిరత్వాత్పరిచయానాదరేణపురుషంశ్యక్తావ్యయా తారిషవ-నతుపరిచయ
వశాద్యావజ్జీవంస్తాతారగత్యథః - తదుక్తంభగవతా॥॥ మాత్రాస్ప
ర్శాశ్చకాంతేయశితోష్ణసుఖదుఃఖదాః-ఆగమాపాయినోనిత్యాస్తాంస్తీ
తక్షుస్వభారతేతి-యాతేర్లుట్ అతఃవియోగేవిషయవిరసేకోభేదః క్షా
వావిశేషఃనకోపీత్యథః॥స్వకర్తృకత్యాగేవాపురుషకర్తృకత్యాగేవా
తస్యజాయమానత్వాదితిభావః తథాహియద్యస్తాతా-రణాత్ జనోవి
షయాసక్తఃపుమాకామూకావిషయాస్వయంనత్యజతిగుణాకాగృహీ
త్వానవిస్మజతి- స్వయమేవత్యజతిచేత్తస్మి తేనకృతార్థోభవదితిభావః ఏ
తేనవిషయకర్తృకత్యాగేతునకృతార్థత్వమితిసూచ్యతేననుకుతపితౌచైవి
షమ్యమిత్యాశంక్యతత్రవ్యవస్థామాహ స్యాశంత్యాగ్రీతకర్తృకత్వాత్
స్వాచ్ఛంద్యాదితియావత్-స్వతంత్రఃకలేశ్యనుశాసనాత్త్యజంతః-పు
రుషంవిస్మజంతస్సంతః విషయాఇతిశేషఃమనసఃఅతులపరితాపాయదు
రంతసంతాపాయభవంతీతిశేషః-అశ్యంతదుఃఖకారణోభవంతీత్యర్థఃస్వ
యంస్వేనకర్తాపురుషేణత్యక్తాః తచ్చత్వభావనయా విస్మృష్టాశ్చేత్తస్మి
ఏతేవిషయా అనంతమపరిచ్ఛిన్నంశషసుఖంత్యజ్ఞోవశాంతసుఖం పరమా

౧౯౪ భర్తృహరివైరాగ్యశతకే-విషయపరిత్యాగవిడంబనా,

నందమితియావత్ విదధతికుర్వంతిహి-హిరవధారజేతదుక్తం॥ *॥ య
 చ్చకామసుఖంలా కేయచ్ఛదివ్యంమహాత్మ్యఖం-తృష్ణాశమసుఖస్యైతేనా
 ర తష్టోడశీంకళామితి అతోనర్థా పాదకవిషయకత్పౌకత్యాగాతుపర్వ
 మేవస్వయంతత్త్యాగతత్పరేణభవితవ్యం-ప్రేయస్కామేనేతిభావః- పృ
 త్తంపూర్వపత్॥ ౧౨

శ్లో॥ బ్రహ్మజ్ఞానవివేకనిమకలిధియఃకుర్వంత్యహోదుష్కరంయ
 న్మంచరత్యపభోగభాంజ్యజ్ఞధనాన్యేకాం తతోనిస్పృహః॥ సం
 ప్రాప్తాన్నపురానసంప్రతినచ ప్రాప్తాదృఢప్రత్యయాన్ వాం
 ఛామాత్రపరిగ్రహఃసపివరంత్యక్తుంనశక్తావయమ్॥ ౧౩

చ॥ అనఘులుబోధపూర్ణులుమహాత్ములుభోగనిధానమామహాధన
 ముబరిత్యజింతురుగతస్పృహలై పరమాద్భుతంబుగా॥ మునుపు
 నుబొందకీప్తుదునుముట్టకనింకను జెందలేకనే మనమునందోచు
 భోగములమానగగజాలముమే మొకింతయున్॥ ౧౩

వ్యా॥ అ॥ ననుకీదృగ్విధాఃపురుషావిషయత్యాగసమర్థా ఇత్యాకాం
 త్రాయాంజ్ఞానినపవనమధానతుమాదృశాఇత్యాహ॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మ
 జ్ఞానేనయోవివేకస్తత్త్వవిచారస్తేననిమకలా నిష్కళంకాలసంభావనాదిర
 హితేతియావత్-సాధీర్యేషాంతేజ్ఞానవంతఇత్యథః॥ దుష్కరంకర్తుమశ
 క్యంకుర్వంతిఅహోఇత్యాశ్చర్యేకింతద్దుష్కర మిత్యాహ-యద్యస్తాదు
 పభోగంభజంతీత్యపభోగభాంజ్యసృక్చిందనాదిభాగసాధనత్వేనానుభూ
 యమానాన్యపీత్యర్థః- ధనాసవిత్రాని నిస్పృహఃసీహస్సంతః ఏకాంతతః
 నితాంతంనిరవశేషమితియావత్ ముంచంతివిస్మజంతి, ఇదమేవాతిదుష్క
 రమత్యంత్యాశ్చర్యంచేత్యథః॥ వయమస్తద్విధాజ్ఞానినస్తుపురాపురాతన
 కాలేనసంప్రాప్తాన్నాధిగతాన్సంప్రతీదానీం వర్తమానకాలేపిప్రాప్తా
 వాభవివ్యతాగలలాభేషవానదృఢప్రత్యయాన్నదృఢవిశ్వాసాన్ అవిశ్వ
 సనీయానితియావత్-కాలత్రయేవ్యసంభావ్యమానానిత్యథః॥ ని॥ ప్రత్య
 యోధీనశపథజ్ఞానవిశ్వాసహేతువ్యతివేరిః- కేతువాంఛామాత్రపరిగ్ర
 హస్సినోంఘ్రశూత్రసంగృహీతాన్చనోవ్యాపారమాత్ర గోచరీకృతాన

భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే- విషయపరిత్యాగవిడంబనా. ౧౯౫

పీత్యథాః- అనుభూయమానాంస్తుతిముతేతిభావః- విషయానితి శేషః త్వ
క్తుంపరమత్యంతంనశక్తా అనమధాః అతస్తవీషధన్యా ఇతిభావః- శక
ధృషే త్యాదినాతుమత్ - విషయపరిత్యాగే బ్రహ్మజ్ఞానమేవముఖ్యసాధ
నంఅతస్తత్సంపాదనేనతత్పరిత్యాగో ౨ వశ్యంతకవ్యఇతిఫలితాథాః-
శాదూకాలవిక్రీడితం॥ ౧౩

శ్లో॥ ధన్యానాంగిరికండరేషువసతాంజ్యోతిఃపరంధ్యాయతామా
నందాశ్రుకణాన్విబంతిశకునానిశ్యంక మంకేశయాః॥ అస్తాకం
తుమనోరధోవరచిత ప్రాసాఢవాపీతటక్రీడాకానన కేళికాతు
కజుషామాయుఃపరంక్షీయతే॥ ౧౪

చ ॥ గిరిగుహలన్వసించివృష కేశనచింతనమాచరించున॥ త్పురుషు
లసన్నుదాశ్రుకణపుంజముఁ గోల్చుచునంకశయ్యలం । దిరపుగ
నుండుఁబతులునమిద్దమనఃకృతసౌధవాపికా । వరవనకేళిశీ
లరగువారలకాయు వెవిత్తుటంబగున్ ॥ ౧౪

వ్యా॥ అ॥ ఉక్తమేవాధానంబంగ్యంతరేణాహ॥ ధన్యానామితి॥ గిరికండ
రేషుగిరిగహ్వరేషు॥ ని॥ దరితుకందరోవాస్త్రీత్యమరః- వసతాంవివిక్తత
యావతకమానానాం॥ *॥ వివిక్తసేవీలఘ్వాశీతివచనాదితిభావః తథావ
రంజ్యోతిఃపరంబ్రహ్మధ్యాయతాంధన్యానాంపుణ్యశాలినాం॥ ని॥ సుకృతీ
పుణ్యవాక్ధన్య ఇత్యమరః ఆనందేనయే అశ్రుకణాః బాష్పబిందవః తాకా
నిశ్యంకం తేషాంతపః ప్రశాంత త్వాన్నిర్భయం యథాతథా అంకేశేరత
ఇత్యంకేశయాః ఉత్సంగవతినః- శిథిలికరణే శేతేరిత్యచ్చిత్తయః శకు
నాఃవక్షిణః పిబంతి కింతుమనోరధేననాంఘామాత్రేణోపరచితాః యాః
ప్రాసాదేషుహర్షేషు వాపీతటేష్వల్పసరస్తీరేషు - క్రీడాకాననేషూ
ద్యానేషుచ కేశయోవిషః రాస్తాసుకాతుకజుషామాత్సుక్య భాజామస్తాక
మాయుఃకరం ఆయురేవక్షీయతేనశ్యతిదులభ విషయచింతాతత్పరైః
వృధాకాలోయాపితః-నతుతత్తే బ్రహ్మజ్ఞానంసంపాదితం - అతోవయమ
పితధానధన్యాఇతిభావః-వృత్తముక్తం॥ ౧౪

శ్లో॥ భిక్షాశనంతదపిసీరసమేకవారంశయ్యాచభూః పరిజనోనిజదే

౧౯౬ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే- విషయపరిత్యాగవిడంబనా.

హమాత్రమ్ । వస్త్రం విశేణశతఖండమయీచకంధా హంహం
తథాపినివయానవరిత్యజంతి॥ ౧౫

చ ॥ నిరతిముడిచిచ్చమునునీరసమద్దియనొక్కపూటయే । ధరణి
తలంబునెజ్జనతతంబునుదోడుశరీరమాత్రమే । యెఱుగులచీర
తున్నగమిచేత నవర్చినబాంతపుట్టమీ । కరణిమెలంగినన్నిష
యకాంతలూకించి యుచాయవక్కటా॥ ౧౫

వ్యా॥అ॥అథకస్యచిద్విషయాభిభూతస్యనిర్వృదనవచనమభినీయాహ॥
భిక్షాశనమితి॥భిక్షాభైక్షమిత్వైర్దృఢశనమాహంఃతదపిక్షాన్నాశనమపి
నీరసంమధురామృదీరసహీనం తదప్యేకవారం-నతుద్విత్రివారమిత్యర్థః-
శిష్యాశయనీయంచ భూః సాప్యాస్తరణాదిరహితేతిభావః పరిజనః సే
వకజనః నిజదేహమాత్రంస్వస్యస్వయమేవ పరిజనో నతుకస్యిదన్యోస్తీత్య
ర్థః॥వస్త్రమాచ్ఛాదనంచ విశేష్టాశతఖండమయీ- విశేషేణజీర్ణానేక
చీవరశకలన్నితాకంధాతథాపీదృక్కష్టదశాయామపీత్యర్థః॥విషయాః
భోగవాంఛాః నపరిత్యజంతినవిస్మజంతి మామితి శేషః- హాహేతివిషాదవి
స్తయాతిశయాభినివేదనాగ్ధాద్విరుక్తిః-పాపిష్ఠా ఇమేవిషయా హతమేవ
ఘృంతీతిభావః॥అత్రవిషయపరిత్యాగకారణసామగ్ధ్యాంసత్యాంకార్యా
నాదయాద్విశేషోక్తిరలంకారః॥*॥తత్సామగ్ధ్యామనుత్పత్తిర్విశేషోక్తిర్ని
గద్యత ఇతిలక్షణాత్॥నసంతతిలకావృత్తం॥ ౧౫

శ్లో॥స్తనౌమాంసగ్రంధీకనకకలశావిత్కువమితౌముఖంశ్లేష్వాగా
రస్తదపిచశశాంకేనతులితమ్ । స్రవన్నాత్రక్లిన్నంకరివరశీరస్ప
ర్దిజఘనంముహూర్నింద్యంరూపంకివిజనవి శేషైర్గురుకృతమ్॥౧౬
చ ॥ స్తనములుమాంసపిండములు చక్కనిబంగరుకుండలంచునా ।
నసము కఫాలయంబుతుహీ నద్యోతుల్యవటంచుమాత్రభా ।
జనజఘన స్థలంబుకరిచారు శీరస్సమంచుగామినీ । జనమలి
నాంగముల్సుకవి చాతురపణానకైకైచిమ్మహిళా॥ ౧౬

వ్యా॥అ॥అథవిషయాణాంకామినీ ప్రాధాన్యాత్తదూషణాభావేత
త్పరిత్యాగోనసుకర ఇతిమనసినిధాయతాందూషయతి॥స్తనావితి స్తనౌ

భర్తృహరివై రాగ్యశతకే-విషయపరిత్యాగవిజంబనా. ౧౯౭

కుచామాంసగ్రంధి- మాంస పిండౌతధాపికనకకలశౌ అనర్హ్యహిరణ్మయకుంభావిత్వపమితౌ. ఉపమావిప యీకృతకనక కలశకల్పతేవనోఽవర్ణితావిత్వర్థః-ముఖంవక్త్రంతు-శ్లేష్టాగారంకఫలాలాదంతమ-లాదిస్థానం తదపిచశశాంకేనసుధారసమయేనచంద్రేణతులింతం సమీకృతం-తత్తుల్యతేవనోపవణికతమిత్యర్థః అత్రతులిత శబ్దస్యసాదృశ్యవాచిత్యాత్తద్యోగేపిసతుల్యాధౌకరతులోపమాభ్యామితితృటియాప్రతిషేధః- అత్రసూత్రే సదృశవాచినఏవగ్రహణాదితి జఘనంకటవ్రరోభాగస్తు॥౧॥ వశ్యాన్నితం బఃస్త్రీక్రికట్యాఃకీదేతుజఘనంపుర ఇ్యోమరః-స్రవతామదనసదనదాధ్యభావాద్ద్రవతామూత్రేణ్ణిన్నమాగ్ధం-అపవిత్రమిత్యర్థః-తదపకతివరళిరస్పర్ధికమదజలపరిప్లుతిశ్లాఘ్యగజేంద్రకుంభస్థసదృశమిత్యుప వర్ణితమితి భావఃఅతఃముహుఃపానాఃపున్యేననింద్యం-గ్రంధ్యాద్యాకారేణజగుప్స్యం రూపంస్తనాద్యవయవస్వరూపంకామిన్యాఇతిశేషఃకవిజనవిశేషైః-తత్తద్విశేషకల్పనా చతురకవిశ్వరైఃగురుః-కనకకలశాదిసాదృశ్య వణికనేన శ్రేష్ఠంకృతంకవిజనవాఙ్మత్రసారమైవై తద్దూగివంసతుస్వతస్సిద్ధసారవదితిభావః-అత్రమాంసగ్రంధి త్వేనస్తనయోమకార్దనానర్హత్వంశ్లేష్టాగార త్వేనముఖస్యచుంబనాద్యయోగ్యత్వంస్రవన్ముత్రక్లిన్నత్వేనజఘనస్యహేయతయాసంభాగాపాత్రత్వంచనూచితం ఏతత్తుత ఏవకామినీనాంసంభాగాస్పదత్వేనాభిమతంత్తదమేవేత్థంజగుప్సితత్వేనదూషితంచేత్తర్ధికిమన్యత్రామిన్యాంభాగయోగ్యమస్తీతిశ్లోకతాత్పర్యం-తదుక్తం॥౧॥ హాసోస్థిసందర్శనమక్షియగ్తమిత్యుజ్జ్వలంతత్కలుషంవసాయాః-స్తనౌచపీనాపి శితాస్రపిండౌస్థానాంతరేకింనరకోనయోషిదితి-వృత్తముక్తం॥ ౧౬

శ్లో ॥ ఏకోరాగిషురాజతేప్రియతమాదేహార్థ హఃశీహరోనీరాగే ఘజనోవిముక్తలలనాసంగోనయస్తాత్పరః । దుర్వారస్తరబాణవన్నగ విపవ్యావిధముగ్ధోజనశ్శేషః కామవిజంబితాన్నవిషయానోభక్తుంసమోక్తుమః॥ ౧౭

చ॥ కాముకులందుమేన్యగముఁగాంతకునిచ్చినశంకరుండెని। యోములలోనఁ బంచశర శాసను కన్నఁబరుండుఁగల్గఁడు । ద్దామ

౧౯౨ భర్తృహృదై రాగ్యశతకే-విషయపరిత్యాగవిడంబనా.

షణ్ శోజబాణవిషదిగ్దులుతక్కినమాధులూపరే। స్త్రీలభామినిసు
ఖముఁజెరిఘుజిఁపఁబరిత్యజింపఁగఁ||

౧౭

వ్యా॥అ॥అదై కఃపరమేశ్వర ఏవై కాంతతోసురక్తోవిరక్తశ్చఅన్యస్తు
తథానసురక్తశ్చాదవిరక్తశ్చాచ్చపరిక్లిప్తపతేత్యాహ॥ ఏ॥ఇ॥ ప్రేయత
మాయాఃపార్వత్యాఃదేహస్యశరీరస్యఅర్థంఅగృహం॥ అథకంసంపుంస
కమితిసమాసః - తదర్థతీతితథో క్తఃమహాకాముకతయాఋషిమాత్రవిశ్లేష
స్యాస్యసహిష్ణుత్వాన్నిజదేహవామార్థపరిక్లప్తప్రియతమఇత్యర్థః- దేహ
ధానిధానితపఃపాతఃఏకఏవహరోరాగిష్వసురక్తేషుకాముకేష్విత్యర్థః-రా
జతేఅపతినిదిత్యేనప్రకాశతే తాదృశకాముకాంతరస్యానుపలభ్యమాన
త్వాదితిభావః తథావిరాగేషువిరక్తేష్వపి విముక్తస్త్యక్తోలలనాసంగో
యోషిదాసక్తిర్యేనసతథోజనఃవై రాగ్యపురుషోయస్తాద్ధరాత్ పరో
న్యోనాస్తీతపశ్చరణసమయేమదన దహనాదినాతాదృగైవరాగ్యప్రకట
నాత్తథావిధవిరక్తోనకశ్చిదస్తీత్యర్థః-కింతుదుర్వారాఃనివారయితుమశ
క్యాఃస్తరచాణా ఏవపన్నగాస్సర్వాస్తేషాంవిషేషగరశేనతత్స దృశేన
వ్యామోహేనచ వ్యావిధోవ్యాప్తిప్రతిఅతఏవముగ్ధోమూఢానిశ్చేష్టశ్చశే
షఃఅవశిష్టఃజనః కామేనమన్తధేనహేతునా విడంబితానసుక్యతాన్ స్త్రీ
కృతానితియావత్ఏవయాన్ స్త్రీసంభాగాదీన్ భాక్తుమనుభవితుంవా-
మోక్తుంత్యక్తుంవా నతుమఃతాదృగనురాగవిరాగోత్కృష్టాభావాత్త
థావిధభాగత్యాగయోరసమర్థఇత్యర్థః-కతుకమకతుకమన్యధాకర్తుంస
మర్థః-పరమేశ్వరవిక ఏవాసురక్తేషువిరక్తేషుచ పరాంకాష్టాంప్రాప్తస్త
దన్యస్సరోప్రభుభయభీష్టపతేతిభావః స్తరచాణవన్న గేత్యత్ర రూపకా
లంకారః-శాదూకాలవిక్రీడితమ్॥

౧౭

శ్లో॥ అజానన్ దాహాత్త్యంవతతుశలభస్తీవ్రదహనే నమీనోష్య
జ్ఞానాద్భడిశయతమశ్చాతుపిశీతమ్ । విజానంతోప్యేతేవయ
మిహ విపజ్జాలజటిలాన్ నముంచామః కామానహహగహ
నోమోహమహిమా॥

౧౮

భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే-విషయపరిత్యాగవిడంబనా. ౧౯౯

చ || తెలియక నాశ హేతువగుతీవ్రతరానలకీలలోపలక | శలభ
ముచొచ్చుఁగాక మతిచాలకమీనముగాలవుంగొనం | గలపిశేతం
బుతామెనఁగుఁగాక యెఱింగియు మేముదుఃఖిదో | హలపని
లాసుఖంబువిడనాడము మోహమహత్తవమెట్టిదో || ౧౮

వ్యా||అ||అథవిషయదోషపరిజ్ఞానేవ్యత్యాగేకారణమాహ|| అబా
నన్నితి|| శలభః పతంగః దహ్యతేఅనేనేతిదాహః-కరణేషుబ్ తస్య ఆత్మ
నఃస్వభావస్వభావోదాహత్వ్యంభస్తీ కర్తృణస్వాభావ్యమిత్యర్థః||అ||ఆత్మా
దేహాధృతాజీవేస్వభావేవరమ్భానీలవిశ్వః అజాన్ అనవబుధ్యత్ తీవ్ర
దహనేజాజ్వల్యమానాగ్నావతతుప్రవిశతుప్రవిశ్యభస్తీభవద్వ్యర్థః-
సంభావనాయాంలొట్ తేధానప్రసిద్ధామీనోమత్సేపిలజ్ఞానాదాత్మవి
నాశకారణమేత దిత్యవివేకాత్ బడిశయితం మత్స్యవేధన సందానితం
అయోమయవక్రకంట కాగ్రస్యాత మిత్యర్థః-పిశేతంమాం సమశ్చాతు
భతుయతు-ఆమిషలోభాత్కంటక గిళనేనగళ నిరోధాత్సోపిమియరామి
త్యర్థః- నాత్రానయోరపరాధః - నాజ్ఞాన మపరాధ్యతి ||* || పతంగ
మాతంగకురంగభృంగమీనాహతాః పంచభిరేవపంచైతిచ న్యాయాదితి
భావః||ని||బడిశంమత్స్యవేధనంపిశేతంతరసం మాంసమితిచామరః కల్వ
హస్తీలోకేవిజానంతోవినిపాత హేతవఇతివివేకవంత్యోక్త్యేవైవయం
వివజ్జాలై రాపత్పరంపరాభిజ్ఞాటిలాత్ గ్రధితాత్ ఉపద్రవహేతూనపీ
త్యర్థః-వచాదిత్వాత్సత్వర్థియే అచ్చైత్యయః కామాన్విషయాన్మముం
చామోనత్యజామః-విషయస్వరూప పరిజ్ఞానేవ్య ముంచతా మస్తాకమే
వాపరాధఇతిభావః శేముచాదీనామితిను మాగమః-విచార్యమంచేనా
స్తాకమప్యపరాధః-ప్రబలతరకారణసద్భవాదిత్యాహ- మోహస్య అ
జ్ఞానస్యమహిమామాహాత్త్వంగహనో దుర్వజ్ఞాయః-అఘటనఘటనావటు
తరాదిద్యావిలాస మహిమ్నాలోకేజనఃఅవిహిత మపిరాలి అహోనా
స్తాకమపరాధ ఇతిభావః-శిఖరిణీవృత్తం|| ౧౯

శ్లో|| తృప్తాశుప్యత్యాస్యేపిబతినలంశేతమధురంక్షుధార్తశ్శల్య
న్నంకబళయతిమాంసాదికలితం|ప్రదీప్తే కామాగ్నోద్బుధత
రమాన్గివధూంప్రతీకారంవ్యాధేన్ను ఖమితవిపర్యస్యః||

౨౦౦ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే-విషయపరిత్యాగవిడంబనా.

ఉ || శీతృవారిద్రావువడఁజెందినవాఁడుఁడుధార్తుఁడైష్ట్యము | పౌ
తతభక్త్యుమాం సకలితాన్నముసావడువన్నధొగితి | పా
తురుండై నవాఁడుజవరాలింగవుంగిటిలోనఁ జేర్చునీ | రీతినిరోగ
శాంతికరకృత్యముభోగమనంగఁజెల్లునే || ౧౯

వ్యా|| అ||అజ్ఞానమహిమైవనుభాభాసేష్వప్యన్న పానాదివిషయే
షానుభుబుదంకరోతీత్యాహ||తృషేతి||తృషా-తృష్ణయాఅస్యేవక్తే శ్రుప్య
తిశోపంప్రాప్తోతిసతి-శీతంచతన్నధురంచేతివిశేషణయోరపిమిథోవిశేష
ణవిశేష్యభావవివక్షాయాంవిశేషణంవిశేష్యేణబహుళమితిసమాసః-శే
ష్యగుణయంత్రంసంతాపహరంచేత్యర్థః||*|| శీతలీక్రియతేతాపోయేనతన్న
ధురంస్తృతమితిలక్షణాత్|| యద్వా-మధురంశర్కరాపానకవన్నాధుర్య
సంయుక్తం సలిలముదకంపిబతితధాతుధార్తుఁడుబుభుక్షాపీడితస్సమాం
సాదినామాంసస్మృతవయోదధ్యాదివ్యంజనద్రవ్యేణైత్యర్థః- కలితంరు
చిరంస్వానూకృతమిత్యర్థః-కలిః కామధేనుః శాల్యన్నంకబళయతిభు
క్తే-తథాకామాగ్నామదనదహనే-ప్రదీప్తేప్రజ్వలితేనతి- మన్నధోద్రే
కేనతీత్యర్థః-నుదృఢతరమతిగాఢంవధూంస్త్రియమాలింగత్యాశ్చివ్యతి
అతఃవ్యాభేఃక్షుత్తృష్ణాదిరూపామయస్యవ్రతీకారంతదుపశాంతికరా
న్నపానాలింగనరూపావధసేవనరూపవ్రతీక్రియామిత్యర్థః- సుఖంభోగ
ఇతిచనోవిపర్యస్యతి-విపర్యస్తబుద్ధింప్రాప్తోతినతుత్తవంజానాతీత్యర్థః-
అతస్త్రింస్తద్గ్రహావిపర్యాసః అయంచఅజ్ఞానదర్శిలాసవివేచిభావః||

శ్లో || తుంగంవేత్తసుతాస్సతావభిమతాస్సంఖ్యాశిగాస్సంపదః క
ల్యాణేదయితావయశ్చ సవమిత్యజ్ఞానమూఢోజనః | మత్వా
విశ్వమనశ్వరంసవిశతే సంసారకారా గృహేసం దృశ్యక్షణ
భంగురంతదఖిలంధన్యస్తుసన్న్యస్యతి || ౨౦

చ|| పొడవులుమాడువుల్ఘనులుపుత్రులు పెక్కు-లరమ్య సంపదల్ |
వడఁతుక చారుశీలయెలఁచాయమటంచు సరుండుమూఢుండై |
కడుజగమెల్ల శాశ్వతముగన్గొనిసంస్మృతిఁబొందిలోపలక | బడు
నిదిమాయయంచునతిమంతుఁడుద విడుచున్నమస్తమమ్ || ౨౦

౨౬ భర్తృహరివైరాగ్యశతకే-విషయపరిత్యాగవిడంబనా. ౨౦౧

వ్యా||అ||ఏవం తావదజ్ఞోజనస్సంసారవిషయాసక్త్యాబద్ధోభవతిజ్ఞా
 నీతుసర్వసంగంపరిత్యజ్యకృతకృత్యోభవతీతినిగమయతి||తుంగమితి||వేత్త-
 ప్రాసాదాదితుంగమున్నతం సుతాఃపుత్రతాస్సతాంసాధూనాం - విదు
 షాం - అభిమతాఇష్టాస్సంప్రాప్తవిద్యావినయాదిగుణాఇత్యర్థః - మతి
 బుద్ధిత్యాదినావతఃకమానాథేకైః - అతఏవ- క్తవ్యస్యచవతఃకమానఇతి
 షష్ఠీవిధానాత్-షష్ఠీససమస్యతఇతివక్తవ్యమితిసమాసనిషేధః-సలచదఃధ
 సధాన్యాదిద్రవ్యసమృద్ధయఃసంఖ్యాతిగాఃఅసంఖ్యేయాఃఅపరిమితాఇత్య
 థః-దయితాప్రియతమాకల్యాణి అనుకూల్యాదిగుణసంపన్నత్యాచచ్చ
 భనా-తదుక్తం||*|| అనుకూలాంవిమలాంగీం కులజాంకుశలాం సుశీలసం
 పన్నాంపంచలకారాంభార్యాంపురుషఃపుణ్యోదయల్లభతేహివయశ్చ
 నవంనూతనం-యావనమిత్యర్థః || ని || వయఃపక్షిణిబాల్యాదావిత్యమ
 రః - ఇత్యేవమజ్ఞానేనమోహేనమూఢావివేకఘాన్యోజనః- విశ్వం - గృ
 హపత్యవిత్రదారాదిప్రపంచం అనశ్వరం- శాశ్వతంమత్వా ఆలోచ్యసం
 సారఏవకారాగృహంబందీగృహం- తత్రనివిశతేప్రవిశతితదానక్తోభ
 వతీత్యర్థః-సతుతస్యానర్థమూలత్వం జానాతీతిభావః- నేర్విశ ఇత్యా
 త్తనేపదిం అతిసంకటతయాపరమనిర్బంధహేతుత్వాత్సంసారస్యకాతా
 గృహత్వరూపణం||ని||కారాస్యాద్బంధనాలయఇత్యమరః- ధన్యస్తుసతుశ
 బఃపూర్వస్త్వాదైవ్విలక్షణ్యంద్యోతయతి-తదేవాహ-తదఖిలంవేశ్వాద్యశే
 షప్రపంచంక్షణభంగురమశాశ్వతం-సందృశ్యసమ్యగాలోక్యసంపూర్వా
 ద్భృశేకావ్యలబాదేశః- సన్నస్యతి- నతత్రాసక్తోభవతి- కింతుసరక్తో
 భవతీతిభావః-అతఃజ్ఞానేనసర్వానర్థకమాలమజ్ఞానం నిరస్యకృత్యోభవి
 తవ్యమితితాత్పర్యం- శాదూకాలిన్రీడితం||

౨౦

ఇతి వైరాగ్యశతకవ్యాఖ్యానే విషయపరిత్యాగ

విడంబనానామ ద్వితీయదశకమ్,

౧౦౨ భర్తృహరితై రాగ్యశతకే- యచ్చాదైస్యదూషణమ్,

శ్లో॥ దీనాదీనముఖై స్సదైవశిఖై రాకృష్ణజీవాంబరాక్రోశద్భిః
 త్సుధితైర్నిరన్నవిధురాదృశ్యానచేద్యహిన్ | యచ్చాభంగభ
 యేనగద్గదగళత్రుట్యద్విలీనాక్షరం కోచహీతివచేత్స్వదగ్ధజతర
 స్యాథేవనస్వీపుమాన్ || ౨౦

ఉ॥ అఁకొనియెడ్చులేఁజిటుతలన్నముకై తనకొంగులాగఁదె | ల్లా
 కటసోలుచుండెడునిజాంగనదుదకశఁజ్ఞాడఁడేనియా | ప్లాకల
 నావిభంగచయనంభృతగద్గదశూన్యకంరుండై | చేకొనిచేహి
 యంచడుగఁజేరునెకాలినపొట్టకెప్పడున్ || ౨౧

వ్యా॥ అ॥ అథ యచ్చాదైస్యదూషణమారభతే- అత్ర అభిప్రాయః
 విషయాణాం యచ్చాదైస్యవయోజకత్వాద్విషయవరిత్యాగవిడంబనా
 నంతర్యేణైతత్ప్రయోజ్యయాచ్చాజనితదైస్యః పిదూషణీయమేవేతి అత
 స్తత్ప్రసంగానంతరమేతద్దూషయితుమారభతే- దీనేత్యాదిశ్లోకదశకేన దీ
 నాదీనముఖై రితి॥ దీనాదరిద్రాః అతవదీనాని శోభాహీనాని-ముఖానియే
 షాంతైః కుతఃక్రోశద్భిః రుదద్భిః తక్షుతః త్సుధితైః సంజాతత్సుధైః బు
 భుక్షి తైరిత్యర్థః- త్సుధాశబ్దోప్యాబంతస్తస్మాత్తదస్య సంజాతంతారకాది
 భ్యుత్తతః పితృప్రయః- తారకాదిరాకృతిగణః- తుదితిధకారాంతపక్షే
 తు- త్సుధంప్రాప్తైః త్సుధితైః త్సుధాతరైః- కతః రిక్తః- వసతి త్సుధోరిడితీ
 దాగమః శిఖైరైత్యంతచాలకైః- అల్పార్థకస్పృత్యయః సదా సర్వదైవాకృ
 ప్తమన్నపానాదియాచ్చాపూర్వకమాక్షిప్తం జీర్ణాంబరం- విశీర్ణవస్త్రీయ
 స్యాస్సా- తథానిరన్నా- అన్నపానరహితా- అతవదవిధురావిహ్వలా- ని
 రన్నాచసావిధురాచేతి విశేషణసమాసః అన్నాభావాత్కృష్ణజీవనేత్యర్థః॥
 ని॥ విధురః ప్రత్యవేతే స్యాత్కృష్ణవిశిష్టయోరవీతి విశ్వః- గేహినీగృహిణీదృ
 శ్యాదృష్టిగోచరా- నచేన్నసాదృశిత్వై మనస్వీసుమేధాః- ధైర్యశాలీ- ప్ర
 శంసాయాంజునిః కః పుమాన్ యచ్చాభంగాద్యద్భయంతేన గద్గదహీన
 స్వరః- అనుకరణశబ్దో- యం- యోగళః కంఠః తత్ప్రతుట్యంతి- శకలిభవంతి-
 అతవదవిలీనాన్యనుచ్చారితప్రాయాణ్యక్షరాణి- వణాన్యస్తికకమణి
 తద్యధాతధా- స్వస్యదగ్ధః ప్లష్టయోజరః- ఉదరంతస్యార్థైతత్పరణార్థ

భక్తహరి మైరాగ్యశతకే- యాచ్ఛాదైస్యదూషణమ్. ౨౦౩

మిత్యర్థః॥ ని॥ అ భేకృతేచశబ్దాద్వాతాదర్థే౭ వ్యయసంజ్ఞతావిత్వను
రః- దగ్ధశబ్దోత్రనిర్వేదాభిద్యోతకః- యథోక్తంసురేశ్వరవాతికే॥*॥ అ
స్యదగ్ధాదరస్యాధేకిన్నకుర్వంత్యసాంప్రతమితి- దేహీతివదేత్ బ్రూయాత్
నకోపీత్యర్థః తస్యాః దృశ్యత్వాదీదృగవస్థావనోభవత్యతోనర్థమూలత్వా
త్తత్పరిత్యాగో౭వశ్యంకతకవ్యఇతిభావః- శాదూకాలవిక్రీడితం॥ ౨౧

శ్లో॥ అభిమతమహమానగ్రంధిప్రభేదవటియసీ గురుతరగుణగా
మాంభోజస్ఫుటోజ్జ్వలచంద్రిగా । విప్రులవిలసల్లజావల్లీవితాన
కుతారికాజరరవివరీడుష్పూరేయంకగోతివిడంబనామ్॥ ౨౨

శా॥ మానగ్రంధివిభేదనక్షమముశుంభదైర్వ్యాగాంభీర్యముఖ్యానే

కప్రియసద్గుణాంబుజసమూహజ్యోత్స్నృలజ్జాలతా । హనిస్సా
రకుతారధారజరరంబన్నట్టిపెన్నానయా । రానిండారదుదైస్య
వృత్త్యభినయప్రపాగల్భ్యముంజూపుచుకొ॥ ౨౩

వ్యా॥ అ॥ ఇదానీందై న్యానర్థమూలంజతరంనిందతి॥ అభిమతేతి॥ అభిమ
తఃకీర్తిప్రతిష్ఠావహాల్యాదిప్టః- యోమహమానగ్రంధిగఁరిష్టాభిమానగ్ర
న్ధిః-తస్యప్రభేదే-విశ్లేషణే- వటియసీ- సమర్థకతరా- పటుశబ్దాదియసు
స్యగీత శ్చేతిజీవ-గురుతరాతిశయనవతకమానాయేగుణగ్రామాఃగాం
భీర్యదైర్వాదిగుణగణాఃతవీవాంభోజానితేషాంస్ఫుటంయథాతథాఉజ్జ్వ
లచంద్రికాపూణికమాకౌముదీ-తత్సంకూచహేతుభూతేత్వర్థః విప్రులం
విస్తృతంయథాతథావిలసన్ప్రకాశమాసం- యల్లజావల్లీవితానంప్రీడా
లతాదితతిస్తస్యకుతారికాపరశుః-తదుచ్ఛేదనసాధనభూతేత్వర్థః- దు
ష్పూరాపూరయితుమశక్త్యాప్రత్యహమన్నపానాది పూరితాపివర్యా
ప్త్యభావాదితిభావఃఈషద్దురిత్యాదినాఖల్పిత్ర్యయః ఇయంజరరముదర
మేవవిరరీకుండి॥ని॥పితరః స్థాల్ప్యఖాకుండమిత్యమరఃగౌరాదిత్వాత్ జీవ త
ధాచక్రస్థామృతస్తవే॥*॥ జతరపిర-పూర్వకయేనతికాతాసీతి-విడంబనాం
యాచ్ఛానుకరణం-కరోతయాచ్ఛాదైస్యమస్తాభిరభినాటయతీత్యర్థః
ఏతద్వ్యతిరేకేణదైస్యకారిణీనకౌప్యస్తీతిభావః॥వల్లీకరోరకుతారికేతిపా
రేనిశితరపరశురీత్యర్థః రూపకాలంకారః హరిశీవృత్తం॥ భవతిహరి
ణీస్సామ్రాష్ట్రాగోరసాంబుధివిష్ణుపైరితిలక్షణాత్॥

౨౦౪ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే- యచ్చాదైస్యదూషణమ్.

శ్లో॥ పుణ్యగ్రామేవసేవామహతిసితపటచ్ఛన్నపాలింకపాలింహ్యో
దాయన్యాయగర్భద్విజహుతహుతభుగ్ధూమధూమోపకంఠే
ద్వారంద్వారంప్రవిష్టోవరముదరదరీపూరణాయత్సుధాతోక
మానీపాశ్రైస్తనాధోనపునరనుదినంతుల్యకుల్యేషుదీనః॥ ౨౩

చ॥ అవనిసురావళీహుతహుతాశనకోమలధూమధూమలా। ప్ర
విశదవాటియందువనభాగమునందుఁగపాలపాణియై । భవ
నములందుభిక్షుఁగొనిప్రాణముదాల్చుటకొంతమేలుచాం। ధవు
లనుజేరవేడికడుదైస్యముఁజెందుటకంటెమానికీ॥ ౨౩

వ్యా॥ అ॥ అధమానినస్తావద్భంధుయాచ్ఛయావరమస్యత్రభిక్షాశన
తాత్పర్యేణ ప్రాణధారణమిత్యాహ॥ పుణ్యగ్రామఇతి॥ న్యాయగర్భంమీ
మాంసాశాస్త్రోక్తప్రకారగర్భితంయథాతథా- యద్వా- నీయంతేజ్ఞా
ప్యంతే-బుభుత్సితార్థావభిరితన్యాయః- వేదశాస్త్రపురాణాదయఃతేగ
ర్భేకుక్షయేషాంతేన్యాయగర్భాః అధీతాఖిలవిద్యాఇత్యర్థః॥ని॥కుక్షి
భూణార్భకాగర్భాఇత్యమరః-తథాభూతాద్విజాఃబ్రాహ్మణాఃతైఃహు
తాఃఆజ్యాదిహవిర్బిన్నుతర్పితాః- యేహుతభుజోగ్నయస్తేషాంధూమేన
ధూమ్రాణి- కృష్ణలోహితపర్ణాని- ఉపకంతాని- అంతిమప్రదేశాయస్యత
స్తి॥ధూమ్రధూమలౌకృష్ణలోహితే। ఉపకంతాంతికాభ్యణౌభ్యగ్రం
చాప్యభితోవ్యయమితిచామరః అతఏవపుణ్యేవవిత్రమహతివిపులేచ- విశే
షణద్వయేననిస్సంకోచసంచారాహత్యంసూచ్యతేగ్రామేఅగ్రహారేవ
నేఅరణ్యేవాతత్రాపివానప్రసాదీనాంవిద్యమానత్వాదితిభావః - సితప
టేనశ్వేతవస్త్రేణఫన్నాపరేషాందృష్టిగోచరత్వాభావాథకమాచ్ఛది
తాతథావిశిష్టాచారాత్- పాలిరశ్రిర్యస్యాస్తాం॥ ని॥ పాలిస్త్యశ్రిం
కంఠంక్షిప్తివైజయంతీకపాలింక్షిహరణోచిత శరావమాదాయగృ
హీత్వాత్సుధాతఃక్షుత్ప్రీడితః మానీఅభిమానవాక్ఫురుషఇతీశేషఃఉద
రమేవదరీగిరిగహ్వరం-తస్యాఃపూరణాయపూత్యథకమిత్యర్థః- తా
దర్ధేచతుర్థి-అధవా-ఉదరంపూరితుమిత్యర్థః- తుమర్థాశ్చభావవచనాపి
తిచతుర్థి- ద్వారంద్వారంప్రతిద్వారం- గృహమేధిసామితిశేషః- నిత్యవీ

భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే- యాచా దై న్యదూషణమ్. ౨౦౫

పుయోరితివిప్సాయాంద్వరుక్తిః ప్రవిష్టఃభిక్షాధామిత్యర్థః- పాశేస్సనా
 ధస్సహితశ్చేతిభిక్షాశనేనప్రాణధారణతత్పరస్సృచ్చేదిత్యర్థః- వరం
 మనాప్రియం॥ని॥దై వాద్యతేవరశ్చేత్ప్రేతిషక్తి బంధునాప్రియమిత్య
 మరఃదినేదినే అనుదినంప్రత్యహమిత్యర్థః - యదార్థేవ్యయాభావః తుల్య
 కుల్యేషు సమానకుల్యేషుసమానకులూద్భవేషు తస్యధ్యత్యర్థః- దీనఃపునః
 దై న్యపాంశ్చేన్నవరం-బంధుమధ్యేయాచా దై న్యనివజీవనాద్వరంభిక్షా
 న్నేనప్రాణధారణం- సబంధుమధ్యేధనహీనజీవనమితివచనాదితిభావః-
 అత్రయద్యపి*॥ త్యజంత్యసూక్తేర్నచమానినో వరంత్యజంతి నత్యేకమ
 యాచితవ్రతమితివచనాన్వానినస్సర్వధాఅయాచితవ్రతేషు ముఖ్యవ్రతం
 తథాపియదిక్షుధాతు రత్యేనయాచా దై వప్రతీస్సృత్తిదాకుత్రి చిదవ
 రిజ్ఞాతదేశేశ్రోత్రియగృహేషుకపాలభిక్షాన్నభక్షణేనోదరపూరణంకర్త
 వ్యంనతుబంధుజనయాచాప్రాణసంకటేపితస్యాః వరమనై చ్యావహ
 త్యాదితిగూఢాభిసంధిఃసర్గరావృత్తం-తదుక్తంకేదారేణ॥మృతైర్హ
 నాంత్రయేణత్రిమునియతియుతానగ్రరాకీర్తితేయం॥ ౨౩

శ్లో॥గంతరంగకణశీకరశీతలానివిద్యాధరాధ్యుషితచారుశిలా

తలాని । స్థానానికింహిమవశఃప్రళయంగ తానయత్సవ

మానవరపిండరతామసుష్యైః॥ ౨౪

తే ॥ పూతగంగోర్నిశీకరశీతలములు । లలితవిద్యాధరాధ్యుషితశి

లాతలములు । హిమగిరిస్థానములు నశియించెనొక్కొక్క । నరు

లునిందితవర పిండనిరతులగుట॥ ౨౪

వ్యా॥అ॥అథవిశిష్టగత్యంతరాభావవితర్కద్వారాదూషయతి॥ గం
 గేతి॥గంతరంగాణాంభాగిరధికల్లోలానాం-యేకణాంబిందవఃతేషాం
 శీకరైః ప్రాలేయప్రాయలేశైః-అథవా- కణాఃస్థూలబిందవః- శీకరాః
 సూక్ష్మైః-తైశీతలానిశిశిరాణి-ఘనశీకరేతివాచారః - తథాసాంద్రా ఇ
 త్యర్థః- విద్యాధరైర్దేవయోనివిశేషై రధ్యుషితాని అధిష్ఠితాని- గత్యర్థక
 మకత్యాదినావసేకమణిక్తః-వచిస్వపిత్యాదినాసంప్రసారణంతపి
 వచారూఢమనోహరాణి - శిలాతలానియేషుతానితద్ధౌక్తానివిశేషణద్వ

౨౦౬ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే-యాచ్ఛాదైస్యదూషణమ్.

యేనై తేనపరమవసత్రిత్వంచసూచ్యతేహిమవతిః హిమాద్రేస్స-బంధీని
స్థానాని- ప్రాంతప్రదేశాః ప్రళయంగతానికం నష్టానికింశబ్దా త్రవిత
ర్హే || ని॥ కుత్సాప్రశ్న వితర్కేషుక్షేపేకింశబ్ద ఇష్యత ఇతిశాశ్వతః నను
కుతః ఏవంవిద్యమానేష్వరస్థానేషు వినాశోవితర్కశ్చిత్రిత్యాశంక్యతత్ర
కారిణమాహ- యద్యస్మాత్కారణాన్తనుష్యాజనాః సావమానేషుయా
చ్ఛయాతిరస్కారాచరణపూర్వకందత్తేషువరపిండేషు సరాన్నేషు రతా
ఆసక్తాఃతాదృక్పరపిండాశనేనప్రాణతాగ్రణతత్పరాజా తాగ్రత్యర్థః- య
దిస్థానానిననశ్యేరక్ష-తర్హి జనాశుదృక్కప్తయాచ్ఛాతత్పరాన భవేరక్ష
తేమాంసప్తత్వాదేవేద్యగురవస్థాపన్నా ఇతికృత్వాఏవంవితర్కశ్చిత్ర ఇతి
వాక్యార్థఃయద్వా-గత్యంతరాభావంప్రశ్నద్వారాదూషయతిగంగేతికిం
శబ్దోత్ప్రప్రశ్ననన్వేషంకుతః పృథ్వీత ఇత్యతఆహ- యస్మాత్కారణాత్
హేమనుష్యాః సావమానపరపండరతాః యాయంజాతాఇతి శేషః॥ ఆ
తఃప్రశ్నస్యావకాశఇతిభావః అన్యత్సమానం ఏతేనదుర్భగ యాచ్ఛాపి
శాచికామూర్ధాన్యశనింపాతయిత్వా గిరిపరిసరేషుసుఖేనవతీతవ్యమితి
సూచితం- వసంతతలకావృత్తం || ౨౪

శ్లో॥కింకందాకింకందరేభ్యఃప్రళయముపగతానిర్ముకరావాగిరిభ్యః
ప్రధ్వస్తావాతరుభ్యస్సరసభ లభ్యతోపల్కలిన్యశ్చశాఖాః । ఏ
త్యన్దైయన్తుఖానిప్రసభమపగతప్రశ్రయాణాం ఖలానాందుః
ఖాప్తస్వల్పవిత్తస్తయవవనశానర్థితుఘ్నాలతాని॥ ౨౫
ష॥ఇలగందంబులుమూలముల్తడిసెనోయేల్లింకెనోకొండలక॥ఫ

లముల్పరలువృక్షశాఖలయెడంచాడయ్యెనోచూడంగే । వల
దుఃఖాప్తమితార్దగర్వపవనవ్యానర్థితుఘ్నాలన॥ తలఘ్నాపాన్య
ములగింజూచెదరుభాంతిత్వాంతులైయాచకుల్ ॥ ౨౫

వ్యా॥అ॥ఇదానీంపునర్జీ వనోపాయాంతరాభావవితర్కద్వారాదూ
షయతి॥కిమితి॥ కందరేభ్యోగుహాభ్యస్సకాశాత్కందాకింకందమూలాదిప
దాధాః॥ త్సుణ్ణివారణక్షమాఇతిభావః ప్రళయంవినాశం - విరామమి
తియావత్ ఉపగతాఃప్రాప్తాఃకిం- జిగుప్సావిరామేత్వాదినా వంచమి-

భర్తృహరివైరాగ్యశతకే-యాచ్ఛాదైన్యదూషణమ్. ౨౦౨

వీవము తరత్రాపికిం శబ్దోవితర్కే తథాగిరిభ్యస్సకాశాన్నిర్ముక రావా
 ప్రవాహశ్చవాఙ్మహావశమక రా ఇతిభావఃప్రళయముపగతాః కిమితిసంబం
 ధః॥ని॥ప్రవాహహునిర్మూర్ఘరగిత్యమరః॥ని॥ వాస్యాద్వికల్పవమయోరే
 వార్ధేచసముచ్చయఇతిచామరః తథాతరుభ్యఃవృక్షేభ్యస్సకాశాత్-సర
 సానిమాధుర్యరసయక్తాని-ఫలానిబభ్రుతీ తథాక్తాః-వల్కులిన్యః వల్కుల
 వత్సః-ఎతేనవిశేషణద్వయేన సుభోజ్యవఃస్తుసమృద్ధత్వాచ్ఛాదనయోగ్య
 త్వేనూచితే ఇత్యవగంతవ్యంశాఖాచ్ఛప్రధ్వస్తావా విసప్తాఃకిం-అత్యయా
 నామనేకార్థత్వాత్ నను విద్యమానకంద మూలాదిప్రవిద్య మానత్వంకు
 వితర్క్యత ఇత్యతఆహ-యద్యస్తాత్ప్రసభమత్యంతంఅపగతప్రళయా
 ణాంవిసయశూన్యానాం ఖలానాందురీశానాం దుఃఖాప్రమతిక్లేశేనప్రా
 ప్తంతదపిస్వల్పంయద్విత్తంధనం-తేనయఃస్తయోగర్వస్సవీవవనఃస్తయః
 వన ఇవతద్వశాదానతితాశ్చలితాః భువపీవలతాఃభువోలతాఇ
 వచయేషాంతాని-సవికారాణీత్యర్థః-స్తయవననేత్యత్రఘ్రిలతా ఇత్య
 త్రచ ఉపమారూపకయోస్సాధకప్రమాణాభావాత్సందేహసంకరః-ము
 ఖానివీక్ష్యంతే దృశ్యంతే-యాచకజనైరితిశేషః కందమూలాదీనాం విన
 ప్తత్వా దేవజనైరుచీశ్వర వరిచర్యాతత్పరైర్భూయతే జీవనోపాయా
 భావతస్తదభావ వితర్కస్యావకాశ ఇతిభావః యద్వా - జీవనోపా
 యాంతరాభావ ప్రశ్నద్వారానిందతి-కింకందా ఇతికింవాశబ్దా ప్రశ్నే
 అతఏవంప్రశ్నోక్తియతఇత్యతఆహ యస్తాత్కారణాద్భువీసాదురీశ్వర
 ముఖాన్యవలోక్యంతేయుష్మాభిస్తస్మాదభావప్రశ్నోయజ్యతఇతిభావః
 శేషంసమానం_అత్రాయామభిసంధిః-పరమనైశ్చావహంశాస్త్రనిషిద్ధం
 చేద్గుర్విసితసేవనోవజీవనంపరిత్యక్తం॥

౨౫

శ్లో॥ పుణ్యైర్ముఖైఃఫలైస్తథాప్రగాయినీంవృత్తింకురుష్వాధునా
 భూశయ్యాంసవపల్లవైకృపణైరుత్తిష్ఠయావోవనమ్॥౨౬॥
 గ్రాణామవివేకమూఢమననాంయత్రైశ్వరాణాంసదావి
 త్రవ్యాధివికారవిహ్వలగిరాంనామాపినశ్రూయతే॥ ౨౭॥
 వ ॥ ప్రవిమలకందమూలఫలపక్కులజీవికఙ్గేయుమర్చ్యైః॥నవ

౨౦౮ భర్తృహరివైరాగ్యశతకే-యాచ్ఛాదైన్యకూషణమ్.

నవవల్లవంబులనొనర్చుముపాసుపులెమ్ముపావనా । టవికిని
బోవుమయ్యెడదృఢద్రవిణామయదుర్వికారగౌ । రవవిక
లోక్తులై మెలగురాజులపేరును శెప్పఁడెవ్వఁడున్ ॥ ౨౬

న్యా॥ అ॥ అథఖిలానాంముఖానిదృశ్యంత్యత్యనేనసూచితనిందాఽప్ర
కటయితుంచరకాలదరీః సేవాపర్చిన్నస్యకస్యచిన్నిర్వేదవచనమభిసీయా
హ॥పుజ్యైరితి॥ అథునేదాసీంపుజ్యైఃపవిత్రైః మూలైఃకందమూలైః ఫ
లైఃకదళీరసాలవనసాదిఫలైశ్చ- అపవిత్రరక్తమూలకకాళింగఫలాదిభ
క్షణనిషేధస్తరణాత్పుజ్యైరిత్యుక్తం-తథాఅనిర్వాచ్యతయాప్రియప్రణ
యినీమితిపారేహప్రియసఖేత్యర్థః ప్రణయినీం- పరమసుఖావహత
యాప్రియతమాం-విశిష్టకందమూలాద్యశనస్యానశనప్రాయత్వాత్తస్యాపీ
తపోనానశనాత్పరమితితపః పర్యవసానత్వాత్తస్యచతవసాకల్పశంహం
తీసికలకమృతనివతకనద్వారాపరమసుఖావహత్వాదిభావః వృత్తింజీ
వికాం॥ని॥వృత్తిర్వతనజీవనత్యమరఃకురుష్వవిధేహితథా అకృపజైర
న్మూలై నకవపల్లవై భుజవిశయ్యాంచ కురుష్వతితః ఉత్తిష్ఠఉత్థితోభవవి
లంబరిమాకుర్విత్యర్థఃవనంప్రతియావోగచ్ఛాపఃయాస్యావత్యర్థఃకిమ
నేననీచసేవనేనేతి శేషః॥వతకమానసామీప్యేవర్తమానప్రత్యయః-యా
మోవనమితిససాధీయాన్వాతఃగమనేఅభ్యుచ్ఛయంఫలమాహ-యత్రవనే
త్సుద్రాణాందీనానాంకుతః- అవివేకేశాజ్ఞానేనమూఢానికతకవ్యాకతక
వ్యవచారశూన్యాని-మనాంసియేషాం తెషాం-తథాసదాసర్వదా-విత్తమే
వవ్యాధిస్సన్నిపాతాదిరోగస్తేనయోవికారః విపరీతభావస్తేనవిహ్వలావిక
లా-అవిస్మృష్టాభితియావత్తథాభూతాగిరోయేషాం తెషామీశ్వరాణాం
రాజ్ఞాం-నామాపినామధేయషపినశ్రూయతేనాకల్యేణతేకిముతదర్శనసే
వనాదికధేతిభావఃతస్మాదేహికాముష్మికఫలలేశసంబంధశూన్యంనీచసే
వనంపరిత్యజ్య సకలశ్రేయస్సంపాదకం వనంప్రజవనవాన ఏవావశ్యం
కతకవ్యభితితాత్పర్యం- శామూలవిక్రీడితం॥

౨౬

శ్లో॥ఫలంస్వేచ్ఛాలభ్యంప్రతివనమభేదంతీతిరుహంపయఃస్థానేస్థా
నేశిశిరమధురంపుణ్యసరితామ్ । మృదుస్పర్శశయ్యాసులలిత

౨౭ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే యాచ్ఛాదైస్యదూషణమ్. ౨౦౯

లతాపల్లవమయినహం తేనంతాపం తదపిధనినాంద్వారి
కృపణాః॥ ౨౭

ఉ॥ కలవుపచేళిమంబులయి కానలలోపలఁబండుఁమాఁకులం ।
గలవుపవిత్రవాహినులఁగమ్మనిశీతలవారిపూరముల్ । గల
వుచివుల్లపాన్పులవిడై కొననేరకదీనులై ధనా । ధ్యులగవని
న్వసించినరులోలినహింతురుత్రివతాపము॥ ౨౭

వ్యా॥ అథ వపునస్సత్యామపినిరవరిక నిరాతంకజీవన సాధనసామ
గ్యాగ్రింకృపణాఃస్వకార్పణ్యమత్యజంతఃపరయాచ్ఛాదైస్యేనక్లిశ్యంతికిం
కతఃవ్యమిత్యాహ॥ ఫలమితి॥ వనేవనేప్రతివనం-నత్వేకతైఃక్లృప్తమిత్య
థః॥ అవ్యయంవిభక్తిత్యాదినా యథాథేవ్యయాభావఃనివిద్యతేభేదో
యస్తిసం-మణితద్యధాతధా అభేదమకేశంస్వేచ్ఛయా-స్వచ్ఛందేన ల
భ్యంతప్రాప్యం-నతుపరప్రేష్యమితిభావః ॥ త్యాగోహంతీతిషీతిరుహః
క్లిప్-తేషాంకదళీరసాలవనసాదితరూణాంఫలమస్తీతిశేషః॥ ఉదరపూర
ణవర్యాప్తమితిభావః తథాస్థానేస్థానేప్రతిస్థానం-వీష్నాయాంద్విరుక్తిః
శిశిరమధురం వ్యాఖ్యాతమేతత్ పిబతిసలిలం శీతమధురమిత్యత్ర-ఫల్యసరి
తాం-గంగాగౌదావర్యాదిపుణ్యనదీనాంపయస్తీథకమస్తీతిశేషః॥ స్నాన
పానాభ్యాంబాహ్యభ్యంతరపంకప్రత్యాశనద్వారాత్పశ్లోవశాంతికరమితి
భావః॥ ఏతేనోభయేషామపిశాస్త్రసిద్ధంపరోవకారకత్వసూచితం-తదు
క్తం॥*॥ పరోవకారాయఫలంతివృక్షాఃపరోవకారాయవహంతినద్యగ్గతి
తథామృదుః॥ అకరినఃకోమలగ్గతియావత్-స్ఫుర్భోయస్యాస్స హంసతూ
లికాతల్పకల్పేత్యథఃకుతఃసులితాన్యతి కోమలానియానిల తాపల్లవాని
తన్వయీ-తస్మిచురా-తైర్నిమిత్తేత్యథః॥ అధవాతన్వయీతద్వికా
రాప్రాచుర్యేవికారాథేమయడితిజీవ-శయ్యాచాస్తీతిశేషః సుఖస్వా
ప్తోచితేతిభావః తదపితథాపి ధనినాంధనాధ్యానాం ద్వారిప్రతీహారప్ర
జేశే॥ ని॥ స్త్రీద్వాద్వాకరంప్రతీహారగ్యమరః కృపణాః-ధనలిప్సాపర
తంత్రాః సంతాపంతదనువతనాద్యాయాన పరితాపంసహంతే-మృ
త్యంత్రశేయోధిక నారకసంత్రాస్త్యగ్గతిః తథావ్యమితిభావః అతఃఫలలాభ

౧౦ భక్త్యహరి వైరాగ్యతతే యచ్చాదైస్యదూపణమ్.

సంబంధశూన్యం ప్రత్యుతబలవదనిష్టానుబంధినీం దురంతసంతాపకారి
 గేం పరమకార్పణ్యకల్గేజపామిహముత్రచకీర్తిప్రతిష్ఠాభంజినీయాచ్ఛా
 దైస్యపరమనీచత్వాక్షాషణీంపాపిష్ఠామిమాందురీశ్వరద్వారబహిర్విత్తి
 కాదురాకారధాకినీంవివేకోచ్ఛాటనమంత్రేణోత్సార్యానేకశ్రేయస్సం
 పాదికాంవనవాస జీవికాశ్రియమేవసమాశ్రయే ద్విద్వాసితితాత్పర్యంత
 దుక్తంశ్రీభాగవతే॥చీరాణికింపధినసంతిధిశంతిభిక్షాంనోవాంఘ్రిపాః
 పరభృతస్సరితోవ్యసవ్యక్తశుద్ధాగుహఃకిమునసంతిమహానుభావాయస్మా
 ద్భజంతియతయోధనదుష్కదాంధానితి- శిఖరిణీవృత్తమ్॥ ౨౭

శ్లో॥ ఏవ ర్తంతేధనవతిపురఃప్రాగ్గనాదుఃఖభాజోయేచాల్పత్వందధ
 తివిషయాక్షేపపర్యాప్తబుద్ధేః తేషామంతస్సుగితహసితంవాస
 రాణిస్తరేయంధ్యానచ్ఛేదేశిఖరికుహరగ్రావశయ్యానిషణ్ణః ॥

చ॥ ధనవతిమోలనిల్చికడుదైస్యముఁజూపెడువారలెవ్వరో! ఘ
 నవిషయాభిలాషమతిగల్పనమీఱిననీచులెవ్వరో! మొనయు
 చువారిదుట్టదినముల్కదినవ్వితలంతునాత్మచింతనముతుదిక్
 గుహంతరమునకరుచిరోపలతల్పశాయివై॥ ౨౮

వ్యా॥అ॥ఇదానీందురీశ్వరసేవన యచ్చాదైస్యతత్పరవిషయాక్షిప్త
 చిత్తనిందావశేనస్వస్యసిద్ధవద్వావిశ్రేయోదశాంసూచయన్వాహ॥యథ
 తి॥ధనవతేధక్షానాభ్యస్యశురోగ్రే-ప్రాగ్గనాదుఃఖంయాచ్ఛాదైస్యంభజం
 తీతితథాక్తాస్సంతః - భజోణ్యః యేపురుషావతకంతే తథాయేచపురు
 షాః విషయాక్షేపేభోగసంగ్రహే - పర్యాప్తాతావన్మాత్రీవ పర్యవసి
 తా-నతుతత్త్వవిచారఇత్యథః- తాదృశీయాబుద్ధిస్తస్యాః- పర్యస్తేతిపా
 రే విషయాక్షేపేణభోగాసక్త్యా- పర్యస్తా-విపరీతా- యద్వా-విషయా
 క్షేపేణవిషయకృతోపప్లవేనపర్యస్తా విక్షిప్తా-యాబుద్ధిః తస్యాః హేతో
 రల్పత్వం నీచత్వందధతి- తేషాంపురుషాణాంవాసరాణి- దివసాకతదను
 నూతమదికానానీత్యర్థః॥ని॥వాత్సక్తి బేదివసవాసరానిత్యమరః అనిమతదేవ
 తాయాంచిత్తస్థిరీకరణంధ్యానం - తస్యవిచ్ఛేదే అవసానేబ్రహ్మధ్యానో
 నానసనుచిత్యర్థః శిఖరికుహరే గిరిగర్భాగే గ్రాగ్రావా - పాషా

భర్తృహరి వై రాగ్యశతకే యాచ్ఛాదై న్యదూషణమ్. ౨౧౧

ణస్సవీచయ్యా-తస్యాంనిషణ్ణః-విశ్రమాథకంశయితస్సన్నిహ్యధణఃఅంత
రంతఃకరణవీచ-స్ఫురితం-సముత్పన్నంహానితం హాసోయస్సికకమణిత
ద్యధాతధా తదానీంతేషామవహాస్యత్వా త్తదనుభావత్వేనోస్పన్నహాస
గర్భితమిత్యర్థఃస్తరేయం॥సదృశాదృష్టిచింతాద్యాఃస్తృతిబీజస్యబోధకా
ఇతివచనాశ్చిత్యేచ్ఛింతావశదృష్టివశాద్యాసముద్బద్ధసంసారస్తదీయ
దుర్దినానిస్తృతివిషయాణికుర్యామిత్యర్థఃవాసరాణాంస్తరేయమితిపా
తఃతథా-అ గర్భదయేశాంకర్తృణీతికర్తృణీషష్టి-అధీగర్భాఃనావశేషాధికా
రాత్-అ శేషత్వవివక్షాయాంత ద్వీలీమైవస్త్యతే-సంభావనాయముత్త
మపురుషైకవచనం-యథాహంయాచ్ఛాదుఃఖాభిసంతప్తవిషయాక్షిస్త
చిత్తజనమర్థశాదర్శనాత్సంజాతనిర్వేదఃకేనచిద్వాగ్మ్యదయేనపరమేశ్వ
రానుగృహీతస్తద్ధ్యానోన్మానే తదీయదుర్దినస్తరణతత్పరోభవేయం- త
థావివేకిభిఃశ్రేయోర్ధిభిఃభవితవ్యంసతతద్వద్దుర్దశాభాగ్భిరితినిగూఢోవచే
శస్తార్యార్థవిషయాకృత ఇత్యవధేయంమందాక్రాంతావృత్తం॥ ౨౪

శో॥ వీచంతోషనిరంతరప్రముదితాస్తేషాంనభిన్నాముదాయేత్వ
స్యేధనలుబ్ధసంకులధియస్తేషాంనతృష్ణాహతా ఇథంకస్య
కృతేకృతస్సవిధినాతాదృక్పదంసంషదాం సావ్యస్త్యేచన
మాప్తహేమమహిమామేరుర్నమేరోచతే॥ ౨౯

మ॥ వరసంతోషనిరంతరప్రముదితుల్వణింపనెవ్వారునిర్భర
ముల్వారికి మోదముల్కునకలుబ్ధసావంతులౌవారికి నివ్వరతిం
బొందదుతృష్ణయెవ్వనికేఁగావించంబడెక్రబహ్మచే నిర
సంపన్నుధిమేరువాత్సధృతలక్ష్మీకంబునాకిష్టమే॥ ౩౯

వ్యా॥ అ॥ అథతృష్ణాయాయావతాప్యపసంహారాభావాత్క్రియా
చ్ఛాదై న్యేనేత్యాహ॥యైఇతి॥యేపుమాంసఃస్తే వాల్గ్లదేనవస్తునాజనితమ
నోబలాస స్సంతోషస్తేననిరంతరం సతతంప్రముదితాః- పరితృష్టాఃతృప్తా
ఇతియావత్ తేషాంముదః ఆనందానభిన్నాః కింతుప్రవృద్ధా ఏవేత్యర్థః
తథాస్యే ఇతరే - యేపుమాంసః ధనేలుద్ధా - గాధ్యవతీ అతపీవసంకు
లాధీర్యేషాంతేతథోక్తాస్తేషాం తృప్తావస్తుస్పృహానిహతా- ననిరతేత్య

౨౦౨ శర్వహరి వైరాగ్యశతకే యచ్చాదై న్యదూషణమ్.

భః-ధనలోభస్యైతాభావాదితిభావః ఇత్థమేవం వ్యవస్థితేన తీతి శేషః-
 సప్రసిద్ధః సంపదాం - రత్నాదీనస్పృధీనాం తాదృగిత్యమివ క్తుమశక్యం
 పదం-స్థానం అనిర్వాచ్య ధనసంపదాస్పదమిత్యభః తథాస్వాత్మస్యే
 వస్యస్తి స్నేహసమాప్తః-చర్యవసితః-నతువరోపకారపర్యాప్త ఇత్యభః-
 తాగృహోపామషహిమాకాంచనసంపత్తిర్యస్యతథాకోమేరుద్విధినాబ్ర
 హ్మణా-కస్యృతే-కస్యపుంసఃప్రయోజనార్థం కృతోనిర్మితః-నిత్యసంతో
 షసంపన్నా నామనపేక్షితత్వాదభః లుబ్ధా నామపర్యాప్తత్వాచ్చనుప
 యోగాదితిభావః అతోఽరభఃకత్వాత్-మేమహ్యంనరోచతేరుచి గోచ
 రోఽభివృద్ధి-ననస్యతి ఇత్యగ్రః-రుచ్యర్థానాంప్రియమాణ్యితచతుర్థి-తస్మా
 త్పుర మేరుత్యుధనలాభేపితృష్టాధనపిశాచ్యాః-పరితోపాభావాత్తత్ప్ర
 యుక్తయాచ్చాదై న్యవిభాగింతితత్త్వవిచారేణిరస్యసంతుష్టాంతఃకర
 తైస్సవితవ్యమాయుష్కర్షిణితాపైర్యం॥ శాదూకలవిక్షేపః॥ ౨౯

శ్లో॥ భిక్షాహరమదై న్యమప్రతిసుఖంభీతిచ్చిదంసర్వతో దుర్జాత్య
 ర్యమదాభిమానమథనందుఃఖాఘవిధ్వంసనమ్॥ సర్వత్రాన్వహ
 మప్రయత్నసులభంసాధుప్రియంపావనం శంఖోస్సత్త్రిమవా
 ర్యమక్షయనిధింశంసంతియోగీశ్వరాః॥ ౩౦

మ॥ అభివర్ణింతురుయోగిపుంగవులుభిక్షాహరమున్నుతదై॥ న్యభ
 యక్రోధమదాభిమానజడిమాహంకారమున్నుత్సుఖ॥ ప్రభ
 వంబశ్రమభ్యమూర్జితమవార్యంబక్షయంబుగ్రదః॥ ఖభి
 దాదక్షముశంఘసత్రముమహాకై వల్యసత్పాత్రము॥ ౩౦

వ్యా॥ అ॥ తహికాకథంతీవనమిత్యాశంక్యతదుపాయంసపరికరంనివేద
 యనిగమయతి॥ విక్షేపి॥ యోగీశ్వరాః-పరమార్థతత్త్వజ్ఞాఃమహాయోగినః
 భిక్షాహరంభిక్షాశనంకమకనవిద్యతేదైన్యంయాచ్చాకార్యణ్యంయస్తిం
 స్తత్తదోక్తంఽహీత్యుచ్చరణానంతరమేవ సద్గుహస్థైర్భూమనపూ
 ర్వకందీయమానత్వాదితిభావః-యద్వా-వ్యావహారికదైన్యసంభవేపిపా
 రమాధికదైన్యాభావాదితిభావఃనవిద్యతేప్రతిసుఖంయస్యతత్తదోక్తం
 న్యయమేవ నిరతిశయసుఖం - నతుస్వస్యప్రతిభటభూతం సుఖాంతరమ

స్తీత్యథః-సర్వతస్సర్వత్రాపిభీతిచ్చిదంభయవినాశకం- భిక్షాశనతత్పర
స్యాకుతోభయత్వాదితభావః- దుష్టానాం-దుస్సవభావానాం - మాత్స్య
ర్యమదాభిమానానామసహిష్ణుత్వదర్పాహంకారాణాంమథసంనిరాసకం
దుఃఖాఘవిధ్వంసనంసాంసారికా శేషచాధానివతకం - యద్వా - దుః
ఖాఘస్యఏకవింశతిమహాదుఃఖసముదాయస్య-విధ్వంసనం విచ్ఛేదకం - ఏ
కవింశతిమహాదుఃఖధ్వంసరూపమోక్షనిదానమిత్యర్థః-అత్యంతదుఃఖధ్వం
సోమోక్షఇతివై శేషికాస్తార్కి-కాశ్చ అత్రయత్కించిద్వక్తవ్యమస్తీవిస్త
రభయానోచ్యతేసర్వత్రసర్వేష్యపిచే శేషిస్యథః - తత్రాస్యస్వహంప్ర
తిదినంతత్రాపిచావ్రయత్నంయత్నంవినైవసులభ-సుఖలభ్యమిత్యథః-
సాధూనామసహంకారిణాంప్రియమిష్టంపావనంపవిత్రం - శంభాశ్చివ
స్యనత్త్రింత్యప్తిసాధనమిత్యథః- రుద్రోయేనకపాలపాణిపుటకేభిక్షా
టనంసేవతఇత్యనేనైవోక్తత్వాత్- యద్వా-శంభోస్సత్త్రింశంభుభక్తి
నిరతాన్ననత్త్రిమిత్యర్థః-ఖండమండలాధిపతినత్త్రింతునశ్వరం ఇదంత
సకలభువనాధీశ్వరప్రవృత్తితత్వాచ్చాశ్వతమితిభావః- అతఏవావాగ్యం
నకేనాపినివారయతుంశక్యం అత్యునిధిమవినాశినిదానంచ-నిత్యోపయో
గేవృక్షయభావాదితిభావః శంసంతి-కథయంతి అనుభవసిద్ధత్వాదిత్యంవ
ణయంతీత్యథః-అతోఽనధఃపరంపరాజనితమైన్ర్యంయూచాదైన్ర్యం
విహాయోక్తరీత్యా సమస్తసద్గుణవిచిత్రంశంభునత్త్రింపామ్రాణికొక్తం
సమాశ్రయణీయమితిభావః-వృత్తంపూర్వవత్ ||

౩౦

ఇతివైరాగ్యశతకవ్యాఖ్యానేయాంబాదైన్ర్య

దూషణంనామత్యతీయదశకం.

శ్లో || భోగేరోగభయంకులేచ్యుతిభయంవిత్తే నృపాలాద్యయం
మానేదై న్యభయంబలేరుభయం రూపేజరాయాభయమ్ | శా
స్త్రేవాదిభయంగుణేఖలభయం కాయేకృతాంతాద్యయంస
ర్వంవస్తుభయాన్వితంభువిన్యతాంవైరాగ్యమేవాభయమ్ || ౩౧
చ || బలగుణభోగరూపకులభయకశేబరశాస్త్రమానముత్ | బ
లిఖలరుగ్జరాచ్యుతిన్మపాలయముప్రతివాదిదై న్యసం | కులభయ

య క్తముల్పరులకున్బుని నెన్వయనిర్భయంబులే । నెలకొనియె
న్నిభంగులనునిర్భయముక్కువిరాగమేసుమీ॥ ౩౦

వ్యా॥ అ॥ అథ భోగానామస్త్యైకతనాయాచ్చాదై న్యమదూషిత
ప్రాయమేవేతిమనసినిధాయతద్దూషణానంతరభోగాస్త్యమాహ॥ భో
గఇతి॥ భోగేన్రక్పందనవనితాసలభోగసుఖానుభవే॥ ని॥ భోగస్సఖేస్త్యా
దిబృతావహేశ్వఫణకాయయోరిత్యుపరః॥ రోగాద్వాతపిత్తాద్యామయా
ద్యయస్తీతిశేషః-తస్యతదంతరాయత్వాదితిభావఃకులేనద్వంశే - చ్యు
తేరాచారభ్రంశాద్భయంతన్యాస్తదప్రతిష్ఠావహత్వాదితిభావః॥ అథవా
చ్యుతేస్సంతానవిచ్ఛేదాద్భయంతన్యాస్సంప్రదాయోపహతిహేతుత్వా
దితిభావః॥ తేద్రవ్యసమృద్ధాన్యపాలాద్రాజ్యోభయం - తస్యతదపహ
త్యైత్వాదితిభావః మానేఅభిసానేదైన్యాత్కర్పణ్యాద్యయం- తస్య
తద్భంగహేతుత్వాదితిభావః బలేసామధ్యైరిపోశ్యత్రోభయం-తస్య
తద్గునశీలత్వాదితిభావః రూపేసాందర్యైజరాయావార్ధకావస్థాయా
భయం-తస్యాస్తద్విలోపిత్వాదితిభావః శాస్త్రేవేదాంతాదిశాస్త్రకలా
శేవాదివ్యః-శుష్కతర్కకలహకంటకేభ్యఃభయం తేషాం తదవరోక్ష
కత్వాదితిభావః గుణేవిద్యా వినయాదిగుణగణేఖలా ద్దుజ్జనాద్యయం
తస్యతద్దూషకత్వాదితిభావః కాయేదేహేకృతాంతాద్యమాద్యయం-
తస్యతదంతకరత్వాదితిభావః॥ ని॥ కాయోదేహఃక్లిబభుంసోః- కృతాంతౌ
యమసిద్ధాంతావితచామరః సర్వత్రభీతాధానాంభయహేతురిత్యపా
దానత్వాత్పంచమీఅతఃఘనస్యశాంసబంధిన్వంశస్తు-భోగాద్యశేషార్థ
జాతం-భయాన్వితముక్తరిత్యాభయసహితం సాంతకత్వాత్సపాయమి
త్యథః-కింతు విరాగావిషయా నభిలాషోయేషాం తేవిరాగాస్తేషాంభా
వోవైరాగ్యం తదేకమేవ-నవిద్యతేభయం యస్యతదభయం భయహేతు
త్వాభావాన్నిర్భయం నిరాంతకత్వాన్నిరపాయమిత్యర్థః- యద్వా - వి
రాగా అస్థిరభోగాస్తేషాంభావోవైరాగ్యం తదేకమేవనవిద్యతేభయం
యస్యతదభయం భయహేతుత్వాద్యభినివేశంపరిత్యజ్యసుస్థిరవైరాగ్య

మేవాశ్రయణీయం శ్రేయస్కామైరితిభావః ఇంద్రభాగిత్యానిష్వధీకరణ
సస్తమ్యాశ్రయణేనవ్యాఖ్యాతం-సతిసస్తమ్యాశ్రయణేవ్యవస్థాశ్రయం
అతస్సర్వంభువిన్యతాంభయాన్వితంభయాకఃమిశ్రయః-కేతుః-రాగ్యమే
వనవిద్యతేభయంయస్తాత్తత్ అభయభయనివారణమిత్యర్థ సన్నిపైరా
గ్యేసర్వస్యాపిమిధ్యాత్వేనప్రతీయమానతయాద్వితీయాభావాత్ అతఃభ
యావహంభోగాదికం పరిశ్యజ్యభయావహంపైరాగ్యమేవాశ్రయణీయ
మితితాత్పర్యం శేషంసమానం-ఏతదాద్యావంచమాత్ శార్దూలవిక్రీడితం॥

శ్లో ॥ ఆక్రాంతంమరణేనజన్తజరసా చాత్యజ్జ్వలంయావనంసం
తోషోధనలిప్సయాశమసుఖంప్రాధాంగనావిభ్రమైః । లూక్తైర్గ
త్యరిభిర్గుణావనభువోవ్యా తైస్త్వేపాదుజన్తైర్గస్త్యేణవిభూ
తయోఽప్యవహతాగ్రస్తంసకేంకేనవా॥ ౩౨

చ ॥ జననముచావుచేతశమసౌఖ్యముకాంతలలిలచేతజ । వ్యనము
జరాతికచేతగుణవగముకూళలచేతరాజుడు । జనములచే
ముదంబుసరరాగముచేసిరులెల్లలేనిచే । విహతికలెందెదో
షపరివిధముగాచేతలంపసెద్దియు॥ ౩౨

వ్యా॥అ॥ఉపక్రాంతంభోగాస్తైర్యవర్ణనమ్ సర్వసంగ్యంసంగేణ సవధిగత
యతి ॥ ఆక్రాంతమిత్యాదిభిః - ఆక్రాంతమితి ॥ జన్తఉష్ణజ్జ్వలరణేన్య
రూపనాశకేనమృత్యునా ఆక్రాంతంగ్రస్తం ॥ * ॥ జాతస్యహింసావ్య
త్యర్థస్యపంజన్తమృతస్యచ । అద్యవాబ్ధతాంతేవాప్యస్యైన్విప్రాణీనాం
ధ్రివత్తత్యాదివచనాదితిభావః అత్యజ్జ్వలం అతిశయేనభాగ్యం యావ
సంనూతనవయః తారుణ్యమితియావత్ జరసా జరయా - ఆపాయమే
తుభూతయా ఆక్రాంతం - జరయాజరసగ్య తరస్యామితి జరసా దేశః-
సంతోషః నైవవశాల్లబ్ధవస్తుజనితపరితోషః ధనలిప్సయా లిడుషద్రవకా
రిణ్యాధనవాంఛయా ఆక్రాంతః లభెస్సనంతాత్స్త్రియా మప్రశస్యయే
టాప్తశమసుఖమింద్రియవ్యాపారోపరమాపాదితానందః । ప్రాధాం
గనానాంగ్రగల్భ విలాసినినాం-విభ్రమైస్తదుపసదతైః కతువితే ॥

ణకంఢూయనేన కోమలకుచమదఃనా దివిల్లాసైరాక్రాంతం గుణాఃవి
 ద్యానినయాదయః పత్యరిభిః పరోత్కమాకసహిష్ణుభిర్లోకై జకన్తైస్తద
 పవాదకై రిన్యథః ఉపహతాః గ్రస్తాభితియావత్ వనభువః - పుణ్యార
 ణ్యప్రదేశాః వ్యాజైకుః ప్తగనైసరైర్వా - తప్రవేశానవకాశ ప్రదై
 రితిభావః - ఉపహతాః గ్రస్తాః సృపారాజానః దజన్తై ర్దుమకంతో
 పదే శేనతచ్ఛద్దివిపర్యాసకారిభిః పిశునై రుపహతాస్సమాక్రాంతాభిత్వ
 థః విఘాతయస్సంపదోష్మస్తైర్యేణతదప్రతిష్ఠావహోనాస్థిర త్వేన - ఉప
 హతాః దూషితాః అతఃకింవస్తు కేనవా ఉపద్రవేణగ్రస్తముక్తరీత్యా
 సర్వమపి గ్రస్తమేవేత్యథః అతస్సర్వస్యావ్యస్థిరత్వాన్న కుత్రాపివిస్రిం
 భః కతకవ్య ఇతిభావః॥

౩౨

శ్లో॥ ఆధివ్యాధిశఙ్ఖై జకనస్యదివిధైరారోగ్యమున్నుల్పతేలక్షీ
 ర్యత్రపతంతితీత్రవివృతద్వారాభవవ్యాపదః । జాతంజాతమవ
 శ్యమాశువివశంమృత్యుఃకరోత్యాత్మసాత్తత్త్విం తేననిరంకుశేన
 విధినాయన్నిమిత్తంసుస్థిరమ్॥

౩౩

శా॥ ఆధివ్యాధిశతంబుచేజనులకైర్యంబెల్లనిశ్చేషమై । బాధింపం
 బడుసంపదల్లుగుచోఁ బ్రత్యక్షమైద్వారసం । రోధంబేమి
 యులేకదుదక శలుచేరున్మృత్యువున్మృత్యులక । ఛేదింపన్విధి
 యేదిసుస్థిరముగానిమిత్తంచెదర్కొంచినక॥

౩౩

వ్యా॥ అ॥ పునఃక్రోత్వజనస్యవిశ్వాసదార్థ్యాథకముక్తమేవార్థంభం
 గ్యంతరేణాహ॥ అధీతి॥ వివిధైః నానాప్రకారైః ఆధీనాం మనోవ్యధానాం
 వ్యాధీనాం పితృదిశారీరరోగాణాంచ - శతైరనేకై రాధివ్యాధిభిరిత్యర్థః॥
 ని॥ పుంస్యాదిమాకనసీవ్యధా॥ రోగవ్యాధిగదామయాభితిచామరః జనస్యా
 రోగ్యం దేహస్వాస్థ్యమున్నుల్పతేనిమాకలీక్రియతేతథాయత్రయస్తిక
 పురుషేలక్షీకై శ్వర్యసమృద్ధిస్థితిశేషః తత్రతస్తిక పురుషే వ్యాపదః
 మహూపద్రవాః వివృతాన్యష్టుటితకవాటానిద్వారాణియాసాంతాస్త
 ఛోక్తాభవపతంతితద్విఘటనాథకమప్రతిబంధం ప్రవిశంతీవ్యథః తథా
 మృత్యురంశః జాతం జాతంప్రాగ్భకమక వశాత్పునః పునరుత్పన్నం

వీష్ణాయాంద్విర్భావః అత ఏవవివశంవిహ్వలంజంతుమితి శేషః అవశ్యం
నియతమానుశీఘ్రమేవాత్మసాత్ ఆత్మాధీనంకరోతి-మారయతీత్యర్థః-అ
దధీనవచనేసాతిరితిసాతిప్రత్యయః-అతస్తేనప్రసిద్ధేననిరంకుశేన నిర్గుణేన
అప్రతిహతవ్యాపారేణోత్తర్యః విధినా-బ్రహ్మణాయద్వైత్తనిర్మితం-తస్మా
వాసుస్థిరం-నికిమపీత్యర్థః-అతో-స్థిరభోగాశంసనంనకర్తవ్యమితిభావః॥

శ్లో॥ భోగాస్తుఽతరంగభంగతరళాః ప్రాణాఃక్షణధ్వంసినస్తో
కాన్యేవదినానియావనసుఖస్ఫులికాఃపియాసుస్థితాతత్సంసా
రమసారమేవనిఖిలంబుధ్వాబుధాచాధకాలోకానుగ్రహఃపే
శలేనమనసాయత్నస్సమాధీయతామ్॥ ౩౪

ఉ॥ తుంగతరంగభంగములతోదులదూగువిలోలభోగముల్భంగ
గవడున్నిమేషమునఁబ్రాణము కొచ్చిదినంబులేసుఖం । బంగన
లందునిట్లుమదినారసే బ్రహ్మవిచారయత్నము । ప్పొంగుమజే
యఁగావలయు భూరిజగదితబుద్ధిబండితుల్॥ ౩౪

వ్యా॥ అ॥ తద్వ్యక్తింకతకవ్యమిత్యశంకాయాంతేషాస్తైర్యకథన
పూర్వకంకతకవ్యంతావత్తిభిరుపదిశతి॥ భోగాఃకృతీ॥ భోగాఃప్రచ్ఛద
నాదివిషయాః తుంగతరంగాః-కల్లోలాః-చంగాః అల్పతరంగాఃతథవత
రళాశ్చపలాః అతిసూక్ష్మాఃకృత్యర్థః-నతుకలవయేష్వపిదివసేషు స్థాయిన
ఇతిభావఃప్రాణాః క్షణధ్వంసినః-క్షణేక్షణకాల ఏవధ్వంసోవినాశః ఏ
షామస్తీతితేభోక్తాః-అస్థిరా ఇతియావత్ యావనేయాసుఖస్ఫుర్తి రైవ
షయికసుఖాభివ్యక్తేస్తాస్తోకాన్యేవదినాన్యప్రేష్వేవదివసేషీత్యర్థః-అ
త్యంతసంయోగేద్వితీయాప్రియాసువనితాసుస్థితాస్థాయిన-కర్తృక్తాః-న
తుయావజ్జీవభావిని-వార్తకదశాయంతదపా యాదీతిభావః తత్తత్సాక్షా
రణాత్ బోధకాహితోపదేష్టారః హేబుధావిద్వాంసని ఖిలంసంసారం
భోగాదిరూపం అసారమస్థిరమేవబుధ్వా ఆలోచ్యపరమదయానుస్వప్ర
యక్తానుగ్రహతయాయత్తాభిజ్ఞానోపదేశాదినా సలసారాణావని
మగ్నజనాస్తారయితవ్యాః-నతూపేత్యైస్తథాః, బహుధితేషుః

౨౦౮ భర్తృహరివై రాగ్యశతకేభోగాస్తైర్యవర్ణనమ్.

శ్రవణాదితిభావః-యద్వా-లోకానుగ్రహే-లోకసంగ్రహేషేతేనాను
రక్తేనవనసాయత్పఃబ్రహ్మధ్యానప్రయత్నస్సమాధీయతాం- కృతార్థ
త్వేపియుష్మాభిరయంయత్పఃకతఃప్యఃయతః- యష్టతృప్తప్రయత్న
తాత్పర్యేణజనాఅపికృతార్థాభవిష్యంతి॥*॥ యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠస్తత్తదే
వేతరోజనః। సయత్ప్రమాణంకురుతేలోకస్తదనువతత ఇతిభగవద్వచ
నాదితిభావః సమాధీయతామితి విద్యథేకవిహితాయంలాట్పియోగః.
పరమపురుషాదకసాధకబ్రహ్మధ్యానప్రయత్నస్యావశ్య విధేయతావివ
క్షే అనర్థప్రాప్తిచక్షాపయతీవ్యవధేయం॥ ౩౪

శ్లో॥ భాగామేఘవితానమధ్యవిలసత్స్వదావనీచంచలాఆయుర్వా
యవిఘట్టితాబ్జపటలీలీనాంబువద్భంగురమ్। లోలాయావనలా
లసాస్తనుభృతామిత్యా కలయ్యద్రుతంయోగేధైర్యసమాధిసి
ద్ధిసులభేబుద్ధింవిదధ్యంబుధాః॥ ౩౫

చ॥ జలదములోనిక్రొమ్మెఱుగఁజాయలు భోగవరంపరల్పహః।
నిలపరిఘట్టితాబ్జదళనీరతుషారముజీవితంబుచం। చలతరముల్వ
యోభిమితసౌఖ్యములీగతినాకలించిన। భ్రులుపరమాత్మయోగ
మునబుద్ధిఘటంపుఁడుసత్వరంబుగఁ॥ ౩౫

వ్యా॥అ॥పునఃప్రత్యయదాధ్యాకథంయం క్త్యంతరాలాభాచ్ఛడప
దిప్తమేవాగ్రం భంగ్యంతరేణోపదిశతిద్వాభ్యాం॥ భోగాఇతి॥తనుభృతాం
శరీరిణాంభోగాఃపూర్వోక్తాః మేఘవితానస్యాభి బృందస్యేమధ్యేవిల
సంత్యః-పరిస్ఫురంత్యాయాస్సదావస్యః తటితస్తాజవ చంచలాః శ్రుణ
కాఇత్యథః॥ ని॥ తటిత్స్వదావనీవిద్య దిశ్యమరః సుదామ్నాలద్రణావ
కదిక్ సదావనీతివిగ్రహః-తేనైకదిగిత్యే తథా ఆయుజీవితంచ వా
యునావిఘట్టితంతరళయితం-యదబ్జపటలీలీనాంబు వద్భవత్రప్రాంతసం
శ్లిష్టజలబిందుస్తద్వద్భంగురం భంగలీలావన్నశ్వరమిత్యర్థః-తథాయావ
నేలాలసాః-మహాభోగాభిలాషాః॥ని॥కామోభిలాషస్తవశ్చసమహం
లాలసాద్వయోరిత్యవరఃలోలాఅస్తిరాఇత్యేవమాకలయ్యఅలోచ్య - హే
బుధాఃద్రుతంశీఘ్రమేవ - విలంబస్యావకాశాదితిభావః ధైర్యం ధీర

భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే భాగాస్తైర్యవర్ణనమ్, ౨౦౯

త్వం- సమాధిశ్చిత్తస్థైర్యం- తయోస్సిధ్యా- నిష్పత్త్యా- సులభే శుఖలభ్యే-
యోగేబ్రహ్మధ్యానేబుద్ధిం-నిశ్చయాత్మికాంమనీషాం విదధ్వంకురుత-బ్ర
హ్మజ్ఞాననిష్ఠాభవతేత్యథః॥ ౩౫

శ్లో॥ ఆయుఃకల్లోలలోలంకతిపయదివసస్థాయినీయావనశ్రీరధాః
స్సంకల్పకల్పాఘనసమయతటిద్విభ్రమాభోగపూగాః! కంతా
శ్లేషోవగూఢంతదపిచనచిరంయత్ప్రియాభిఃప్రణీతంబ్రహ్మణ్యా
సక్తచిత్తాభవతభవభయాంభోధిపారంతరీతుం॥ ౩౬

ఉ॥ ఆయువువీచిచంచలముయావనమల్పదివోచితంబువు॥ స్పృహ
ధకేళిజన్యసుఖమస్థిరమర్థమువాంచవోలెసా॥ పాయముభో
గముత్తైలుపులట్లభ్రమించుభవాబ్ధిలంఘనో॥ పాయముబ్ర
హ్మచింతనముఁబాయకసేయుఁడుసజ్జ్ఞోత్తముల్॥ ౩౬

వ్యా॥ ఆయురితి॥ ఆయుఃకల్లోలలోలం- కల్లోలవల్లోలమతిభంగురం న
త్వా చంద్రార్కస్థాయీత్యథః యావనశ్రీర్యావనసంపత్ కతిపయేష్వ
త్వేషుదివసేషుతిష్ఠతీతిధౌక్తానతుయావజ్జీవంవతఃసీత్యథః॥ అధాఃధ
సధాన్యగ్రామపశ్వాదివస్తువిభవాస్సంకల్పకల్పాః-మనోరథతుల్యాత్మత్వర్థః
తేపినచిరస్థాయినైతిభావః॥ ఈషదసమాప్తాకల్పబైశ్యదేశీయరత్నకల్పప్
ప్రత్యయః భోగపూగాః విషయపరంపరాః ఘనసమయే వషాః కాలే
యాస్తటితస్తాసామివవిభ్రమాః- స్ఫురణానయేషాం తేతథాక్తాః- త్సణ
భంగురాత్మత్వథః తథాప్రియాభిః ప్రాధాంగనాభిర్యత్కంతా శ్లేషేణ,
కంతగ్రహేణోవగూఢ ముపగూహనమాలింగనమితియావత్- భావేక్తః
ప్రణీతంరచితం తదపిప్రాధాంగనాలింగనమపి నచిరం - చిరకాలావస్థా
యినభవతీత్యథః॥ అతః హేబుధాఃభవాత్సంసారాద్యగ్భయంతదేహం
భోధి స్తస్యపారంతరీతుంసంసారసాగరముల్లంఘితుమిత్వథః॥ బ్రహ్మణ్యా
సక్తచిత్తాభవతబ్రహ్మధ్యానైకతత్పరాభవతేత్యథః- నహ్యేతద్వ్యతి
రేకేణారణోపాయంకించదషపశ్యమితిభావః॥ త్రివారపథ్యాదృఢతరవి
శ్వాసోత్పాదనాథః॥ త్రిభిశ్శ్లోకైః పరమార్థపర్యవసాయినీబ్రహ్మధ్యానని
ష్ఠోపదిష్టానత్వనర్థవర్యవసాయినీ సంసారసక్తీయదత్రయ్యుక్తంతద్ద్రా

౨౨౦ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే భోగాన్త్యైర్వర్జనమ్

హ్యంతత్త్వవిచార పారావారపారీజైరితి శ్లోకత్రయతాత్పర్యం సగ్ర
రాచ్ఛన్తి॥ ౩౬

శ్లో॥ కృచ్ఛృణామేధ్యసుద్యైనియమితతనుభిస్తీయతైగర్భవాసేకా
స్తవిశ్లేషమఃఖ్యైకరవిషమోయావనేచోపభోగః । వామా
క్షీణావపజ్జావిహసితవసతిర్వృద్ధభావోవ్యసాధుసంసారేరేమ
నుష్ఠ్యాదతయదినుఖంస్వల్పమశ్యస్తీకించీత్ ॥ ౩౭

ఉ॥ యముగంచగర్భరకంబునుండుటదఃఖమాదియం దా
ల తలొచనావిరహంబుటదఃఖముజవ్వనంబునం దాయ
కభావిసిహసనసాత్రముమఃఖమువృద్ధభావమిది । కేయడ
గల్గసౌఖ్యంబుమించుకయేజనులారచెప్పండి ॥ ౩౮

వ్యా॥ అ॥ ననులోకేప్రాయశస్సంసారనుఖతస్పరావపద్యశ్యంతే
తంబియం నిషిద్ధ్యతేత్యాశంక్వాదిత ఆరభ్యవిచార్యమాణేన తత్రను
ఖలశోవ్యస్తీత్యాహ॥ కృచ్ఛృణోతి ॥ ర్భవాసే-గర్భవస్థానదశాయాం అ
మేధ్యుఁ డ్యేయూత్రపురపమధ్యే నియమితతనుభిస్సంకుచితగాత్రైః పా
ణిగిరితి శేషః కృచ్ఛృణాతికష్టేనస్తీయతైతధాయావసే ఉపభోగస్సం
భోగశ్చ కాంతావిశ్లేషేణప్రయతమావియోగేనయోదుఃఖవ్యతికరోదుః
ఖసంహృస్తే వివమఃవికలఃభవతీతి శేషః తధావామాక్షీణాం మనోహరన
యనానాం అవజ్ఞావిహసితానాం అవమానపూర్వకపరిహాసానాం-వస
తిస్తానః- తాసాంతస్య హేతుత్వాత్పరిహాసాస్తుదమిద్యైధకః వృద్ధభావో
వృద్ధత్వ మవ్యసాధురసమీచిని-అవహాసాస్తుదీభూతస్య కుతస్సాధుత్వమి
దిహావః అహఃరేమనుష్ఠ్యాః - రేణినిచసంబోధనే - నీచత్వంచసాంసారిక
త్వాదితద్రష్టవ్యం ॥ ౩౯ ॥ నిచసంబోధనేతు రేణ్యమరః సంసారే- గర్భవాస
సప్తజరాద్యాపే స్వల్పంతుచ్ఛం కించిదీషదప సుఖమస్తీయదివలకతేచే
త్తిహితద్యదతీబ్రూతఅలంకేషాం క్లిశ్యగర్భనిరయవాసాదిసాంసా
రికదుఃఖైః పునరావృత్తిరహితవిత్యనిరతిశయానంద బంధురబ్రహ్మజద
పాస్త్యధక మేవప్రయితధ్వమిద్యైధకః ॥ ౪౦

శ్రీ : వ్యాసీవతిస్తతిజరావరితజకయంతీరోగాశ్చశత్రవశ్చవపి
హరంతిదేహమ్ | ఆయుఃపరిస్రవతిభిన్నఘటాదివాంభో లోక
స్తధాప్యహితమాచరతీతిచిత్రమ్ || ౩౨

చ || కడువెఱపించుచున్నదిమిగద్దఱిబెట్టులిమాడ్కినున్నదెక్కి
డువగదాయలంబలెఱెగ్గెల్లెశిరమునొంచుచున్నదెప్పుడు
జనుభిన్నకుంభజలముంబలెనాయపులిట్టులయ్యదారుడు
గకమానవుల్ దురితమోలినొనర్చుచునున్నవారహూ || ౩౨

వ్యా|| అ|| అథస్వవినిపాతహేతౌసన్నిహితేలోకానకుశలాభవంతిమ
హదేతదాశ్చర్యమిత్యాహ || వ్యాసీవతి || జరావాధకాకావస్థావ్యాసీ
వ్యాసూంగనేవ-జాతేరస్త్రీవిషయాదయోపధాదితీజీవ పరితజకయంతీ
భీషయంతీసతీత్యతి-కశేబరకబళనాభిసవేశేన పతమానామృత్యోః పి
త్యాసత్తిమభిసేదయతీత్యర్థః రోగాఃవాతపితృశ్లేష్మాదివ్యాధయశ్చ శత్ర
వోవైరిణ్యవదేహంప్రహరంతితాడయంతి-పరపీడయంతీత్యర్థః ఆయుశ్చ
భిన్నఘటాతీ చిద్రకలశాదంభృతపరిస్రవతిప్రతిక్షణంసశ్యతీత్యర్థః తథా
పిలాకోజనః అహితం - పర పకారమాచరతీతిచిత్రం ఆశ్చర్యంపరాప
కారాదస్యత్కిమకుశలమితిభావః యద్వాఅహితంస్వప్యావ్యమాచరతి
స్వవినిపాతహేతుభూతమేవకమకరోతినల్వాత్మద్ధరాథకంబ్రహ్మ
ద్యానాదికరోతీత్యర్థః చిత్రమాశ్చర్యం - తదుక్తం || గీతాస|| || ఉద్ధరే
దాత్తనాత్మానంనాత్మానమవసాదయేత్ - ఆత్మైవహ్యత్తనోబంధురాత్మై
వరిపురాత్తనశ్చత్యాది-తజకయంతీత్యత్రజకయతేః పరస్తైపదం-తర్జయ
న్నివకేతుభిరత్యాదిమహాకవిప్రయోగాత్సద్ధం- తర్జయతేరనుదాత్తత్వేపిచ
క్షీణోజీత్కరణేన అనుదాత్తత్వమిత్తస్యాత్మనేపదస్యానిత్యత్వజ్ఞాపనా
త్పరస్తైపదమితి ఉపమా - వసంతతీలకావృత్తం || ౩౨

శ్రీ|| భోగాభంగురవృత్తయోబహువిధాస్తైరేవచాయంభవస్త
త్రుప్యేహకృతేపరిభ్రమతేనోకాఃకృతంజేష్టితైః | ఆశా
పాశేతతోవశాఽతివిశదంచేతస్సమాధీయతాంకామోత్ప
త్తివశాత్స్వధామయదిశ్రద్ధేయః స్తద్వచః || ౩౩

చ॥ తరళతరంబులున్న హువిధంబులుభోగములీదురంతసం॥ సర
ణమువానిచేబాడమెఁజాలుబరిభ్రమణంబువానికై॥ నరులు
మదీయభాషణమునమ్మెదరేనిశమప్రసన్నమై॥ వరఁగఁగమనం
బుశంభుపదపద్మయుగప్రవణంబుసేయుఁడీ॥ ౩౯

వ్యా॥ అ॥ అథసర్వధాయద్యస్తదువదేశేవిశ్వాసస్తహ్యత్తస్యేవం
సస్సమాధేయంనత్వస్యత్రేత్యాహ॥ భోగాభి॥ భోగాఃవిషయాఃభంగు
రాభంగశీలావృత్తిర్యేషాంతేతథాక్తాఃఆగమాపాయిత్యాదస్థిరాభ్యర్థః
బహువిధాః నానాప్రకారాశ్చ కారణవైచిత్ర్యపూర్వకత్వా తాదృశ్య
వైచిత్ర్యాభిభాషః అస్తుతతఃకింతత్రాహ॥ తైర్భోగైరేవాయం పరివ
తమానోభవశ్యరీరధారణాదినంసారఃకల్పితఇతిశేషః-జన్మాంతరీయక
త్వాత్తస్యేతిభాషః భోగాయతనం శరీరమితివై శేషికాః తత్తస్మాత్తా
రణాత్ రేలోకాజనాః ఇహఃత్రభవేకస్యకృతేకస్యభోగస్య ప్రాప్త్యర్థమి
త్యథః॥॥అథేకృతేచశబ్దాద్వాతాదర్థ్యస్యసంజ్ఞతావితివచనాత్
పరిభ్రమితనంచరత నపరిభ్రమితవ్యమిత్యథః సంచితకమవశాత్స్వత
వీవతేషాంసంభావ్యమానత్వాదితిభాషఃఅతచ్ఛేష్టితైర్భోగసంగ్రహవ్యా
పారైఃకృతంతస్యంగ్రహవ్యాపారానికతవ్యాభ్యుత్పథఃకృతమినిషే
ధాథావమవ్యయంచాదిషుపర్యతేకృతమినివారణాతినిషేధయోరితిగణ
వ్యాఖ్యానేత్పరికిమతఃపరంకతవ్యముపదిశ్యతఇత్యతఆహ-అస్తద్వచః-
అస్తదీయముపదేశవచనం శ్రద్ధేయంయదివిశ్వసనియంచేత్-యష్టాభిరి
తిశేషః-ఆశాతిశృష్టాస్తాః-పాశారజ్జవఇవబంధమేతుత్వాత్॥ని॥ఆశా
దిగతిత్యష్టయోరిత్యవైజయంతి-తేషాంశతాని-అనేకఆశాపాశాభ్యర్థః
తేషాముపశాంత్యాపశమనేనవిశదం-నిర్మలంచేతశ్చిత్తంకామోత్పత్తివ
శాత్ అనురాగోదయఃశాత్ అనురాగముత్పాద్యత్యథః స్వరూపమా
త్తాత్రదూపం ధామస్థానంతస్తి॥ని॥సోష్ణాతావాత్సనిస్వమిత్యమరః-
సమాధీయతాంస్థిరీక్రియతాంఅంతరాస్తప్రవణమేవక్రియతాంసంభావ్య
విషయాసత్తమిత్యథః అస్యభాతుమహాసనథాసాన్యదితిభాషఃయద్వా-
స్వశబ్దేనజీవ ఉచ్యతే-తస్యధామసఖియస్థానే-పరబ్రహ్మణి అథవాస్వ

ధామని- స్వయంజ్యోతిషి- స్వరూపభూతతేజసీతివా- ఇహాత్మ్యంతవిప్రకృష్టార్థాబహవః- పరిస్ఫురంతివిస్తరభయాన్నలిఖ్యంతేసమాధీయతాం- సమాహితంక్రియతామిత్యథఃఅయమేవహితోపదేష్టుత్యాస్తుఖ్యగురూణామస్తాకంపరమోపదేశః - ఏతద్విశ్వా సేనాన్యాసంగంపరిత్యజ్యవనోబ్రహ్మణీకృత్వాతదాజ్ఞయాశ్రేయస్సంపాదనీయం॥*॥ సత్సంప్రదాయసంయుక్తబ్రహ్మవిద్యావిశారదః| ఏవమాదిగుణోపేతోదేశికోఽశేషవందిత ఇత్యుక్తలక్షణదేశికాచార్యోపదేశవచనశ్రద్ధాభక్తియుక్తస్యశ్రేయోలాభావశ్యంభావాత్॥॥ యస్యదేవపరాభక్తిర్యథాదేవేతధాగురాత్మస్యైతేకధితాహ్యర్థాఃప్రకాశంతేమహాత్మ్యం॥ మంత్రేణిగద్విశేషైవైవజ్ఞభాషజేగురా| యాదృశీభావనాయత్రసిద్ధిర్భవతితాదృశీత్యాద్విశ్రుతిస్త్వతేనహసేభ్యాః-యమర్థోనిశ్చీయతఇత్యలమతిప్రసంగేన॥ శార్దూలవిక్రీడితం॥

శ్లో॥ బ్రహ్మాండదాదిమరుద్గణాంస్తృణకణాన్యత్రస్థితోమన్యతే
యత్స్వదాద్విరసాభవంతివిభవాస్తైర్లోక్యరాజ్యాదయః|
భోగైశ్చోపసవకవషవరమోత్సాహితోజ్ఞుంభతేభాసాధోక్ష
ణభంగురేతదితరేభాగేరతింమాకృధాః॥ ౪౦

ఉ॥ ఎందువనించినన్యఃకువిధింద్రముఖామరకోటిన్లెలెం|చుం
దృణమట్లదేనిచవిచూచుటచెరసహేనభావముం|జెందుజగ
త్ప్రభుత్వమునుజెప్పఁగరానియనంతకేవలా|నందముదాని
యందుమదిసాటుముమానుమునీచభోగముల్॥ ౪౦

వ్యా॥ అ॥ ననుయదితేనర్వధాభాగఏవస్పృహతహ్యైస్తదుపదిష్టవ హాభీతింకురునాన్యత్రేత్యపసంహరతి॥ బ్రహ్మైతి॥ యత్రయస్మిన్సారతిశయైకనిత్యభాగసామ్రాజ్యేస్థితోవర్తమానస్సృజమానితిశేషః-బ్రహ్మాండదాదినాయేషాంతేతథోక్తాయేమరుద్గణాస్సురసంఘాః - తానపికిముతాన్యానితిభావః ॥ ౪౧ ॥ మరుతోపవనామరావితివైజయంతీతృణకణాన్ తృణలేకాన్-అత్యంతనిస్సారాన్ పరమనీచానితియావత్ మన్యతే అవబుధ్యతే పారమేష్ఠ్యస్వారాజ్యయోరగ్రే తాదృశభాగసామ్రాజ్య సహసాంగసార్వశ్యాప్యనర్హత్వాదిభావః మన్యకర్తృణాదరేవిభాషా

౨౨౪ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే భోగాన్తైర్యవర్జనమ్.

ప్రాణిష్టితివికల్పా ద్విత్వీయాతథాయస్య విశిష్టభాగసామ్రాజ్యస్యస్వా
దాతరుచ్యనుభవాత్ త్రయోలాకాఃత్రైగ్రీలోక్యం-బ్రాహ్మణాదిత్వాత్
ప్యభ్యంత్రయద్రాజ్యమాధిపత్యంతదాదిర్వేషాంతేతధాత్వాః - విభవా
స్సంపదోవిరసాః అనభిమతాః-హయాఇతియావత్ భవంతి-తేషుతథావి
ధరుచ్యతశయాభావాదితిభావాయద్వా-యస్యబ్రహ్మనందరూపభోగస్య
స్వాదాత్త్రైగ్రీలోక్యరాజ్యమాదిఃకారణంయేషాంతేతధాత్వాః-సకలభు
వనాధిపత్యసంభవాఇత్యర్థః విచవాస్సుఖసంపదఃవిరసాఃరసహీనాః-ని
కృష్టాఇతియావత్ భవంతిబ్రహ్మనందేక్షుద్రానందానామంతర్భూతత్వా
త్ - ఏతస్యైవానందస్యాన్యానిభూతాని మాత్రాముపజీవంతీతిస్మితేతి
భావః కొవ్యనిర్వాచ్యఃకుతః-పరమస్సర్వోత్కృష్టః- నిరతిశయఇతియా
వత్ తత్కృతః-నిత్యోదితః నిత్యాభ్యుదయసంపన్న ఇత్యర్థః-స ఏక ఏవ
భోగో బ్రహ్మనందరూపోజ్యంభతే మహారాజక్రొత్రియాధ్యానందానా
ముత్తరోత్తరతారతమముక్త్యాస్య సర్వోత్కృష్టత్వస్యప్రత్యక్షత్వాఽ
తిభావఃఅతఃభాసాధోసజ్జనేత్యపదేశ శ్రవణాభిముఖీకరణార్థంస్తుత్యా
అత్రైకవచనంసముదాయాభిప్రాయమతఏవరేలోకాఇతినపూర్వశ్లోకో
క్తబహువచనవిరోధః అత్రాస్తదుపదేశంయేనశృణ్వంతిత ఏవనీచాః
స్తుశృణోతినవీవసాధురితిసంబోధనద్వయతాత్పర్యలక్షణభంగురే అనిత్యే
ఉపలక్షణమేతత్ - పరమనీచఇత్యర్థః తదితిరేతస్సాద్విశిష్టభోగాదితర
స్తిక-అతస్త్రిన్వాదేశాభావస్త్రింత్యః భోగేసాంసారికసుఖానుభవే రతిం
రాగంప్రీతిమితియావత్ ||ని||రతిస్త్యురప్రియాయాంచరాగేపి సురతేపిచేతి
విశ్వః మాకృతాః - మాకాషీః కింతుపూర్వోక్తఏవ తస్త్రికభాగేరతిం
కురు. తస్యైవపరమశ్రేయస్కురత్వాదితిభావః || కృష్ణోఽనుజినమాశ్చ్యోగ
ఇత్యడాగమప్రతిషేధః- వృత్తంపూర్వవత్ ||

౪౦

ఇతివైరాగ్యశతకవ్యాఖ్యానే భోగాన్తైర్యవర్జనం

నామచతుర్థాదశకమ్,

శ్లో॥ సారమ్యానగరిమహాంతస్సృపతిస్సామంతచక్రంచతత్వాఢ్యే
తస్యచసావిదగ్ధపరిషత్తాశ్చంద్రబింబాననాః । ఉద్వృత్తస్యచ
రాజపుత్ర నివహస్తేవందినస్తాః కథాస్సర్వం యస్యవశాదగా
త్తస్యతివథంకాలాయతస్త్వేనమః॥ ౪౦

మ ॥ అదిమేలై నపురంబుపూజ్యచరితుండారాజురాజ్యండలం । బ
దిపార్శ్వంబుననావిదగ్ధసభవారజ్జాస్యతత్యధతం । బదిరాజస్య
కమద్దివందినికరంబాగాధలుస్సర్వముం । గదలంజేసిన కాల
మూతికాకినమసార్కరంబునత్కిగ్తికే॥ ౪౦

వ్యా॥ అ॥ అథ సర్వస్యాపికాలనియమ్య త్వత్తనహిమానందశభంవ్యగ్ని
యతి । తత్రాదౌస్యనియామకత్వంప్రకటయన్నమస్కరోతి॥ సేతి॥ అత్ర
సర్వత్రాపితచ్చస్యః పూర్వానుభూతవిషయః అతఏవనయచ్చబ్దాపేక్షా
తదుక్తంకావృషకాశే - ప్రకాంతప్రసద్ధాను భూలాభక గౌచరస్త
చ్చబ్దానయబ్దిమేషేతుతత్తతితథాచసా పూర్వాను భూతారంతుంయో
గ్యాసరమ్యామహారా నగిరరాజధానీచ తత్రసమహా సామ్రాజ్యభా
రధౌరేయతయా-పూజ్యః-స్యపతిః రాజాచ-తస్యేతిసంబంధసామాన్యే
షష్ఠీ-సర్వత్రసంబధ్యతే తస్యనృపతే స్తుతీ సామంతచక్రం ప్రత్యర్థ రాజ
మండలంయద్వాసేవాధికం సమాగతాఖండమండలాధి పతివర్ణవారశ్చ
తస్యపార్శ్వేస్థితమితిశేషః సావిదగ్ధపరిషత్ విద్యత్యభాచ - అథవా-వి
ద్ధానాంకతకవ్యాధ్యధతమరాణాంపరిషత్ సముదాయశ్చ॥*॥ కృత్యవస్తుషు
చాతుగు వైదగ్ధ్యంప్రసీత్యకత ఇతిలక్షణాత్ తస్యతాశ్చంద్రబింబ మి
వాన్యోయాసామితా స్సందర్శశ్చ తస్యస ఉద్వృత్తి ఉద్వృధగతః ఉద్దండ
ఇతయావత్ రాజపుత్రనివహః రాజకుమారవర్గశ్చ తస్యతేవందినస్తుతి
పాతకాశ్చ॥ని॥వందినస్తుతీపారకా ఇత్యమరః-తస్యతాఃకిధాఃశ్రవ్యవాచ
శ్చేతిసర్వమశేషమపియస్య కాలస్యవశాదాయత్తవాత్॥ని॥వశతయత్త
తాయాంచేత్యమరఃస్త్యతివథం-స్తరణమాగతం - ఋక్పూరిత్యాదినాస
మాసాంతోచ్చిత్యయఃఅగాత్ప్రావత్ - కాలమహిమానువర్ణనమనంత
ఘాదిశ్లోకః-సర్వసంహారంకాలస్య సే-సూర్యగ్రహభ్రమః ఇతి

౨౨౬ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే కాలమహిమానువర్ణనమ్.

గాలుజీతిభ్రాణోలుజిగాదేశః తస్మైకాలాయనమఃప్రహ్వభావః॥*॥ కాలః
కలయతామహమితి భగవద్వచనాత్కాలో భగవానేవతథాచ తన్నమ
స్కారరూపః॥మంగళాచరణం యజ్యత ఇతిభావః నమస్వస్తీత్యాదినా
చతుర్థికశాదూలవిక్రీడితం॥ ౪౦

శ్లో॥ యత్రానేకః క్వచిదపిగృహేతత్రతిష్ఠత్యుదైకోయత్రాప్యేక
స్తదనుబహవస్తతనైకోపచాంతే॥ ఇత్థంనేయైరజనిదివసౌలో
లయన్ద్వావివాక్షౌకాలః కల్యోభువనఫలకేక్రీడతిప్రాణిశారైః॥
శా॥ ఏయింటన్వసియింతు పెక్కురొకడాయింటంబ్రవర్తించునే॥
చాయన్నిల్చునొకండు పెక్కురచట స్పంధింతురొండైన॥లేడా
యింటన్నదినెట్లురాతిదినరూపాక్షద్వయింజిమ్ముచు॥ సేయం
గాలుండుక్రీడలోకఫలకశ్రేణిన్నృశారంబుల॥ ౪౧

వ్యా॥ అ॥ అధాస్యాత్తుధూర్తసామ్యేనసర్వప్రాణిని॥ తృప్త్యమాహ
యత్రేతి॥ యత్ర-యస్మిన్గృహే-వేత్తనికొప్పేచ-క్వచ్ఛిద్దాచిత్-య
ద్వా-యత్రక్వచిదపియస్మిన్ కస్తింశ్చిద్గృహే అనేకః బహుళః ప్రాణీ
చారశ్చతిష్ఠతి అధానంతరంతత్రతస్మిన్నేవగృహేదాచిదేకస్తివృత్తి ఏక
త్రకాలభేదవశాదన్యత్రపరిణామవశాచ్ఛేతిభావః తథాః-యత్రయస్మిన్
గృహేకదాచిదేకస్తివృత్తితదనుతదనంతరంబహవశ్చతిష్ఠంతీతిశేషః-తత్ర
తస్మిన్గృహేఅంతే అవసానకాలే ద్యుతసమాప్తాచ ఏకోపిచనతిష్ఠతిఇత్థ
ముక్తరీత్యాభువనం ఫలకమివశారప్రవతణోచితకోష్ఠయంత్రమివత
స్మిన్నేయైః ప్రవతణసేయై రితియావత్ ప్రాణినః శాగాః-దూతగూ
ఢాభవంత్యోవకరణానీవేతియావత్-తైస్సాధనైః॥ న్నివల్యాణ్ద్రోవి
హంగేనాశారోద్యుతగూఢేనపుంసకమితివైజయంతీకల్యః-కలనాసమర్థః
దేవనచతురశ్చకాలః కతాఅతుధూతశ్చగవ్యతేరజనిదివసౌ-రాత్య
హానీకమిద్వాపక్షౌ-పాశకావివ॥ని॥ పణోక్షేషుగ్లహూక్షాస్తుదేవకాః
పాశకాశ్చత ఇత్యమరః లోలయన్-పానః పున్యేనగృహే సృజంశ్చైత్య
థః క్రీడతిదీవ్యతి ప్రాణిసంయోగవియోగయోః వృద్ధిక్షయా దీనాంచ
కాల ఏవకతేతిభావః అత్రాక్షౌవివేతి స్వప్నోపమాలింగాశ్చర్వత్రో

భృగృహరి వైరాగ్యశతకే కాలమహిమానువర్ణనమ్. ౨౨౭

పమితిసమాసః- అత ఏనోపమాలంకారః యదిచక్రక్రీడనోపయోగిత్యా
ద్రూపకమేవా శ్రయణీయ మిశ్యభిమానప్రదైకదేశవతికా రూపకముప
మాత్వంగమితిసంక్షేపః మందాక్రాంతావృత్తమ్॥ ౪౨

శ్లో॥ ఆదిత్యస్య గతాగతైరహరహస్సంక్షీయతే జీవితం వ్యాపారైశ్చ
హుకార్యభారగురుభిః కాలోపినజ్ఞాయతే । దృష్ట్వా జన్తవరా
విపత్తిమరణంతా సశ్చనోత్పద్యతే పితౄణామోహ మయీంప్ర
మాదమదిరామున్మత్తభూతంజగత్ ॥ ౪౩

చ॥ అనుదినమున్నశించుచు బరమాయువు సూర్యుని రాకపోకలకై ఘ
నబహుకార్యభారములచు గాలము పోవుటగానరాదుసం । జనన
జరామయంబులును జావును జూచి భయంబులేదుదు । రజ్జభువ
నంబు మోహమదిరారసవిహ్వలమయ్యెనయ్యెయో॥ ౪౩

వ్యా॥ అ॥ అథనిత్యప్రమత్తోయం లోకోనై తన్మహిమానం జ్ఞాతుంశ
క్నోతీత్యాహ॥ ఆదిత్యస్యేతి॥ ఆదిత్యస్య సూర్యస్య గతాగతైరుదయాస్తమ
యైరితియావత్ అహరహః ప్రత్యహం అహస్యహనీత్యర్థః - విష్ణ్వాయాం
ద్విరుక్తిః- అత్యంతసంయోగే ద్వితియా జీవితమూయస్సంక్షీయతే- వినశ్య
తికాలక్రమేణాయంత్యయోభవతీత్యర్థః- షీతయ ఇత్యన్తాధాతోః కతక
రిలట్ తథాపిసోయం నజ్ఞాయత ఇత్యాహ - బహవోనేకేయేకార్యభా
రాః- దేహగేహాదినిమిత్తకర్తవ్యార్థపరంపరాః తైర్గురుభిర్గురైర్వ్యాపా
రైర్జీవనోపాయోద్యోగైః కాలోపి జీవితక్షయకరంపయోపినజ్ఞాయతే- కా
ర్యశతపర్యాకులత్వాపారపారవశ్యాన్నావబుధ్యత ఇత్యర్థః- తథాజన్తజ
గావిపత్తిమరణం ఉత్పత్తిజరావస్థా పన్నిధనానీత్యథాః సర్వోద్వంద్వోవి
భాషైకవద్భవతీత్యేకవద్భావః దృష్ట్వా తాసోభీతిశ్చనోత్పద్యతేనోదేతి
కింతుజగత్సర్వోపిలోకః మోహమయీమజ్ఞానప్రచురాంబుద్ధివిపర్యాస
కారిణీమితియావత్- ప్రాచుర్యేమయట్ టిత్యాత్ జీవ॥ ని॥ ప్రమాదోనవ
ధానతేత్యమరః మదిరామద్యం- తాంపితౄణామేవ్యఉన్మత్తభూతం షీబ
కల్పం- వివేకశూన్యమితియావత్ భవతీతిశేషః కాలేనైవ ప్రమాదంప్రా

౨౨ భక్తగూరి వై గాగ్య తకే కాలమహిమానువర్ణనమ్.

పితోయంలొకః కథంకారమేనన్త హిమానం జ్ఞానస్యతీతిభావః- ఏతదాది
శ్లోకంచకంశాదూలంచక్రీడితం॥ ౪౩

శ్లో॥ రాత్రిస్త్వైవపునస్స ఏవదివసోమత్వాముభా జంతవోధావం
త్యుద్యమినస్తదైవనిభృత ప్రారబ్ధతత్త్రియః । వ్యాపా
రైఃపునరుక్తభూతవివయైరితం విధేనామునా సంసారేణకద
గ్నితావయరుహోమోహాన్నలజ్జామహే॥ ౪౪

ఉ॥ నచ్చినరాశ్రలేతిరిగివచ్చటబోయినవాసరంబులే । వచ్చుటె
ఱింగిగూఢతరవతకనులైపునరుక్తకార్యముల్ । నిచ్చబుచ్చేయు
చున్ జనులునిశ్చలవృత్తిజరింతురీభవా । భ్యుచ్చయరీతిఁశేసెడి
కుంభులుసిగ్గువహింపరెంతయన్॥ ౪౪

శ్లో॥ అ॥ ఉక్తమేకాథకంభంగ్యంతరేణాహ॥ రాత్రితితి॥ రాత్రిరియం
ప్రవతకమానారజస్వినైవపునఃగతరాత్రిసదృశ్యేవేత్యర్థః పునశ్చబ్దోవా
క్యాలంకారేఅథరాత్రిఃపునః భూయోపిన్వైవగతరాత్రిరేవ-నైతచ్ఛబ్దో
విజాయత ఇతిభావః తథాదివసః అహస్సపునస్స ఏవగతదివససదృశఏవే
త్యర్థః-పూర్వవద్వికల్పిత్రాశ్యన్నేయః ఇతిమత్వాబుధ్వాపి జంతవః
ప్రాణినః ఉద్యమినః తత్తదథక సాధనోద్యోగవంతః తదైవ నిభృతంని
గూఢంపరేషామప్రకాశమితియావత్ప్రారబ్ధ ఉపక్రాంతాస్తత్త్రి
యాస్తత్తదథకసాధకకర్తాణియేషాంతేతథోక్తాశ్చసంతఃపునరుక్తభూ
తాఃపునఃపునరనుభూతకల్పశ్చర్వితచర్వణప్రాయాఇతియావత్-తథా
భూతావిషయాఃజగ్ధియభ్యాదిభోగాయేషువైర్వాపారైశ్చేష్టాభిఃము
ధావ్యర్థంధావంతివృధాప్రయాసమంతరేణఃఫలాంతర సంపవాదితిభా
వఃపింఛ్యంతంవిధేనైవంప్రకారేణామునాపరివర్తమానేనసంసారేణకున్పి
నోర్ధః కదర్ధః-కోఃకర్తృకురుషేచేతిరశబ్దస్యకదాదేశః - కదథకవంతః
స్సతాఃకర్తృకతాఃసీగార్థికృతాఅపి-కదథకశబ్దాత్తత్త్రియో
తత్త్రియమణిక్తః-ణానిష్ఠురద్భావేవిస్తతోర్లుక్-వయంమోహాదజ్ఞానా
న్నలజ్జామహే- నజిహేమ- అహోవీవంకాల మహిమ్నా నిసార్వతిర
స్మృతాఅపి లజ్జాంసప్రాప్నుమ ఇత్యాశ్చగ్యమిత్యర్థః॥ ౪౪

శ్రీమహర్షి వైరాగ్యశతకే కాలమహిమానువర్ణనమ్. ౨౦౯

శ్లో || నధ్యాతంపదమిశ్వరస్యవిధివత్సంసారవిచ్ఛిత్తయేస్వగణ
ద్వారకవాటపాటనపటర్ధర్మపినోపాజ్ఞతః | నారీషీనప
యోధరోరుయగళంస్వప్నీపినాలింగితం మాతుః కేవలమే
వయావనవనచ్ఛేదేకురారావయమ్ || ౪౫

ఉ || శ్రీరమణీయశంభుపదచింతయెనర్చుటలేదుగోపుర | ద్వా
రకవాటపాటనసుధమణముసేయుటలేదుసుందరీ | హరికు
చోరులభిక్షగలనై ననెఱుంగముమాతృయావనో | ద్ధారవ
నీకుతారములమైజనియించినవారమిమ్ముహిణ్ || ౪౫

వ్యా||అ||అథలోకేతావత్పురుషాణాం ధర్మాత్థకామమోక్షరూప
చతుర్విధపురుషార్థకసంపాదనసాధనీభూతతయాపరమేశ్వరపదధ్యాన
జ్యోధ్యయనయశోవిత్రాజకనగురుశుశ్రూషాంగనాలింగనాదయోధా
యోగంవిధేయః||అస్తాభిస్తుతేషాంమధ్యేనకశ్చిదపివరచితః||అత్తోస్తజస్త
నిరర్థకమివజాతమితివారంవారంశోచతాంపచనమభిసీయాహ|| నధ్యాత
మిత్యోదిత్రిభిః||నధ్యాతమితీ|| సంసారవిచ్ఛిత్తయేసంసారోచ్ఛేదార్థం
మోక్షపాస్త్యర్థమిత్యర్థః||ఈశ్వరస్యపిష్టః||స్తేశభా సేత్యాదినావరచ
పదంపాదారవిందయగళమిత్యర్థః విధివత్ విధ్యర్హంయధాశాస్త్రమిత్య
ర్థఃతదహామితివతిప్రత్యయః||నధ్యాతం||ఏకాగ్రచిత్తతయా నధ్యానవిష
యీకృతంయతఃవిష్టుపాదాంబుజధ్యానంసాక్షాన్తోక్షకసాధనమిత్యనేక
పురాణేతిహాససంహితా వచనైస్సాక్షాన్తోక్షసాధనతయా విధేయమిత్య
భిహితంవిష్టుపదధ్యానంసవిహితమితస్తత్సాన్యమోక్షపురుషార్థోనసం
పాదితిత్తిభావః||తథాధర్మాధకసంపాదనానుశోచనంకథయంతి||అత్ర
అధాతోధర్మః||జ్ఞానేత్యవక్రమమాణసూత్రకృత్సహషిధర్మః||స్య
ప్రాధాన్యే||స్యసేసిద్ధం||పురుషార్థత్వంమస్యతే||ఫలంత్యానుషంగికం
అస్యవనస్సాక్షాత్పరంపరయాచ స్వగౌఢవవర్గపురుషార్థద్వయసాధనత
యానుఖమేత చం||నేనుఖశ్వవదౌపచారికంషస్యతే||తత్రచద్విత్తియంప
క్షమాశ్రిత్యాహ||స్వగ్నేతి||అత్రస్వగ్గళబ్ధౌపవర్గస్యాప్యవలక్షకః||తథాచస్వ
గ్గాపవర్గద్వారయోఃకవాటేతయోఃపాటనేవిదళనేపటుస్సచుర్గః||స్వగ్గాప

౨౩౦ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే కాలమహిమానువర్ణనమ్.

వగ=సాధకఇత్యథః-ధర్మోజ్యోతిష్టోమాదిరసినోపాజితః-నసంపాదితః
 యతః-జ్యోతిష్టోమేనస్వర్గకామాయజేత-ధర్మాత్సుఖంచజ్ఞానాన్మోక్షమ
 వాప్నుయాదిత్యాదీశ్రుతిస్తృతిభిః-పురుషార్థద్వయసాధకత్వేనావశ్యమ
 నుష్టేయఇతిబాధితోధర్మోపినానుష్ఠితఃఅతస్తత్సాధ్యపురుషార్థద్వయమపి
 నసిద్ధమితిభావఃఅత్రదేహశీదీపన్యాయేనస్వర్గాపవర్గసాధకత్వకథనంధర్మ
 స్యకించిదతిశయంద్యతయతితతోనపానరుక్త్యమిత్యనుసంధేయంతథా
 నారీణాంపీనాపీవరాయాపయోధరౌస్తనౌతయోఃఉరుదుర్భరంయద్యగ
 శంపీవరదుర్భరకుచకుంభయుగ్మమిత్యర్థః-యద్వా-వయోధరయోరూర్వో
 శ్చయుగళంవయోధరయుగళమూరుయుగళంచెత్యర్థఃతత్సప్తేషిస్సప్తా
 వస్థాయామపికిముతజాగ్రదవస్థాయామితిభావఃనాలింగితంనాశ్లిష్టం॥*॥
 సంసారేపటలాంతతోయతరళేసారంయదేకంపరంయస్యాయంచసమగ్ర
 వీవవిషయగ్రామప్రపన్నోజనః। తత్సౌఖ్యంపరతత్వవేదనమహానందోప
 మంమందధీఃకోవావిందతిసూక్ష్మమన్నథకళావైచిత్ర్యమూఢోజనేఇత్యా
 దికామశాస్త్రోక్త్యా కామపురుషార్థస్యాప్యపాదేయత్వాత్తన్నిష్పాదక
 త్వేనాధికతమంగనాకుచకుంభాలింగనాధరచుంబనాదీకషపినకృతమతస్త
 న్నిష్పాద్య కామపురుషార్థోపసమర్థితఇతిభావః-అయమేవభావఉత్తరవ
 ద్యద్వయేష్యనుసంధేయఃఅత్రచాహ్యసురతేపయోధరాలింగనంసమరత
 ప్రయోజ్యగ్రామ్యకరణేణాలాయితభంధే ఊరుయుగళాలింగనమితివివే
 కః-అత్రవాత్స్యాయనీయాః॥*॥చాహ్యమాభ్యంతరంచేతిద్వివిధంరతము
 చ్యతేతత్రాద్యంచుంబనాశ్లేషనఖదంతతుతాదికమ్। ద్వితీయంసురతంసా
 త్నాన్నానాకరణకల్పితమితి-కింతుకేవలమత్యంతమాతుర్జనన్యాయకావనం
 తారుణ్యమేవవనం సుపుష్పితోద్యానం తస్యచ్ఛేదేవిదారణే వయంకుతా
 రాః పరశవవీచయావనస్య పుత్రోత్పత్త్యవధికత్వాత్తదుచ్ఛేదనసాధన
 భూతావన-సత్వధాకంతరసాధకా అతోనిరధఃకంమజ్జస్తేతిభావః॥౪౫

శ్లో॥ నాభ్యస్తాప్రతివాదిబృందగమనీవిద్యావినితోచితాఖిద్గాగ్రైః
 కరికుంభపీతదళనైర్నాకంననీతంయశః । కాంతాకోమలవల్లవా

భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే కాలమహిమానువర్ణనమ్. ౨౩౧

ధరరసఃపీతోనచలద్రోధయే తారుణ్యంగతమేవనిష్ఫలమపేనా
శూన్యాలయేదీపవత్ || ౪౬

చ॥ వలనుగవిద్యనేర్చిప్రతివాదుల గెల్చుటలేదుకుంభినిగ్రళననిశా
తఖడ్గములుదైవతలోకమునందుగితులకై నిలుపుటలేదు
చారురమణీమధురోష్ఠముగ్రోలలేదుని । స్ఫలమయిజవ్వ
నంబరిగెచాడుగృహంబునదీపమున్వలె || ౪౬

వ్యా॥ నేతి॥ దమ్యతేభజ్యతే అనయేతిదమనీభంజనీ ప్రతివాదిబృందా
నాంప్రతిభటవాదీశ్వరనివహానాందవనీఅథవా ప్రతివాదినాంబృందాని
దమయతీతితదౌక్తాసంప్రదాయభద్రదేశికాచార్యశిక్షానిబంధనసివక్రప్ర
కర్తృప్రయుక్తవీర్యాతిశయవత్కమానప్రతివాదిపాండిత్యగర్వనిర్వాప
ణసమర్థేత్యర్థః-కృత్యల్యుటోబహుళమిత్యభయత్రాపికమకర్తరిల్యుట
టిత్యాత్ జీవ తథావినీతానాంసాధూనామచితా సహృదయహృదయా
హ్లాదినీత్యథః-యద్వావినీతానాంవినయవిధేయత్వాదిగుణోపేతానాం
శిషీతానామితియావత్-ఉచితాలభ్యాసార్థా॥ ౩॥ అభ్యాసేఘృచితంన్యా
య్యమిశ్యమరః-విద్యావేదతాస్త్రపురాణాదిరూపానాభ్యస్తానాభ్యా సవి
షయాకృతా-నమ్యకనపరిశీలితేతియావత్ అధితాపివిద్యాసమ్యక్పరిశీల
నాభావేఫలవదర్థావబోధావర్యవసాయత్వా దసదీతప్రామైవభవతీతి
యావత్-ఆవృత్తిరసకృదుపవేశాదితన్యాయేనతత్పరిశీలనస్యకల్పేక్షేఽన్య
సర్వధాపరిశీలనయైవప్రథమతః అసదీతైవచేన్న తత్రప్రత్యుత్తరావకా
శః-ఏవంవ్యవస్థాయాంసత్యాంవిద్యానామనరస్యరూపమదికమిత్యాది వ
చనేనకీర్తిప్రతిష్ఠావిజ్ఞానాదిఫలసాధనతయాఅభ్యయనపూర్వకమభ్యసని
యేతిబోధితావిద్యానాదీతానాభ్యస్తాచ-తతస్తత్సాధ్యఫలజాతమపినసం
గృహీతమితిభావఃతదాకరికుంభాఃవీరానీవతేషాందళనైర్విదాగక్షైఃఅథ
వాకరికుంభవీతానిదళయంతీతితదౌక్తానితైః శత్రుసేనాసంరంభవిజృంభ
మాకరికుంభస్థలపాటననిరాఘాటపాటవైరిత్యర్థః-దళవిదళనఇతిధాతోః
పూర్వవల్ల్యుటఖడ్గాగ్రైః యశఃకీర్తిః నాకంస్థగఁ || ౩॥ స్వగౌఁతం

౨౩౨ భక్త్యహరి వై రాగ్యతకే కాలమహిమానువర్ణనమ్.

క్షయోర్నాకభ్యమరః- చనీతంసప్రాపితం త్తత్రధమేణలోకాంతరశ్చ
 ఘనీయఃకేరపినసంపాదితేత్యథఃయథాలోకేప్రాసాదాద్యన్నతస్థా
 నంప్రాపణీయం వస్తువేణదండాగ్రాదినాప్రాపయంతి. తద్వదితిధ్వనిః -
 అథవా-ఖడ్గాగ్రైఃఖడ్గధారాభిస్సాధనైర్యానికరికుంభపీఠానాందశనా
 ని-విదారణానిచ్చైర్వై తుభిఃశత్రుసేనాందం నిబహుంఖతుదగ్ధప్రహరైరి
 త్యథఃయశఃనాకంననీతం॥*॥ కీర్తింస్వర్గఫలామాహురాసంసారంవిపశ్చ
 తథ్యాదివచనైఃస్వసాధనత్వేననివేదితాపిశీలైర్నసంపాదితా- తతస్త
 త్సాధ్యఫలలాభానజాతఇతిభావఃఅత్రక్షీతితలేకింజన్నకీతింవిసేతివచనా
 జ్జన్మసాఫల్యార్థకీలేః పృథజ్మఖ్యత్వేనసంపాదనీయత్వా దానుషంగక
 ఫలత్వాత్సాధనాంతరత్వాత్స్వగమాత్రసాధకత్వాచ్చస్వగద్వారక
 వాటపాటనపటుధర్మోపినోవాగ్జితభ్యసేనసపానరుక్త్యమిత్యవగంతవ్యం
 నాకంసనీతంయశభ్యత్ర-నీవహ్యైర్వైతివచనాద్వికర్తకాన్నయతేక
 ర్తణీకప్రత్యయః-అతఏవయశసఃప్రథమాంతస్యప్రధానకర్తవ్యం. అన్య
 త్రతాకధితంచేతి॥*॥ ప్రధానకమణ్యాభ్యయేలాదీనాహుద్వికర్తణాం
 అప్రధానేషుహదీనాంణ్యంతేకతుశ్చకర్తణభివచనాత్. తథాచంద్రో
 దయేచంద్రోదయసమయే-కాంతాయాఃప్రియతమాయాః కోమలోమృ
 దులాయః-పల్లవాధరః కిసలయకల్పాధరోషఃతస్యరసః అథరామృతమి
 త్యథఃః సపీతఃనాస్వాదితః॥ని॥తిక్తదాచాప్యతేచైవనిర్యాసేపారచేద్వ
 నౌ-రసభిశ్చబాణజవే-పల్లవాధరసుధాపీతేతిపారేస్పష్టోథః-అతోనత్య
 తీయపురుషాధోపిసంపాదితభిభావః తటస్థోద్దీపననిభావస్యచంద్రస్య
 శృంగారరసనిమిత్తకారణత్వాత్తమదయోక్తిః- తదుక్తంశృంగారతిలకే॥
 *॥మలయానిలచంద్రాద్యాస్తటస్తాఃపరికీర్తితా ఇతి అతస్తారుణ్యంయా
 వసంశూన్యాలయేనిగ్గనగేహేదీపేనతుల్యుచీవవత్- తేనతుల్యంక్రియాచే
 ద్వతితి వతిప్రత్యయః నిష్ఫలంనిరథఃః మేవగతం - యథాశూన్యగృహ
 దీపస్యకస్యచిదప్యచవ యోగానిరథకతత్వం తథాతారుణ్యస్యాపీకస్య
 చిదప్యథాస్యాసాధకత్వాన్నిరథకతత్వమిత్యర్థః అహూ ఇత్యాచ్చైర్వై
 వీమాణేవా- తద్దిత్యతే గమ మ॥

శో విద్యానాధిగతాకళంకరహితావిత్రంచనోపాజితంశుశ్రూ
పాపినమాహితేనమనసాపిత్రోర్మనంపాదితా । ఆలోలాయ
తలోచనాః ప్రియతమాస్వప్నేపి నాలింగితాః కాలోఽ
యంపరపిండలోలుపతయాకైరివ ప్రేక్ష్యతే॥ ౪౭

చ ॥ వినయవిశేషహృద్యలగువిద్యలునేర్చుట లేదనీతిచే । ధనము
నుగూర్చలేదుతలదండ్రులనేవయుఁ జేయలేదుచ । క్కనిచిగు
రాకుబోండ్లబిగికాగిలియుంగలనై నలేదగొ । బృన్దసమయం
బుకాకులకుఁబోలెగతించెఁబరాన్నభుక్తుల॥ ౪౮

వ్యా॥ విద్యేతి॥ కళంకరహితానిష్కళంకా-సప్రమాణేత్యర్థః-విద్యా
నాధిగతానాభ్యస్తానాధీతేతియవత్-నాభ్యస్తాప్రతివాదిబృందదషనిత్య
త్రఉక్తభావపవాత్రాప్యనుసంధేయః విత్తంత్యాగభోగవర్యాప్తంధనం
చనోపాజితం॥*॥ యస్యాస్తివిత్తంసరః కులీనస్సపండితస్సమ్రతవా
గుణజ్ఞః । సవీరవక్త్రాసచదర్శనీయస్సర్వేగుణాః కాంచనమాశ్రయంతీత్యు
క్తేః । ధనమాజయకాకుత్ స్థధనమూలమిదంజగత్ । అంతరంనాభిజా
నామినిర్ధనస్యమృతస్యచేత్వాదివచనేనబహుఫలసాధనతయా ఆర్జునీయ
మిత్యపదిష్టం-విత్తంనార్జితంతతస్తత్సాధ్యఫలమవినసాధితమితిభావః॥నను
*॥ అర్థానామార్జనేదఃఖమాజ్ఞితానాంచరక్షణే । రక్షితానాంవ్యయేదుః
ఖంధిగర్థం దుఃఖభాజనమితినిషేధోక్తేః కథందుపార్జనాభావానుశోచన
మితిచేత్సత్యంతస్యావ్యవహితావిసంవాదైవహికాముష్టికఫలజనకత్వే
నాభ్యర్జితత్వాత్పరుషార్థపర్యవసానాచ్చనదోషఇతిమంతవ్యంతథా స
మాహితేనసావధానేనప్రసన్నేనేత్యర్థః॥ ససాలతఃకరణేన అంతఃకర
ణసృద్ధిపూర్వకంవిహితస్యకర్తృణఃఫలజనకత్వంనాభ్యర్జితత్వాత్పరుషార్థ
పర్యవసానాచ్చనదోషఇతిమంతవ్యంతథాసమాహితేనసావధానేనప్ర
సన్నేనేత్యర్థః॥నియమాదితిభావఃపిత్రోర్మనంపాదితాఃప్రేక్ష్యతాఃప్రేక్ష్యతాఃప్రేక్ష్యతాః
తరాపితరావిత్యమరఃపితామాత్రేత్యేకశేషః 'శ్రూపాపినచర్యా' వేతి
యవత్ ॥ ని॥ శుశ్రూషాశ్రోతుమిచ్ఛాయాంపదిచర్యాప్రధానయోగివి
శ్వః॥నసంపాదితాసకృతా॥*॥మాతాపతృసమంత్రేషాం నహివిగ్న

౨౩౪ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే కాలమహిమానువణానమ్.

తేతస్తాత్సమర్చయేన్నిత్యంపితరాదేవరూపిణావిత్యాదివచనైఃసర్వేశ్వ
 దారాధనకల్పతయా బహుఫలదాయకత్వేనకతకప్యేతిభోధితా పితృసే
 వానకృతాతతస్తత్సాధ్యఫలమపినసంపాదితమితిభావఃఅలాలేచంచలేత
 రళేఆయతేకర్ణాంతవిశ్రాంతేచలోచనేయాసాంతాః-జగన్తోహననయ
 నవిలాసవత్సృగ్భవఃప్రియతమా అత్యంతమనోవిసోదకారిణ్య సంభో
 గయోగ్యాస్సమానురాగిణ్యస్తరుణ్యభిత్తృభవః- అన్యధారసాభాసప్రసం
 గాత్ స్వప్నపినాలింగితాః ఏతేనాత్యంతమిధ్యా భూతస్వప్నాలింగనా
 భావానుశోచనేన జాగ్రద్దశాయాంతస్యావ్యంతా సంభావితత్వంసూచ్య
 తేననుకామనిష్పత్త్యర్థమంగనాలింగనాధరచుంబనాదికమావశ్యకంతత్ర
 పూర్వశ్లోకే అధరచుంబనముక్తం-కింతుపూర్వతరశ్లోకోక్తమేవ అలింగ
 నంపునరత్రాభ్యుక్తమతః పౌనరుక్తదోషః ప్రసక్తభిచేన్న - తత్రకతివ
 యాలింగనా భావమాత్రానుశోచన మత్రతుసర్వాంగనాలింగనాభావా
 నుశోచనమితి నదోషప్రసక్తిరివేదితవ్యంకింత్యయంపరివర్తకమానః కా
 లః కాక్షైర్బలిభుగ్భరివ అస్మాభిరితిశేషః పరపిండేషుపరాన్నేషు-లాలుప
 తయాలాలసతయా-సావమానపరపిండాదనకుక్షీఽభరితయేత్యర్థః ప్రేర్య
 తేయాద్యతే-నత్వభవసాధకతయేతిభావః॥౧॥పరాన్నః పరపిండాదభ్యత్య
 మరః ప్రపూర్వాదీరయతేః కషణాలింబ ఏతత్సర్వంకాలవిలసిత మేవేతి
 తాత్పర్యంయద్యత్యత్రైవైరాగ్యప్రకరణేధర్మాధకపితృశుశ్రూషావిద్యా
 యశోధిగమానాంయధాకథంచిత్పురుషార్థోపయోగితయాతదభావా
 నుశోచనంవక్తుంయక్తుంనత్వంగనాలింగనాదిసంభాగాభావానుశోచనం
 తదపిశ్లోకత్రయేణ త్రివారసిద్ధ్యర్థం కథయితువత్సంతాయక్తం ననువి
 ద్యాధ్యయనాభావేద్వివారానుశోచనం నయక్తుమిచేన్నతస్యా ఉపాదే
 యత్వేనశతకృత్వస్తదభావానుశోచనేష్యనాచిత్యాభావాత్ అన్యస్యత్వను
 పాదేయత్వాదేతదనుశోచనమనుచితమివప్రతిభాతి తథాపితస్యాపిపురు
 సార్థకమధ్యపరిగణనయాసంపాతాయాతత్వాత్ ప్రసూతిభాజోవిశ్వస్య
 స్త్రీపుంసాభ్యామేవసిష్టత్వాత్-సత్యపురుషార్థకత్వేనచపితృయు
 ణవిమోచనహేతుభూతాయ చ తాదృశకాత్త్ర్య మనాభగువప్రణే

భర్తృహరి వైరాగ్యతకే కాలమహిమా నువణకనమ్. ౨౩౫

తత్వాత్॥*ధర్మావిరుద్ధోఘాతేషుకామోస్తిభరతవషణభేతివగవద్వ
చనాత్తద్విరుద్ధస్యైవానుపాదేయత్వాత్ అత్రతుతదవిరుద్ధస్యైతశ్చామ
స్యవివక్షితత్వేనోపాదేయత్వాచ్చతదేవానులోచితముచితం-యద్వ్యలో
కేతావదుత్తమవస్త్రవలాభే అధమవస్త్రపేక్షా-తస్యాప్యలాభేతదనుశో
చనం ప్రాయశఃప్రసిద్ధం - యథాపిపాసితస్యాలబ్ధశర్కరా పానకస్యా
రనాళాపేక్షాయాం తదలాభేనుశోచనం తద్వత్కలవిప్రలబ్ధస్యాధిగత
పరమార్థకామాపేక్షాయాంతదలాభేఅనుశోచనముచితమేవ అతఏవ
శ్లోకత్రయేపిప్రశస్తికం పూర్వాథే ఉత్తమమధ్యమభేదేన వక్ష్యమ్య
భావానుశోచనముక్తౌఅధమత్వాతిశయేనతత్తీయవక్షేతదభావానుశో
చనము క్తమిత్యలమతిప్రపంచేన॥

౪౭

శ్లో॥ వయంయేభ్యోజాతాశ్చిరపరిచితాఏవఖలుతేనషంయైస్సం
వృధాస్తస్మితిఏవయతాంతేపిగమితాః॥ఇదానీమేతేస్తఃప్రతిది
వసమాసన్నవతనాగతాస్తుల్యావస్థాంసికలినదీతీరతరుభిః॥ *

ఉ॥ తాలిమమాలికన్నతలితంప్రదలదోడమెలం గువారలం గా
లముగోలుపుచ్చెనసికానరుఘోరజరాభరాతుకలై తూలు
చున్యోసన్నిహితదుర్గుళులై సికతాలగన్నదీ కూలమహామ
హీజములకు సరివత్తురుమూఢమాసవల్॥

౪౮

వ్యా॥అ॥అథ కాలవికలనావిపాకవచనమాహ॥వయమితి॥వయంయే
భ్యోమాతాపితృభ్యోజాతాఉప్పన్నాస్తేచిరపరిచితా ఏవచిరకాలపరిచ
యవంతఏవవిసష్టాఏవేత్యథః॥ఇలుశబ్దోద్రవిశ్చయేవాక్యాలంకారేవాత
ధామైజకనైస్సమంసంవృధాస్సచ్యగ్న్యధింగతాః-సంవృతా ఇతిపారే
ప్రవృత్తాఇత్యర్థః॥తేపిస్తస్మితిఏవయతాంస్తరణగోచరత్వంగమితాః॥ప్రా
పితాః కాలేనేతిశేషః-తేపిసప్తాఇత్యర్థః॥వేద్యంతాత్కర్తృణిక్త-గతి
బుద్ధిత్యాదినాఅణికతుకఃకర్తృణిచిన్యంతేకర్తుశ్చకర్తృణఇత్యవచనాత్ అథ
వాగమితాగతాఇత్యర్థః-స్వాధీణిచిరామోరాజ్యమకారయదితివత్ ఇ
దానీంవార్థకావస్థాయామేతేవయంప్రతీది-సంప్రత్యహంయథాథేవ్య
యీభావః॥ఆసన్నంసమీపవతికపతసంనిధనంయేషాంతేతద్ధాక్తాః॥అతఏవ
సికతాస్తస్మిన్తీసికతిలం సైకప్రప్రాయం - దేశేలజిలచాత్యనేన తదస్త్య

౨౩౬ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే కాలమహిమానువణానమ్.

స్తి స్మిత్యర్థేణైవ ప్రత్యయః యస్మదీతీరంసదీతటప్రదేశః- తత్రయేతర
 వః పృథ్విస్తైస్తుల్యావస్తాంగతాః సమదశాంపాప్రాస్త్యస్తిప్రమేవ మా
 స్యావభిప్రాయః ఏతత్సర్వం కాలకృతమేవ అన్యథాకథమన్యస్యేద్యక్వామ
 ధ్యేయమితి భావః- అత్ర తరంగాభంగ్యఘాతై స్సృకతావనయే అవిలంబేన త
 రూణాం నిమూలలోన్నులః తద్ద్యోతనాధకం సదీతీరస్య సకతిలవి శేషణం॥
 నిస్తీగ్గ్రహరాశర్మరూరిశ్శార్మరశ్శర్మరావతిదేశవీవాదిమావేవము
 స్నేయానికతావతీభిర్యురః॥ శిఖరిణీస్పతంతం॥ ౪౫

శ్లో॥ ఆయుర్వర్షశతం చృణాం పరిమితం రాత్రౌ తదర్ధంగతంతస్యా
 ర్ధస్య పరస్య చార్ధమపరంచాలత్వవృద్ధత్వయోః । శేషం వ్యా
 ధివియోగదుఃఖసహితం సేవాదిభిర్నియతే జీవే వారితరంగ
 చంచలతరే సౌఖ్యం కుతః ప్రాణిణాం॥ ౪౬

ఉ॥ ఆయుః పునూ యువశ్చ రములండు సగంబున శించె నిద్రచే । నాయ
 అలో సగంబుగ తమయ్యె చు బాల్యజరావ్రసక్తిచేచి బాయక
 తక్కినట్టి సగంబులుగ తించుచు బ్రయాసవృత్తిచే । నాయపు
 చంచలంబు గుంటచూలు కెట్లును బంబుచేకులు॥ ౪౭

వ్యా॥ అ॥ అథ ప్రాణి నాం విచార్య మాణేలేశస్యాప్యవకాశో నాస్తీత్యా
 హ॥ ఆయురితి॥ స్మృతాం మత్యానామాయుర్జీవితావధికాలో వర్షశతం
 శశంసం వర్షరాత్నకం పరిమితం క్లృప్తం బ్రహ్మణేతి శేషః॥ ని॥ వింశత్యాద్యా
 స్సదైకతేన సర్వాస్సంఖ్యేయస్సంఖ్యయోరిత్యమరః తదర్ధం తస్య వర్షశతస్యా
 ధికం పంచాశద్వత్సరాత్నకం రాత్రౌ గతం- ఇంద్రియవ్యాపారోపరమ
 రూపనిద్రావస్థయాగళితం భవతీత్యర్థః పరస్య తస్య జాగరూకేణ వతే
 మాచస్యార్ధస్య పంచాశద్వత్సరాత్నకస్యా పరమస్య దర్ధం పంచవింశతినంవ
 త్స గాత్తీకంచాలత్వవృద్ధ్యయోగ్ధతం అజ్ఞానాశక్తత్వావస్థావిషయతయా
 నష్టమిత్యర్థః గ్వాదశశం వత్సరాత్నకమేకమధికంచాలత్వే అన్యద్వృద్ధత్వ
 మితి విచేకః శేషం- పంచవింశతినంవత్స గాత్తకమేతదవశిష్టాధికం వ్యాధిభిః
 రోగైః- వియోగదుఃఖైః ప్రత్రకళత్రాది విరహావ్రయుక్తదుఃఖై స్సహితం
 సత్ సేవాదిభిః స్వజీవనాదకం విత్తవత్సపరిచర్యాదికష్టకమభిర్నియతే అ
 తివాహ్యతే అతః వారితరంగవచ్ఛంచలతరే అతిచంచలేషణికభిర్యురః జీ

భర్తృహరి వై రాగ్యశతకే కాలవహిమానువణానమ్. ౨౩౭

వేదీవనేప్రాణేనాంసౌఖ్యంసుఖంకుతః-నకుతోపీత్యథాఃఉక్తరీత్యవిచార్యమాణేసుఖలేశస్యావ్యసవకాశాదితిభావః॥ ౪౯

శ్లో॥క్షణంబాలోభూత్వాక్షణమపియవాకాషరసికఃక్షణంవిత్తైర్ని
నఃక్షణమపిచసంపూర్ణాణానిభవః జరాజీణైరంగైర్నట్యవవళీ
మండితతనూర్నరస్సంసారాంతేవికతియమధానీయవనికామ్॥ *

ఉ॥బాలకుడైక్షణంబుయువభావయుతుండయి కొంతకాలము।
దేవులదిద్రిందుడైక్షణమువిత్తసమన్వితుండైక్షణంబుజీర్ణుల
సగాఢుడైనటునియట్లనటంచితదిన్నరుండుయా। మ్యాల
యనామమైనతెరయండఁజొరంబడునత్వరంబుగఁ॥ ౫౦

వ్యా॥అ॥అథకాలత్రయయక్తబాల్యాద్యవస్థాక్రమేణమత్యస్సర్వో
పిమ్రయతఇత్యపసంహరణి॥క్షణమితి॥క్షణంక్షణమాత్రమీషత్కాలమి
త్యథాః॥అత్యంతసంయోగేద్వితీయాదాలః శిశుర్భూత్వాతథాక్షణమపి
కామేనషన్తథేన-రసికఃశృంగారరసాభిసవిష్టః-యద్వా-కావ్యంతేఅభిల
ష్ట్యంతఇతికామాఃకామినిసంభోగాదివిషయాస్తేషురసికఃఅనురాగవాక్
యమాతరుణశ్చభూత్వాతథాక్షణంవిత్తైర్నిలోనిగ్ధలోభూత్వాక్షణమపి
సంపూర్ణవిభవః-పరిపూర్ణధనశ్చభూత్వా॥ని॥అర్థస్తువిభవాఅపీతిపర్యా
యేవ్యమరఃతథాక్షణంజరయాజీణైఃశిధిలైఃవిల్లిష్టసంబంధిబంధైరితియా
వత్॥అంగైరుపలక్షితఃఅతపవవళీభిర్నిశ్చలచర్మభంగిభిర్నండితాభూషితా
చిహ్నైతేతియావత్ మణిభూషణఇతిథాతోఃకర్తృణిక్తః-తనుర్గాత్రంయ
స్యతథాక్తౌభూత్వానరస్సర్వోపీత్యర్థఃనటస్తత్త్వోషధారీనర్తకఇవ-సం
సారస్యబాల్యయావనాద్యవస్థానుబవరూపసంసారకపటపాటకస్య-నా
ట్యుప్రసంగాడంబరస్యచఅంతఃసానే-యమోదీయతేత్రేతియవధా
నీ-యమరాజధానీ-సంయమనీనామ్ని-యమఫరీ-కరణాదికరణయోశ్చే
తిల్యుటపితృత్వేష-సాయవనికాప్రకీసీరాతిరస్కరణీవ-తాంవిశతి
మృతోభవతిఅచ్యవప్రవిష్టోభవతీత్యథాః॥ని॥ప్రతిసీరాయవనికత్యమరః
నవవిశేషణానియోజ్యాని ఉపమాలంకారః॥ శిఖరిణీవృత్తం॥ ౫౦
ఇతివైరాగ్యశతకవ్యాఖ్యానేకాలవహిమానునగ్ధసంనామపంచమదశకం-

౨౩౫ భర్తృహరి వైరాగ్యతే యతినృపతిసంవాదః.

సవ్యాఖ్యానే భర్తృహరిసుభాషితే-వైరాగ్యశతకే యతినృపతి
సంవాదవణి నంనామషష్ఠదశకప్రారంభః.

శ్లో॥త్వంరాజావయమృతపానీతగురుప్రజ్ఞాభిమానోన్నతాఃఖ్యా
తస్తస్త్వంవిభవైర్యశాంసీకవయోదిక్షుప్రతన్వంతినః|ఇత్థంమాన
ధనాదూరముఖయోరప్యాయోరంతరం యద్యస్తాసుపరా
జ్ఞుభోసీవయమప్యేకాంతతోనిస్సృహః || ౫౦

ఉ॥ రాజపునీపుమేముగరురాటకలితప్రతిభాభిమానవి|భృజి
మహిమాన్నతాత్మలముఖవ్యధసప్రధితుండవీపుస|ద్రాజిను
తించుమాయశముదప్వసుమీమనవాసీమమ్ముని|రవ్యజిత
జూడవేనయనురాగముమాకుసులేదసీయెడక || ౫౧

వ్యా॥అ॥అథఇహకశ్చిత్తుతశ్చిద్భాగ్యోదయాదిధంభూతకాలవైష
మ్యంజ్ఞాత్వావైరాగ్యదీయతిర్భవేత్తదానైరపేక్ష్యస్తృణుమివజగజ్జా
లమాతాకయన్నవధీరితాసువర్తనేచుచ్ఛరాజ్ఞాసహగంవాదంకర్తుంశక్తు
యాన్నాస్యధాఅతోనిరంకుశత్వయతిభావోవశ్యంసంభావనీయఇతివివే
కినాంజ్ఞాపయితుం తత్సంవాదప్రకారమాహ॥ త్వమితి || త్వంరంజయతీతి
రాజామహిమాన్నతఇత్యర్థః-వయమృతపానీతాస్సేవితాఆచార్యాఃయ
యాసాతధోక్తాఆచార్యవాక్పురుషోవేదేతిశ్రుతేః-నిరంతరగురుసేవా
తత్పరేత్యర్థః-యద్వా-ఉపాసితా-గురుపాసనావశాత్సంపాతితా-
గురుఃశ్రేస్తోచయాప్రజ్ఞాత్రైకాల్యగోచరబుద్ధిశేషప్రవృత్తిస్తయాయో
భిమానఆగ్రహస్తేనోన్నతాఃఉత్కృష్టాః త్వంవిభవైర్యధానసంపద్భిఃఖ్యా
తః-సర్వత్రప్రసిద్ధః తథాకవయః విద్వాంసః-యద్వా-విచిత్రప్రబంధ
వచనరచనాచాతురీధురీణప్రతిభాసంపన్నాః కవయితారఃనోస్తాకంయ
శాంసీకీతః-దిక్షుదిగంతరాశేష-ప్రతన్వంతివిస్తారయంతి-ఏతేమ
హంతస్సంతతపరిచర్యాభినందితాచార్య రృపాకటాక్షులబ్ధప్రజ్ఞాభిమాన
మానసమహిమాత్సవశంలినః-జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నా మోక్షసామ్రాజ్యవ
ట్టబద్ధాస్తృణీకృత బ్రహ్మపురందరాఇత్యస్తానపీకీతకాయంతీత్యర్థః-త
స్మాద్వయమపిఖ్యాతా ఏవేతిభావః ఆతః ఇథమనేనప్రకారేణత్వం చా

హంచావాం- తయోః- త్యదాదీనిసవైః గ్నిత్యమిత్యేక శేషః- ఉభయోర
వ్యంతరం- తారతమ్యం- మానధనాభ్యామతిదూరమత్యంతవిప్రకృష్టం -
త్యంకేవలధనవాక్ వయంతుప్రజ్ఞా ప్రయుక్తాభిమానధనవంశః అత స్తవ
చాస్తాకంచసుమేరుసషణ్ణయోరివమహదంతరః- అత్యంతస్త్వస్మా
సువిషయేపరాజ్ఞుభిః అనాదరపరోసియది-తహివావయష-ప్యేకాంతతో
నిస్సృహః-నిరపేక్ష-అనాదరపరాభ్యుభయోః-త్వయితేషేషః-అనాదరేవ్య
వస్తానేసంసారేనాస్తాకమత్యప్రయోజనమస్తితవాస్తాస్వాదరప్యేదస్తా
కమపిత్యయాదరస్తద్వశాదత్యస్థాస్యావః- అన్యధాన్యత్రగమిష్యావత్తి
భావః అత్యంతస్త్వంరాజావయమిత్యవక్రమేవయష-ప్యేకాంతతోనిస్సృహః
ఇత్యవసంహారేచబహువచనం ప్రయుజ్యతవయోరితి ద్వివచనప్రయో
గః-కథముపయజ్యతఇతిచేత్సర్వేషాంసముదాత్తవివక్షయాఅత్తసంభా
వనాయాంబహువచనప్రయోగేణవాయుక్తత్వాన్నకొపివిరోధః-ఏవము
త్తరత్రాపిద్రష్టవ్యం- శాదూలవిక్రీడితంవృత్తం॥

శ్లో॥ అర్థానామిశిషేత్సంవయమపిచగిరామిశ్చహేయావదగ్ధంశూ
రస్తవ్వంవాదిదర్శవ్యసశమనవిధావతయంపాటవంసః॥ సేవం
తేత్వాంధనాథ్యామతిమలహతయేమాషపిశ్రోతుకామాహయ్య
ప్యాస్తానతేచేత్త్వయిమమనితరామేవరాజన్నాస్తా॥ ౫౨
చ॥ ధనవతిపీవుమేమువివిధప్రతిఫలంజవహార్థతత్త్వశా॥ సనుల
మునీవుశూరుండపుచండతరప్రవేవాదిగర్వభం॥ జనులముమే
మునిన్నధనశాలులుషమ్ముభవంతురాశ్రీతుల్॥ నియముసే
యచేరవృధివీచరసాగెదమిటుగొంబునక॥ ౫౩

న్యా॥ అ॥ ఉక్తమేవాథకభాంగ్యంతరేణాహ॥ అర్థానామితి॥ త్వమగ్ధా
నాంధనానామిశిషే ఈశ్వరోభవసితధావయమపిచయావా భోక్తయావ
దగ్ధం- యావదభిధేయంయథాతథేత్యగ్ధః- యావదవధారణభ్యవ్యయాయా
భావః॥ అర్థోభిధేయరైః సస్తుప్రయోజనసవృత్తిప్రయోగమరగిరాంశః ప్ర
వచనానామిశ్చహే-అశేషశాస్త్రవిశేషార్థానాంప్రభవామభ్యుభయోఃపి
ద్వహాభిపాదే-గిరాంయావదథకమశేషవిశేషాధాకనిత్యగ్ధః- స్వహే
జానీషహేతధాత్వంశూంశౌగ్యవాక్రిషదభివృద్ధిగోచరేతధాన్యో

౨౪౦ భర్తృహరి వైరాగ్యశతకే యతిస్థపతిసంవాదః.

వాదిదర్శవ్యవశమనవిధౌ ప్రతివాదిగర్వనిర్వాపణవిధానే॥ ని॥ విధిర్విధా
నేదైవేచేత్యమరః - అత్ర యవినాశిపాటవంసామర్థ్యమస్తీతి శేషః త్వాం
ధనాధ్యాధనస్వామినః॥ ని॥ ఇభ్యఅధ్యోధనీస్వామిత్యమరః సేవంతేభజం
తేతదవినాశాథకంతరభివృద్ధ్యర్థం చేతిభావః యద్వా-ధనాధ్యాధనాభ్య
త్వాభిలాషిణః-రాజసేవయాధనసంపాదనేచ్ఛవత్త్యర్థః- త్వాంసేవంతే
మామవ్యస్తానపీత్యధః-యతిమలహతయేబుద్ధిజాడ్యనివృత్త్యధః॥*॥ య
స్తువర్గటతేదేశాన్యస్తుసేవేతపండితాన్ । తస్యవిస్తారితాబుద్ధిస్తైలబిం
దురివాఙ్భసీతవచనాదిభిభావః యద్వా-యతిమలానిరాగద్యేషాదయఃతే
షాంహతయేప్రత్యక్షనాథకం బుద్ధిశుద్ధిద్వారాజ్ఞానావాప్త్యర్థమిత్యర్థః
శ్రోతుంకామోభిలాషో యేషాంతేశ్రోతుకామాః-శుశ్రూషః-గురుము
ఖాచ్ఛ్రీతవ్యమితిన్యామేనాస్తన్ముఖాచ్ఛ్రీతాగ్రధ్రవజేచ్ఛవః-గురుశు
శ్రూషయావిద్యేత్యపదేశవచనవిశ్వాసవంత శ్శిష్యాభ్యత్యర్థః- సేవంతఇతి
సంబంధః-తుంకామమనసోరపీతితుమునోమకారలోపఃఅతః హేరాజన్
తేమయ్యఃఅస్థానచేదనాదరోయదితదామమత్వయ్యపినితరామత్వంతం
అన్యయమాదాంప్రత్యయః అనాస్థానానిరపేక్షత్వాదితీభావః కింత్వేషో
హంగతోస్తిఅన్యత్రగమిష్యామిత్యర్థః- వర్తమానసామిష్యేవవర్తమానప్ర
త్యయఃస్వస్యనిరంకుశత్వద్యోతనాథకమేతచ్ఛబ్దప్రయోగః-పూర్వశ్లోకౌ
క్తభావవివాతాప్యనుసంధేయః- సగ్ధరావృత్తం॥

౫౨

శ్లో॥ వయమిహపరితుష్టావల్కలై స్త్వీందుకూలై స్సమభివపరితో
హోనిర్విశేషోవిశేషః । సతుభవతుదరిద్రోయస్సత్యష్టావిశాలా
మనసిచపరితుష్టేకోదణ్కోదరిద్రః॥

౫౩

చ॥ కలితదుకూలవస్త్రములుగట్టిననీకునుజీర్ణవల్కలుం । బులుధ
రియించుమాకునుబ్రహ్మదముతుల్యములేదువాసియగ్గలము
గుత్త్యక్షయేవ్వనికిగాఢదరిద్రుడువాడులేమియుం । గలిమి
యనేలనమ్మదవికస్వరమానసులై నవారికే॥

౫౩

వ్యా॥ అ॥ అధకథమన్యత్రగమిష్యసీత్యాశంకాయాచస్తాకంనిత్యసం
క్షప్తాంతఃకరణత్వాన్నకించదపిక్యచ్ఛ్రీమిత్వాహ॥ వయమితి॥ హేరాజన్
వయమిదానీంవల్కలై దాకరుత్వఽమిత్వచీవతైః పరితుష్టాస్సంతుష్టాః

త్వంధుకూలైః తౌ మైర్వి చిత్రచీనాంబ రై రిశ్యద్ధః పరితప్త ఇతివచనపరిణా
మేనసంబంధః పరితోషః అస్తాకంతవసంతోషస్సమభవతుల్లవీచ-ఇవశబ్దో
త్రావధారణార్థః- విశేషః అన్యతరోత్పన్నస్తుర్విశేషోవిశేష రహి
తః- మామకతావక పరితోషయోరంతరం సకించిదవ్యస్తీశ్యద్ధః- సమభవ
పరితోషోజాయతేకోవిశేష ఇతివాపారః కింతుయస్యపుంసస్తృష్టాధఃలి
ప్సా-విశాలాఅత్యాయతా- గుప్తమాదరిద్రోకించనోభవతునత్వస్య ఇశ్య
ద్ధః-సంభావనాయామ్ లోట కథమేతదత్యాశంకోశ్యోక్తమదశమరాంతం
న్యాసేంద్రధయతి- మనసిచపరితుష్టేచి త్రేయన కేన చిత్సంతృప్తేనఃకఃపు
మానధావాద్రవ్యసంపన్నఃకశ్చవాదరిద్రః - ద్రవ్యహీనంకోపీశ్యద్ధః
మనఃపరితోషే లాభాలాభయోర కించిత్కర త్వాదితిభావః అతోనకించిద
వ్యస్తాకంకృచ్ఛ్రిమితివేదతవ్యం-మాలినీవృత్తిమ్ || * || సనమయయయతే
యంమాలినీ భోగిలోకై రితిలక్షణాత్ ||

౫౩

శ్లో || ఫలమలమశనాయస్వాదుపానాయతోయంతీతరపికయనా
గ్ధంవాససేవల్కలంబచ । నవధనమధుపానభ్రాంతసర్వేంద్రి
యాణామపినయమనుమంతుంనోత్సహేదుజ్జనానామ్ || ౫౪

చ || ఫలములుచాలుజీవికకంచానముసేయజలంబుచాలువ । ల్క
లములుచాలుగట్టుటకిలాతలముల్కయనింపజాలునిష్ఫలనవ
విశోధురసపానవిజృంభితమోహలీనచి । త్తలగునికృష్టభూ
వతులదుఃఖయమి చుకయుస్సహింతునే || ౫౪

వ్యా||అ||తథాపిశరీరయాత్రాయా అన్యధాసంభావ్యమాన త్వాన్న
దుజ్జనాపినయంసోధుంశశ్నోమిత్యాహ || ఫలమితి || ఫలంఅశనాయభోజ
నాయక్షుణ్ణివారణార్థమిత్యర్థఃఅలంపర్యాప్తం-అలమితిపర్యాప్త్యర్థ
గ్రహణాన్నమస్వస్తిత్యాదినా చతుర్థే ఏవముత్తరత్రాపిద్రవ్యవ్యం-త
థాస్వాదుమధురం||ని||త్రేప్విష్టేస్వాదుమధురేశ్యమరః-తోయమదకం-పా
నాయత్పిష్టోపశాంత్యర్థమిత్యర్థః- అలంతథాపీతరపికయనారణం సంజే
తనాయాలంతథావల్కలంబచవాససే ఆచ్ఛాదనార్థం అలంతితిః నవంశ
ద్యస్సంభావితంయగ్ధసంతసేవమధుపానం మధ్యపానతేన భ్రాంతావ్య

౨౪౨ భర్తృహరివై. రాగ్యశశ కేయత్సివతిసంవాదః

మార్గవర్తినసర్వాణింక్రియాణియేషాం తేషాంధనమధుసానస్యచిత్తవి
కారావివేకాదికారిత్యేనయథాకథంచిత్తివేకలేశసంభవేతన్నివృత్తిర్నవి
శేషణమతస్తస్యదజ్జనానాంబుద్ధ్యాగృహాలినామవినయంబుద్ధినయమనా
దరమితియావత్అనుమంతుమంగీకర్తుకనోత్సహేనమ్మస్యామిసతిగత్యం
తరేకిమధకంసోధవ్యమితిభావః। స్మృత్యంతపూర్వవత్॥ ౫౪

శ్లో॥ అశీమహివయంభియామాశావాసోవసీమహి। శయామ

హివహీప్యప్యేకుర్వీమహికిమీశ్వరైః॥ ౫౫

తే॥ చేరిభిక్షాన్నమూరించెదముమేము। కట్టెదముఁక్కులని

యెడికలితిశాటిఁబుద్ధిఁచెదమిలయనుపాన్ముమింద। నే

మికార్గముమాకునరేఁద్రులందు॥ ౫౬

వ్యా॥ అ॥ ఏనమేవారకంభంగ్యంతరేణాహ॥ అశీమహీతి॥ వయఁబడె

న్నమశీమహిభోక్ష్యామః। అశభాజనఇతిధాతోర్లిజ్ - అత్తనేపదోత్తమపు
రుషబహువచనం ఏవముస్తరత్రాపిద్రష్టవ్యంతిధా అశా ఏవవాసోవసీ
మహి అచ్చదయస్యామః - దిగంబరాభవిస్యామ ఇత్యర్థః॥ మహీప్యప్యే
భూతలేశయామహిస్వప్నామః॥ అతఈశ్వరైః రాజభిఃకింకుర్వీమహికింక
రిస్యామః సకిమప్యేత్తః శరీరయాత్రాయా అన్యధైవసంభావ్యమానత్వా
దితిభావః॥ ఇశ్రంస్థితిస్వమేవబ్రహ్మనిష్ఠయతిలక్షణం - తదుక్తంషహభారతే
ఉద్యోగపర్వణి- దృశ్యగ్భ్రంశ్రతసనత్సజాతేన॥ *॥ రేనకేనచిదాచ్చ
న్నోయేనకేనచిదాశితః- యత్రక్షచనశాయీస్యాత్తం చేవాచ్రాహ్మణం
విదురిశి ఉక్తంచశ్రీమహానాగవతే॥ *॥ చీరాణీంపథిసగుణిగ శంభి
హంనోవాంఘ్రిపాఃపరభృతస్సరితోఽశ్మశుప్యక్॥ రుద్ధాగుహంమితోవతి
సోపపన్నాకస్తాగ్భజంతియతియోధనదర్శదాంధాకృత్తధాచోక్తం
శివగీతాయాం॥ *॥ సువీతోయేనకేనాశ్మశ్చక్రంవాభక్త్యపేవవాశయానో
యత్రతత్రాపినర్వాత్తాముచ్యతేత్రసఇతి॥ ౫౭

శ్లో॥ నటానవిటానగాయకానచసభ్యేతరవాదమంచవః। నృపమీ

క్షీతుమప్రకేవయంస్తనధారానిమితానయేషితః॥ ౫౮

క॥ విటగాయకవైతండిక। నటజనులముగామువృధుమనస్తనసమితో॥

చీటవారికంతెలిముగా। నటుగావుననృపుసజాడనగునేమాకుక్॥

వ్యా॥ అభస్వస్య రాజదశకనాయోగ్యతాయాః ప్రకటనావదేశేన
తం నిందతి॥ నేతి॥ వయం నటాః వివిధవేషధారిణో విచిత్రనాట్యనిపుణాః సభ
వామ ఇన్యథాః యేన సమునానందోభవేచ్ఛిభావః విటావీకవిద్యాః నాయ
కాసుకూలచతురాః సభవామః- యేన తత్తన్నాయకాసుకూల్యప్రయో
జనం సిద్ధ్యేసితిభావః- తదుక్తమలంకారశాస్త్రే - నాయకానాం నాయకా
సుకూలనేన హయాః పిరమదకవిటచేట విదూషకాదయ ఇతి స్తోత్రగ్రంథత
త్రైవి॥ *॥ కించిదూహం పీరమదకవికేద్యోకటస్త్యసృతః సందానకుళలశ్చ
టోహం స్య ప్రాయోః దూషక ఇతి॥ గాయత్రీ గాయకా స్సంగీతకుళలాటే
సభవామః యేన శ్రవణానందోభవేచ్ఛిభావః సభాయాం సాధవస్సభ్యాః
తత్ర సాధునియస్సృజ్యయః- తేభ్య ఇశరేయేవా - అశిష్టగవ్యాలాపాః
సాధారణజనమనోనోదమాత్రపర్యవసాయినో నతు శాస్త్రసంవాదిన ఇ
త్యర్థః యద్వా సభ్యాం విద్వాంసః తదితరే సాధారణజనాస్తేషాం వాచా
స్తద్వదనయోగ్యవాక్యాస్తైర్విత్తాస్సృజ్యవః పరిస్యకారిణ్యధికః- సభ
వామః ఏనమనోవి నోదోభవతీ భావః- తేన విత్తస్సృజ్యపావితీచంచుం
ప్రత్యయః తథా స్తనభారైః కుచకుంభభరైః సమితాశ్చుషన్నమాం గ్యః
యోషితోపేన సభవామః ఏన సంరంభసంభాగాత్సక్యంభవేతిభావః అతస్మి
వరరాజానమీక్షితండ్రుం అత్ర నటాదిమచవయం కేన కేచిదిత్యగ్గః ఏతేపా
మన్యతరత్వేయోగ్యాస్యాదిభావః ఏతేన అసభ్యానామేవావకాశప్రదో
నతు సభ్యానామిస్సృజ్యనిందాగవ్యాతేన పీక్షితమితిపారః- తదాహే
న్యపేత్యామంత్రం- త్వామితి నేపః అన్యదుక్తార్థం వై తాళీయాఖ్యమధకస
మవృత్తం॥ *॥ షడ్విషమేష్టే సమేకలాష్ట్రసమేస్య రోనిరంతరాః ససమా
త్రివరాశితాకలావై తాళీయంతే- తోగురురీలక్షణాత్॥ .. ౫౬

శ్లో॥ విపులహృదస్తే రీతై రేతజ్జగజ్జనితం వై రాపధృతిమవరైర్దత్తం
చాన్యైర్విజిత్యస్మిం యథా॥ ఇహ హే భువనాన్యన్యైర్హరాశ్చ
తుర్దశభుంజతైకతివయపురస్వప్యేత్రం సాంకేషమదజ్జగః॥

చ॥ అంచితబుద్ధరై నమనుజాధిపతుల్లగమైర్లందోల్లినిర్మించిరదా
నిగ్గొండఱుభరించిరియిచ్చిరిగొండఱధిపతి॥ మించిజగంబు

౨౪౪ భగవద్గీతై రాగ్యశతకేయతస్యపరిసంవాదః

లన్నియును నెమ్మి భుజించుచుఁగొందఱుండఁగాఁ బంచవపట్న
జేతులక పారమదజ్వరమింతయేటికీ॥

౫౭

వ్యా॥ అనిందామేవచతుర్థిః ప్రవంచయతి విపులేతి॥ పురాపూర్వకాలే
విఫలహృదయైర్వహమానసైరుదారబుద్ధిరిత్యుక్తం తైర్నైర్విస్మయదాదిసా
ర్వభాషైః ఏతత్పరిదృశ్యమానం జగదుబ్బుండులంబనిశిమితృద్వితంసమగ్ర
ధర్మాచరణే సంస్తాపితమిశ్యతః తథావర్త్యేయసిప్రభృతి భీతిశ్చైర్వి
దృశంవిశేషేణధృతంసమ్యక్పరిపాలితమిశ్యతః తథాన్యైర్బలిప్రభృతిభిర్వి
జిత్యశత్రుజయేన స్వవశంకృత్యాత్మణం యథాత్మ్యమివదత్తమర్థినాశ్శు
తం ఏతేనైతేషాం మహాకార్యం సూచ్యతే ఇహహి ఇదానీమపి అన్యే
ధీరాః ధైర్యశాలినః చతుర్దశభువనాని-భూరాదిచతుర్దశవిష్టపానిభుం
జతే అనుభవంతితాదృక్సాన్ధ్యసంపన్నాస్తీర్ణతీర్థ్యగ్తః భుజపాలనాభ్య
వహారయోరితిధాత్లోట్ భుజోనవన ఇత్యాస్తేనేవదం అతః కతివయాని
చతానిపురాణిచతేషాంద్విత్తాణాంవంచమాణాంవాపురాణామిశ్యతః
స్వాప్యే ఆధిపత్యేనతిపుంసామేవః పరిదృశ్యమానోమదోదర్పఏవజ్వరఃస
న్నిపాశజ్వరఃబుద్ధిభ్రంశహేతుత్వాత్కేకేమిర్ధమిశ్యతః అతః పురాతనమహా
రాజచరితానుస్తరణాల్లజ్జప్తవ్యంనతూన్యత్రైనభవిత్ప్రమితిభావః- హరిణీ
వృత్తం॥ *॥ భవతిహరిణీన్సామ్రాజ్యగౌరవాంబుధివిష్టపైరితలతాత్॥

శ్లో॥ అభుక్తాయాం యస్యాంతుగమపినజాతం నృపశతైర్నృపస్తస్యా
లాభేకవివహమానాః క్షీణభృతామ్ తదంస్యావ్యం శేతదవయవ
లే శేవీవతయోనిమాదేకతః ప్ర్యవిధజిజ్ఞాసాప్రత్యుత్తమదమ్॥ ౫౮-

చ॥ ఎడనిమిపంబులేకధరణీశతంబుభుజించుచున్నయి! వృషభు
లభించినకొమహిమపొందునెరాజులనేలతున్నలో! నడరుల
వంబులొందునియమందొకమూలకునాధులై నవా! రడలకపై
పరీశ్యమునహాషముండెందుదురెంతమందులో॥ ౫౮

వ్యా॥ అభుక్తాయామితి॥ నృపశతైః అనేకభూపాలకైః యస్యాంభువి
అభుక్తాయామననుభూతాయాం సత్యాంతుగం తుణమాత్రమపి జాతంకిం

తుతుగమాప్రవ్యసధానరశితమేవాన భూయతే ఇత్యర్థః తస్యాభూవో
 లాభేప్రాప్తేషీతిభృతాంగాజ్ఞాంకఇవ . ఇవశబ్దోవాక్యాలంకారే ఇవేతి
 వదధోవమావాక్యాలంకారేష్వితిగంగావ్యాఖ్యానేబహుమానఉత్పాదో
 నకోపీత్యర్థః సర్వసాధారణ్యావ్యర్థః కింతుతస్యాః భూవోంతస్యాపి
 అంశేభాగేచతథాతస్యాంతస్యయోవయవ ఏకదేశ స్తస్యలేశే అస్యైవకో
 ణేపిచేత్యర్థఃపతయః ఈశ్వరాః జడామందాః విపాదేస్వల్పతపఃపూఖం
 డాధిపతయోవయంజాతాఇతివిపాదేదుఃఖేకశచ్యేసశ్చిత్యత్వై పరీత్యే
 నముదంసంతోషంవిదధతికుర్వతిమోదంశిత్యర్థః అహోమహానయమే
 తేషామవివేకిత్యర్థఃప్రత్యతేత్యుక్తవై పరీత్యఇసిగణవ్యాఖ్యానే॥ ౫౮

శ్లో॥ మృష్టిండ్లోజలరేఖయావలయితేస్సరోవృప్తయంసస్వణుస్సాన్ధం
 శీర్ష్యమేవసంగరశతై రాజ్ఞాంగణాభంజితే తేదద్యుద్ధితౌ
 ధవాకిమవరంతుద్రాదరిద్రాభృశం దిగ్దిక్సాన్ధుషాదమాణ్ దన
 కణాణ్వాంఛంతేభ్యోపియే॥ . . . ౫౯

చ ॥ తగజలరేఖచేవలయితంబగుకొంచెపుమంటిముగ్ధకై ॥జగడ
 ములాడియాడిపెలుచన్ని భజించిభుజించుచున్నది ॥ స్థగన్య
 పులిచ్చువారెతలంబంగడుచీచులువారియందునొ ॥ స్వగధసలే
 శకాంతుఁగలపూరుషులుంగడుహీనులేకదా॥ ౫౯

వ్యా॥ అ॥ అస్తాంతావత్ తుద్రన్యవవారాశద్యాచ్చాపరాస్త్రుశతోన్య
 త్యంతతుద్రా ఇత్యాహ॥ మృష్టిండ్లతి॥ జలరేఖయాసమద్రకారణ జలశే
 ఖయాజల ధారయాచవలయితోవేష్టితః పుణ్యకృతశ్చయోయం పరిదృశ్య
 మాసస్సర్వః అశేషోపిమృష్టిండ్లశ్చ అణుర్ననుతందాద్యశ మృష్టిండ్లమేవ-
 సంగరశతైః యద్ధశతైః స్వాంశీకృత్య స్వభాగీకృత్య - యేరాజ్ఞాంగణాః
 భంజితే అనుభవంతితేరాజగణాదద్యన్తి అధంవిత రేయర్వా - దదా
 తేర్కవిష్యతిలిజ్ - అధవేతపక్షాంతరేదదతః వితరంతోవాదదాతివర్తమా-
 నేశతృప్రత్యయః- నాభ్యస్తాచ్చతురితిసమభావః- దదతేభవేతివాపారః అ
 వరమన్యద్దమ-రాదికంకిమ స్తికిమపినాస్త్యేత్యర్థః భృగమన్యర్థఃతు
 ద్రాహీనాః దరిద్రాదీనాశ్చ అనేకసంయుగ్లతాఽశితమృష్టిండ్లభోక్తృ

౨౪౬ భర్తృహృదై రాగ్యశతకే యతిస్వపతిసంహదః

త్వాత్- యద్రత్వంతత్రావ్యంశ భాగిత్యాద్వరిద్రత్వంచావగంతవ్యంతితస్తే
 భ్యఃతుద్రదరిచ్యోరాజగజేభ్యో యేపురుషాధ మాధనకణాన్ ధనలే
 తాన్వాంఛంశ్యభిలషంతితాన్పురుషాధమాన్ మానుషావశదాన్ దిగ్ధిన్
 కూర్పరాధః ప్రసృతజలపానవ త్రధావిధతుద్రయాచ్ఛాయాః పరమనై
 చ్యావమాత్వాత్తద్యాచితార స్తతోపినిచాస్తేపరాధమాః-పానఃపున్యేననిం
 ద్యాత్త్యరణః॥ని॥ధిజ్ఞిగృహ్యన్నిందయోరిశ్యమరః॥శ్లో॥ఉభవర్వతసోఃకా
 ర్యాధిగువర్యాసిమప్రిషు । ద్వితీయాప్రమేడితాం తేషుతతోస్య త్రాపిదృశ్యత
 ఇతివచనాత్పురుషాధమానితద్వితీయా- వీప్సాయాంద్విర్భావః స్వగర్ధకుక్షి
 కుండపూరణైకప్రయోజనాయాః పురుషాధమస్వజనన్యాఃతుద్రయాచ్ఛాయా
 ధిక్కారంవిధాయస్వతసిద్ధానందనిర్వాగ్యకులస్య పురుషోత్తమత్వజన
 కస్యయతిభావస్యైవజీవాతుమాగణాంవిధేయమితితాత్పర్యం॥ ౫౯

శ్లో॥సజాతఃకోప్యాసీన్న దనరిపుణామూర్ధ్నిధవళంకపాలంయస్యో
 దైచ్చరినిహితమలంకారవిధయే । నృభింప్రాణత్రాణప్రవణమఃభిః
 కైశ్చిదధునానమద్భిఃకఃపుంనామయమతులదర్పజ్వరభరః॥ ౬౦

చ ॥ అతఃడనుజన్మఁడైస్వనిసమంచితశుభ్రకపాల వద్రజా । వతి
 కుతుకంబుతోడదలపైధరియించెవిభూషణంబుగా । ఓతివ
 యింప్రాణరక్షణముసేయుటకై తిమ్ము జేరికొందఱా । నతు
 లయిరంచుదుమకదఘజ్వరమేటిమానవాళికి॥ ౬౦

వ్యా॥ అ॥ కింబహునానవససభాజన్యేన్మిగమయతి॥నఇతి॥సప్రమాన్
 కోపికశ్చి దేవజాతః సఫలజన్తా సేత్ ససర్వ ఇత్యధఃకోసావిశ్యతఆహ-
 యస్యపుంసః ధవళం శుభ్రంకపాలంశిరోస్థమన్తధరిపుణాశంభునా ఉదైచ్చ
 రున్నతే-సర్వోపరివతకమాన ఇత్యధఃమూర్ధ్నికజమస్తకేఅలంకారివి
 దయేభూషణవిధానాయ వినిహితంనిక్షిప్తంస ఏక ఏవేతసంబంధః-సకల
 సురాసురమాళిఖచితమణిప్రభాదీపితపాదారవిందస్య కైలాసగిరీశ్వరస్య
 భగవతశ్చ భోః కపాల శేఖరత్వాదితిభావః - కింత్వధునేదానీంప్రాణ
 తాణేతుచ్చప్రాణసంరక్షణే ప్రవణానక్రామతిర్యేషాంతైస్తథోక్తైః

అతపనమద్భిగ్మమస్కర్వాణైః కైశ్చిన్మహిషయైరేవసృభిర్మనుషైః హే
తౌత్పతీయా-అథవానమద్భిఃపుంసాంనరవరంమన్యానాం రాజ్ఞావయంపరి
దృశ్యమానః అతులోనిస్తీమోయోదర్పమదస్స ఏవజ్వరభరోజ్వరోద్రేకః
అవభ్రంశ హేతుత్వాత్ కఃకేదుర్ధణమిత్యర్థః మరణానంతరేపియస్యశిరః
అదరపూర్వకంమహదుపాదేయంభవతీసవీవ సఫలజన్మాపురుషోద్దిమశ్చ
అస్యస్సర్వోపనిషలజన్మా పురుషాధమశ్చేతిభావః॥ ౬౦

ఇతి మైరాగ్యతతక వ్యాఖ్యానాయశిష్యపతి
సంవాదవచనంనామ పద్మదళకమ్

శ్లో॥ వరేషాంచేతాంసి ప్రతిదివసమారాధ్యబహుధావ్రసాదంకిం
నేతుంచికసిహృదయక్లేశకలితమ్ । వ్రసన్నేత్వయ్యంతస్సవ్యయ
ముదితచింతామణిగణోవివిక్తస్సంకల్పఃకషిణిపిత్తంపువ్యతినతే॥

చ ॥ పరులమనంబులోలబహుభంగులగాల్చివ్రసన్నతాగుణస్స
రణవహింపంజేయుటకుఁబూనఁగనేటికిఁసివుచిత్తమా । స్థిర
ముగసువ్రసాదముభజించినిలిపవణిగణోదయ । స్ఫురతగ
తికామనోరథముసాంపువహింపవెనీకుమేలుగ॥ ౬౦

వ్యా॥ అ॥ అదమనానియమనదత్తస్యైవయత్యంతస్సప్రసంగానంత
రంమనస్సంబోధనాపూర్వకంతన్నియమన ప్రకారమాహ వరేషామితి॥
హేహృదయ ప్రతిదివసమనుదినంబహుధాబహువ్రకారైః-ప్రకారవచనే
ధాత్వవరేషాంచేతాంసి ఆరాధ్యవ్రసాద్య-తత్కాలోచితంబునైనై
రుస్తుభీకృత్యేర్థః నేనేనావ్రయసేనకలితం సంపాదితం వ్రసాద
మనుగ్రహంనేతుం వ్రావయితుంమనాంస్యేవేత్యర్థః-నయలేర్థకర్మ
కాస్తుమక్షప్రశ్యయఃవిశసికిప్రవతకసేకమిత్యర్థః అథయథా కథంచి
త్వగచిత్తప్రసాదసేనాభిపిత్తంసాధయిష్యామి అతఃకిమరకమవనిష్య
తదత్యంత ఆహ॥వ్రసన్న ఇతి॥ త్వయి అంతరభ్యంతరే వ్రసన్నే సమహి
తేసతఃబహిమకభిప్రవై ముఖ్యేనస్వస్థాన ఏవస్థితేనతీత్యర్థఃస్వయం స్వ
ప్రయన్నంపినే వ్యేర్థః ఉచిత అపిర్బుతశ్చింతామణిగణఃచింతారత్న

౧౪౮ భక్తుహరివైరాగ్యతతశేమనస్సంబోధననియమనమ్.

నిచయరూపత్వ్యధః ఏవమేవచింతామణిరశేషాభిలషితదానసమర్థస్తద్ర
ణశ్చకింపక్తవ్యమితిభావఃచింతిన్మిలంకఃసంకల్పఇచ్చావిశేషఃతేతవాభి
లషితంవాంఛితంనపుష్యతికింపూరయతికింపూరయత్యేవేత్యధఃఅధవా
కింవాభిలషితంనపుష్యతినర్వమపిపుష్యత్యేవేత్యధః॥ అతః ఆస్తప్రసత్త్యై
వాభిలషితప్రాప్తాకిమన్యప్రసాదనాయాసేనేత్యధఃఅన్యధా సర్వక్షేత్రం
విహాయారణ్యకషణన్యాయః ప్రసజ్యేతేతాత్పర్యం॥ ౬౦

స్తో ॥ పరిభ్రమసికింముధాక్వచనచిత్తవిశ్రామ్యతాంస్వయం భవతి
యద్యధాభవతితత్తదానాన్యధాఅతీతమనసుస్తరన్నపిచభావ్య
సంకల్పయన్నతర్కితసమాగమాననుభవామిభాగానహం॥ ౬౧

ఉ ॥ ఏలపరిభ్రమించెదవనకవిధంబులవెట్టిచిత్తమాతాలిమివి
శ్రమింపుమొకతావునయత్నములేకనేయగు॥ మేలునుగీడు
నేడలఁచమించినకార్యముభావికార్యము॥ లాలసవృత్తిగో
రవిధిలబ్ధఫలంబులునేభుజించెదన్॥ ౬౨

వ్యా॥అఏవమనఃప్రసాదేగుణముక్తౌతస్యాగుణత్వమాహ॥ పరిభ్ర
మసీతి॥హేచిత్తముధావ్యధఃకింకిమధఃభ్రమసేసంచరసిసంచరితవ్య
మిత్యధఃప్రయోజనాభావాదితభావః తస్మాకింతకవ్యమత ఆహ-క్వచన
కుస్రచిత్ స్తలేవిశ్రామ్యతాంస్తీయతాం- స్వస్థాన ఏవస్వైరంవతతామి
త్యతః సన్వేపంచేత్కథం కార్యసిద్ధిరిత్య॥ఆహ యత్కార్యంయథా
యేనప్రకారేణభవతితత్తదాస్వయమప్రయత్నేనైవభవతి అన్యధావై వ
రీత్యేననభవతిగుడ్బాచితద్భవత్యేవేత్యాదివచనాత్సర్వమే తద్దై వాయత్త
మితభావః అతోవిశ్రామ్యతామితి సంబంధః విశ్రమకింఫలమిత్యత ఆహ-
అహమతీతమతిక్రాంతమగ్రమననుస్తరన్నచింతయన్నననుశోచయన్నిత్య
తఃతదాభావిచాపిభవిష్యదగ్రమపిచవస్తుసామస్త్యేనపుంసకత్వ నిరేశః
అసంకల్పయన్ననాకాంక్ష అతర్కితో౨సభ్యాహిత స్సమాగమాయే
షాంతానచింతితోపనతానిత్యధః భోగాస్విషయాననుభవామిదైవవిశా
ళ్ళంభావిశార్థాభోక్త్యామివ గ్రమానసామిప్యేవగ్రమానప్రత్యయఃయ
ద్వా - అనుభవామిభుంజే అతోమదధఃసంపరిభ్రమితవ్యమితిభావః ఏవం

౩౨ భర్తృహరివై రాగ్యశతకేమనస్సంబోధననియమసమ్ ౨౪౯
 చేత్సర్వేశ్వరస్యావ్యవశ్యంప్రియోభవేయమితితావ్యర్థ-తదుక్తం భగవ
 తా॥*॥యోసహృద్యతినద్వేషినశోచతినకాంతతి శుభాశుభపరిత్యాగీభక్తి
 మాన్యస్సమేప్రియః॥అన్యత్రాభ్యుక్తం॥*॥ గతార్థాన్నానుశోచంతినార్థయ
 న్నేవనోరథాన్॥వతఃమానేనవతః॥తేతేనమేపాండవాఃప్రియా ఇతి॥ప్ర
 ధీవృత్తం-జసాజనయలావసుగ్రహయతిశ్చప్రధీగురురితిలక్షణాత్॥ ౬౨

శ్లో॥ ఏతస్మాద్విరమేంద్రియార్థగహనాదాయానకాదాశ్రయశ్రే
 యోమార్గముశేషదుఃఖశమనవ్యాపారదతుంక్షణాత్॥ స్వా
 త్మీభావముపైహిసంత్యజనిజాంకల్లోలలోలాంగతింమాభూ
 యోభజభంగురాంభవరతించేతఃప్రసీదాధునా॥ ౬౩

కా॥ ఆయాసప్రదమింద్రియార్థగహనం చాత్రోవవజ్జింపుమి॥
 శ్రేయోమార్గముసర్వదుఃఖనికరచ్ఛేదార్థమైచేరుమి॥ ధ్యేయా
 ద్వైతముఁబొందమిస్థిరతచేదీపింపుమిచిత్తమా॥ మాయాకే
 షికెవెండియుంజొరకుమిమాలిన్యమనీవిదుమి॥ ... ౬౩

వ్యా॥అథవిశిష్టసంబోధనప్రకారమేవాహ॥ఏతస్మాదితి॥ హేచే
 తః॥ ఏతస్మాత్పరిదృశ్యమానాత్ ఆయాసయతీత్యాయాసకాత్ దుఃఖజన
 కాత్ ఇంద్రియార్థాశ్చబాదివయా ఏవగహనమరణ్యంతస్మాత్ దుర్విగా
 హత్వాశేతద్రూపణంవిరమ-విరామంప్రాప్నుహి అన్యంత దుఃఖవిషయా
 సక్తింమాకుస్వ్యధఃజుగుప్సావిరామేత్పాదినాపంచమివ్యాజ్ఞభౌగరమ
 ఇతివరస్తై వదంకింతుక్షణాత్ తుణమాత్రేణై వ ఆశేష దుఃఖశమన మేక
 వింశతి మహాదుఃఖవిధ్వంసనమేవవ్యాపారస్తత్రదతుం సమర్థం శ్రేయో
 మాగంక్షానమార్గం-ఆశ్రయ-అనుసంతతప్రవతః, స్వేత్యర్థః తథాస్వా
 త్మీభావంస్వరూపానుసంధానతత్పరత్వముపైహి-ప్రాప్నుహి తథాజానిం
 స్వకీయాం॥ *॥ చంచలంహిమనః కృష్ణే త్యాదాప్రసిద్ధామిత్యధఃకల్లో
 లవల్లోలామతి చపలాంగతిం వ్యాపారంసంత్యజసమ్యగ్వి సృజ్యసుస్థిరంభ
 వేత్యర్థఃభూయః పునరపిభంగురాంభవఃగ శీలామకాశ్వతాం భవరతింసం
 సారాసక్తింమాభజ-ససేవస్వకింత్యధునేదానీ ప్రసీద ప్రసన్నంభవ-చిత్త
 ప్రసాదమంతరాపుగ్యశతై రపిశ్రేయఃప్రాప్త్యసంభవాదితిభావః॥ ౬౩

౨౫౦ భర్తృహరివైరాగ్యశతకేమనస్సంబోధననియుమనమ్

శ్లో॥ మోహంమాజ్ఞాయతాముపాజ్ఞయరతింగోపాలచూడామణౌచేతస్త్వగతరంగిణీతటభువామాసంగమంగీకురు। కోవాచివిభుబుద్భుదేషుచతటిల్లేఖాసుచశ్రీషుచవ్యాలాగ్రేషుచవన్నగేషుచసుహృద్వగేషుచవ్రత్యయః॥ ౬౪

చ ॥ దురితపుమోహముందొలగఁ జేయుముసేయుముభక్తిచక్రప్రవరసురవాహినీతటనివాసముఁజేకొనుమేటిసమ్మికల్తరగలయందుబుద్భుదవితానములందు మెఱుంగెదీగెలం । దరయఁగఁగిలందుఘణలందుసుహృజ్ఞనులందుడెందమా॥ ౬౪

వ్యా॥ అ॥ అధవిశ్వసనీయేవేవవిశ్వాసంకురునాన్యత్రేత్యాహ॥ మోహమితి॥ హేచేతః మోహంపుత్రమిత్రాద్యానక్షిజనకాజ్ఞానంమాజ్ఞాయశోధయత్యజేతియావత్తత్రవిశ్వాసంమాకుర్విత్యర్థః కింతుగోపాలానాంచూడామణిస్తస్మిన్కశ్రీకృష్ణేతాంతధాభూతామనిర్వాచ్యామిత్యర్థః-రతిమసురక్రిముపాజ్ఞాయ సంపాదయతధాస్త్వగతరంగిణ్యా మందాకిన్యాయాస్తటభువస్తీరవ్రదేశాస్తాసామాసంగం తత్రనివాసానక్తిం అంగీకురు అనుమన్యస్వ ఉభయత్రైవవిశ్వాసంకురిత్యర్థః-వీతస్త్ర్యేవత్రేయస్కరత్వాదితిభావః కుతపతదిత్యాశంక్యా న్యత్రావిశ్వాశోత్పాదనార్థమన్వరసమద్భావయతి వీచిభువారితరంగేషుచ బుద్భుదేషుజలస్ఫోటేషుచ తటితోలేఖా ఇవతాసువిద్యుల్లతాసుచ శ్రీషుచసంవత్సరతటిల్లేఖా మతల్లిషుచేతిపారేవ్రతస్తాస్తటిల్లేఖాస్తటిల్లేఖామతల్యః తాసుచవ్రతంసావచనైశ్చేతినిత్యసమానః॥ ని॥ మతల్లికామచర్చికావ్రకాండముద్భుతల్లజావిత్యమరఃజ్వాలాగ్రేష్వగ్నిశిఖాముఖేషుచవన్నగేషు సర్పేషుసుహృద్వగేషుచ బంధుజనసముదాయేషుచకోవావ్రత్యయః ఉత్తరోత్తరంతారతమ్యేన నశ్వరతయావ్రత్యక్షసిద్ధేషు విచిత్రసంస్థితిషుచతుష్కగృహదీప ఇతిచుంబ నకరజేష్వశ్రుదాహ ఇతిలోకస్వామేనవ్రత్యక్షేణచదాహహేతుతయావ్రసిద్ధేషుజ్వాలాగ్రేషుచ స్పృష్టతయాప్రాణహతేషు వన్నగేషుచ వివత్సువరిత్యాగశీలేషు బంధుజనేషుచకోవావిశ్వాసః నకోపీత్యర్థః ఉత్తర ఉత్తరంబివిశ్వసనీయత్వాదితిభావః॥ ని ॥ వ్రత్యయోధీనశవధజ్ఞానవిశ్వాసహేతు

భర్తృహరిచై రాగ్యశతి కేమనస్సంబోధననియమనమ్. ౨౫౧

ష్వత్వమరః అత్రవస్తుతానాంస్వబంధుజనానామవస్తుతానాంవీచి వ్రభృ
తీనాంచయధాకథంచదౌవమ్యస్యగమ్యత్వాదీవకాలంకారభేదః-తదుక్తం
విద్యానాథేన॥ *॥ వ్రస్తుతావ్రస్తుతానాంచసామస్యేతుల్యధమకతః॥ ఔ
వమ్యంగమ్యతేయత్రదీవకంతన్నిగద్యతఇతి॥ ౬౪

శ్లో॥ చేతశ్చింతయమారమాంసకృదిమామస్థాయీమాన్దయాభూ
పాలభృకుటికుటివిహరణవ్యాపారవణ్యాంగనామకంధా
కంచుకినఃవ్రవిశ్వభవనద్వారాణివారాణసీరధ్యావక్రిమ
పాణిపాత్రవతితాంభితౌమపేక్షౌమహే॥ ౬౫

మ ॥ అవనిశభృకుటికుటివిహరణవ్యాపారవణ్యాంగనకః । భువి
లోనంపదనించునంగొనకుమీభోగాధీవై చిత్తమా । శివ
మోదావహకాశికానగరసుశ్రీరాజమాగఁబులకః । భవన
ద్వారములందుఁ జేతనిడునదై బృతుంబపేక్షించెదక॥ ౬౫

వ్యా॥అధవ్రకారాంతరేణసంబోధయతి॥ చేతఇతి॥ హేచేతః
అస్థాయీమస్థిరాంకుతః భూపాలానాంరాజ్ఞాం భృకుటిభూభంగ ఏవ
కుటికుటిరంతత్రవిహరణం విహరోయన్య తథోక్తోయోవ్యాపారస్తేనవ
ణ్యాంగనాంవ్యభిచారిణీమితియావత్ భూసంజ్ఞాయానరవరణ శీలామిత్య
తః-తదాయిత్రత్వాత్తస్యా ఇతిభావః- యద్వా- భూపాలభృకుటికుటి
రేవిహరణమేవ వ్యాపారోయస్యాస్యాతథోక్తాసాచవణ్యాంగనావారవి
లాసినీతాంతధాభూతాంతదధీనత్వాత్తప్రియ క్తవ్రవృత్తినివృత్తికామి
త్యధః అత్రవణ్యాంగనారూపణంవిహారేవిశృంఖలత్వద్యోతనార్థంనైయ
త్యేనవ్యభిచరణశీలత్వవ్రకటసాధకంచయధావారవనితాకుత్రచిత్రాలం
విహృత్యానంతరమన్యత్రగచ్ఛతితద్వదితిధ్వనిః ఇహకానిచిదధాకంతరా
శిస్సురంతి బుద్ధిమద్భిరున్నేయాని గ్రంథగౌరవభయాన్న లిఖ్యంతే తామి
మాంపరిదృశ్యమానాంరమాంసంపత్తిం ఆస్థయా ఆదరేణ సకృత్కదాచి
జపిమాచింతయ- మాకాంక్షయ తత్సంప్రాధకన వ్రయత్నం మాకున్వి
త్యధః తర్వికధంచీవికేత్యా శంకాయామాహ- కంధై ఏకంచుకమేషా
మస్తీతికంధాకంచుకినః - కంధావమికత గాత్రాన్సంతః అత్రయద్యపి

౨౫౨ భర్తృహరిచైరాగ్యశశకేమనస్సబోధననియమనమ్

బహుప్రీహితైః పవిత్రతాధకలాభాత్పునః ప్రత్యయాంతరగ్రహణే ప్రక్రి
యాగౌరవంనకమకధారయానత్వధీకయ ఇతినిషేధాత్ తిరాపిత్వగు
త్తరాసంగవతీం కోకిప్రీతివకో రపారణవటుజ్యోతిష్త్వ లీలాచనే ఇత్యాది
మహాకవిప్రయోగశ్చవతఃత ఇతివై యాకరణాఃకథయంతి-యద్వా-కంత
యాకంచుకిఃకంచుకవంతఃకంథాచ్ఛాదితగాత్రాస్సతఃఇత్యర్థఃవయమి
తశేషః-వారాణస్యాఃకాశీవట్టాన్యఃస॥కాశీవారణస్యవంతీన్యమరః-గధ్యా
పక్షి-మరాజమగ్రశేషిమ॥ని॥ రధ్యాప్రతోల్లివిశిఖేతపర్యాయేవ్యమరః-
భవనద్వారాణిగృహప్రతిహారప్రదేశాప్రవిశ్యపాణిరేవపాత్రంతత్రపతి
తాంసిషీప్రాంవితేనయాచ్ఛాపూర్వకత్వంసూచ్యతే- భిక్షామపేక్షామహే
స్పృహయామహేపాణిపాత్ర ఉదరమాత్రపాత్రేపతితమశ్నీయాదిత్యాది
శ్రుతేరనాయాససిద్ధభిక్షా హారే-శిరియాత్రానిర్వర్తయతః పుణ్యక్షే
త్రేషుసుఖేననివసిష్యామిఇత్యర్థఃతదుక్తం॥ *॥ భిక్షాహారోనిరాహారోభిక్షా
న్నేనప్రతిగ్రహః|అనతోవాగతోవాపిసోమపానంసేదినఇతి॥ ౬౫

జ్ఞో||అగ్రగీతంసరనకవయఃపార్శ్వయోరాషీణాత్యాఃపశ్చాత్తీలా
వలయరణితంచామరగ్రాహణీనామ్|యద్యస్తేవంకురుభవరసా
స్వాదశేలంపట్యంసోచేచ్ఛేతఃప్రవిశనమాసానిద్వికల్పేనమాథా॥

చ॥ నరసులుదాషీణాత్యకవిచంద్రులుచెంతలయందుముంగట॥
సురుచిరగీతమున్నెనుకళాభితచామరపాణిమానిసి॥ శరమణి
కంకణక్వణముగల్గినయేనిభవానుభూతిచే॥ బరంగుమగల్గి
నిభవభంజనయోగమబూనుమానసా॥ ౬౬

వ్యా||అథతవయదిసర్వదాసంపారరసాను భవేభినివేశస్తావదిత్థం
భూతసామగ్యాగ్రిం తత్రాభిరతింకురు అన్యధాధ్యాననిష్ఠో భవేత్యాహ॥
అగ్రఇతి॥ అత్రగీతశబ్దేనగాయకజనోలక్యతేతధాచహేచేత ఇత్యథ్యా
హరః అగ్రేపురస్తాదీతంవీణావాదన ప్రవీణగాయక సముదాయశ్చతధా
పార్శ్వయోరపీత్యర్థః దాషీణాత్యా దషీణ దేశోద్భవాః తేషామేవవి
చిత్రప్రబంధ నిర్మాణకౌశలసంభవాదిభావః దషీణాపశ్చాత్పురస్త్రి
తిత్యక్ప్రీత్యయఃసరసారసోలసితశబ్దాన్ధిసంఘటనా చతురాయేకవయఃక

భక్త్యహరితైరగ్యశశకేమనస్సంబోధననియమనమ్, ౨౫౩

వియతారస్తేచతధావశ్యత్ - వృష్టభాగేచామరాణిప్రక్షిగ్ణకానిగృహ్లాంతీ
 తిచామర గ్రాహిణ్యః తాసాంవాలవ్యజనవీజన తత్పరాణాం రవణీనాం॥
 ౧॥ చామరంతుప్రకీ కామిత్యమరఃలీలయావీజనవై చిత్య్రివిలాసేనయద్వ
 లయరణితంమణికంకణరుణతాగర స్తచ్చే త్యేతత్సంఖంసకమనవుంస
 కేనేత్యాదినానవుంసకై కశేషఃఏవము క్తవకారేణా స్తియదివతతేచేత్త
 గ్నిభవేసంసారేయోగన స్తస్యాస్వాదనే అనుభవేలంపటత్వం లోలువత్వం
 కురుతదా స్తకంభవేత్యధః॥ ౧॥ లోలుభోలోలుభోలోలోలాలసోలంపట
 శ్చసృజితీయాదవః నోచేదేవంనా స్తిచేత్సహసా అవిలంబేనైవ-స్వరాదిపా
 తాదవ్యయమితిశాకటాయనః-నిర్వికల్పేనిరాతంకేసమాధాధ్యానే - ప్రవిశ
 బ్రహ్మధ్యాననిష్ఠంభవేత్యధః కిమన్యధోభయభ్రంశహేతునావృధాదై
 న్యేనేతిభాషః-మందాక్రాంతావృత్తం॥ .. ౬౬

శ్లో॥ ప్రాప్తాశ్రియస్సకలకామదుఘా స్తతఃకింనృస్తంపదుశిరసి
 విద్విషతాంతతఃకిమ్॥ సంపాదితాఃప్రణయినోవిభవైస్తతఃకిం
 కల్పస్థితా స్తనుభృతాంతనవస్తతఃకిమ్॥ . ౬౭

చ॥ సకలశుభంబులిచ్చుప్రియసంపదవచ్చిననేమిదానిచే॥ బ్రక
 టవిరోధిమ స్తకముపై బదముంచిననేమిదానిచే॥ నికటధనం
 బుచేహితులనేర్పుగనేలిననేమిదానిచే॥ వికృతముగాకప్రా
 ణికిభువిందగవుండిననేమిదానిచే॥ .. ౬౮

వ్యా॥ అ॥ అధవిచార్యమాణేసంపత్తిలాభశత్రుజయూదీనామవ్యక్తి చి
 త్కరత్వమేవేత్యాహ॥ ప్రాప్తాశ్రితి॥ హేతతఃతనుభృతాం శరీరిణాంస
 కలకామాదుహంతీతి సకలకామదుఘాః అశేషమనోరర పరిపూరకా ఇ
 త్యధః శ్రియఃప్రాప్తాః తతః కింతధావిద్విషతామమిత్రాణాం- ద్విషో
 మిత్రశ్రితిశతృప్రత్యయః శిరసిపదంస్యస్తంనిషీ వ్రంశరాక్రమాతి శయేన
 సర్వేశత్రవః పాదాక్రాంతీకృతాశ్చత్యర్థః- తతఃకిం- విభవైర్ధనైఃప్రణయి
 నస్సుహృదస్సంపాదితాః సంగ్రహీతాః వశంపదీకృతాశ్చత్యర్థః సంఘః
 నితాశ్రితిపారే-బహుమానితాఃతతఃకింతధాకల్పస్థితాః కల్పాంతరస్థాయ

౨౫౪ భర్తృహృదై రాగ్యశతకేమనస్సంబోధననియమః

స్వత్కృత్యథః తనవః శరీరాణీనంపాదితా ఇతిసంబంధః కేచిద్బోగేనపం
గృహీతాః తతః కింతేషాంశ్రేయస్సాధనత్వనిషేధాదితిభావః ఏతదాది
శ్లోకచతుష్టయం వసంతతిలకావృత్తం! ౬౭

శ్లో || భక్తిర్హృదౌమరణజన్మభయంహృదిస్థంస్నేహేనబంధుషున
మన్మదజావికారాః|సంస్కర్షదోషరహితావిజనావసాంతావై
రాగ్యమస్తీకిమితఃపరమర్థనీయమ్|| ౬౮

చ || హరిచరణాబ్జయుగ్మముననంచితభక్తిమనంబులోజరామర
ణభయంబుబాంధవనమాజముపైస్పృహలేమిదుస్సహ| స్మ
రశరనిగ్రహంబుమనిమాన్యవివిక్తవప్రదేశముల్ | పరమ
విరక్తియుంగలుగభాగ్యమహూన్నతివేరెయున్నదే|| ౬౯

వ్యా||అ||నన్వేవంశ్రేయస్సాధనత్వేనవ్యవహృతానామేతేషాంనిషే
ధేకిమస్యచ్ఛ్రేయస్సాధనమిత్యత అహ|| భక్తిరితి|| హేచేతఃహరౌవిష్ణుభ
క్తిర్భజనానురాగః కార్యభితిశేషఃకించమరణజన్మభ్యాంమహూపద్రవకా
రిభ్యాంనిధనోత్పత్తిభ్యాంభయం హృదిత్వతీతిహృదిసంకతకవ్యమితిశేషః
నతువిన్మర్తవ్యమితిభావః బంధుషుపుత్రమిత్రకళత్రాదిషువిషయేస్నే
హానురాగోనకార్యః తథామన్మధాజ్ఞాయంతఇతితథోక్తావికారాః
ప్రేవరతంత్రత్వాదయః నకార్యాఃశ్రేయోంతరాయత్వాదితిభావః ఇథం
శ్రేయస్సాధనత్వేనకతకవ్యద్వయంతదసాధనత్వేనాకతకవ్యద్వయం
చోపదిశ్యేదానీంపునర్ముఖ్యంకతకవ్యాంతరముపదిశతి సంస్కర్షదోషైస్సం
గదోషైరహితాః కామక్రోధాదిప్రసంగవజ్జితాఃతాత్పర్యః||శ్లో||సంగాత్సం
జాయతేకామఇత్యాదిభగవద్వచనేనసంగజనితకామాదిదోషపరంపరా
యాలనధఃహేతుత్వాదితిభావః కుతఃవిజనాఃవివిక్తాః వసాంతావప్ర
దేశాస్సేవ్యాభితిశేషః తత్రకిమస్తీత్యాశయామహ|| వైరాగ్యమస్తీ
సంభవతీత్యర్థః|అతోవైరాగ్యాత్పరమస్యత్కిమర్థనీయమభిలక్షణీయంనకి
మపీత్యర్థః తస్మైవపరమశ్రేయస్సాధనత్వాదితిభావః|| ౬౯

శ్లో|| తస్మాదనంతమజరంపరమంవికాసితద్భ్రష్టచింతయకిషేభిర

భర్తృహరివైరాగ్యతకేమనస్సంబోధననియమనమ్. ౨౫౫

సద్వికలైః । యస్యానుషంగిణ్యమేభువనాధిపత్యభోగాదయః
కృపణలోకమతాభవంతి॥ ౬౯

తే॥ కావుననంతమజరమక్షరమజంబు । బ్రహ్మముభజింపుమ
తివికల్పములువలదు॥బ్రహ్మసంగికిభువనాధిపత్యభోగ । పద
వియునునీకుదుచ్చమైవరంగుజువ్వె॥ ... ౬౯

వ్యా॥అ॥అథబ్రహ్మవిచారతత్వరస్యతేనర్వేపిభువనాధిపత్యాదయ
స్తుచ్ఛాపవప్రతిభాంతీత్యవసంహరతి॥ తస్మాదితి॥తస్మాత్తేనస్మాదైవైరా
గ్యమేవాథానీయంతస్మాదిత్యధఃః హేచేతః అనంతమపరిచ్ఛిన్నం త్రివిధ
వరిచ్ఛేదశూన్యంతథా అజరంజన్మజరామరణవజితం అత ఏవవరమంస
ర్వోత్కృష్టంతథావికాసి వికస్వరంసర్వవ్యాపీత్యధః యద్వా-వికాసి
భాన్వనంతద్భ్రష్టచింతయవిచారయఃఏభిఃక్రియమాజైరసద్వికలైఃపరస
ద్భిరసాధుభిః - అనత్యైర్వావికలైఃసత్తద్భోగప్రాప్త్యప్రాప్తిగోచరవి
చారైఃకింవికల్పసాధ్యంనాస్తీత్యధః గమ్యమానసాధనక్రియా సేతుయా
కరణత్వాత్తృప్తీయానకేవలం శ్రూయమాజైవక్రియానిమిత్తంకారకభా
వస్య అపీతుగమ్యమానాపీతివచసాత్తయత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్తచ్ఛబ్ద
స్యయచ్ఛబ్దా కాంత్యాయమాహ॥ యస్యబ్రహ్మణః అనుషంగిణః సంబం
ధవంతఃయద్భ్రష్టచిచార ఇత్యధఃతవేతిశేషః ఇమేకామ్యమానాఃభువ
నాధిపత్యంలొకాధిపత్యంభాగః - స్వగ్రాదినత్యాంతలోక సమదాయస్థః
తావాదీయేషాంతే తదాదయోభాగాః కృపణలోకానాం బ్రహ్మవిచార
హీనజనానాంమతాఇష్టాయోగ్యా ఇతియావత్భవంతిప్రతిభాంతి తేషామే
వయోగ్యాః తేనమాదృశానామితిప్రతీయంత ఇత్యధః భువనాధిపత్యాదీ
నామేవంప్రతీయమానత్వంకిముతాన్యేషామితిభావః- తదానీంతవత్పణీకృ
తబ్రహ్మపురందరత్వాన్నర్వేపితుచ్ఛాపవప్రతిభాంతీతిపరమార్థః- య
ద్వా-ననుసర్వధాభాగజాతమేవమమాభిలషితం నాన్యదితియది మన్యసేత
దాత్తంతఃసత్యతవసర్వేభువనాధిపత్యాదిభాగా అనుషంగాత్సవ్యయమే
వసంభవతీతినమాధానమభిప్రేత్యాహ హేచేతఃతత్ సకలవేదాంతప్ర
సిద్ధం- యద్వా-తచ్ఛబ్దబ్రహ్మార్థభూతమిత్యధః-తత్త్రమసీతిమహావాక్యేత

౧౫౬ భక్త్యహర్మిరాగ్యశ్చక్రేమనస్సంబాధననియమః

ధావ్యాఖ్యానాదితిభావః బ్రహ్మచింతయ చింతనఫలమాహ - యస్య బ్రహ్మచింతనతత్పరస్య తేకృపణలోకమతా ఇమేభువనాదిపత్యభోగాదయః-
అనుషంగిణః భవంతి అనుషంగాత్స్వయమేవ సంభవంతీత్యర్థః బ్రహ్మ
ధ్యాననిర్గుణసామ్రాజ్యలక్ష్మీవతేకింతే దులభమితిభావః శేషంసమానం-
యద్వా. యస్య బ్రహ్మచింతనస్యమే భువనాధిపత్యాదయః అనుషంగిణః-
అనుబంధినః భవంతి తథాచ సతి బ్రహ్మచింతనేతదనుబంధవశాత్సర్వేషిన్స్వ
యమేవ సంభవంతీతి భావః ॥ శ్లో ॥ అత్ర- శిఖితేవధాతేనూనం గుణా
చీంపిబళాబకేళితాస్త్రవచనమనుసృత్యతాత్పర్యాంతరేణైవం సమాహి
తమిత్యనుసంధేయంకృపణలోకమతా ఇత్యత్రయద్యపి-మతిబుద్ధిత్యాదినా
వర్తమానాధే క్తవ్రత్యయే క్తస్యవవర్తమాన ఇతివష్టిసమాస నిషేధః-
తథాపినిరంకుశాఃకవయఇత్యులం ॥

౬౯

శ్లో ॥ పాతాళమావిశసియాసినభా విలంఘ్య దిక్కుండలంభ్రమసి
మానసచావలేనాభ్రాంత్యాపిజాతువిమలంకధమాత్మ నీనంక
బ్రహ్మ సంస్కరసినిర్వృతిమేషియేన ॥ ౭౦

చ ॥ బలిసదనంబుజొచ్చెదవుప్రాకెదవభ్రవదంబుదాటిదిగ్విల
యమ సంక్రమించెదవువారకచిత్తమచావలంబునం దలంబ
వొకప్పుడు మఱచితప్పియులోన వెలుంగు బ్రహ్మముం దల
చెదవేసబొందెదవునాశవివర్జితనిత్యసౌఖ్యమ ॥ ౭౦

వ్యా॥ అవీచమేవార్థంపునః ప్రకారాంతరేణోపదిశన్నిగమయతి॥
పాతాళమితి॥ హేమానసచావలేనతత్తద్విషయాసక్తిజనితచావల్యే- యు
వాదిత్వాదణ్- హేతాత్మతీయాపాతాళమావిశసి అత్యంతాధః ప్రదేశమ
విగచ్ఛసీత్యర్థః తథాసభాంతరిక్షంవిలంఘయాసి అత్యుర్ధ్వప్రదేశమ
విగచ్ఛసీత్యర్థః తథాదిక్కుండలందిక్ష్ప్రకవాళంభ్రమసి అతిదూరదేశమపి
ధావసీత్యర్థః-సర్వత్రాపిమనోగతేర్నిరగతత్వాదితిభావః కింతు భ్రాం
త్యాభ్రమవశేనాపిమాస్తువిచేకే నేత్యపిశబ్దారణః తథాపిజాతుకదాచిదపి
విమలనిమకలంబవిద్యాకార్యసంబంధశూన్యమిత్యర్థః సర్వత్రాపి మనోగ
తేనిరగతత్వాదితిభావః-కింతు ఆత్మగమితమాత్మనీనంసుఖస్వరూపత్వాత్

౩౩ భర్తృహరివై రాగ్యశతకేనత్యానిత్యవస్తువిచారః ౨౫౭

ఆత్మస్వీశ్వ జనభోగోత్తరవదాత్ ఇతిఖప్రత్యయః ఆత్మనీనమితిపారేఆత్మ
స్యంతరాత్మనిలీనం నిలీయస్థితంసర్వాంతర్యామిత్యాత్ బ్రహ్మకథంసనం
స్తరసినధ్యాయసినర్వధాస్తతఃవ్యమిత్యర్థః కుతఃయేనసంస్తరణే నిర్వృ
తిమానందమేషి ప్రాప్తోషి అతఃయథాకథంచిత్తనిరణేప్యానంద జనక
త్వాదవశ్యంస్తరవ్యమేవ॥ శ్లో॥హరిర్హరతిపాపానిదుష్టచిత్తైరపిస్తృపః॥అ
నిచ్చయాపిసంస్పృష్టోదహత్యేనహిపావకః॥ఇత్యాదివచనాదితిభావః॥ ౭౦

ఇతివై రాగ్యశతకవ్యాఖ్యానేమనస్సంబోధననియమనం

నామనస్తమదశః

శ్లో॥కింవేదైస్తస్మిన్తేభిఃపురాణపరనైశ్శాస్త్రైర్గ్రహవిస్తరైస్స

గ్రామకటినీవాసఫలదైఃకర్మక్రియావిభ్రమైః । ముక్తై

కంభవదుఃఖభారచనావిద్వంసకాలానలంస్యాత్వానందవ

దప్రవేశకలనంశేషేర్వణిగ్నప్రతిభిః॥ ౭౧

ఉ॥ శ్రీమహితశ్రుతిస్తృతులచేబహుశాస్త్రపురాణయుక్తిచే

నేమిఫలంబులైకృజనవృత్తికినిదగునిజఃరాలయ । గ్రామకట

నివాసఫలకమఃముచేఫలమేమిజన్తదుః । ఖామయభేషజాతు

యమహాసుఖమొక్కటిదక్కనన్నిట॥ ౭౨

వ్యా॥అ॥అధవేదాధ్యయనస్తృతవర్యాలోచనశాస్త్రపరనపురాణశ్ర
వణాదిభిర్మకోపిలాభఃకింతువిచారాత్ శ్రవణమనననిదిధ్యాసాదిరాత్మా
నుభవపవలాభఇతిమత్వాజనానుద్దిశ్యబోధయతి ॥ కింవేదైరితిశ్లోకేనకిమితి॥

వేదైః ఋగ్యజుస్సామాధ్వణ సంజ్ఞితైః చతుర్భిర్వేదైః కింప్రయోజనం
నకిమపి ప్రయోజనమిత్యర్థః స్మృతేభిః మన్వాద్యష్టాదశ స్మృతేభిరుప
స్మృతిభిశ్చకింప్రయోజనంనకిమపీత్యర్థఃపురాణపతనైఃబ్రహ్మాండపురాణా
ద్యష్టాదశపురాణోపపురాణపరనైశ్చనకిమపీత్యర్థః మహావిస్తరైఃఅని
స్తృతైఃశాస్త్రైఃతర్కవ్యాకరణాదిపడ్ధర్మనైర్నికిమపీత్యర్థః స్వరేసగ్యపు
గ్యకృన్నివాసేనాకలోకేచ గ్రామేషుగ్రాహ్యేణ । వధానసర్థానాం నీవా

౨౫౮ భర్తృహరివై రాగ్యశతకేనిత్యానిత్యవస్తువిచారః

సేషుకుటీషువణఃగృహేషుయః నిచాసతేన ఫలదైఃపలప్రదైః కషణాం
స్నానసంధ్యావందనోపాసన యజ్ఞాదీనాం క్రియాభిఃవ్యాపారైః విభ్రమై
శ్చనకిమపిప్రయోజనమిత్యధఃభవాత్ జననమరణరూపనంసారాత్ - య
ద్దుఃఖందారిద్యృభార్యాపుత్రాదినాశః తస్యభారః అసహ్యతీతయః తస్య
రచనాకలనాతస్యాః విధ్వంసఃనాశః తస్యకాలానలం ప్రళయాగ్నిరూపం
స్వస్య ఆత్మానందః ఆత్మసుఖానుభవః - తస్యవదంస్తానం తస్మిక్ప్రవేశః
తస్యకలనంఏకం ॥ ౧ ॥ ఏకేముఖ్యాన్నకేవలా ఇత్యమరఃమంద్వావిహాయ
శేషైః ఉక్తేభ్యఃఅనైగ్రివణిగ్విత్తిభిః వతఃకవ్యాపారాః జనాః ఇత్య
ధః ఆత్మజ్ఞానంవిసాం ఉక్తానాంవేదాదీనామధ్యయనాదిభిరపి ఫలంనాస్తి
త్యక్తత్వాత్ సర్వేషాం వేదాంతవాక్యానాంబ్రహ్మణితాత్పర్యమిష్యక్త
రీత్యా బ్రహ్మజ్ఞానమేవ సంపాదనీయం నత్పితరదిత్యాశయః శేషైర్వ
ణిగ్విత్తిభిరితి పారేనవతఃకవ్యాపారసదృశైః శేషైః ఉక్తానైగ్రినకిమ
పిప్రయోజనమిత్యాశయః॥

౭౧

శ్లో ॥ యతోమేరుశ్రీమాన్నిపతతియుగాంతాగ్నివళితస్సచుద్రా

శ్యువ్యంతిప్రచురమకరగ్రాహనిలయాః | ధరాగచ్ఛత్యంతంధరణి

ధరపాదైరపిధృతాశరీరేకావార్తాకరికలభకణ్ణగ్రచవత్॥

౭౨

చ ॥ స్థిరతరమైనమేరువునశించు యుగాంతకృశానుకీల । స్వరమ

కరాకరంబులగు వారినిధానములెల్ల నింకుఘా । ధరములచేధ

రింపఁబడి ధారుణిపోణిమి దప్పుగావునం । గరికలభశ్రవశ్చ

వలకాయమునందికవార్తలేటికి॥

౭౩

వ్యా॥అ ॥ అధాతిరిక్తస్యానిత్యత్వమేవప్రవంచయతి॥యతేతితి ॥ య

తో యస్తాత్కారణాత్ శ్రీమాన్మణిహారణ్యాదినకలవస్తు సమృద్ధిమాన్

మేరుః మేరుగిరిరపియుగాంతాగ్నినాప్రళయకాలానలేనవళితస్సంవేష్టిత

స్సన్నిపతతివిశిష్టాగ్నిసంపరాగ్నిలీనోభవతీత్యధః తథాప్రచురాప్ర

భూతాఃమకరానక్రాః గ్రాహణిత్యధః జలగ్రహశ్చ తేషాం నిలయాః

సమాశ్రయాస్స ముద్రాస్సప్తసాగరాశ్చశువ్యంతిశౌషం ప్రాపువంతిత

ధాధరంతీతిధరాః - పచాద్యచధరణ్యోధరాః మహేంద్రాదీనప్రకలాచ

భర్తహరివై రాగ్యశతకేసిత్యానిత్యవస్తువిచారః. ౨౫౯

లస్తేషాంపాదైఃప్రత్యంతవర్వతైః॥ని॥పాదాః ప్రత్యంతవర్వతాయిత్య
 ఘరః ధృతాసమ్యగవష్టభాధరాభూమిశ్చఅంతంనాశంపాతాశం వాగచ్ఛ
 తిపాప్నోతి ఉభయత్రాపి ప్రళయగ్నిమేళనాదే వేతిభావఃతస్మాత్కార
 ణాత్-యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్ కరికలభస్యకరిబోతస్యకర్ణాగ్రంకర్ణాం
 చలంతద్వచ్చలేచంచలేశీర్యత ఇతిశరీరేకావార్తాకాకధానతాపీత్యర్థఃయ
 తోత్యంతస్థిర తరాణామపి ఈదృశ్యవస్థా కేముతక్షణభంగురాణాం శరీ
 రాణాం॥*॥గజాయత్రనగణ్యం తే మశకానాంతఃకాకధేతిన్యాయాదితిభా
 వఃసర్వేషినశ్వరా ఏవతతోవ్యతినశ్వరంశరీరమితితాప్సర్యంకరికలభేత్యత్ర
 కరికలభస్యవిశేషప్రతిపత్తిహేతోర్వైశేవ్యప్రతీత్యర్థః అన్వదపానరుక్తం
 అతయేవై కార్థకవదమప్రయోజ్యమిత్యక్వాన్వకరికలభకణావతంసాదిషు
 ప్రతిపత్తివిశేషకరేషునదోష ఇత్యాహవామనః॥

2౨

శ్లో॥ గాత్రంసంకుచితంగతిర్విగళితా ప్రహ్లాచదంతా వళిర్దృష్ట
 ర్నశ్యతివధఃతే బధిరతావక్త్రంచలాలాయతే॥ వాక్యంనాద్ర
 యతేచ బాంధవజనో భార్యాన శుశ్రూషతే హంకష్టం పురుష
 స్యజీణఃవయసఃపుత్రోవ్యమిత్రాయతే॥

2౩

చ॥తినువుముడుంగుంచాధగతితప్పనుదంతములూడుఁజీకటుల్ |

గనుగవవర్తిలుంజెవుడు క్రమ్ము నుజొంగలుగాలుమోమున |
 న్జనములు మాటచేకొనరు సన్నిధిఁజేరరు భార్యపుత్రుఁడుం |
 గొనకొనిశత్రునల్లదిరుగుంగడుక్ష్వమువృద్ధదేహికి॥ 2౩

వ్యా॥అ॥అధశరీరిణోజరయాదురవస్థామాహద్వాభ్యాంగాత్రమితి॥

గాత్రంశరీరంసంకుచితంభుగ్నమధూదితిశేషః గతిస్సంచారోపిగళితాసం
 చారశక్తిరపినష్టేత్యర్థఃదంతావళిదంతవక్షిశ్చ ప్రహ్లావతితాదృష్టి
 శ్చక్షురింద్రియంచనశ్యతిఅర్థఃగ్రహణావటుర్భవతీత్యర్థఃబధిరతాశ్రోత్రేం
 ద్రియాపాటవంవర్ధతే వృద్ధింప్రాప్నోతివక్త్రం చలాలాదంతంతగః
 తజలంలాలేవాచరతిలాలాయతేలాలావయంభవతీత్యర్థః॥ ని॥సృణి కాన్యం
 దినీలాలేత్యమరః తథాబంధవ ఏవబాంధవాః స్వాధేన్యత్త్యయఃతవవ
 జనోబంధువగఃశ్చవాక్యం వచనంనాద్రయతేనరోచయత ఇత్యర్థఃకిం

౧౬౦ భగ్గుహర్షివై రాగ్యశతకేని శ్యానిశ్యవస్తువిచారః

బహునాభార్యాపినశుశ్రూవతేనసేపలేయద్వా - సేనితుంనేచ్ఛతి సేవా
 దూరాపాస్తేభావః అతఃకావయ సో జరావస్థానం వన్నస్యపురుషస్య
 హేతివిమాదేకత్వం కృచ్ఛక్రింకుతః పుత్రోప్యాత్మ సంభవోపి అమిత్రాయ
 తేఅమిత్రశ్శత్రురివాచరతప్రతికూలాచరణ తత్పరోభవతీత్యర్థః లాలాయ
 తఇత్యత్ర-కతఃకయ్యస్సలోపశ్చేతిక్యజ్ఞే అశ్రతూపమాదానాచారణి ఉభ
 యత్రాపి అకృత్యాన్వధాతుకయోదీకఘటతిదీఘః॥ ౨౩

శ్లో || వణకంసితఁ యుడిఁ విత్త్యశిరోరుహణాంస్తానంజరావహభ
 వస్యతదాపుమాంసమ్ | ఆరోపితాస్థి శతకంపరిహృత్య
 యాంతిచండాలకూపమివదూరతరంతరున్యో॥ ౨౪

ఆ || కురుల తెలుపు దూచికొఱఁగాఁడువీడని | ముసలివానివిడి
 చిముదితలెల్ల | దూరిముగదొలంగుదురు సాస్థికలమా |
 మాలనూతివిడిచిఁ బంఁగుభంగి॥ ౨౪

వ్యా || వణకమితి॥ తరుణ్యోయు - తయఃకర్తవ్యః వయసిప్రథమృతి
 జీవశిరసిరోహంతీతిశిరోరుహఃశ్చిక్చరాః ఇకుఘధలక్షణాఇతికివప్రత్యయఃసి
 తంవర్ణంధావ్యగుణం పలితత్వమితియావత్ యుడిత్యంజసాపిత్వదృష్టా॥
 ని॥ ద్రాగ్ యుడిత్యంజసాహ్నయే త్యమరఃపదాతస్త్రిస్సమయేదర్శనసమనంతర
 కాలవీచేత్యర్థః జరయావార్ధికావస్థయాయః పరిభవః అవమానస్తస్యస్థాన
 మాస్పదంతధా ఆరోపితంబహిస్సుటలత్యత్వాదారోపిత ప్రాయమస్థిత
 కంయస్యతంతధోక్తంఅన్యత్రారోపితంనిక్షప్తంఅస్థితకంయస్థితకంఅస్థితకంఆరో
 పితాస్థికలమితిపాదేషకత్రాిరోపితప్రాయకికసఖండంఅన్యత్రనిక్షిప్తకీకస
 ఖండమిత్యర్థః పుమాంసంపురుషం చండాలకూపంచండాలసంబంధిజలాశ
 యమివపరిహృత్యపరిత్యజ్యదూరతరమితివిప్రకృష్టంయాంతిహేయత్వాద్వి
 హాయాన్యత్రగచ్ఛంతీత్యర్థఃఅతఃకష్టంజీణకవయసోపిజీవనమితిభావః॥ ౨౪

శ్లో || యావత్స్వస్థమిదంశరీరమరుజం యావజ్జరాదూరతోయావ
 చేద్ద్రియశక్తిరప్రదిహతాయావత్క్షయోనాయుషః | ఆత్మశ్రే
 యసి తావదేవవిదూషాకార్యఃప్రయత్నోమహాకాండీ ప్రేభవ
 నేతుకూపఖననంప్రత్యుద్యమఃకీదృశః॥ ౨౫

భర్తృహరిచై రాగ్యశతకేనిత్యానిశ్శనస్తుచిచార్తః. ౨౬౦

చ॥ ధృఢిగ్గానిరోగముల్లయదేహమునొంకముండెయింద్రియ
ప్రతిహతిలేకముందెతనప్రాణవిరామముకాకముందెపం॥ డి
తజగుండచరింపదగురీవిబ్రయత్నముక్తికిమహి॥ ధ
తశిఖినిల్లుగాలుతటిదాలిమినుతులుద్రవ్వుటాప్పునే॥ ౨౬

వ్యా॥ అ॥ అతః దురవస్థాకాంతేః పూర్వమేవ శ్రేయస్సంపాదనార్థం
యత్నః కతః వ్యః నాన్యథేనదృష్టాంతమాహ ॥ యావదితి॥ యావత్ యావ
త్పర్యంతమిదమేతచ్ఛరీరంస్వస్థంపీడాగహితంభవతి॥ శేషః ఏవమత్తరత్రా
పితధాయావత్ సవిద్యతేరుజారుగ్యస్య తత్తథోక్తం ఆరోగ్యయుక్తంభ
వతి ॥ ని॥ స్త్రీరుగ్రుజాచోపతాపిత్యమరః-యద్వా- అరుజుసత్ స్వస్థమ
వికలంభవతితధాయాఽజ్జరాదూరతః దూరేభవపివార్థకదశాయాఽత్ప
ర్యంతం నాక్రమతీత్యర్థః తధాయావదింద్రియశక్తిశ్చక్షు రాదీంద్రియ
పాటవంచ అప్రతిహతా-అఖండితాభవతియావదాయుషఃక్షయోనాశోన
భవతితావత్రావత్పర్యంతమేవ తన్మధ్యకాల ఏవేత్యర్థః వేత్తీతి విద్వాన్
తేనవిదుషా అభిజ్ఞేన-విశేషతుర్వసురితివసుప్రత్యయః ఆత్మనః శ్రేయసీపష
యేమోక్ష ప్రాప్తావిశ్వర్థః షహం ఫలజననపర్యాప్త త్వేనపూజ్యః ప్రయ
త్నః జ్ఞానచై రాగ్యతివస్థంపాదనోద్యోగః కార్యః ననుకోయంనియమః
అవసానేపిప్రయత్నస్యకర్తుంయ క్తత్వాదిత్యాశంక్యవకాశాభావాన్ని
యుక్తగతివ్యతిరేకదృష్టాంతమాహ - భవనేగృహేనందీప్తే అగ్నినాదహ్య
మానేనతికూపఖననం ప్రతికూపనిర్మాణంప్రత్యుద్యమః ప్రయత్నః కీదృశః
కీదృగ్విధఃనయ క్తగత్యర్థః అవకాశాభావాదితిభావః గృహదాహవేళా
యాంకూపఖననప్రయత్న ఇవ అవసానకాలే శ్రేయఃప్రాప్త్యర్థోద్యమో
పినయజ్యతిగతిభావః తస్మాత్స్వస్థావస్థాయామేవ శ్రేయస్సాధన సంపా
దనతత్పరేభవితవ్యమవశ్యంబుద్ధిమతేతితాత్పర్యమ్॥ ౨౫

శ్లో॥ తవస్యంతస్సంతఃకమధినివసామస్సరనదీంగుణోదారకదా

రాసుతవరిచదామస్సవిసయమ్ । పిబామశ్శాస్త్రాఘానుశవివిధకా

వ్యామృతరసాన్న విర్తఃకింకుర్తఃకతిహయసమేసాయపిజనే॥ ౨౬

౨౬౨ భర్తృహరివై రాగ్యశశకేనిత్యానిశ్యవస్తువిచారః

మ॥ తవముత్సేయచుదేవతాతటినిచెంతన్నిల్లుమోకాకదా రవ
రత్నంబున నుండుమోవివిధశాస్త్రశ్రవ్యకావ్యామృతం । బు
వభోగింతుమొ యేమిసేతుముహితం బూహింపఁగా లేమని ।
త్యువులోకంబునమానవుల్లిత నిమేషాయుష్కులై యుండగన్॥

వ్యా॥ అ॥ అధతపశ్చరణాదీకృతహూకకతకవ్యతయావికల్పాన్యనంత
రమవశ్యంతతపవనంపాదనీయ మితీకేషాంచిన్నిశ్చయ మనుసంధాయా
హ - తవస్యంతఃపితృద్వాభ్యాం॥*॥తవస్యంతఃపితృద్వాభ్యాం తవస్యంతః
స్యంతఃకేవలమితీకేషః - కమణోరోమంధతపోభ్యాంవతీచరోరితిక్య
ప్రత్యయః సురనదీమందాకినీం అధినివసామఃకిం అధితిస్తా మోహవై
రాగ్యేణేతిభావఃకింశబ్దఉత్తిరత్రావ్యనువతఃనీయః - ఉపాన్వధ్యాజ్వసతి
తిసురనద్యాఃకర్తృత్వం - ఉత అధవావిసయేనానుకూల్యేనసహితంయస్మిన్
కర్తృణితద్యధాతధాగుణైస్సాభ్యాసాశీల్యాదిభిరుదారాకరమ్యాకదా
రాకజాయఃపరిచరామఃకింఅనుసరామోవాసాంసారికధర్మేణేతిభావః॥
ని॥ధార్యాజాయాధపుంఘామ్నిదారాగిత్యభిధానాద్దరశబ్దస్యపుం స్త్వం
బహుత్వంచ తధాశాస్త్రాఘాకశాస్త్రకలాపాకపిచామఃకింఅద్యైవకీ
తివ్రతిస్తావిజ్ఞానాధకమిత్యధఃప్రాఘ్రాద్వైత్యాదిసాపాతేః పిచాదేశః
ఉతయద్వావివిధానికావ్యాని కావ్యనాటకాలంకారావీవామృతరసాస్సు
ధాద్రవాః అధవావివిధేషుకావ్యేషుయే అమృతరసాస్తాక పిచామః సక
లకలాకౌశలాధకమితీభావః జనశబ్దేనాత్రతత్సమదాయోవివక్షితః - త
ధాచజనేనసముదాయే కతివయేకియంతః యేనిమేషాస్తావన్నాత్రకాల
పరిచ్ఛిన్నమాయర్యస్యతిస్మిన్సతీత్యధః జాత్యేకవచనవివక్షాయాంతుజ
నేష్వస్తాసుకతివయనిమేషాయస్సుసత్స్విత్యధఃకింఉత్తతవఃశ్చరణాది
ఘకింవాకుమః సర్వేషామాచరణేతివకాశాభావాదితిభావః - నవిద్యః
నజానిమః సశ్చయాభావాదితిభావః॥

౨౬౩

శ్లో॥దురారాధ్యాశ్చమీతురగచలచిత్రాఃక్షీతిభుజోవయంచస్తూ
లేచ్ఛాస్సు మహతిఫలే బద్ధమనసః । జరాదేహామృత్యుర్నారతిదై
తంజీవితమిదంసఖేనాన్యచ్ఛ్రేయోజగతివిదుషోన్యత్రతపసః॥౨౭

భర్తృహరినై రాగ్యశతకేనిత్యానిత్యవస్తువిచారః. ౨౬౩

ఉ || వాజిచలస్వభావులగువారు ప్రసన్నులుగారుభూవతుల్ । రా
జసవృత్తిమానరుడు రాశయునెక్కుడు మాకుసొమ్ముపైఁ । దే
జమడంచువృద్ధ దశదీకొని ప్రాణమునొంచుఁ గాలుఁడ । వ్యాజ
తవంబుకన్నభువినాత్మహితంబగుకృత్యమున్నదే॥ ౭౭

వ్యా || అ || తతఃకిమిత్యాశంక్యతతోనిశ్చయమాహ॥ దురారాధ్యాఇ
తి॥ తురగాః ఉత్తమాశ్వాః తద్వచ్ఛలానిచిత్తానియేషాం తేఅస్థిరహృదయా
ఇత్యర్థః॥ అమీపరిదృశ్యమానాః షీతిభుజోరాజానఃదురారాధ్యాఅరాధ
యితుంప్రసాదయితుమశక్యాః ప్రసాదోస్తుభీకరణాశక్యాఇత్యర్థః॥ త
ధాస్థూలేచ్ఛాఅధికాశాతత్పరాఃవయంచసుమహతిబహులేపలేధనేబద్ధం
మనోయేషాం తేతథోక్తాఃబహుధనాకాంక్షీణయిత్యర్థః॥ అకాంక్షేమాత్ర
మేవాస్తాకంసతుతేదాస్యంతీతిభావః॥ తథాజరావార్ధకదశాదేహంహర
తిషీణోతిమృత్యురంతకశ్చదయితం ప్రియతమమిదంజీవితం యిమాన్ప్రా
ణానిత్యర్థః॥ హరతిఅతః హేసఖేజగత్సన్నికలోకేవిదుషస్తత్త్వజ్ఞస్యపుం
సః తపసోఽస్యత్రాస్యత్ యితరదిత్యర్థః॥ అన్యదశాధారణము త్రమంశే
యః మోక్షసాధనంనాస్తితతోన్యత్పరమం శ్రేయోంతరంనాస్తిఅతస్సర్వ
ధాతదేవసంపాదనీయమితిభావః॥ ౭౮

శ్లో॥ మానేమాయనిఖండితేచవసునివ్యర్థేప్రయాతేధినిషీణే
బంధుజనేగతేపరిజనేనష్టేశనైర్యావనే । యుక్తంకేవలమేతదే
వసుధీయాంయజ్ఞహ్నుకన్యావయః పూతగ్రావగిరింద్రకందరత
టీకుంజేనివాసఃక్వచిత్॥ ౭౯

ఉ || మానముగ్రుంగఁగాధనము మట్టముగానిజబాంధవాశ్రితుల్ ।
దీనతఁజెందియేగ నతిధి ప్రకరంబు నిరాశమై చనన్ । మానుగ
జవ్వనంబటుగ మాన్యునకుందగు జహ్నుకన్యకా । నూనతరం
గపూతకలితోవల్లశైలనికుంజవాసముల్॥ ... ౮౦

వ్యా || అ || అదతపసఃశ్రేయోహేతుత్వేతదాచరణస్యకింవాయోగ్య
స్థానమిత్యాశంకాయామాహ॥ మానఇతి॥ మానేఅభిమానేష్టాయనిభగ్నే
సతితథావసుధినేచఖండితేవినిష్టేనతి॥ ని॥ దైవభేదేనలేరశ్చావసూరత్వే

౨౬౪ భర్తృహరివై రాగ్యశతకేని త్యానిత్యవ స్తువిచారః

ధనేవస్థితివిశ్వః అతపవాధినియాచకేవ్యర్థేలబ్ధమనోరథత్వాన్నిరర్థకే
ప్రయాతేనతివాంఛితార్థాలాభాదైవముఖ్యంగతేనతీత్యధఃఃబంధుజనేపు
త్రమిత్రాది బంధుజనసమూహే షీజేఅన్నాద్య లాభాత్కృతపరిజనే
భృత్యవర్గేగతేవేతనదానాభావా దన్యత్రగతేనతితథాశనైర్మందంయావ
నేతారుణ్యే నష్టేగళితేనతి అనిత్యత్వస్యాభావాత్సర్వస్తిన్నీవస్నేనతీత్య
ధఃఃసుధియాంబుద్ధిసంపన్నానాంయేతదేవయదమేవైకంకేవలంఅత్యంతం
యుక్తముచితంకిమేతదిత్యతలమా - క్వచత్కస్తింశ్చిత్ జహ్నుకన్యావయః
పూతాః గంగాజలవనిత్రాః గ్రావాణః పాషాణాః యస్మిన్సతధోక్తో
యోగిరింద్రః తస్యకంసరతట్యాంహిమవగ్గిరేర్విహార్యల్యాంనికుంజోలతా
మంటపః తస్మిన్నివానశ్చతియత్ తదేతద్వ్యక్తమితిసంబంధఃతస్యైవ త్రే
యస్సాధనభూతితపోయోగ్యస్థలత్వాదితిభావః॥ ని॥ నికుంజకుంజోవాక్లిబే
లతాదిపిహితోదరయిత్యమరః॥

౨౬౫

శ్లో॥ రమ్యాశ్చంద్రమరీచయస్త్రావతీ రమ్యాసనాంతస్థరీరవ్యం
సాధుసమాగమాగతసుఖం కావ్యేషురమ్యాకధాః । కోపోపా
హితబాష్పబిందుతరళంరమ్యం ప్రయామాముఖంసర్వంరమ్యమ
నిత్యతాముపగతేచి త్రేనకించిత్సునః ।

౨౬౬

ఉ ॥ మంచివివండువెన్నెలలు మంచివిపుష్పవనప్రదేశము । ల్లంచి
దిసాధుసంగమ సమాగతసౌఖ్యము చాటువాక్యముల్ । మంచివి
మంచి దశ్రయత మానవతీముఖ మీసమస్తమున్ । మంచిది
కాదునిత్యమనిమానసవృత్తినెఱుంగువారికిన్॥

౨౬౭

వ్యా॥ అ॥ అధచి త్తస్యనిత్యానిత్యవ స్తువివేకేనతిరమ్యమపిసర్వమరవ్య
మేవప్రతిభాతీత్యాహద్వాభ్యాం ॥ రమ్యాతి॥ చంద్రమరీచయశ్చంద్రకిర
ణారమ్యాః రమణీయాః ఉద్దివకత్వాదితిభావః తథాత్యగవతీశాద్వలప్రా
యావనాంతస్థవసమధ్యభూమిఃరమ్యారంతుంయోగ్యా - జూనవదేత్యాది
నాఅకృతిమాగ్ధేజివ్ తథాసాధు సమాగమాత్ - శజ్జనసహవాసాదాగతం
ప్రాప్తంయత్సుఖంతదపిరమ్యంకవతేవణయతీతికవిః తస్యకమకావ్యం
బ్రాహ్మణాదిత్వాత్ వ్యజ్ తస్య వంకజాదివ ద్రూఢత్వా ద్రసోల్లసిత

౩౪ భర్తృహరివై రాగ్యశతకేనిత్యానిత్యవస్తువిచారః. ౨౬౫

శబ్దార్థసంఘటనార్థకమేవనకర్తృమాత్రంతథాచ కావ్యేషాక్తప్రకారేషు
కావ్యనాటకాదిషు కథాః శ్రవ్యవాచః ఉపాఖ్యానానివారమ్యా మనోహ
రాః-తథాకోపోపాహితాః ప్రణయకలహాదిషుక్రోధపశాదుత్పన్నాయే
చాష్టచిందవః అశ్రుకణాస్తైః తరళం అవిలంప్రియాయాముఖంరమ్యంతత
స్సర్వమపిరమ్యముక్తరీత్యాసకలమపిచ నోహరమేవ-కింతుచి త్రేపుమనసి అ
నిత్యతాంనిత్యానిత్యవస్తువిచారతత్పరతామిత్యర్థః ఉపగతేనతికించిత్పనః
కించిదపిరమ్యంనభవతిబ్రహ్మ నందంవినేతిశేషః॥ .. ౨౯

శ్లో॥ రమ్యంహర్తృతలంనకించనతయేశ్రవ్యంనగేయాదికంకించా
ప్రాణసమాసమాగమసుఖంనై వాదికప్రియేకింతుభ్రాంత
పతంగపక్షపవనస్యాలోలదీపాంకురచ్ఛాయాచంచలమాకల
య్యసకలంసంతోషనాంతంగతాః॥ .. ౩౦

ఉ॥ సంతతమున్నుఖంబాసంగజాలవెజాలవిశాలసౌధముల్, కాం
తలసంగముమ్మధురగానములున్వివరించిచూడనం, భ్రాంత
పతంగపక్షభవమారుతఘాత విధూతదీపికా, కాంతిచలంబు
సర్వమనికానల కేగిరిపండితోత్తముల్॥ .. ౩౦

వ్యా॥అ॥ ఉక్తమేవార్థంనివృణ్వన్నిగమయతి॥రమ్యమితి॥హర్తృతలం
ప్రాసాదోపరిప్రదేశః పసతయేనివాసాయనరమ్యంకించ-రమ్యమేవేత్యర్థఃత
థాగేయంగానం-భవ్యగేయేత్యావినాక ర్తరినిపాతః-తదాదియస్యతత్తథా
క్తంఆదిశబ్దేనవిణానాదాదికమపిసంగృహ్యతే- శేషార్ద్యభాషేతికప్రత్య
యఃనశ్రవ్యంకింశ్రోత్రసుఖావహాంనకించశ్రవ్యమేవేత్యర్థఃతథాప్రాణసమా
యాః ప్రాణప్రియనాయికాయాస్సమాగమేన సంభాగేనయత్సుఖంతచ్చ
అధికప్రీతయే అత్యంతసంతోషాయనైవ భవతికించ భవత్యేవేత్యర్థః కింతు
సంతఃపస్తువిచారతత్పరపురషాః సకలమశేషంహర్తృతలనివాసాదికమపి
భ్రాంతఃపతనేచ్చయాపరిభ్రమన్ యఃపతంగశ్వలభః॥ ని॥ పతంగశ్వలభే
భానావితివిశ్వఃతస్యపక్షయోఃపవనేనగరుతోః వాయునావ్యాలోలోచం
చలోయోదీపాంకురోదీపకలికాతస్యఛాయాకాంతస్తద్వచ్చ, చలంతరళంన
శ్వరమిత్యర్థః ఆకలయ్యలోచ్యవనాంతంపనమధ్యంగతాఃశాశ్వత బ్రహ్మ
నందసాధనతపశ్చర్యాధమిజభావః॥ ౩౦

ఇతివై రాగ్యశతకవ్యాఖ్యానేనిత్యానిత్యవస్తువిచారోనమాప్తమందశకం.

సవ్యాఖ్యానే - భర్తృహరిసుభాషితే - వై రాగ్యశతకేశి
శివార్చనంనామ నవమదశక ప్రారమ్భః.

శ్లో॥ ఆనంసారాత్త్రిభువనమిదంచిన్వతాంతాతతాదృజ్జేవా
స్సాక్షంనయనపదవీంశ్రోత్రమాగ్గంఘతోవాఽయోయంధత్తే
విషయకరణీగాఢగూఢాభిమానక్షీబస్యాంతఃకరణకరిణస్సం
యమానాయలీలామ్॥ ౮౧

మ॥ తగనంసారమునాటనుండియునుదత్తత్కర్తృనంయుక్తిముజ్జ
గముంద్రిమ్మరుమాకుఁగానఁబడఁడేచందంబునంగర్జమాగ్గగ
తుండై నసుగాఁడుభోగకరిణీగాఢాదరోన్మత్తచి॥ త్తగరివర్జి
పరాజనంయమపటుస్తంభాత్మకుండెవ్వఁడుక॥ ౮౧

వ్యా॥ సనువస్తువిచారవ్రసక్తానువ్రసక్త్యాతపసోత్సంతావశ్యక
త్వముక్తంతత్కించిధమిత్వాశంకాయాంశివార్చనవ్యతిరేకేణాస్యన్నకించి
దవ్యస్తీతిమనసికృత్వేదానీంతావచ్చివార్చనంవణయతి-తచ్చార్చనండ్వివి
ధంహవ్యామాభ్యంతరంచెతి-తత్రాద్యంబహూపకరణసాధ్యంబహిర్ముఖ
విషయత్వాదముఖ్యంచేత్యభిప్రేత్యాదౌతదపేత్యముఖ్యాభ్యంతరపూజన
వ్రకారమేవానుభవమభిధీయా॥ ఆనంసారాదితి॥ అత్రతాతేత్యాశ్చర్మ
శ్రవణాభిముఖీకరణాధమాదరాతిశయద్యోతకం పృథగ్జనంవ్రతినంబో
ధనవచనం-హేతాతజనక॥ని॥తాతస్తుజనకఃపితేత్యమరః-ఆనంసారాత్
అనాదిసంసారమారభ్యేత్యధః-పదద్వయమేతత్-వికల్పవదనమాసః-ఇ
దంప్రసిద్ధంత్రయాణాం భువనానాంసమాహార (స్త్రీ)భువనం భువనత్రయ
మపి-తద్ధిదార్ధేత్యాదినాసమాహారసమాసోపాత్రాద్యదంతత్వాన్న(స్త్రీ)
త్వంచిన్వతాంమార్గమాణానాంకర్తవశాత్తత్రవ్రవేశలాభాదితిభావః-అ
ధవా-చిన్వతాంపరామృతతాం అస్సాక్షంనయనపదవీంలీచన మార్గంవా
శ్రోత్రమాగ్గంశ్రవణవరంవాతాదృక్తధావిధః పుమాన్నగతోనప్రాప్త
వీచ-తాదృక్పుమాన్నగత్రతోనదృష్టశ్చేత్యరణః-కోసావిత్యతలహ-యో
యంపుమాన్ప్రతీయమానతయాభోగసాధనాని స్రక్పందన పనితాదీని

విషయాస్తవకరిణ్యః ఇభ్యః తాసుగాధోతిద్యధోగూఢః అప్రకాశశ్చయోభి
మానః అత్యంతాసక్తిత్వాగ్రహః తేనక్షీబస్యమత్తస్య॥ ౧॥ మత్తేశాంఢో
త్కటక్షీచాఇత్యమరః-క్షీబృమద ఇత్యస్యధాతోరనువసగ్గాత్ఫలక్షీబకృశో
లాఘాంఇతినిస్థాంతోనిపాతః - అంతఃకరణమేవకరీతస్యచిత్తమత్తేభస్యసం
యమేసమ్యజ్ఞీయమనేతనాయస్యరజ్జునిమిత్తజాలస్యలీలాం॥ ౧॥ ఆనాయః
పుంవిజాలంస్యాదిత్యమరః- అలానేతిపారేతలానస్యబంధనస్తంభస్యలీలాం
ధత్తేదుడమమనోనియమనసమర్థోభవతీశ్యరణః - తాదృగితిసంబంధః-అ
త్రేదృక్పురుషస్యనియనశ్రోత్రపథవిషయసంబంధేవ్యసంబంధోక్త్యాసంబం
ధేఅసంబంధరూపాతిశయోక్తిస్తయాచమనోనియమనస్యాత్యంతాశక్యత్వ
రూపంవస్తువ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః - తథాచకేనచిద్యోగేనమ
నోనియమ్య తత్త్వబ్రహ్మనంద సాధనభూతాంతరంగ శివార్చనతపోవ
శ్యంకతకవ్యమితిగూఢోయమభిప్రాయః- తథా అన్యధమేసాన్యత్రసం
బంధాసంభవాదానాయలీలామివలీలామిత్యేవవ్యవర్త్య వసానసంభవద్వ
స్తుసంబంధరూపీనిదర్శనాలంకారకారః- సచోక్తరూపకేణాంగాంగిభావే
నసంకీర్యతే-మందాక్రాంతావృత్తమ్॥ ౧౦

శ్లో॥ యదేతత్స్వచ్ఛందం విహరణమకార్యమ్యమశనంసహారైవ్యసం
వాసశ్శృత్రమువశమైకవ్రతఫలమ్॥ మనోమందస్పందంబహిరపిచి
రస్యాపివిమృశన్నజానేకస్యైవమావరిణిరుదారస్వతపసః॥ ౧౧

ఉ॥ ఇచ్ఛకువచ్చినట్లుచరియించుటదైన్యములేనితిండియున్ । నిచ్చ
లుసాధుసంగమును నిర్మలకాంతియుశాస్త్రబోధమున్ । మచ్చి
కలోనఁబూని వెలిమిట్టనిచిత్తము నాఁగ నింతయున్ । వచ్చుట
యేమపెఱాన్నతతపంబుఫలంబొయెఱుంగనేతుకమే॥ ౧౨

వ్యా॥ అ॥ అధతపఃప్రవృత్తిప్రకారమేవాహ॥ యదితి॥ స్వచ్ఛందం
యథేచ్ఛం అవరాధీనమితియావత్ విహరణంవిహరశ్చనవిద్యతేకార్యమ్యం
దైన్యంయస్తింస్తత్తథోక్తమశనంబిత్తాన్నభోజనంకందమూలాద్యాహః
రోవా-తథాఆర్యైర్విజ్ఞానసంపన్నైఃసహసంవాసస్సమాగమశ్చతథాఉప
శమోవిషయభోగవిరతిరేవ ఏకంముఖ్యం వ్రతఫలమియస్తింస్తత్తథోక్తం

శాంతిఫలకతవచ్చరణబాధకమిత్యధఃశ్రుతంవేదాంతశాస్త్రవ్రతం॥
 ని॥శ్రుతంశాస్త్రవద్యతయోరితివిశ్వః-తథాబహిః బాహ్యదేశేమందస్సం
 దంపందప్రసారం - అంతఃకృత్యావితథావః- మనోవ్యంతఃకరణంచేతి
 యదేతస్సర్వంవతతభిశేషః- నపుంసకమనపుంసకేనై కవచ్చేత్యాదినా
 ఏకశేషః-ఏషేతివిధేయప్రాధాన్యాత్ ప్రీలింగతా॥ శ్లో ॥ నైత్యంహియ
 త్సావ్రకృతిజలస్యేతివత్ కస్యోదారస్యమహతస్తవసః - పరిణాఃపరిపాకో
 వానజానేనవేద్మిత్యర్థః- యద్వా - పరిణతిఃపరిణామోవానజానే- కింవా
 తవః ఏవంరూపేణపరిణతంతన్నజానామిత్యధః కథంభూతస్సన్నపిచిర
 స్యచిరకాలమిత్యధః-విమృశ౯పరామృశన్నపి॥ ని॥ చిరాయచిరరాత్రా
 యచిరస్యాద్వాశ్చిరాధఃకాఙ్గిత్యమరః-విభక్తివతిరూపకమవ్యయం- తచ్చ
 తవశ్చివ పూజనమేవకథమన్యధాన్యస్యేదృక్ఫలసాధనే ఏవంవిధపరిణమనే
 వాసామధ్యంసంభవేదితిభావః॥

..

౮౨

శ్లో॥ జీణాఃఏవమనోరధాశ్చహృదయేయాతంచ తద్యోవనంహం
 తాంగేషుగుణాశ్చవంధ్యఫలతాం యాతాగుణజైర్వి నా । కింయు
 క్తంసహసాభ్యుప్రేతిబవాన్కాలంకృతాంతో ౨ తుమీహజ్ఞాతం
 మదనాంతకాంక్షియుగళంముక్తా వస్తినాన్యాగతిః॥

౮౩

ఉ॥ చిత్తమునందెకోరికలుజీణములయ్యెనశేషగాత్రము ౯హ
 త్తినజవ్వనంబజిగెనార్యులులేనిగుణంబులుగ్గులో । చ్చిత్తివ
 హించెనెద్దితగుణజేరకమానండుకాలుండక్కటా । చిత్తజవై
 రిపాదయుగసేవనమేగతిగానెఱంగితి ౯॥

౮౩

వ్యా॥ అ॥ అధశివచరణమేవశరణమితిన్నరణమభినియాహ॥జీగ్ణాభితి॥
 మనోరధావిషయాభిలాషాశ్చహృదయే అంతరంగవివజీణాః సప్తావా
 ఙ్గామాత్రమేవనత్వనుభూతాభిత్వర్థః-తథాజ్ఞేష్వవయవేషత త్తధాభూ
 తంకామిసీసంభోగోవయు క్తమిత్యధః-యావనంయాతంగళితం- హంతే
 తివిషాదే - తథాగుణజ్ఞాగుణగ్రాహిణస్సహృదయాభితియావత్తైర్వి నా
 పురగ్వినేత్యాదినాత్పతియా-గుణావిద్యావినయాదయశ్చవంధ్య ఫలతాంని
 ఫలతాంయాతాగతాః . అనుభావకాభావాన్నిరధఃకాజాతభిశ్యధః

తథాబలవాక్ బలిష్ఠః దుజ్జయిత్యర్థః కాలః కాలస్వరూపః పరావర్త
 ఇతియావత్ అక్షమిలసహనశ్చ కృతాంతో యమస్సహసాభ్యుపైతి అభియు
 జ్ఞే-ప్రాణాపహరణార్థమితిభావః॥ ౧॥ కృతాంతో యమసిద్ధాంతావిద్యమ
 రః అతః కింయుక్తముచితం ఈదృగ్ శాయాంకింకర్తవ్యమిత్యర్థః-హాకష్టంత
 ధాపీదమేకంతరణసాధనమస్తీతిస్త రణమభినియాహ- జ్ఞాతమవగతంకింజ్ఞా
 తమిత్యతపహ॥ మదనాంతకస్యశంభోః అంఘ్రియుగళం పాదయుగ్లంము
 క్తావిహాయాన్యాగతిశ్చరణంనా స్తిఅతస్తదేవశరణంయస్యేతిభావః॥ ౨౩

శ్లో॥ మహేశ్వరేవాజగతామధీశ్వరేజనార్దనేవాజగదంతరాత్మని నవ

స్తుభేదప్రతివత్తిరస్తిమేతథాపిభక్తిస్తరుణేందుశేఖరే॥ ౨౪

తే ॥ జగదధీశ్వరుండగుమహేశ్వరునియందు । నకలజగదంతరా

త్నుండౌ శాఙ్గేయందు । భేదవిజ్ఞానమయ్యెడలేదుమా॥ ౨౫

నదరుణేందుశేఖరునందుభక్తి॥ ౨౬

వ్యా॥ అ॥ నను-యత్పాదనిస్సృతసరిత్ప్రసరోదకేన తిర్థేన మూర్ధ్నస్య
 దిక్పతేన శివశ్చివోఽఘాత్ । ధ్యాతుమేనశ్చ కలశైలవిస్ఫుష్టప్రజం ధ్యాయేచ్ఛి
 రంభగవతశ్చరణారవిందమిత్యాదినా శివాద్యశేషదేవతాకల్యాణప్రదేఅఖి
 లలోకారాధ్యేసంసారార్ణవతరణయానపాత్రే భగవతశ్చరణారవిందేజా
 గ్రతికథం శివాంఘ్రియుగళంవినాన్యాగతిర్నా స్తీతిప్రలవసషత్పాశంక్యా
 హ॥ *॥ మహేశ్వరః ఇతి॥ జగతాంచతుర్దశభువనానామధీశ్వరేస్వామినిమ
 హేశ్వరేశివేవా-తథాజగతామంతరాత్మని అంతఃకరణసాక్షిణి అంతర్యా
 మిణీతివా-అధవా అంతర్భూతాత్మని జీవాత్మస్వరూపే అపిద్యాప్రతిబింబిత
 చైతన్యత్వేన తథాభూతత్వాదితిభావః - యద్వా- జగంత్యంతరాత్మనియ
 స్యతస్త్వికతధోక్తే-కుక్షిసాఖిలభువనైత్యర్థః-జనానదకాయతీతి జనాదకా
 నేవిజ్ఞావా-మేమమవస్తుభేదప్రతివత్తిః అయం మహేశ్వరోయం జనాదకాన
 ఇతివస్తుగోచరభేదబుద్ధిర్నాస్తి-శివాయవిష్ణురూపాయేత్యాదినా తయోర్వ
 స్తుతోభేదాభావాదితిభావః- తథాపిభేదప్రతివత్త్యభావేపితరుణేందుశ్చే
 ఖిరః శిరోఘాషణంయస్యతస్త్వికశివేభక్తిభజనానురాగో స్తీతి శేషః- అత
 ఏవనాన్యాగతిరిత్యుక్తమితిభావః-ఇదంచస్వభావోదురతిక్రమఇతిన్యాయాది

త్యవగంత్యం-వంశస్థవృత్తం || జతౌతువంశస్థముదిరితంజరావితిలక్షణాత్ ||

శ్లో||స్ఫురత్ స్ఫురజ్యోత్స్నా ౨ధవళితతలేక్వాపిపులినేసుఖాసీనాశ్వా

స్తద్వనిషురజనీషుద్యుసరితః|భవాభోగోద్వగ్నాశ్శివశ్శివశివేత్య

చ్చవచసంకదాయాస్యామోంతగ్గతబహుళబాష్పాకులదశాం || *

శా. || శాంతారావనీశీధకాలముల భాస్వత్సాంద్రచంద్రాతపా|

క్రాంత స్వచ్ఛమరున్నతీ పులిసయోగ్యతోఽణిః గూర్చుండిజ|

న్దాంతోఽద్వేగులమైనమేముశివశబ్దావృత్తితోనెప్పడ|త్యంతా

నంద భవాశ్రుసంకులదశావాప్తిస్సుఖంబుందుమో || ౨౫

వ్యా|| అ || అధస్తాయినశ్వమస్యోదయవశాచ్ఛాంతరసాభివ్యంజకవా

క్యాన్యాహవంచభిః స్ఫురత్ స్ఫురజ్యోత్స్నే ౨తి||శాంతాఉపరతాఃధ్వనయః

పక్షిమృగాదిరుతానియాసుతాసుతధోక్తాసు ఏతేనచిత్తవిక్షేప హేతురా

హిత్యంసూచ్యతే రజనీషురాత్రిషు స్ఫురంతీవ్రకాశ్చమానాస్ఫురా వ్రవృ

ద్ధాచయాజ్యోత్స్నా ౨చంద్రికాతయా ధవళితంపాండురీకృతంతలం వ్రదే

శోయస్యతస్తి ౬క్వాపికస్తించిత్ ద్యుసరితో గంగాయాస్సంధిపులినేసైక

తేసుఖంయథాతథా ఆసీనాఉపవిష్టాస్సంతః భవాభోగాత్సంసారవిస్తా

రాదుద్విగ్నాఃవిహ్వలాః దుఃఖజనకత్వాదితిభావః-వయమితిశేషః అతశ్శి

వేత్యాదిత్రివారముచ్చానితారాణివచాంసి ఆక్రందవచనాని ఏషాంతేత

ధోక్తాఃఆర్తవచనఇతిపారైదై న్యవచనాస్సంతఃకదాకస్తిన్వాసమయేఅన్త

రభ్యన్తరేగతాః నియమనవశాదంతర్గ్తీనా ఇతియావత్ బహుశాచ్ఛ యేచా

ష్పాఆనందాఽసూణితైరాకులావ్యాకులాయాదశాఅవస్థాతాయాస్యామః

అంతర్నియమితానందబాష్పవర్షాకులావస్థాం కదాగమిష్యామ ఇత్యర్థః-

దృశమితిపారైబాష్పాకులాయాదృగృష్టిస్తాయాస్యామ ఇత్యన్వయః-కదా

స్యామానందోద్గతబహుళబాష్పాకులదృశ ఇతిపారై ఆనందాదుద్గతాఉత్ప

న్నాయేబహుళవాష్పాఃతైరాకులాదృశోయేషాంతేతధోక్తాః కదాస్యా

మభవేమ-తదాసీంఖలువయంకృతకృత్యాదితిభావః || ... ౨౫

శ్లో||విత్తీర్ణేనర్వస్వేతరుణకరుణాపూర్ణహృదయాన్సరంతస్సంసారే

విగుణపరిణామాంవిధిగతిమ్|వయంపుణ్యారణ్యేపరిణతశరచ్చన్ద్ర|

కిరణాస్త్రియామాం నేష్యామోహరచరణచింతైకశరణాః॥౮౬

చ ॥ కలధనమంతయు స్సెలవుగానిడినూత్తు కృపాప్రపూర్ణచి త్తుల
మయినంస్మతింగుశలదూరవిపాకముగాఁగదై వము॥ దలఁ
చుచుఁగానలోశివపదస్త్పతినిష్ఠలమై నయింపఁగాఁచి గలము
శరత్ప్రసన్నమిహికాకరరమ్యములై నరాత్తుల॥ ౮౬

వ్యా॥అ॥విత్తిగ్గణతి॥సర్వస్వనిఖిలధనేవిత్తిర్దేద తై అర్థినాత్యుత్తేనతి॥

ని॥సోజ్ఞాతావాత్సనిస్వంత్రిష్యాత్తియేసోస్త్రియాంధనత్త్యమరః-తతస్త
రుణాప్రత్యగ్రాయాకరుణా భూతదయాతయా పూర్ణానిపూరితానిహృద
యానియేషాంతే తథోక్తాః తథాసంసారేవిధిగతిం దైవప్రవృత్తింవిగుణ
పరిణామాంవిషమపరిపాకాం అకుశలవర్గవసాయినీమితియావత్-స్తరం
తస్సంతః మనస్యనుసందధానాస్సంతః వయంపుణ్యారణ్యేతపోవనేహరచ
రణచింతాశివపాదారవిందధ్యానమేవై కంముఖ్యంశరణంరక్షణం యేషాం
తేతథోక్తాస్సంతఃపరిణతాఃపరితోవ్యాప్తాఃశరచ్చంద్రకిరణా శ్శారదేందు
మయూఖాసుతా స్తథోక్తాస్త్రియామాః రాత్రీః నేష్యామోగమయిష్యా
మః-కదేతిశేషః- ద్వయోఃప్రథమచరమయామాధాయోదిన్వ్యవహారా
త్ప్రయోయామాయస్యాస్సాత్రియామేతిస్వామి॥ ... ౮౬

శ్లో॥కదావారాణస్యామమరతటినిరోధసివసస్వసానఃకౌషీనంశిర

సినిదధానోంజలివుటమ్ | అయేగౌరీనాదప్రపురహరశంభో

త్రినయనప్రసీదేతిక్రోశన్నిమిషమివనేష్యామిదివసాత్॥౮౭

ఉ ॥ శ్రీనుతకాశియందమరసింధువుచెంగటనిల్చిగోచినిం బూని

ప్రణామముద్రఁదలమోపిపురాంతకపార్వతీశశం । భూనిట

లాతురతుయనిమొట్టులుపెట్టుచునిశ్చలానుసం । ధానతయెన్న

డేఁగడపెదకదినముల్నిమిషంబుకైవడి॥ ... ౮౭

వ్యా॥అ॥కదేతి॥ కదాకస్త్రిన్వాకాలేవారాణస్యాంకాశ్యామమరతటి

నిరోధసిగంగాతీరేవసత్తిప్రతథాకౌషీనంగుహ్యచ్ఛాదనచేలఖండంవసా

నః ఆచ్ఛాదయత్లోక విరోధపరిహారార్థంతావన్తాత్రపరిగ్రహ ఏవన

తుపరిగ్రహంతరాపేక్షాత్యర్థః-వగఆచ్ఛాదనఇతిధాతోశ్శానచ-శిరస్యం

జలిపుటం కరసంపుటం నిదధానస్థా అయేభాగారీనాథ పార్వతీ వతేత్ర
యాణాంపురాణాంసమాహారస్త్రీపురం పాత్రాదిత్వాన్నజన్ తస్యహర
తీతిహరః హేత్రిపురహరహేత్రిపురాంతకశంసుఖమస్తాభ్యంతీతిశంభాత్రి
నయనహేత్య్రింబక-తుభ్వాదిత్వాన్నజన్వంవితదామం త్రణచతుష్టయం
వరమేశ్వరస్యలోకసంగ్రహకారణత్వాశక్యకార్యకరణసామర్థ్యత్వభక్త
జనసుఖసంధాయకత్వా సాధారణ మహిమాస్పదత్వద్యోతనార్థం మిత్య
వగంతవ్యం ప్రసీదప్రసన్నోభవేతిక్రోశస్తుశ్చైరటకదివసాననేకాకానిమి
మమవక్షణమివ నేష్యామిలత్రథావితీవ్రనరకయాతనానుచింతనాదిభిర్విభావై
ర్జనితఃకౌపీనధారణశిరోజలిపుటసంఘటనాదిభిరనుభావై రభివ్యక్తః కదేతి
పదసూచితేన చింతాభ్యేనసంఘాతీ భావేనచపరిపుష్టః స్వాత్మావమానన
లక్షణో నిర్వేదస్తాయీశాంతరసఃపరిస్ఫుటీత్యవగంతవ్యం - ఏవముత్తర
త్రాపియోజ్యమ్॥ ౨౭

శ్లో॥ స్వాత్మాగాంక్షైః పయోభిశ్చ చికుసుమఫలై రర్చయిత్వానిభా
త్వాంధ్యేయేధ్యానం నివేశ్యక్షీతిధరకుహరగ్రావవర్యంకమూలే।
ఆత్మారామః ఫలాశీగురువచనరతస్త్యత్ప్రసాదాత్సరారేదుః
ఖంమోక్ష్యేకదాహంసమకరచరణేపుంసీసేవాసమర్థమ్॥ ౨౮

ఉ॥ వెలుపుటేటందోఁగినుపవిత్రఫలాదులఁబూజచేసిని। న్నొలి
మనంబులోనిలిపియొగ్యగుహాశిలయందునాత్మసం। శీలుండ
నై ఫలాశినయిశ్రీగురువాక్యరతుండనై మహీ। పాలకసేవన
శ్రమముఁబాపెదనెన్నఁడుమన్న ధాంతికా॥ .. ౨౯

వ్యా॥ అ॥ స్వాత్మేతి॥ గంగాయాభిమానిగాంగాని-తస్యేదమిత్యణ్-తైః
పయోభిగంగాజలై రిత్యర్థః స్వాత్మశుద్ధోభూత్వా హేవిభాశః భాశుచి
భిఃశుద్ధైశ్చాస్త్రీసమైతైరితియావత్-కుసుమైః ఫలై శ్చత్వామర్చయిత్వాస
మారాధ్య ఏతేనబాహ్యక్షణజాయా అన్యంతః ప్రాధాన్యమస్తీతిసూచి
తంధ్యేయేధ్యాతుంయోగ్యేవస్తునిత్యచ్చరణారవిందవేత్యర్థః- ధ్యానం నివే
శ్య ఏకాగ్రచిత్తోభూత్వేత్యర్థః తథాక్షీతిధరకుహరే యోగ్రావాపాపా
ణస్స ఏవవర్యంకః సుఖశయ్యాతస్యమూలేనిమజ్జస్సన్నితిశేషః - సమాధివృ
త్తాచానంతరం సుఖసంవేశ యోగ్యతాద్యోతనార్థం గ్రాన్థిసగ్యం కత్వ

రూపణం ఆత్మస్యేవారమత ఇత్యాత్మ రామో విషయాంతరాసక్తిశూన్య
స్సన్నిత్యధికః॥ శ్లో॥ రమంతేయోగినోనంతే నిత్యానందచిదాన్ననీతిస్త ౨
తేఃతథాఫలాశీఫలాహరః శరీరధారణార్థకమితభావః- గురుజవనంతః
ఆచార్యోపదిష్టకర్తాచరణతత్పరస్సృక్ అహం ఇత్థంభూతతాయావవశ్రే
యోహేతుత్వాదితిభావః - హేస్తురా రేమదనాంతకశలభాత్వస్సృసాదా
త్వద్దనుగ్రహాత్ మకరేణమకరాకారరేఖయా సహవతకత ఇతిసమకర
శ్చరణోయస్యతస్మిక్తధో క్రేపుంసిమహాభాగ్యసంపన్నే పురుషేవిషయే
రాజ్ఞీత్యధికః- సేవాసముత్తంపరిచర్యాసముత్పన్నం దుఃఖంకదామోక్షే
తథామా మనుగ్రహణేత్యధికః - పరమేష్వరానుగ్రహం వినాశ్రేయోలా
భాభావాదితిభావః-సమకరచరణస్య మహాభాగ్య సంపన్నత్వ ముక్తంసా
ముద్రికే॥ శ్లో॥ మకరోమత్స్యరేఖాచవద్వ శంఖాకృతిఃపదే-మహాధనీమహా
భోగీదాతాదీఘాకాయురేవచేతి॥ . . . ౨౮

శ్లో॥ ఏకాశీస్సృహశ్శాంతః పాణిపాత్రోదిగంబరః । కదా

శంభోభవిష్యామికమణిర్క్తులనతుమః॥ .. ౨౯

తే॥ఓంటిదిరుగుచుగోరికలుజ్జగించి శాంతించేకొనిపాణిభా

జనుడనైది । గంబరుడనై నమస్తకర్కంబులెపుడు । మొద

లుచెడఁద్రుంతుఁబరమేశనదయహృదయ॥ ... ౩౦

వ్యా॥ ఏకాశీతి॥ఏకాశీఅనహయఃసంగరహితఇతియావత్॥*॥సంగా

త్సంజాయతేకామ ఇత్యాదిసంగజనితకామాది పరంపరాయా అనర్థహే

తుత్వాదితిభావః . ఏకాదాశీ నీచ్ఛానహయ ఇత్యాశీస్సృత్యయః - కుతని

స్పృహః విషయాభిలాషశూన్యః అతఏవశాంతఃరాగాద్యనుపహతచిత్తః

శాంతోదాంత ఉపరత నిశ్చిత్తుస్సమాహితోభూత్వా అతః పాణిరేవపా

త్రంభితౌపాత్రంయస్యసతధోక్తఃతథాదిశవీవాంబరాణ్యస్యసతధోక్త

స్సన్న హమిలిశేషః- హేశంభోకమణాంసంచితప్రాకృతానానిర్క్తుల

నేనమూలవిధ్వంసనే తుమస్సమదః కదాభవిష్యామిక్ర్కబంధాత్కదా

మోక్షోమీత్యధికః॥భిద్యతేహృదయగ్రంధిశ్చిద్యంతే సర్వసంశయాః - ఓ

యంతేచాస్యకమాణితస్మిక్తదృష్టేపరావరణతిరుశ్చంసాత్మాత్కరమం

తరాకమణశ్చయూభావాత్సగధకంత్వంసస్యత్రోభవేతిభావః॥ ౩౧

శ్లో॥ పాణింపాత్రయతాంనిసగళశుచినాభైర్జేగసంతుష్యతాంయ
త్రక్వాపిసిషీదతాం బహుత్యుగంవిశ్వం మహుఃపశ్యతామ్|అ
త్యాగేపితనోరఖండ పరమానందా వబోధస్సృశామధ్వాకౌ
పిశవప్రసాదసులభస్సంపత్స్యతేయోగినామ్॥ ౯౦

చ ॥ హితునకుఁబాణిపాత్రునకనిచ్చునకున్సుచిభైశ్చమాత్రతో| మి
తునకునెట్టితావున వసింఁచెడువానికేఁవిశ్వముంద్యుగాప్రతినిధిఁజే
యువానికెఁబురస్తితుండయ్యు నఖండసౌఖ్యసం | గతుండగు
యోగి కేర్పడునొకానొకమాగఁముశంభుసత్కృపక ॥ ౯౦

వ్యా॥అ॥అదైవంభూతానాంశివప్రసాదాన్మోక్షమార్గోఽవిలంబేనై
వసులభాభవతీఽగమయ ॥పాణిమితి ॥ పాణింకరతలమేవపాత్రంభూజన
భూజనంకుర్వతాంపాత్రయతాం-పాత్రశబ్దాత్తత్కరోతీతిన్యూ తాల్లటశ్చ
త్రాదేశః - నిసగళశుచినాస్వభావ పరపూర్ణేనభైర్జేగ భిక్షాకదంబకేన
సంతుష్యతాంసంతోషప్రప్నోతుః-భిక్షాదభ్యోజ్ ॥ ని ॥ భైక్షుఁభిక్షా
కదంబమిష్యమః-యస్మాక్వాపియస్మిక్కకస్మిక్ప్రదేశేన్నశానేవ నేవేత్య
ధః-నిషీద తాముపవిశతాంముహుఃపానఃపున్యేనవిత్సంప్రవంచంబహు
త్యుగమీషదసమాప్తత్యుగంత్యుగకల్పమిత్యధః-విభాషానుపొబహుచ్ఛుర
స్తాదితబహుచ్ఛక్రియః-ప్రకృతేఃపూర్వంభవతిస్యాదీషదసమాప్తాతుబ
హుచ్ఛక్రియశిలింగకతిప్రకృతివచనాత్ప్రకృతిలింగతావశ్యతామాకలయ
తాంతధాతనోరత్యాగేపితేహ సంబంధహుగ్యత్వాభావేపి అఖండోపరి
చ్ఛిన్నోయః పరమానందోబ్రహ్మనంద స్తస్యావబోధమనుభవంస్సృశంతీతి
తథోక్తానాంజీవన్ముక్తత్వాదితిభావః- స్మశోసుదకేష్యస్సృత్యయః-యోగి
నాంధ్యాననిష్ఠానాం శివప్రసాదేనసులభస్సలభ్యఃకోప్యనిర్వాచ్యఃఅధ్వా
మోక్షమాగఁఇత్యధః-సంపత్స్యతేసంపన్నోభవతి॥ ౯౦

ఇతివైరాగ్యశతకవ్యాఖ్యానేశివార్చనంనామ నవమసకమ్

—* అవధూతచర్యా *

శ్లో॥కౌపీనంశతఖండజయైకరతరంకథాపునస్తాదృశీనై శ్చింత్యం
నిరపేక్షభైక్షుమశననిద్రాన్తశానేవనేస్వాతంత్య్రేణిరిం

కుశంవిహరణం స్వాంతం ప్రశాంతంసదాస్థైర్యం యోగమ

హూత్సవేపిచయదితైలోక్యరాజ్యేనకిమ్॥ ... ౯౦

శా॥కౌపీనంబునుజీర్ణకంధయునపేతోఽశూన్యభైతుంబుజిం॥తాపా
యంబువనశ్చ శానములనిద్రావాప్తిమిర్వారస॥ధ్వపారం
బుఁబ్రశాంతచిత్తమునుయోగాయాధీయస్వత్తిసంక్షేపం
బుకొగలఁదెనియోగికిఁద్రలోప్రిపాభవంబేటికి॥ ౯౦

అ ॥ శివార్చనస్యమోక్షోపయోగ్య వధూతభావ ఫలకత్వాదత్యా
గేపి తనోరఖండ వరమానందాద బోధస్పృశామిత్య ఒక్రాంత త్వాచ్యే
దానీంతావదవధూతచర్యామాహ॥అథాపధూతచర్యేషాంధూతోనామ
బ్రహ్మత్వైక్యాను సుధానతత్పరః విస్మృతబహిఃప్రపంచః జీవన్ముక్తశబ్ద
వాచ్యోమనినో యోగపురుష స్తస్యచర్యాఅచారఃఉచ్యతఇతిశేషఃఉపక్రా
ంతామవధూతచర్యాం దశభిర్వచయతి॥ ... *

వ్యా॥కౌపీనమితి॥శతభండైరనేకశకలైఃజగ్దురతరవ విశ్రీగ్ంకౌపీనం
గుహ్యద్భాదఃచీరఖండంయదిఅస్తిచైర్ద్యుగ్ంఃపంచ ప్రద్రశాపి॥ సి॥ కౌపీ
నంస్యాదకార్యేచగుదచీరప్రదేశయోరితశ్చః॥తాద్యంతధాధూతశతభం
డజర్ముకరతరై వేత్యధఃకంధాఘ్రఃకంధాంతైయదవైశ్చింత్యంవిషయ
చింతారాహిత్యంచయదితధానిరపేషమన్నావతకనా పేతోరహితం
భైతుమశనంభూజనంయదిత్త శానప్రేధగామానసహగిణ్యేవానిద్రా
చయదిస్వాతంత్యేగ్రాస్వాచ్ఛంజ్యేన నిరంకుశమప్రతిబంధం పిసారణంవి
హరిశ్చయదినదాప్రశాంతంప్రసన్నంవాదాంత్యేత్యాదిసానిపాతఃస్వాం
తంచిత్తంయదియోగమహూత్సవేయోగస్సమాధిరేవమహూత్సవస్తస్మిన్
స్థైర్యంచయది అస్తిచేత్తద్వితైలోక్యరాజ్యేనతిలోకాధిపత్యేనకింసకమ
పిత్యధః- తస్యైవవరమసౌఖ్యావహత్వాదితిభావః- త్రయోలోకాస్సై
లోక్యంచాతుర్వర్ణ్యాదిత్వాత్సావధేకవ్యజ్జిత్ర్యయః॥ ... ౯౦

శ్లో॥ బ్రంహ్మాండంమండలీమాత్రం కింలోభాయమనస్వినః॥

శఫరీస్ఫురితేనాద్ధిఃతుబ్ధోనిఖలుజాయతే॥

క || మండలమాత్రంబగుబ్రహ్మండములోభకరమగునెయ
తిధీరునకుకానిండుసముద్రముజలచగు తాండవగతిచే
నిలోడితముకాదుగదా ||

౯౨

వ్యా|| అ || నన్వశ్యంతసౌఖ్యావహత్యేనప్రసిద్ధంతైగ్రీలోక్యరాజ్యంని
షిద్ధ్యకౌపీనాదిసంపత్తేరేవోద్దమశ్వప్రతిపాదితంతదసత్ యతస్తస్యై
వాశ్యంతప్రలోభకత్వాదిత్యాశంక్యమనస్వినస్తావదేతావదేవాప్రలోభ
కంకింతుబ్రంహ్మండమపితతాకించిత్కరమేవేతి సదృష్టాంతమాహ || బ్ర
హ్మండమితిమండలీమాత్రంబింబమాత్రం ఘటాదివదియతయాపరిచ్ఛిన్న
మిత్యదః - మండలీభూతమితివాపారః - తదా అమండలంమండలంసంప
ద్యమానంమండలీభూతం అధూతతద్భవేవ్యిః ఊర్వాదిచ్చిడాచ శ్చేతి గ
తిసంజ్ఞాయాంకుగతీప్రాదయతిసమాసః || ని || బింబోస్త్రమండలంత్రప్విత్య
మరః బ్రహ్మండం చతుర్దశ భువనగర్భిత బ్రహ్మండకటాహః మనస్వినో
ధీరస్యయోగిన ఇత్యర్థః ప్రశంసాయామినిః-లోభాయచిత్తప్రలోభనాయ
కింభవతీతిశేషః-సభవత్యేవకిముతచేకకోణేనలీనంతైగ్రీలోక్యరాజ్యమితిభా
వః-తత్రదృష్టాంతమాహ - అభినముద్రఃశభ-స్ఫురతేనమత్స్యవిశేషోలుం
రనేనఘటఃకోభిఃమధిత ఇతియావత్ - ఘటస్వాంతేత్యదినానిపాతః-
సజాయతేఖలునభవతిఖలు || ని || ప్రోష్టితుశభరద్వయోదిత్యమరః-మత్స్యే
ల్లుంరనేనాబ్ధియో భణమివతైగ్రీలోక్యరాజ్యేమనస్వినమనః ప్రలోభనమిత్య
ర్థః- అతస్తదేవాతిసౌఖ్యావహమితిభావః ||

౯౩

శ్లో || మాతర్లక్ష్మీభజస్వకంచదవరం మత్తా షిణీమాస్తభూరోభీ
గేఘస్పహయాశబస్తవ వశేకానిస్పహణామసి | సద్య
స్సూతవలాశవత్రపుటికాపాత్రేవప్రతీకృతైర్భిక్షాపస్త్ర
భిరేవసంవ్రతవయంపృష్ఠినమిహమహే ||

౯౩

క || అమ్మలక్ష్మీనమస్తా | రమ్మలుగావించిచిన్నచ్రాధించెదనా |

నెమ్మనిలోవిద్యారూపమ్మననేలకొనుమిఖ్యఫలమదియకదా || ౯౩

వ్యా|| అ|| అర్థవై రాగ్యప్రకారమాహ || మాతరితి || మాతర్జనని హేలక్ష్మీ
అంబాధానద్యోహ్రాస్పతిహ్రాస్వః | అత్రమాతృగ్రహణ మేతావంతం

కాలంత్వయాఽరక్షి తావయమితభక్త్యతిశయసూచనారణ్యమిత్యవగంతవ్యం
 అవరమన్యంకంచద్భాగ్యవంతం పురుషం భజస్వసేన్వమఘాంక్షిణీ మద్విష
 యాభిలాషిణీ-మాన్త భూర్భువఃతేత్యధః-స్తోత్రరేలజ్జేతి వకారాదాశీ
 రర్థేఽఽ-సమాజ్యోగిత్యదాగమప్రతిషేధః - నన్విదానీంకుతవృతదైవరా
 గ్యమిత్యేతిహుః- భూగేషుసక్ష్మందనాది విషయానుభవేషుస్పృహయాశ
 వః-స్పృహవంతఃపుమాంసః స్పృహీత్యాదినాచురాదీదంతాన్యంతాదా
 శుచ్ఛ్రీత్యయః॥ తవవశేత్వదాయత్తతాయాంవతంతఃగతిశేషః- త్వదధీ
 నాభవంతీత్యధః ॥ ని ॥ వశతియత్తతాయాంచేత్యమరః-తస్మిన్యాయంక
 ఇత్యాశంకాయామాహుః-నిస్పృహణాంభూగాభిలాషశూన్యానాంకాసికీ
 ద్యుగ్విధాసినకాసీత్యర్థఃవయంచనిస్పృహణిభావః- అతోన్తాన్విహయాన్య
 త్రగచ్ఛేనంబంధః-నన్వేవంచేద్యస్తాకంకధంజీవికేత్యాశంకాయామా
 హుః- వయంసంప్రతీదానీం సద్యస్తత్కాల ఏవసద్యః- వరంత్యరేత్యాది
 నానిపాతనాత్సాధుః- స్యూతావిగచితా- కమణిక్తః భ్యోశూడనునాసి
 శేచేతి ఊరియణాదేశః-వలాశవత్రపుటికాకింశుకవణాపుటికేవపాత్రం
 భిక్షాహరణోచితభాజనంతస్థేవవిత్రిక్ప్తైః పావనీభూతైరిత్యధః- అ
 చూతవచ్చావేచ్చిఃఅన్యచ్ఛావితికారః- భిక్షావస్తుభిః అన్నకబళరోపితశా
 కాదిభిఃక్షౌద్రవై రేవభిక్షాసక్తుభిరితిపారేపి భిక్షాసక్తువిశేషైరిత్యధః-
 వృత్తింజీవికాంసమిహమహే-అభిలషామహేవిరక్తాభవావిత్యధః- అతః
 కిమధఃంత్యమస్తాకమితిభావః- అత్రవలాశవత్రపుటికాయాన్యద్యస్సన్య
 తేత్యకధనంవిశదత్వద్యోతనాధః-అన్యధాభిక్షాహరణానువయక్తాన్య
 దితివేదితవ్యం॥ * ॥ తథా-వలాశంపద్వ పత్రంచేత్యాదివచనాత్పరిత్రకరణ
 యోగ్యేషువలాశవత్రేషునితీప్తసాధారణాన్నాదీనామపి పవిత్రత్వంకిము
 తనిసగళుచిభిక్షావస్తునామితచావగంతవ్యం॥

౯౩

శ్లో ॥ మహాశయ్యవృధ్వివిభులముపధానంభుజలతావితానంచా
 కాశంవ్యజనమనుకూలాయమనిలః|శరశ్చంద్రోదీపోవిరతివ
 నితాసక్లముదితస్సఖీశాంతశ్చేతేమనిరతసుభూతిర్నృపఇవ॥
 చ ॥ భరణివిశాలతల్పముపధానముబాహువునింగించుచువా|సుర
 టులుగందవాహమలుశోభనదీపముచందురుండుగా| విరతి

వధూమణింగలసివేడుకమీఱుసుఖించిశాంతుండై నిరువమలీల

యోగిశయనించుమహీపతిమాళికై వడిక॥

౯౪

వ్యా॥ అ॥ అధయోగినస్సార్వభౌమసామ్యమాహ॥ మహాశయ్యేతి ॥ పృ
ధ్వీభూమిః మహాశయ్యా విశంకటపర్యంకః మహీశయ్యాపృధ్వీతి పారేపృ
ధ్వీపృథుః- వోతోగుణవచణాదితీజీవ- మహీశయ్యా॥ ని॥ గోత్రాకుఃపృథి
వీపృధ్వీత్వైవనిర్దేరినీమహీత్యమరః- భుజలతాదాహువల్లివిఫలంవిస్తీణ-
మువధానం ॥ ని॥ ఉవధానంతూపబద్ధమిత్యమరః- ఆకాశంచవితానము
ల్లాభః॥ ని॥ అస్త్రేవితానముల్లాభభిత్త్యమరః- అయంద్రవత్త- మానోనుకూ
లః అనిలఃపవనఃవ్యజనంతాశవృంతకమిత్యమరః॥ ని॥ వ్యజనంతాశవృంతకమి
త్యమరః- శరశ్చంద్రోదీపఃశరద్గ్రహణంచంద్రగ్య ప్రకాశాతిశయద్యోత
నాధాం ఇత్యేతత్సర్వమయత్నసిద్ధమపరిచ్ఛిన్నంచేత్యధః- ప్రసిద్ధంతు
నైవంభూతమితిభావః- స్వయంవిరతిద్విరక్తిరేవవనితాతస్యాస్సంగేన మది
తస్సంతుప్తఃఅతఏవనుఖేతనందపూణఃశాంతశ్వమశీలోమునిః॥ *॥ నివృత్త
సర్వతత్త్వజ్ఞఃకామక్రోధవివజ్జితః- ధ్యానస్థోనిష్క్రియోదాంతస్తుల్య
మృత్యాంచనోమునిరిత్యుక్తలక్షణః కశ్చిద్యోగీశ్వరః అతనుభూతిరఖండితై
శ్వర్యసంపన్నౌనృపస్సార్వభౌమ ఇవశేతేష్వపితినిరాతంకం నిద్రాతీత్య
ధః-రూపకసంకీర్ణోయమువమాలంకారః-తథాఉవమానాన్నృపాదు
వమేయస్యమునేరపరిచ్ఛిన్నశయ్యాదిసంపన్నత్యేనాధిక్యప్రతీతేర్వ్యతిరే
కోవ్యజ్జిత ఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౯౪

శ్లో॥ భిక్షాశీజనమధ్యసంగరహితస్సాన్వయత్రచేష్టస్సదాహానాదా
నవిరక్తమాగఃనిరతఃకశ్చిత్తవస్వీస్థితః॥ రధ్యాకీణఃవిశీణః
జీర్ణఃసనస్సంప్రాప్తకంధాసనోనిర్వానోనిరహంకృతిశ్చ
మనుభూభోగైకబద్ధస్సృహః॥ ౯౫

శా॥ హానాదానవిరక్తమాగఃనిరతుండక్షయ్యభిక్షాశిస్వా॥ ధీనా
రంభుండులోకసంగదురితాతీతస్వభావుండుర॥ ధ్యానితీప్రవి
శీణఃవస్త్రీకృతకంధాసీనుడాత్మాత్మర॥ ధ్యానానక్తుడా
కానొకండువిగతాహంకారుండొప్పుభువిక॥ ౯౫

వ్యా॥ అ॥ అధయోగిస్వరూపనిరూపయతి॥ భిక్షేతి॥ భిక్షామత్నా తీతిభి
క్షాశీభిక్షాన్నమాత్రభోజనేనశరీరధారణతత్పరఇత్యర్థః- జనమధ్యేసంగర
హితఃఆసక్తివిహీనః॥ సంకాత్సంజాయతేకామగిత్యాదిస్తృతేస్తస్యనిదా
నత్వాదితిభావః- కింతుసదానర్వదాస్వాయత్రాస్వాధీనాచేష్టావ్యాపారో
యస్యసతధోక్తఃస్వచ్ఛందవిహారనిరతఇత్యర్థః- స్వాధీనాత్మీయవ్యాపా
రోవా॥ ని॥ అధీనోనిఘ్న అయత్రఇత్యవరః - తథాహానాదానయోస్త్యాగ
స్వీకారయోర్విరక్తఃఅసంకీర్ణఃయోమార్గస్తత్రనిరతఆసక్తినియమేనహే
యవస్తుహానోపాదేయోపాదానతస్పరఇత్యర్థః-యద్వా-హానంఇదంహే
యమితిత్యాగఃఆదానమిదముపాదేయమితిస్వీకారః తాభ్యాం విరక్తఃవిర
హితఃయోమాగ్నస్తత్రనిరతః ఆసక్తినియమేన హేయవస్తుహానోపాదే
యోపాదానతత్పరఇత్యర్థఃయద్వా-హానంఇదంహేయమితిత్యాగఃఆదా
నమిదముపాదేయమితిస్వీకారః- హేయోపాదేయబుద్ధిశూన్యఇత్యర్థః-ని
స్తేగ్రిగుణ్యేపధివిహరతాంకోవిదిఃకోనిషేధ ఇత్యాదివచనాస్తస్యవిధినిషే
ధాతీతత్వాదితిభావఃతథారధ్యానాం-విధ్యామాకీర్ణంఅనువయక్తత్వా
జ్జనైర్విక్షిప్తఃకుతఃవిశీర్ణఃఅవిశకలితంతత్కుతఃశీర్ణఃపురాతనంపిధాభూ
తంవసనమాచ్ఛాదనంయస్యరధ్యాకీర్ణవిశీర్ణజీర్ణవసనః-చీరాణికింపధిససంతి
దిశంతిభిక్షామిత్యాదినాతస్యతరావిధవసనధారణస్వాభావ్యాదితిభావఃఅ
ర్థఆదిత్వాన్నత్వధీకయోచ్చ్రయః-అగృహదిరాకృతిగణః-యద్వారధ్యా
నాంకీర్ణమనాదరేణనిక్షిప్తంవిశీర్ణంజీర్ణంచవసనంనిజాచ్ఛాదనంయేనసత
ధోక్తఃసంప్రాప్తంసమధిష్ఠితం కందైవానసంయేనసతధోక్తః చతుగుణే
తకంధోపర్యుపవిష్టఇత్యర్థః-అతఏవనిర్వానోభిమానశూన్యఃసంసారాధ్యా
సరహితఇత్యర్థః- నిరహంకృతిరహంకారశూన్యఃతదాత్మ్యాధ్యాసరహితఇ
త్యర్థః-సమోనామవైరాగ్యేణనిర్వికారచిత్తత్వం తేనయస్సుఖాభౌగలన
ద్వాతీతయస్తత్రపక్తంముఖ్యం యథాతథాబద్ధాస్పృహయేనసతధోక్తఃబ్ర
హ్మధ్యాననిష్ఠఇత్యర్థః-శ్చిత్తో-పితపస్వీమహాతపాఃయోగీశ్వరః-ప్రశం
సాయాంవిని-స్థితఃనిరాతంకంవతకతఇత్యర్థః-రధ్యాకీర్ణేతీనంప్రాప్తే
తిచవిశేషణద్వయేనబాహ్యవైరాగ్యముక్తమనైవరాంతరవైరాగ్యమిత్యప

౨౦ భర్తృహరిచై రాగ్యశశకేఅరధూతవర్యా

గంతవ్యం. స్వభావోక్తిరలంకారః॥ శ్లో॥ స్వభావోక్తిరసాచారుయధావద్య
స్తునణానమితిలక్షణాత్॥ Fx

శ్లో॥ చండాలఃకిమయంద్విజాతిరథవాశూద్రోదకింతాపసఃకింవా
తత్త్వనివేశపేశలమతిర్వోగీశ్వరఃకోపికిం॥ ఇత్యప్సన్నవికల్పజ
ల్పముఖైరారాభావ్యమాణాజనైర్నక్రుద్ధాఃపధి నైవతృప్తమనసో
యాంతిస్వయంయోగినః॥ Fx

ఉ॥ మాలండొవీండువిప్రకుల మండనుండో మఱిశూద్రుడోతప
శ్శీలుండొసిగ్గుండోయనుచుండెంతలజేరివికల్పజల్పవా॥ చాల
జనంబులాడంగవెసంగుపితాత్ములుగారుసన్నుదో॥ దేవులు
గారుమిన్నకభువిన్విహరింతురుయోగివుంగవుల్॥ Fx

వ్యా॥ అ॥ అరయోగినాంమానావమానతుల్యతామాహ॥ చండాలఇ
తి॥ అయంపరిదృశ్య మానశ్చండాలఃకిం అంత్యజోవా అధవేతివక్షాంతరే
దేవజాతి శూద్రత్వబ్రాహ్మ్యరూపే యస్యసశధోక్తః - కింబ్రాహ్మణో
వా॥*॥జన్మనాజాయతేశూద్రఃకమణాజాయతేద్విజాతివచనాదితిభావః
యద్వాదేవజాతీజన్మనీగభకనిగమసంస్కారాభ్యాంయస్యసః ద్విజాతిః
కింఅధయద్వాశూద్రఃకిం వృషలోవాకింవాయద్వాతావసః కింతపోనిర్దో
వాకింవాతత్త్వనివేశపేశలావరమృగవర్యాలోచనతత్పరామతిర్యస్యసత
ధోక్తఃకశ్చిత్కోపియోగీశ్వరః కింధ్యాననిర్దోవా ఇత్యనేనప్రకారేణోత్ప
న్నైరుదితైర్వికల్పజలైర్వికల్పవాక్తైర్ముఖరావాచాలాస్థైరిత్యంభూతవా
క్యానివదద్భిరిత్యధఃజనైఃపధిమాగే- అభావ్యమాణాఅధిక్షిప్యమాణా
అపినక్రుద్ధాఃసకోపితాః చండాలత్వాద్వాక్షేపేణేతిభావః నైవతృప్తమన
సః ససంతుష్టాంతఃకరణాశ్చద్విజాతిత్వాద్వాక్షేపేణేతిభావః - యోగినో
యోగారూఢాఃస్వయంయాంతితుష్టింగచ్చంతి - బ్రహ్మనిష్ఠత్వాదితిభావః
తథాచగీతావచనం॥ శ్లో॥ నప్రహృష్యేష్పియంప్రాప్యవోద్విజేత్ప్రా
ప్యచాప్రియం॥ స్థిరబుద్ధిరసమ్మాథో బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మణిస్థితః॥ శీతోష్ణసు
ఖదుఃఖేషుతథామానావమానయోః॥ జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మాకూటస్థోవిజ
తేంద్రియః॥ యుక్తఇత్యుచ్యతేయోగీసమలోపాశ్చకాంచనగత్వా॥ Fx

శ్లో॥ హింసాశూన్యమయత్నలభ్యమశనంధాత్రామరుత్కల్పితం
వ్యాళానాంపశవస్తృణాంజురభుజస్తుష్టాస్థలీశాయినః॥
సంసారాగ్లవలంఘనతమధియాం వృత్తిః కృతాసాన్యతానై
మన్వేషయతాంప్రయాంతి సతతంసర్వేసమాప్తింగుణాః॥

చ ॥ చిలువలగాలిమేవరులజేసితృణాంకురభోజనంబుభూ । తల
శయనంబుగోవులకుఁ దామరచూలివిధించెదత్త్వపే । శల
మతులైనవారలకుసన్నతయుక్తిఘటించెదేనచే॥దొలఁగుర
జస్తమోజనితదోషములెల్లభజించువారికి॥ F 2

వ్యా॥అ॥అధహింసాదిరాహిత్యవృత్తిమాహ॥హింసేతి॥హింసయా
అన్యోపతాపకవధాదిభిఃశూన్యంరహితం అయత్నేనయత్నం వినాలభ్యం
ప్రాప్యం అశనం అన్నం॥ని॥భిసాస్యస్త్రీభక్తమంధోన్నమిత్యరః - ధాత్రా
చిత్రవిచిత్ర సృష్టికర్త్రా బ్రహ్మణావ్యాళానాంసర్పాణాం॥ ని ॥ వ్యాళో
బుష్టగజేసర్వే ఇతివిశ్వః- మరుతావాయునాకల్పితంనిర్మితం - పశవఃగో
వ్రభృతయః పృణాంకురాణాంబాలతృణానిభుంజంతస్సంతః- స్థలీశాయినః-
అకృత్రిమప్రదేశేశయనవంతస్తుష్టాస్సంతుష్టాః- సంసారః పుత్రమిత్రకళ
త్రాదిధారావాహి రూపాసంస్పృతిః సవప అర్ణవఃతస్యలంఘనే అతిక్రమ
జేతుమాధీః యేషాంతేషాంసృణాంజనానాం యథాతరణీద్వారాసము
ద్రంతరంతితధాజ్ఞాన ద్వారాసంసారంతరంతీత్యర్థః-సావృత్తిఃపూర్వోక్త
ప్రసిద్ధజీవనం- కృతానిమిత్రా బ్రహ్మణేత్యర్థః- తాంవృత్తిం అన్వేషయ
తాంమార్గమాణానాం నిరస్తరజస్తమోజనితదోషాణాంసర్వేగుణాః- స
తతంసర్వదాసమాప్తింగాశంప్రయాంతిప్రాప్నువంతి ॥ * ॥ యోమేగర్భ
గతస్యాపివృత్తింకల్పితవాస్త్రిభుః॥ శేషవృత్తివిధానాయసుప్తః కిన్నమృ
తోపివేతి వచనరీత్యాదృష్టికల్పనే జాగరూకస్సృజగవావతత ఇతిమ
త్వాహింసాదిరాహిత్యేన వృత్తింకుర్వత్ యదృచ్ఛయాసంప్రాప్తద్రవ్యే
ణతుష్టస్సృత్యత్రకుత్రవాచసకరజస్తమోదోష్టైః అలిప్తస్సృయోగీసర్వ
దా ఆత్మానుసంధానంకుర్వత్స్థితవ్య ఇత్యాశయః॥ ... F 2

శ్లో॥ గంగాతీరేహిమగిరిశిలా బద్ధవద్మననస్య బ్రహ్మధ్యానాభ్యసన
విధినాయోగనిద్రాంగతస్య । కింతై ర్భావ్యంమమసుదివసైర్యత్రతే
నిర్విశంకాఃకంఠూయస్తేజరరహరిణాస్సాన్విజ్ఞమంగేమదీయే॥ *

ఉ॥ శ్రీసురసింధుతీరమునశీతనగోపల సీమయంద చుట్టా సనవ
తిఁనై శివునుపాస్త్రీయైనర్చుచుయోగనిద్రచే భాసిలుచున్న
నాతనువుపైఁదమమేనులుతీఁటదీరన । త్రాసములై కురంగ
ములురావులుసేయటగల్గినేకదా॥ ౮౯

వ్యా॥ అ॥ అధనిర్వృత్తిప్రకారమాహ॥ గంగేతిశ్లోకేన॥ గంగాయాఃసు
రనద్యాఃతత్తీరేకూలే॥ ౧॥ కూలంగోధశ్చతీరంచప్రతీరంచతటంత్రిష్విత్స
మరఃతీరగ్రహణంతద్గతశీతత్వ పావిత్ర్యాద్విసిద్ధ్యధంహిమగిరేశీతనగ
స్యశిలాయాఃపాషాణస్య ఉపరిబద్ధంవద్మాననయేనతస్యకించ బ్రహ్మణః
ధ్యానం ఉపాసనంతస్య అభ్యసనం అభ్యాసఃతస్యవిధిఃవిధానంతేన॥ ౧॥
విధిర్విధానేదైవేపీత్యమరః-యోగనిద్రాంగతస్యప్రాప్తస్యయోగినః మమ
తైస్సుగివస్తైఃపుణ్యదినైఃభావ్యంకింయత్రతేజరరహరిణాః వృద్ధకురంగాః
నిర్విశంకాః నిర్భీకాస్సంతః స్వాంగంస్వశ్మరీరంమదీయేఅంగేశరీరేకంఠూ
యంతేతై ర్భావ్యమిత్యభిప్రాయః-ఏవంచగ్రామనివాసంత్యక్త్వా గంగాతీ
రేహిమవత్పర్వతపాషాణోపరివద్మాననాసనవతీఁ బ్రహ్మధ్యానాభ్యాస
విధానేనయోగనిద్రాంగతస్సన్నహం నిర్విశంకైఃజరరహరిజై స్సాకంయ
దాస్తాస్యేతదామేసుదివసాజాయంత ఇత్యభిప్రాయః॥ .. ౯౦

శ్లో॥ పాణిఃపాత్రంపవిత్రంభ్రమణపరిగతంభైతమత్యయ్యమన్నం
విస్తీర్ణంవస్త్రమాశాదశకమచపలంతల్పమస్వల్పముర్ద్ధియే
మాంనిస్సంగతాంగీకరణపరిణతస్వాంతసంతోషిణస్తేధన్యా
స్సస్యస్తదైస్యవ్యతికరనికరాఃకమనిర్ములయంతి॥ ౯౧

ఉ॥ పాత్రముపాణిపంకజముభై త్యమభోజ్యమనల్పతల్పమిధా
త్రిదిశాప్యకంబుపరిధానమగున్నువినేరికాసుచా । రిత్రులనంగ
తాగుగుధురీణులురీణుఖానుభూతికిం బాత్రులుమోహపా
శములఁబాసిదహింతురుకమఁబిజము॥ .. ౯౨

వ్యా॥అ॥అరకేవలంసర్వసంగపరిత్యాగత్వమాహ॥పాణిఃపాత్రమితి
 శ్లోకేన ॥ పాణిరితి ॥ పవిత్రంపరిశుద్ధంపాణిఃహస్త ఏవపాత్రంభాజనం॥
 ని॥ యోగ్యభాజనయోః పాత్రమిత్యమరః- భృమణేనసంచారేణ పరిగతం
 ప్రాప్తంభై తుంభితాకదంబకం అత్యయ్యంనాశ రహితం అన్నం అశనం-
 ఆశానాందిశాండశకందచి స్తీర్ణంవిశాలంవస్త్రంవాసః-ఉర్వీభూమిః అస్వ
 ల్పంమహత్ అచపలంఅచంచలంతల్పంశయ్యా-యేషాంసిస్సంగతాయాఃసం
 గరాహిత్యస్య అంగికరణేపరిణతంపరివక్ష్యంగతంయత్ స్వాంతంతేనసం
 తోషిణః సంతుష్టాస్తేధన్యాః సస్యస్తాస్త్యక్తోదైస్యస్యవ్యతికర నికగాయై
 స్తేతదోక్తాస్సంతః కర్తనిర్మూలయంతినాశయంతి ఏవంచయత్రకుత్రవావ
 సకపాణిపాత్రేణభై తాన్నంభుక్త్వాదిగంబరః ఉర్వీశయనః నిస్సంగపరిణ
 తచి త్తేనసంతుష్టస్సకత్వక్తదైస్యవ్యతికరనికరః ధన్యకమఃధారావాహిక
 జన్మవరంపరాప్రదంకర్తనిర్మూలయంతిత్యభిప్రాయః॥

౯౯

శ్లో॥మాతర్దేదినితాతమారుతసఖేతేజస్సబంధోజలభ్రాతర్వ్యో
 మనిబద్ధఏవభవతామంత్యఃప్రణామాంజలిః॥ యుక్తత్సంగవ
 శోవజాతసక్యతస్ఫారస్ఫురన్నిర్మలజ్ఞానాపాస్త సమస్తమో
 హమహిలీయేవరబ్రహ్మణి॥

... ౧౦౦

మ ॥ జననీమేదినితాంతమారుతవయస్యావహ్ని చుట్టంబుజీ॥ వన
 మాసోదరతారకావధమభవ్యప్రేమసంధిల్లమి॥ కొనరింతుం
 బరమప్రణామముభవద్యోగస్ఫురత్పుణ్యసం॥ జనితజ్ఞాననిరస్త
 మోహతత్తినై సద్భ్రాహ్మ ముంబాండదక॥

౧౦౦

వ్యా॥అ॥అధవంభూతానిసంబోధ్యాహ॥మాతరితి॥హేమాతః జనని
 మేదినివసుమతి- హేతాత జనకమారుతవాయో హే సఖేసుహృత్ తేజః
 హేజల ఉదకసుబంధో - శోభనబంధో - హేభ్రాతః సహోదరవ్యోమ
 అంబర భవతాంయుష్మాకం అంత్య చరమః ప్రణామాంజలిః నమస్కార
 పూర్వకాంజలిః నిబద్ధఏవ॥ ని ॥ పాణిర్నకుజ్జః ప్రసృతిస్తాయతావంజలిః
 పుమానిత్యమరః-యుష్మాకంసంగస్య యోగస్య వశేన ఆధీనేన ఉపజాత
 యుక్త్యకృతంతేనస్ఫారంవిస్తారంస్ఫురత్ నిషకలంచ యదజ్ఞానంతేన అపా

౪ భర్తృహరి వై రాగ్యశతకే అక్షరభూతచర్యా

స్తూదూరతస్యైకైః సమస్తమోహమహిమా పుత్రమిత్రకళత్రాద్యభినివే
శాజ్ఞానాతిశయస్సృక్ అహంపరేబ్రహ్మణిసచ్చిదానంద స్వరూపిణిర్వికా
రేనిష్కళంకే నిరంజనేబ్రహ్మణిలీయే. ఏవంచదారైషణవిత్తైషణ పుత్రై
షణాదిత్రయరహితస్సృక్ చిదానందస్వరూపస్సృక్ విదేహైకవల్యవర్యం
తంజీవన్ముక్తస్సృక్ అహంపరేక ఇత్యాశయః॥ ౧౦౦

ఇతిశ్రీభర్తృహరియోగీంద్రదేవిరచితే సుభాషితత్రిశత్యాం

వై రాగ్యశతకం సంపూర్ణమభూత్

ఇతిశ్రీమత్పరమయోగీంద్ర బృందమానసమిశ్ని శింద సందోహమం
దానందలాభాభినిందిత రఘునందనచరణారవింద మకరందాస్వాదనకంద
శితసారసారస్వతేన అఖండతపః ప్రచండమునిప్రకాండమండలేశ్వరశాం
డిల్య మహామునిగోత్రావతం సస్యావంచాన్వయ సుధాపారావార పారి
జాతస్యధన్వంతర్యవతారాంతరస్యాయుర్వేద ప్రముఖ నిఖిలవిద్యానవద్య
గద్యపద్యనిర్మాణచాతురీధురీణసకలకవికులసార్వభౌమస్య కొండోపండిత
వర్యస్యతనూజేన గంగాంబికా గర్భరత్నాకర సుధాకరేణ రామచంద్ర
బుధేంద్రదేవి విరచితాయాం సుభాషితత్రిశతీ వ్యాఖ్యానం సహృదయా
నందిన్యాఖ్యానం వై రాగ్యశతకవ్యాఖ్యానం సంపూర్ణమ్॥ *

ఉ || కూడికచెందికొన్నతమకూరిమికిరమదెట్లువల్లి-న! న్వేడుక
సేయుచందముననీదయఁగాంచిసనాకవిత్వమే । జాడవహిం
చియున్నఁగడునమ్మదమేఘటియించునీకుఁబె । ద్వాడపురీనివా
సనిజదాసశివంకరసోమశంకరా॥ ... *

శా || తారామండలకుండలీశ్వరసుధాతారామరత్నై జకాంతా
రామర్త్యగజాంబుజప్రభవకాంతారామగౌరవ్రథా । దా
రాలంకృతవామభాగబుధమందారాగయోగింద్రబృం । దా
రాధ్యాంఘ్రినరోరుహద్వితయవేదారామభేలప్తికా॥ *

క || సంతోషచాష్పవారిని । రంతందృగ్జలజ భర్తృహరి సంయ
మిరా । ట్చాంతస్వాంతనిశాంతని । శాంతోజ్జ్వలబోధదీప
పరవరచాపా॥ ... *

మానిని॥ ప్రణవతకుధరకన్యాఫాలసాదృశ్యహేతు । ప్రణయభరశి
రస్సంప్రపాపితాజ్ఞారిరేఖా । ప్రణవనళినపీరోపాంతసాం
తస్యసేవా । చణహరివిధిరామాచామరోద్విజ్యమానా॥ *

గద్య * ఇదిశ్రీమదుమామహేశ్వరకరుణాకటాక్షవీక్షాపాత్ర
యేనుఁగులత్తుణకవిరాజపాత్రతిమ్మనార్యపుత్రవివిధవిద్యజ్ఞ
నవిధేయలత్తుకవినామధేయప్రణీతంబైనసుభాషితరత్నా
వళికావ్యంబునందువైరాగ్యశతకంబున, తృష్టాదూషణం
బును, విషయవరిత్యాగవిడంబనయు, యాచ్ఛాదైన్యదూష
ణంబును, భోగాస్త్యైర్యవర్ణనంబును, కాలమహిమావర్ణనం
బును, యతిన్యవతిసంవాదంబును, మనస్సంబోధనంబును,
నిత్యానిత్యవస్తువిచారంబును, శివార్చనానుభావంబును, అవ
ధూతచర్యయు, అనుప్రకరణంబులుగల తృతీయాశ్వాసము.

క || ఈకావ్యములిఖయించిన జేకొనిచదివిననువినినశిష్టులకెల్లక్షా-
శ్రీకందుఁడిచ్చుఁగరితుర । గాకల్పనల్పసురుచిరాయవ్యంబుల్॥

ప్రతిసంఖ్య	విషయము క్రమసూచిక	పేజీ
	మొదటిది — నిత్యతత్వము.	
3	మూర్ఖవద్ధతి	10
13	విద్యుత్వద్ధతి	10
13	శార్యవద్ధతి	10
36	అర్థవద్ధతి	10
40	దుర్జనవద్ధతి	10
44	సుజనవద్ధతి	10
44	పరోపకారవద్ధతి	10
44	ధైర్యవద్ధతి	10
44	దైవవద్ధతి	10
44	కర్మవద్ధతి	10
	రెండవది — శృంగారతత్వము.	
50	స్త్రీప్రశంసా	10
104	సంభోగవర్ణనము	10
104	కామినీగర్వణము	10
104	సువిరక్తదుర్విరక్తవర్ణనము	10
104	ముఖవర్ణనము	10
	మూడవది — వైరాగ్యతత్వము.	
104	తృష్ణాదూషణము	10
104	విషయపరిత్యాగవిడంబనము	10
104	యాచ్ఛాదైర్యదూషణము	10
104	భోగాస్తైర్యవర్ణనము	10
104	కాలమహిమానువర్ణనము	10
104	యతినృపతినంవాదవర్ణనము	10
104	మనస్సంబోధననియమనము	10
104	నిత్యానిత్యవస్తువిచారము	10
104	శివార్చనము	10
104	అవధూతచర్యా	10

